

BEATA AFELTOWICZ

**Słownik nazw miast
województwa
zachodniopomorskiego**

Słownik nazw miast
województwa zachodniopomorskiego

UNIwersytet Szczeciński

Beata Afeltowicz

**Słownik nazw miast
województwa zachodniopomorskiego**

Szczecin 2023

Rada Wydawnicza

Barbara Braid, Anna Cedro, Urszula Chęcińska, Rafał Klóska, Maciej Kowalewski
Ewa Mazur-Wierzbicka, Jarosław Nadobnik, Grzegorz Wejman
Renata Ziemińska, Magdalena Ziolo
Andrzej Skrendo – przewodniczący Rady Wydawniczej
Elżbieta Zarzycka – dyrektor Wydawnictwa Naukowego

Recenzent

dr hab. Agnieszka Myszk, prof. UR

Redakcja językowa

Joanna Sygit

Redakcja techniczna i skład komputerowy

Wiesława Mazurkiewicz

Korekta wydawnicza

Paulina Kaczyńska-Domagalska

Projekt okładki

Joanna Dubois-Mosora

Wersja elektroniczna publikacji dostępna na licencji CC BY-SA 4.0
po 12 miesiącach od daty wprowadzenia do obrotu

© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2022

Beata Afeltowicz ORCID 0000-0002-4487-9411

ISBN 978-83-7972-627-1 (print)

ISBN 978-83-7972-628-8 (online)

DOI 10.18276/978-83-7972-628-8

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO

Wydanie I (dodruk) | Ark. wyd. 17,0 | Ark. druk. 25,9 | Format 170/240

Spis treści

Przedmowa	7
Stan badań nad ojkonią województwa zachodniopomorskiego	11
Zasady opracowania słownika	19
Skróty wyrazowe	27
Słownik	31
Powierzchnia, liczba ludności i gęstość zaludnienia w miastach województwa zachodniopomorskiego – Główny Urząd Statystyczny, stan na dzień 1.01.2020 roku	381
Skróty źródeł i literatury	383
Bibliografia	399
Indeks miast z przynależnością do powiatów	409
Indeks polsko-niemiecki	410
Indeks niemiecko-polski	411
Indeks miast	412
Summary	413

Przedmowa

Województwo zachodniopomorskie jest położone w północno-zachodniej części Polski nad Morzem Bałtyckim. Graniczy z Republiką Federalną Niemiec oraz z trzema województwami: lubuskim, pomorskim i wielkopolskim.

Powierzchnia województwa zachodniopomorskiego wynosi 22 905 km² (dane¹ z 1.01.2020 r.). Jego terytorium obejmuje morskie wody wewnętrzne polskiej części Zalewu Szczecińskiego oraz akweny wokół cieśnin: Dziwny i Świny, które są częściami Morza Bałtyckiego. Północną granicę tej jednostki administracyjnej stanowi linia brzegowa nad Zatoką Pomorską i dalszą częścią Bałtyku. Długość granicy morskiej wynosi 185 km. Granicę wschodnią wyznacza województwo pomorskie i częściowo wielkopolskie, na południu jest to dalsza część województwa wielkopolskiego oraz województwo lubuskie. Na zachodzie jest to granica polsko-niemiecka.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 31.12.2020 roku obszar województwa zamieszkuje łącznie 1 688 047 osób, z czego 1 152 273 osoby żyją w miastach, a 535 774 na wsiach². Na badanym terytorium funkcjonuje 21 powiatów (białogardzki, choszczeński, drawski, goleniowski, gryficki, gryfiński, kamieński, koszaliński, kołobrzesci, łobeski, myśliborski, policki, pyrzycki, sławieński, stargardzki, szczeciński, świdwiński, wałecki), w tym 3 miasta na prawach powiatu (Koszalin, Szczecin, Świnoujście). Stolicą województwa jest Szczecin. W województwie zachodniopomorskim jest obecnie 66 miast (w tym 3 wyżej wymienione miasta na prawach powiatu). Łącznie w Polsce od 1.01.2020 do 31.12.2020 roku istniały 944 ośrodki miejskie³,

¹ Źródło danych statystycznych: Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosc-i-transport-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-31-12-2020,6,29.html>. TABL. 1: Powierzchnia, ludność oraz lokaty według województw.

² Tamże. TABL. 2: Powierzchnia, ludność oraz lokaty według powiatów i miast na prawach powiatu.

³ Tamże. Por. także: https://pl.wikipedia.org/wiki/Miasta_w_Polsce [dostęp: 15.09.2020]. Dla porównania liczba miejscowości wiejskich w Polsce (stan na 1.01.2015 r.) wynosi 52 529, w tym 43 068 wsi i 9461 innych obiektów, typu osada, przysiółek, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wieś> [dostęp: 15.09.2020].

czyli 66 miast w województwie zachodniopomorskim to 7% tego zbioru. Ze względu na liczbę ludności 66 badanych jednostek urbanistycznych możemy sklasyfikować następująco:

- miasta poniżej 2000 mieszkańców: 6,
- miasta z ludnością 2000–4999: 27,
- miasta z ludnością 5000–9999: 9,
- miasta z ludnością 10 000–19 999: 13,
- miasta z ludnością 20 000–49 999: 8,
- miasta z ludnością 50 000–99 999: 1,
- miasta z ludnością 10 000–199 999: 1,
- miasta z ludnością powyżej 200 000: 1.

Korzystając z danych Głównego Urzędu Statystycznego, można stwierdzić, że największymi ośrodkami miejskimi województwa zachodniopomorskiego są: Szczecin (398 255 mieszk.), Koszalin (106 235 mieszk.) i Stargard (67 579 mieszk.), z kolei najmniejszymi – Cedynia (1497 mieszk.), Suchań (1440 mieszk.) i Nowe Warpno (1178 mieszk.). Ranking miast ze względu na liczbę mieszkańców (od największego do najmniejszego) zaprezentowano w tabeli 1⁴.

Tabela 1. Ranking miast województwa zachodniopomorskiego według liczby mieszkańców – stan na 31.12.2020 roku

Lp.	Miasto	Liczba mieszkańców
1	2	3
1.	Szczecin	398 255
2.	Koszalin	106 235
3.	Stargard	67 579
4.	Kołobrzeg	46 198
5.	Świnoujście	40 948
6.	Szczecinek	39 827
7.	Police	32 243
8.	Wałcz	24 949
9.	Białogard	23 950
10.	Goleniów	21 979

⁴ Ludność, stan na 31.12.2020 r., Główny Urząd Statystyczny, Baza Demografia, TABL. 13: Ludność miejska według płci i wieku, woj. zachodniopomorskie, <https://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Tables.aspx>.

1	2	3
11.	Gryfino	20 923
12.	Nowogard	16 448
13.	Gryfice	16 212
14.	Świdwin	15 338
15.	Choszczno	14 998
16.	Dębno	13 626
17.	Barlinek	13 611
18.	Darłowo	13 574
19.	Złocieniec	12 706
20.	Pyrzyce	12 484
21.	Sławno	12 357
22.	Drawsko Pomorskie	11 417
23.	Myślibórz	11 049
24.	Łobez	10 048
25.	Trzebiatów	9 899
26.	Kamień Pomorski	8 677
27.	Połczyn-Zdrój	7 987
28.	Chojna	7 367
29.	Czaplinek	7 094
30.	Sianów	6 560
31.	Karlino	5 862
32.	Międzyzdroje	5 307
33.	Borne-Sulinowo	5 052
34.	Wolin	4 739
35.	Kalisz Pomorski	4 363
36.	Resko	4 147
37.	Bobolice	3 957
38.	Płoty	3 900
39.	Lipiany	3 887
40.	Barwice	3 677
41.	Mieszkowice	3 577
42.	Maszewo	3 346
43.	Chociwel	3 123
44.	Mirosławiec	3 054
45.	Mielno	2 898
46.	Polanów	2 881

1	2	3
47.	Recz	2 873
48.	Golczewo	2 673
49.	Dziwnów	2 647
50.	Pełczyce	2 595
51.	Tychowo	2 485
52.	Stepnica	2 464
53.	Gościno	2 439
54.	Człopa	2 308
55.	Węgorzyno	2 771
56.	Dobra	2 296
57.	Drawno	2 250
58.	Dobrzany	2 218
59.	Biały Bór	2 208
60.	Trzcianko-Zdrój	2 200
61.	Tuczno	1 919
62.	Ińsko	1 892
63.	Moryń	1 612
64.	Cedynia	1 497
65.	Suchań	1 440
66.	Nowe Warpno	1 178

Większą część poddanego analizie toponomastycznej obszaru zajmuje historyczne Pomorze Zachodnie. Wschodnia część województwa przynależała dawniej do Pomorza Gdańskiego. Południowe części należały do Wielkopolski i Nowej Marchii, dawniej ziemi lubuskiej. Omawiane terytorium wchodziło w skład prowincji Pomorze (Provinz Pommern). W 1946 roku utworzono województwo szczecińskie, które obejmowało większość Pomorza Zachodniego, a następnie w 1950 roku wydzielono z niego dwa mniejsze województwa: szczecińskie (liczące 12 powiatów) i koszalińskie (także 12 powiatów). Kolejna reforma administracyjna kraju z 1975 roku zlikwidowała powiaty jako jednostki terytorialne, jednakże dwa województwa pozostały: szczecińskie i koszalińskie. W wyniku ostatniej reformy administracyjnej, którą wprowadzono 1 stycznia 1999 roku, zniesiono podział Polski na 49 województw i utworzono w ich miejsce 16 większych. Omawiany obszar objął dawne województwa: szczecińskie i koszalińskie – w całości, natomiast gorzowskie, słupskie i pilskie – w części.

Stan badań nad ojkonimią województwa zachodniopomorskiego

Ojkonimy województwa zachodniopomorskiego to zbiór nazw opracowanych i skodyfikowanych po II wojnie światowej. W wyniku porozumień poczdamskich (17.07.–2.08.1945 r.) Polsce przyznano tereny należące wcześniej do Niemiec: Ziemię Lubuską, Pomorze Zachodnie, Prusy Wschodnie, Śląsk oraz obszar byłego Wolnego Miasta Gdańska. Przyłączenie ziem Pomorza Zachodniego do Polski zrodziło potrzebę nadania nazw wszystkim obiektom geograficznym, tj. miejscom zamieszkałym (takim jak miasta, wsie i inne siedziby ludzkie) oraz miejscom niezamieszkałym (czyli miejscom niezasiedlonym przez człowieka, obiektom fizjograficznym) i dostosowanie ich do systemu toponimicznego reszty kraju. Nadawanie nazw geograficznych dokonywało się na różne sposoby: 1) przywracano nazwy słowiańskie, które zniekształciła przez wieki fonetyka i grafia niemiecka; 2) jeśli nie istniała dla danej miejscowości nazwa słowiańska, nadawano nazwę słowiańską obiektu pobliskiego; 3) miejscowości, które od początku swojego istnienia nosiły nazwę niemiecką, otrzymywały nową nazwę w procesie tzw. chrztu nazewniczego, co oznacza, że nadawano im zupełnie nową nazwę, bez motywacji nazwotwórczej, bez odwołań do topografii terenu, historii czy kultury danej miejscowości. Takie ojkonimy poprzedzane są prefiksem *pseudo-*.

Zadanie opracowania powojennego nazewnictwa geograficznego Pomorza Zachodniego (przywrócenie lub nadanie nowej nazwy polskiej) powierzono członkom Komisji Ustalania Nazw Miejscowych (KUNM)⁵, powołanej przez Ministerstwo Administracji Publicznej w porozumieniu z Ministerstwem Ziem Odzyskanych. Komisja była państwowym organem administracyjnym, który powstał w 1934 roku, po wojnie zaś został reaktywowany w 1945 roku i działał głównie na terenach tzw. Ziem Odzyskanych. Komisji przewodniczył Stanisław Srokowski (geograf z Warszawy), a w jej skład weszli także trzej językoznawcy: Kazimierz Nitsch (prezes Polskiej Akademii Umiejętności), Mikołaj Rudnicki (Poznań) oraz Witold Taszycki (Kraków). Łącznie odbyło

⁵ Dane o działalności KUNM na podstawie: <http://pl.wikipedia.org/wiki/KUNM> [dostęp: 20.09.2020].

się sześć posiedzeń (konferencji) KUNM. Na pierwszym z nich opracowano nazwy dla miejscowości liczących powyżej 5000 mieszkańców. Drugie zaowocowało ustaleniem nazw miejscowości do 5000 mieszkańców oraz wybranych stacji kolejowych. W czasie trzeciej konferencji zajęto się nazwami miejscowości, które liczyły od 500 do 1000 mieszkańców oraz nazwami pozostałych stacji kolejowych. Czwarte posiedzenie KUNM przyniosło zbiór nazw miejscowości liczących od 250 do 500 mieszkańców (dla byłych Prus Wschodnich również części osad liczących od 500 do 1000 mieszkańców). Piątą konferencję poświęcono opracowaniu nazw wsi poniżej 250 mieszkańców (w przypadku byłych Prus Wschodnich były to wsie liczące od 250 do 500 osób). Efektem szóstej i zarazem ostatniej konferencji było ustalenie reszty nazw geograficznych. Łącznie w latach 1945–1951 przywrócono lub ustalono nowe nazwy polskie dla ok. 32 tys. miejscowości oraz dla ok. 3 tys. obiektów fizjograficznych.

W procesie nadawania nazw miejscowościom i obiektom fizjograficznym na Pomorzu Zachodnim po 1945 roku uczestniczył ks. Stanisław Kozierowski, polski historyk i onomasta, profesor Uniwersytetu Poznańskiego⁶. W 1934 roku wydał on czterotomowy *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, którego dwa tomy dotyczą dzisiejszego obszaru północno-wschodnich Niemiec i północno-zachodniej Polski⁷. Autor zamieścił w nim propozycje brzmienia i pisowni nazw o rodowodzie słowiańskim. Atlas był także materiałem pomocniczym w pracach Komisji Ustalania Nazw Miejscowych. Ksiądz S. Kozierowski był również przewodniczącym Komisji dla spraw Przywrócenia Nazw Słowiańskich na Przyodrze, której pierwsze posiedzenie odbyło się w Poznaniu 7 kwietnia 1945 roku.

Wyniki prac KUNM były ogłaszane sukcesywnie w „Monitorze Polskim”. W 1951 roku Stanisław Rospond zebrał je wszystkie i wydał *Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej* (Rosp). Uwspółcześioną i uzupełnioną wersją tego słownika są publikacje: *Słownik współczesnych nazw geograficznych Pomorza Zachodniego z nazwami przejściowymi z lat 1945–1948* pod redakcją Tadeusza Białeckiego (Białecki SWNGPZ) oraz *Słownik wszystkich nazw geograficznych Pomorza Zachodniego (nazwy urzędowe miejscowości i fizjograficzne, tymczasowe z lat 1945–1948, zwyczajowe, nazwy błędne, nie posiadające urzędowego zatwierdzenia; stan 1 I 2018* [we wstępie: 1 X 2017])

⁶ Była to urzędowa nazwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1920–1955.

⁷ S. Kozierowski, *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, z przedmową ks. S. Kozierowskiego i wstępem S. Pawłowskiego, z. 1: *Pomorze Zachodnie (Słupsk, Kołobrzeg, Piła, Szczecin)* (Mapa w skali 1 : 300 000, wykonana w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Poznańskiego), wyd. 2, Poznań 1945 (KozA oraz KozA Mapa).

T. Białeckiego (BiałSPZ). Obie publikacje T. Białeckiego uwzględniają także nazwy przejściowe miejscowości na Pomorzu Zachodnim, które zebrła wcześniej Magdalena Mazurkiewicz w opracowaniach: *Zmiany w nazewnictwie topograficznym na terenie województwa szczecińskiego od 1945 do 1960 roku*⁸ oraz *Zmiany w nazewnictwie miejscowości Pomorza Zachodniego po 1945 r. Cz. 2: Woj. koszalińskie*⁹.

W badaniach zachodniopomorskiej toponimii przodują dwa ośrodki naukowe. Pierwszym z nich jest Uniwersytet Szczeciński, w którym inicjatorką badań była Aleksandra Belchnerowska¹⁰. Do jej zespołu badawczego należą: Bożena Stramek¹¹, Andrzej Chłudziński¹² oraz Beata Afeltowicz (Afeltowicz DO, Afeltowicz 2012). Efektem badań tego zespołu są monografie regionalne byłych powiatów kołobrzeskiego, koszalińskiego, łobeskiego i nowogardzkiego, a także obecnych powiatów białogardzkiego, kołobrzeskiego oraz stargardzkiego.

Drugi ośrodek – Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – reprezentują Ewa Rzetelska-Feleszko i Jerzy Duma, z publikacjami o charakterze diachronicznym, poświęconymi głównie zachodniopomorskiej hydronimii oraz słowiańskiej ojkonomii. Wymienieni badacze są autorami słownika *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie*¹³ oraz pracy *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych* (RzDuma III). Słowiańska warstwa ojkonomów została przedstawiona w dwóch pozycjach: *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego* (RzDuma I) oraz *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego* (RzDuma II). Warszawscy onomaści zajmowali się także analizą

⁸ M. Mazurkiewicz, *Zmiany w nazewnictwie topograficznym na terenie województwa szczecińskiego od 1945 do 1960 roku*, Szczecin 1966.

⁹ M. Mazurkiewicz, *Zmiany w nazewnictwie miejscowości Pomorza Zachodniego po 1945 r., cz. 2: Woj. koszalińskie*, Szczecin 1972.

¹⁰ A. Belchnerowska, *Nazewnictwo słowiańskie, niemieckie i polskie Pomorza Zachodniego – procesy adaptacyjne*, w: *Nazewnictwo pogranicza Polski*, Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Świnoujście 22–24 maja 1997 r., red. A. Belchnerowska, J. Ignatowicz-Skowrońska, Szczecin 1999, s. 99–107; też, *Z problemów substytucji i resubstytucji w pomorskiej toponimii*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1987, t. 2 (31), z. 4, s. 17–23; też, *Toponimia byłych powiatów kołobrzeskiego i koszalińskiego*, Gdańsk 1995 (Belchnerowska PMT XIII).

¹¹ Np. B. Stramek, *Nazwy wodne w toponimii obecnego powiatu stargardzkiego*, „Onomastica” 2000, t. 45, s. 115–165; też, *Toponimia powiatu stargardzkiego*, Pruszcz Gdański 2011 (Stramek 2011); też, *Wybrane nazwy obiektów terenowych wodnych i lądowych powiatów stargardzkiego i łobeskiego*, „Stargardia. Rocznik Muzeum w Stargardzie” 2006, t. 4, s. 37–60 oraz Stramek 2001, Stramek 2002.

¹² Wykaz prac tego autora w indeksie skrótów oraz w bibliografii końcowej.

¹³ E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie*, t. 1 (A–O), Warszawa 2008; t. 2 (Q–Ż), Warszawa 2013.

pierwszych niemieckich nazw miejscowych i terenowych na Pomorzu Szczecińskim (RzDuma 1993) w artykule *Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim*. Badacze zgromadzili najstarsze ojkonimy (nazwy miast i wsi) i anojkonimy (nazwy terenowe) z najważniejszego zbioru średniowiecznych dokumentów pomorskich, tj. *Pommersches Urkundenbuch* (t. 1–8, w których znajdują się dokumenty z lat 786–1335). Stwierdzili ponadto, że zapisy niemieckich nazw miast i wsi na Pomorzu Szczecińskim rozpoczynają się w latach 1180–1183, zaś notacje nazw terenowych – w roku 1220. Do roku 1335 wynotowali łącznie 146 nazw, w tym 112 nazw miast i wsi oraz 34 nazwy terenowe, tj. nazw miejsc, pól, błot, lasów, gór i wzniesień, mostów, drzew, łowisk, wysp, rowów, kanałów, źródeł, miedz i granic. Najstarszą nazwą miejscową jest *Schoneuelt* (1180–1183), dziś Obryta, wieś na północny wschód od Pырzyc, zaś nazwą terenową – *Wormgrau* (1220), nazwa kanału łączącego rzekę Inę z jeziorem Miedwie (niem. *Wurm* ‘wąż, robak, glista’; dniem. *grave* ‘rów, dół’). Jest to zapewne kalka nazwy słowiańskiej. E. Rzetelska-Feleszko jest także autorką publikacji *Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego. Najstarsze zmiany fonetyczne* (Rzetelska-Feleszko 1973), *Pomorze Zachodnie*¹⁴ oraz artykułu *Etymologia słowiańskich nazw miejscowych i terenowych z obszaru wolińskiego-kamieńskiego*, który ukazał się w 2019 roku ze wstępem i komentarzami J. Dumy (Rzetelska-Feleszko 2019).

Podając się zadania przeprowadzenia analizy nazw zachodniopomorskich miast, należy pamiętać, że wiele z tych onimów – mimo terytorialnej przynależności sygnowanych nimi obiektów do państwa niemieckiego – miało słowiański rodowód i że badania nad tymi nazwami przed 1945 rokiem prowadzili ówcześni mieszkańcy Pomorza, czyli Niemcy. Byli oni świadomi, że głównymi twórcami pomorskich nazw miast byli Słowianie. W niemieckich opracowaniach dostrzegamy wiedzę obiektywną, tzn. jeśli proprium nosiło cechy słowiańskie, to było to prezentowane w pracach naukowych. Trzeba także dodać, że na Pomorzu Zachodnim nie zaszedł silny proces germanizacji ojkonimów słowiańskich. Umieszczone w słowniku nazwy miast ulegały przez wieki zniekształceniom formalnym, co skutkowało trudnościami z rekonstrukcją pierwotnej postaci nazw, jednakże proces ich germanizacji nie był znaczny. Niemieccy historycy doszukiwali się słowiańskich korzeni w nazwach miast, ponieważ mieli świadomość, że prawie wszystkie ośrodki miejskie na Pomorzu i w Nowej Marchii miały swój rodowód słowiański.

¹⁴ E. Rzetelska-Feleszko, *Pomorze Zachodnie*, Warszawa 1986.

Pierwszym opracowaniem niemieckim, w którym przedstawiono etymologię zachodniopomorskich miast, jest *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae*, opracowana przez Matthäusa Meriana (ryciny) i Martina Zeillera (tekst) z 1652 roku (TEB). Z XVIII wieku pochodzi natomiast najważniejsza, wielotomowa publikacja topograficzno-statystyczna, autorstwa urodzonego w dzisiejszych Dobrzanach niemieckiego pastora protestanckiego, pisarza i geografa Ludwiga Wilhelma Brüggemanna – *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogthums Vor- und Hinter-Pommern* (Brügg I, Brügg II, Brügg II/2). Była ona źródłem informacji dla władz prowincji pomorskiej i dla osób prywatnych, gdyż przedstawiała dane na temat przyrody, społeczeństwa, kultury, prawa, wyznań i kościołów, a ponadto zawierała wykaz fundacji, wykaz pomorskich rodów szlacheckich i ich herbów, wykaz istniejących map.

Wiek XIX to już prawdziwy wysyp opracowań historycznych, ale także drukowanych zbiorów dokumentów średniowiecznych. W 1827 roku oficer pruski Friedrich von Restorff wydał *Topographische Beschreibung der Provinz Pommern mit einer statistischen Übersicht* [Opis topograficzny województwa pomorskiego wraz z zestawieniem statystycznym] (TBPP). Kolejne opracowania są dziełem historyka i dyrektora Pomorskiego Archiwum Prowincjonalnego w Szczecinie Roberta Klempina oraz drugiego archiwisty Gustava Kratza, który w 1862 roku wydał na własny koszt monografię szlacheckiej rodziny von Kleist (Kratz GK). Opis miast pomorskich *Die Städte der Provinz Pommern* ukazał się już po jego śmierci w roku 1865 (Kratz SP). Wspólnie są oni autorami rejestrów rycerstwa pomorskiego *Matrikeln und Verzeichnisse der pommerschen Ritterschaft vom XIV bis das XIX Jahrhundert* wydanych w 1863 roku (KK). R. Klempin jest także inicjatorem wydawanej od 1868 roku do dziś serii *Pommersches Urkundenbuch* (PU). Podobny charakter ma opracowanie Maksa Perlbacha *Pommersches Urkundenbuch* z 1882 roku (Perl). Listę najważniejszych niemieckich opracowań historycznych z XIX wieku zamyka trzynastotomowe dzieło *Landbuch des Herzogthums Pommern: Schilderung der Zustände dieser Lande in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts* autorstwa niemieckiego kartografa i geodety Heinricha Berghausa (LP). Z przełomu XIX i XX wieku pochodzi również wiele monografii miast lub powiatów opracowanych przez miejscowych regionalistów.

Dzisiejsze województwo zachodniopomorskie to także część historycznej Nowej Marchii. Historii tego regionu poświęcił prawie cały swój dorobek naukowy Edward

Rymar¹⁵ (np. Rymar 1999, Rymar 2012, Rymar 2015). Bogatą bibliografię (213 pozycji) na temat historii miast nowomarchijskich zawiera jego artykuł *Nowa Marchia – kraina zapomniana? Stan badań nad średniowieczem*¹⁶. Temu zagadnieniu poświęcone jest także opracowanie Witolda Pronobisa *Powstanie miast nowomarchijskich*¹⁷ oraz Michała Gierkego *Z badań nad przestrzenią późnośredniowiecznych miast Nowej Marchii. Wybrane problemy w świetle źródeł archeologicznych*¹⁸. Nowa Marchia była obszarem, którego historię zgłębiali także przed 1945 rokiem niemieccy naukowcy. Dokumenty dotyczące dziejów Nowej Marchii zebrał i opublikował w tomie *Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark* w 1895 roku niemiecki historyk i badacz dziejów Nowej Marchii oraz Pomorza Paul von Niessen¹⁹ (Niessen GN). Źródłem informacji o początkach miast i zbiorom pierwszych zapisów nazw miast Nowej Marchii jest opracowanie Georga Wilhelma von Raumera *Die Neumark Brandenburg im Jahre 1337 oder Markgraf Ludwig's des Aelteren Neumärkisches Landbuch aus dieser Zeit [Nowomarchijska Księga Ziemska margrabiego Ludwika Starszego z 1337 roku]* z 1837 roku (NB)²⁰. Wartościowym opracowaniem nowomarchijskich miast była także pozycja *Berlin und die Mark Brandenburg mit dem Markgrafenthum Nieder-Lausitz in ihrer Geschichte und in ihrem gegenwärtigen Bestande* wydana w 1861 roku (BMB).

Badania nad zachodniopomorską i nowomarchijską ojkonomią były prowadzone przez niemieckich językoznawców jeszcze po II wojnie światowej. Należy tu przywołać: Reinholda Trautmanna *Die Elb- und Ostseeslawischen Ortsnamen* z 1956 roku (TrEO)

¹⁵ Bibliografia prac badacza znajduje się w indeksie skrótów oraz w bibliografii końcowej. Wykaz prac E. Rymara, zestawiony przez Grażynę Kostkiewicz-Górską oraz Danutę Zielińską, zamieszczono w numerze specjalnym „Rocznika Chojeńskiego” z 2016 r. (*Bibliografia prac profesora Edwarda Rymara*, zestawili G. Kostkiewicz-Górska, D. Zielińska, „Rocznik Chojeński” 2016, t. 8, s. 385–449).

¹⁶ E. Rymar, *Nowa Marchia – kraina zapomniana? Stan badań nad średniowieczem*, w: *Nowa Marchia – prowincja zapomniana – wspólne korzenie*, red. E. Jaworski, Gorzów Wlkp. 2004, s. 7–33.

¹⁷ W. Pronobis, *Powstanie miast nowomarchijskich*, w: *Wędrowki między Odrą a Drawą. Spotkanie z Nową Marchią*, teksty: Z. Czarnuch, Ch. Gahlbeck, M. Jäger, J. Jarzewicz, W. Pronobis, P. Rutkowski, W. Vogel, tłum. P. Rutkowski, K. Śmigieliska, współpr. Z. Czarnuch, Potsdam 2012, s. 79–84.

¹⁸ M. Gierke, *Z badań nad przestrzenią późnośredniowiecznych miast Nowej Marchii. Wybrane problemy w świetle źródeł archeologicznych*, „Rocznik Chojeński” 2016, t. 8, numer specjalny – dedykowany Profesorowi Edwardowi Rymarowi z okazji osiemdziesiątych urodzin, s. 147–178.

¹⁹ Z. Miler, *Paul von Niessen (1857–1937) – historyk Nowej Marchii i Pomorza*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1999, nr 6/2, s. 67–75. Najstarsze zapisy nazw miast w Nowej Marchii zawiera także zbiór Karla Kletkego *Regesta Historiae Neomarchicae. Die Urkunden der Geschichte der Neumark und des Lades Sternberg, in Auszügen mitgetheilt* (Bd. 1, Berlin 1867).

²⁰ O tym opracowaniu pisał Christian Gahlbeck w artykule *Tak zwana Nowomarchijska Księga Ziemska margrabiego Ludwika Starszego z 1337 roku. Studia nad podziałem terytorialnym i przekazem historycznym*, w: *Nowa Marchia – kraina zapomniana – wspólne korzenie*, red. E. Jaworski, Gorzów Wlkp. 2005, s. 9–57.

oraz *Die slawischen Ortsnamen Mecklenburgs und Holsteins* z 1950 roku (TrMH), Friedricha Lorentza *Slawische Namen Hinterpommerns* z 1964 roku (LorSNH) i Ernsta Muckego *Die slavischen Ortsnamen der Naumark* z 1989 roku²¹.

Cennym opracowaniem dotyczącym miejscowości w Polsce, ale także poza jej granicami, jest wydawany w latach 1880–1902 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego i Władysława Walewskiego (SG).

Nazewnictwo miast województwa zachodniopomorskiego wchodzi w skład opracowań większych, dotyczących nazw miast (lub gmin) całej Polski, m.in.: Stanisława Rosponda *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL* (RospSEMiG), Kazimierza Rymuta *Nazwy miast Polski* (RymNmiast), pozycja słownikowa *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany* (pierwsze tomy pod red. K. Rymuta, ostatni tom XV [So–Stą] pod red. Barbary Czopek-Kopciuch i Urszuli Bijak) (NMP I–XV), Marii Malec *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski* (Malec SENG) oraz Jana Grzeni *Słownik nazw geograficznych z odmianą i wyrazami pochodnymi* (Grzenia SNG).

Nazwy miast z obszaru Pomorza Środkowego były przedmiotem kilku opracowań. Przede wszystkim należy wymienić pracę zbiorową *Ze studiów nad toponimią Pomorza Środkowego* pod redakcją Edwarda Homy²², w której znalazły się trzy ważne artykuły: Huberta Górnowicza (twórcy gdańskiej szkoły onomastycznej) *Najstarsze typy nazw geograficznych Pomorza Środkowego* (Górnowicz 1976), Bogusława Krei *Próba słownika normatywnego nazw miejscowości byłego województwa koszalińskiego* (Kreja SWK) oraz Aleksandry Belchnerowskiej, Haliny Bugalskiej, Ewy Jakus-Dąbrowskiej i Bronisławy Więcek *Nazwy miast Pomorza Środkowego* (NMPŚ). Ważne miejsce zajmują monografie toponomastyczne A. Belchnerowskiej *Toponimia byłych powiatów kołobrzeskiego i koszalińskiego* z 1995 roku (Belchnerowska PMT XIII) czy A. Chludzińskiego *Toponimia powiatu białogardzkiego* (Chludziński 2008b) oraz *Nazwy miejscowe powiatu kołobrzeskiego* (wyd. 1: Chludziński 2009b; wyd. 2: Chludziński 2011). Badacz jest także autorem kilkunastu artykułów dotyczących nazw miejscowych Pomorza Środkowego, publikowanych w serii *Historia i kultura ziemi sławieńskiej* (t. 1–11). Monografie A. Chludzińskiego wydano w serii „Pomorskie Monografie”, powstałej w 2008 roku. Do tej pory ukazały się trzy tomy: oprócz wspomnianych dwóch

²¹ E. Mucke, *Die slavischen Ortsnamen der Naumark*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Naumark” 1989, Bd. 7, s. 51–189; przedruk w: tegoż (A. Muka), *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde (1881–1929)*, hrsg. E. Eichler, Köln–Wien–Leipzig 1984, s. 125–263.

²² *Ze studiów nad toponimią Pomorza Środkowego*, red. E. Homa, Koszalin 1976.

A. Chludzińskiego, także tom autorstwa Bożeny Stramek *Toponimia powiatu stargardzkiego* (Stramek 2011).

Słownik nazw miast województwa zachodniopomorskiego powstał z inspiracji opracowaniami stworzonymi dla innych regionów Polski, np. *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego* (NMPG), *Nazwy miast Wielkopolski* (ZierNmiast), i wypełnia lukę wydawniczą odnośnie do tego zagadnienia. Pod względem metodologicznym część materiału słownika opiera się na założeniach serii „Pomorskie Monografie Toponomastyczne” (PMT) zaprezentowanych przez Huberta Górnowicza w przedmowie do pierwszej publikacji z tego cyklu, którą była *Toponimia powiatu kościerskiego* Edwarda Brezy (PMT I 5–7), oraz serii „Monografie Pomorskie”. Teoretyczne podwaliny regionalnych monografii toponomastycznych na przykładzie terytorium Górnego Śląska położył także Henryk Borek²³. Niniejszy słownik stanowi punkt wyjścia do dalszych badań językoznawczych zgromadzonego materiału onimicznego.

Warto wspomnieć, że istnieją analizy pochodzenia i znaczenia ojkonomów zachodniopomorskich, ale są one rozrzucone po kilkunastu opracowaniach historycznych i współczesnych. Niniejsza monografia stanowi zwartą całość, uporządkowaną i uzupełnioną bogatym zestawem zapisów źródłowych i zbiorem interpretacji onomastycznych wielu badaczy niemieckich i polskich. Książka jest adresowana do specjalistów różnych dziedzin nauki, np. językoznawców czy historyków, ale również do nie-specjalistów, miłośników regionu zachodniopomorskiego. Może okazać się pomocna w procesie nauczania na różnych szczeblach edukacji szkolnej, w szczególności na lekcjach z kształcenia regionalnego. Wskazówki językowe na temat odmiany ojkonomu, form przymiotników oraz nazw mieszkańców są kierowane przede wszystkim do pracowników administracji.

²³ H. Borek, *Założenia regionalnej monografii toponimicznej (na przykładzie Górnego Śląska)*, „Socjolingwistyka” 1987, t. 7, s. 110.

Zasady opracowania słownika

W słowniku zebrano i omówiono nazewnictwo obecnie istniejących 66 miast województwa zachodniopomorskiego i funkcjonujących jako organizmy miejskie (niektóre z nich w przeszłości przestały być miastami np. na skutek zniszczeń wojennych). Zawarte tu toponimy były przedmiotem wcześniejszych, mniej lub bardziej wiarygodnych, analiz wielu badaczy (np. historyków niemieckich i polskich), ale niektóre z nich nie były dotąd objaśniane w pozycjach toponomastycznych jako nazwy miast. Informacje podane w istniejących opracowaniach zostały przeze mnie uzupełnione, np. o zapisy źródłowe lub o etymologię badaczy niemieckich.

W opracowaniu nie ujęto nazw miast, które jeszcze niedawno lub w nieco odleglejszej przeszłości (kilkadziesiąt, a nawet kilkaset lat wstecz) były ośrodkami miejskimi, ale utraciły z różnych powodów prawa miejskie, np. Banie, Strzemiele, Widuchowa. Wykaz miejscowości sporządzono na podstawie danych Urzędu Województwa Zachodniopomorskiego oraz danych Głównego Urzędu Statystycznego (stan na dzień 31.12.2019 r.). W słowniku ujęto miasta województwa zachodniopomorskiego w granicach po ostatniej reformie administracyjnej w 1999 roku. Zarówno w czasach administracji polskiej, jak i niemieckiej niektóre obecne miejscowości województwa zachodniopomorskiego należały do pięciu wcześniej istniejących: gorzowskiego, koszalińskiego, szczecińskiego, słupskiego i pilskiego.

Materiał nazewnicy, począwszy od X wieku do dziś, został zacerpnięty z niemieckich i polskich źródeł historycznych, map²⁴ i opracowań, których wykaz znajduje

²⁴ Omówienie źródeł kartograficznych z obszaru Nowej Marchii zawiera publikacja Radosława Skryckiego *Dzieje kartografii Nowej Marchii do końca XVIII wieku*, Warszawa 2008, natomiast z obszaru Pomorza Zachodniego – książka M. Stelmacha *Historia kartografii Pomorza Zachodniego do końca XVIII wieku*, Szczecin 1991. Omówienie historii kartografii Pomorza znajdziemy np. w artykule Bogdana Frankiewicza *Kartografia zachodniopomorska od XVI do XVIII wieku* („Przegląd Zachodniopomorski” 1973, t. 17, z. 2, s. 25–42), Radosława Skryckiego *Szczecińskie badania nad historią kartografii i prekursorskie prace Miecysława Stelmacha* („Z Dziejów Kartografii” 2016, t. 20, s. 117–123).

się w bibliografii końcowej. Praca ma formę słownika zawierającego nazwy słowiańskie (utworzone przez członków plemion słowiańskich w czasach, gdy nie istniało jeszcze państwo polskie oraz zawierające rdzenie prasłowiańskie), niemieckie i powojenne polskie (także tzw. chrzty, utworzone po 1945 r. przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowych). Dla ułatwienia poszukiwań odpowiedniej miejscowości właściwy słownik uzupełniony jest czterema indeksami: indeksem wszystkich omówionych nazw miejscowych, indeksem miast z przynależnością do powiatu, indeksem polsko-niemieckim (zarejestrowano ostatnie urzędowe nazwy niemieckie sprzed 1939 r.) oraz niemiecko-polskim. Po indeksach zamieszczono tabelę, w której można znaleźć informacje o powierzchni, liczbie ludności i gęstości zaludnienia poszczególnych ośrodków miejskich według stanu na 1 stycznia 2020 roku. Przy każdej nazwie miasta umieszczono rekonstrukcje Stanisława Kozierowskiego z 1934 roku (o ile istnieją) i polskie formy przejściowe z lat 1945–1950. Przywoływane opracowania należy potraktować jako zbiory informacji o omawianych terenach i konkretnych miejscowościach.

Słownik ma układ alfabetyczny, a artykułem hasłowym jest polska nazwa miasta w brzmieniu dzisiejszym. Warto wspomnieć, że we współczesnej onomastyce nazwy miast są określane terminem *urbanim*²⁵. Kolejno umieszczono informację o dacie powstania, założenia miasta i uzyskania przez nie praw miejskich. Dalej podana jest ostatnia urzędowa nazwa niemiecka miasta. Po niej są przedstawione w zarysie informacje historyczne, a dalej zaprezentowano przynależność administracyjną miasta do danego województwa, począwszy od 1946 roku do dziś. Dalsza część artykułu hasłowego zawiera skrótowe informacje o położeniu geograficznym miasta, ukształtowaniu terenu, a przede wszystkim o zbiornikach wodnych, od nazw których ojkonimy często pochodzą.

Kolejne dane dotyczą aktualnej powierzchni miasta i liczby ludności (dane z 31.12.2019 r.²⁶, uzupełnione o liczbę ludności ze stanu na 31.12.2020 r.)²⁷. Następnie prezentowana jest liczba mieszkańców miasta w przeszłości (od XVIII w.).

²⁵ W odróżnieniu od terminu *urbanonim*, który oznacza „nazwę własną obiektu występującego w przestrzeni miejskiej, np. ulicy, parku, budynku, instytucji”, za: A. Gałkowski, *Terminologia onomastyczna*, <https://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska> [dostęp: 12.04.2021].

²⁶ Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym (stan w dniu 31.12.2019), Główny Urząd Statystyczny, Tablice w formacie XLS w pliku ZIP, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosc-i-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-31-12-2019,6,27.html>.

²⁷ Ludność, stan na 31.12.2020 r., Główny Urząd Statystyczny, Baza Demografia, TABL. 13: Ludność miejska według płci i wieku, woj. zachodniopomorskie, <https://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Tables.aspx>.

Informacje szczegółowe o liczebności poszczególnych ośrodków miejskich zaczerpnięto z kilkunastu źródeł, a z tego względu, że kolejne opracowania powtarzały często dane statystyczne z publikacji wcześniejszych, zrezygnowano z podawania źródła danych. Pierwsze informacje o liczbie mieszkańców miast leżących w dawnej Nowej Marchii zawiera opracowanie Georga Wilhelma von Raumera (NB). Statystykę ludności miast na obszarze Pomorza Zachodniego przedstawił Gustav Kratz (Kratz SP). W dużej mierze wykorzystano również opracowania kartograficzne²⁸, które zawierały dane na temat liczby ludności kilkudziesięciu zachodniopomorskich miast, np. mapa Franza Ludwiga Güssefelda z 1792 roku (MpGüssefeld). Dane o ludności poszczególnych miast (także np. z podziałem na grupy wyznaniowe) zawiera *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego i Władysława Walewskiego (SG). Dane o liczbie mieszkańców z 1895 roku pochodzą z opracowania *Gemeindelexikon für der Provinz Pommern: auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlicher Quellen* (Berlin 1898). Korzystano także ze stron internetowych poszczególnych ośrodków miejskich, niemieckiej strony internetowej Deutsche Verwaltungsgeschichte (głównie dane demograficzne z 1. poł. XX w., do 1939 r.) opracowanej przez Michaela Rademachera²⁹, oraz z polskiego i niemieckiego wydania Wikipedii.

Ważnym elementem hasła są zapisy źródłowe (kursywą) przytaczane w porządku chronologicznym. Są one podstawą do tworzenia rekonstrukcji najdawniejszego brzmienia nazwy. Upoważniają także do uściślenia pierwotnego znaczenia ojkonimu wynikającego z jego prostej lub złożonej budowy słowotwórczej. Zapisy źródłowe są ważne w opisie etymologii kolejnych ojkonimów tworzonych od jednej bazy, w procesie śledzenia zmian językowych, które dokonały się w nazwie na przestrzeni wieków. Dają one również możliwość konfrontacji postaci nazwy z właściwościami topograficznymi terenu, na którym powstały. Pozwalają także na obserwację wpływów kulturowych i politycznych na nazewnictwo. Każdy z zapisów jest opatrzony datą jego powstania, jednakże, jeśli dokument jest kopią oryginału, wówczas data zostaje wzięta

²⁸ Zob. np. M. Stelmach, *Pomorze i Szczecin na dawnych mapach, planach i widokach: ausstellungskatalog*, red. E. Jäger, konsultacja T. Niewodniczański, Szczecin 1998. Na uwagę zasługują także źródła topodemograficzne, np. *Atlas historyczny Pomorza Zachodniego*, t. 1: *Topodemograficzny atlas gmin i obszarów dworskich Pomorza Zachodniego w 1871 roku*, wstęp, opracowanie nauk. i red. D.K. Chojecki, E. Włodarczyk, Szczecin 2012; t. 2: *Demografia – społeczeństwo – gospodarka. Atlas gmin Pomorza Zachodniego w 1939 roku*, red. D.K. Chojecki, A. Giza, E. Włodarczyk, Szczecin 2017.

²⁹ M. Rademacher, *Deutsche Verwaltungsgeschichte von der Reichseinigung 1871 bis zur Wiedervereinigung 1990* (Online-Material zur Dissertation), Osnabrück 2006.

w nawias, za nią podany jest czas powstania kopii (często jest nim tylko przedstawione w nawiasie stulecie).

Po etymologii w artykule hasłowym zamieszczono informację gramatyczną o nazwie: rodzaj gramatyczny, paradygmat (formy przypadkowe od dopełniacza do miejscownika), przymiotnik od nazwy miejscowej, nazwę mieszkańca i mieszkanki, a także formę pluralną. W kwestii form pochodnych punktem odniesienia były opracowania: Bogusława Krei *Próba słownika normatywnego nazw miejscowości byłego województwa koszalińskiego* (Kreja SWK), Edwarda Homy *Słownik normatywny nazw miejscowych województwa szczecińskiego* (Homa 1987), *Słownik normatywny nazw miejscowych województw gorzowskiego i pilskiego* (Homa 1995), Jana Grzeni *Słownik nazw geograficznych z odmianą i wyrazami pochodnymi* (Grzenia SNG), opracowanie Danieli Podlaskiej i Magdaleny Świątek-Brzezińskiej *Słownik nazw osobowych i miejscowych* z 2008 roku (SNOM), a także obowiązująca ortografia, której zasady są prezentowane w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN z zasadami pisowni i interpunkcji* pod redakcją Edwarda Polańskiego³⁰.

Każdy artykuł hasłowy zakończony jest bibliografią, w której zestawiono opracowania niemieckie i polskie omawiające nazwę zachodniopomorskiego miasta.

Klasyfikację nazw przeprowadzono na podstawie kryteriów semantycznych i strukturalnych zaproponowanych przez Witolda Taszyckiego i Stanisława Rosponda, połączonych i uzupełnionych przez Henryka Borka.

Wspomniany wzorzec klasyfikacji etymologiczno-semantycznej W. Taszyckiego³¹ obejmuje – bez wnikania w szczegóły – następujące grupy toponimów:

- nazwy topograficzne, które zawierają informacje na temat cech krajobrazu, przyrody i geografii danego terenu,
- nazwy kulturalne, które są utworzone od leksemów związanych semantycznie z wytworami działalności człowieka w zakresie kultury materialnej, społecznej i duchowej,
- nazwy dzierzawcze, niosące informacje o przynależności danej miejscowości do człowieka, którego imię było podstawą urobienia określonej nazwy,
- nazwy zdrobniałe, sygnalizujące bliskie położenie danej miejscowości w stosunku do innej, której nazwa ma tę samą podstawę językową,

³⁰ *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i ortografii*, red. E. Polański, wyd. 4, Warszawa 2021.

³¹ W. Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*, Kraków 1946.

- nazwy etniczne, które pierwotnie oznaczały grupy ludzkie; podstawą tych nazw jest informacja o pochodzeniu terenowym plemienia, charakterystycznym dla niego rodzaju pożywienia itp.,
- nazwy patronimiczne na oznaczenie potomków rodu, poddanych człowieka, nazywanych według imienia, przezwiska czy nazwy zawodu,
- nazwy służebne, wyrażające zajęcia mieszkańców,
- nazwy rodowe, oznaczające grupę mieszkańców, którzy używali wspólnej nazwy osobowej jako członkowie tego samego rodu,
- nazwy dwuznaczne,
- nazwy ciemne.

Klasyfikacja gramatyczno-strukturalna Stanisława Rosponda³² dzieli wszystkie nazwy geograficzne na trzy typy:

- nazwy prymarne (bezsufiksalne), utworzone od wyrazów pospolitych lub od nazw własnych, bez użycia procesu toponimicznej sufiksacji lub prefiksacji, czyli z zerowym formantem toponimicznym,
- nazwy sekundarne, derywowane przy użyciu odpowiednich afiksów lub sporadycznie powstałe w wyniku derywacji prozodycznej lub paradygmatycznej,
- nazwy złożone, composita.

W struktury klasyfikacyjne W. Taszyckiego wprowadzono także termin *nazwa relacyjna* opracowany przez Henryka Borka³³. Zdaniem badacza nazwa relacyjna (inaczej *odtoponimiczna*) to taka, która bezpośrednio wywodzi się od już istniejącej nazwy geograficznej, nieposiadająca wcale (lub tylko dodatkowo) apelatywnych treści semantycznych oraz będąca w swoich nowych funkcjach toponimicznych bardzo zróżnicowana³⁴. Twórca terminu definiuje *nazwę relacyjną* jako „nazwę będącą genetycznie w podwójnym związku z fundującym ją toponimem, tj. poprzez relację między podobnie nazywanymi obiektami oraz przez relację między ich nazwami”³⁵. Takie sformułowanie pozwala na zaliczenie w obręb toponimów relacyjnych wszystkich ojkonimów i anojkonimów, które wywodzą się bezpośrednio i wyłącznie od już istniejących, gotowych nazw geograficznych, w niezmienionej lub zmienionej formie. W konsekwencji nazwy odtoponimiczne H. Borek podzielił na sześć typów funkcyjnych: 1) nazwy ponowione,

³² S. Rospond, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.

³³ H. Borek, *Nazwy relacyjne w toponimii*, w: *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3–5 września 1985. Księga referatów*, red. K. Zierhoffer, Poznań 1988, s. 43–53.

³⁴ Tamże, s. 44.

³⁵ Tamże, s. 46.

2) nazwy przeniesione, 3) nazwy dyferencyjne, 4) nazwy lokalizujące, 5) nazwy pamiątkowe oraz 6) nazwy wariantowe.

Wykorzystany w niniejszym opracowaniu podział ojkonimów na nazwy prymarne, sekundarne i komponowane jest stosowany przez wszystkich autorów opracowań wchodzących w skład serii „Pomorskie Monografie Toponomastyczne” oraz przez onomastów z Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – E. Rzetelską-Feleszko i J. Dumę. Trzeba jednak zaznaczyć, że w najnowszych badaniach nad toponimią klasyfikacja wprowadzona przez S. Rosponda w latach pięćdziesiątych XX wieku jest uznawana za przestarzałą. Pisze o tym Halszka Górny w artykule *O strukturach proprialnych i procesach nazwotwórczych – od ujęć dawniejszych po najnowsze teorie*³⁶. Współcześnie onomaści dostrzegli, że wszystkie nazwy własne są sekundarne w stosunku do warstwy apelatywnej. W związku z tym określenia *prymarny* i *sekundarny* są zastępowane terminami: *niederywowany* i *derywowany* lub onim *z kreacją semantyczną*, bądź *z kreacją formalnojęzykową*³⁷.

Ciekawe ujęcie zabiegów nominacyjnych zaproponował również Adam Siwiec³⁸, który stwierdził, że nowe nazwy własne wchodzą do obiegu językowego w rozmaity sposób z wykorzystaniem różnych warstw językowych. Wychodząc z tego założenia, badacz stwierdził, że nowe nomina propria powstają w dwóch procesach: translokacji i nazwotwórstwa. Pierwszy z nich – translokacja – to „wybór gotowej formy językowej, którą może być jednostka wyrazowa należąca do słownictwa pospolitego polskiego lub obcego (wybór słowa następuje w tym wypadku po wyborze języka) i przeniesiona na płaszczyznę onimiczną języka, lub też jednostka nazewnicza przeniesiona z jednego zbioru nazw do innego”³⁹. Opisany pierwszy ze sposobów translokacji zabieg nazwał onimizacją, drugi zaś – transonimizacją. Nazwotwórstwo jako drugi z procesów powstawania nowych nazw własnych, o nowej strukturze językowej, korzysta z „zespołu

³⁶ H. Górny, *O strukturach proprialnych i procesach nazwotwórczych – od ujęć dawniejszych po najnowsze teorie*, „Onomastica” 2014, t. 58, s. 89–103.

³⁷ Tamże, s. 92.

³⁸ A. Siwiec, *Główne procesy w nominacji za pomocą nazw własnych (w kontekście związków między toponimami i chrematonimami)*, w: *Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna*, red. A. Galkowski, R. Gliwa, Łódź 2014, s. 253–266.

³⁹ Tamże, s. 253. Dla porównania w ujęciu E. Rzetelskiej-Feleszko i J. Dumy, czyli w ujęciu tradycyjnym, opisywany proces translokacji obejmuje nazwy prymarne, które badacze charakteryzują następująco: „Za prymarne (nie derywowane) zostały uznane takie nazwy miejscowe [...], których forma rekonstruowana identyczna jest z istniejącym obecnie lub w przeszłości nomen appellativum oraz takie, które zostały przeniesione z wcześniej w dokumentach poświadczonych nazw innych obiektów, np. rzek, jezior, błot czy miejscowości” RzDuma I 10. Nazwy sekundarne (derywowane) opisywane są jako tworzone za pomocą sufiksów toponimicznych (tamże).

środków służących do tworzenia nazw własnych, środków mających oparcie w systemie derywacyjnym języka, analogicznie czy też na wzór słowotwórstwa rozpatrywanego w zakresie wyrazów pospolitych⁴⁰. A. Siwiec uznaje nazwotwórstwo za „rodzaj transformacji, w której biorą udział formalne elementy języka”⁴¹, wykorzystującej środki i zabiegi słowotwórstwa apelatywów⁴².

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, należy zaznaczyć, że za każdym razem, kiedy w niniejszym opracowaniu wystąpi tradycyjne określenie *nazwa prymarna*, będzie ono oznaczało proprium powstałe od wyrazu apelatywnego (w procesie onimizacji) lub od innej nazwy własnej (w procesie transonimizacji). Z kolei termin *nazwa sekundarna* będzie oznaczał, że mamy do czynienia z ojkonimem powstałym w procesie nazwotwórstwa (najczęściej na drodze sufiksacji).

* * *

Za wiele cennych uwag merytorycznych i propozycji metodologicznych składam serdeczne podziękowania recenzentce dr hab. Agnieszce Mysze, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego.

⁴⁰ A. Siwiec, *Główne procesy w nominacji za pomocą nazw własnych...*, s. 253.

⁴¹ Tamże, s. 255.

⁴² Wartościową propozycję podziału onimów, uwzględniającą techniki translokacyjne i nazwotwórcze, wprowadziła Urszula Bijak, która analizowała hydronimy dorzecza Wisły, zob. U. Bijak, *Nazwy wodne dorzecza Wisły. Potamonimy odapelatywne*, Kraków 2013.

Skróty wyrazowe

a.	albo
adi.	adiectivum
alb.	albański
AP	Archiwum Państwowe
ap.	appellativum (wyraz pospolity)
białorus.	białoruski
bnn	brak nazwy niemieckiej
bojk.	bojkowski
bot.	botanika, botaniczny
dem.	deminutivum (zdrobnienie)
dł.	długość
dłuż.	dolnołużycki
dniem.	dolnoniemiecki
dp.	dopływ
gen.	genetivus
geogr.	geografia, geograficzny
germ.	germański
gm.	gmina
gniem.	górnioniemiecki
gw.	gwara, gwarowy
hist.	historia, historyczny
ie.	indoeuropejski
im.	imię
in.	inaczej
jez.	jezioro
jęcz.	język
jw.	jak wyżej
kasz.	kaszubski

Kr.	niem. Kreis = powiat
książk.	książkowy
l.	lewy
lit.	litewski
l. m.	liczba mnoga
l. poj.	liczba pojedyncza
łac.	łaciński
łot.	łotewski
łuż.	łużycki
maced.	macedoński
mieszk.	mieszkaniec, mieszkańcy
n.	nazwa
nazw.	nazwisko
n. dzierz.	nazwa dzierżawcza
n. geograf.	nazwa geograficzna
n.e.	naszej ery
n. kult.	nazwa kulturowa
n. m.	nazwa miejscowa
n. os.	nazwa osobowa
n. patr.	nazwa patronimiczna
n. rz.	nazwa rzeczna
n. top.	nazwa topograficzna
niem.	niemiecki
p.	prawy
pie.	praindoeuropejski
pl.	pluralis, pluralny (liczba mnoga)
płd.	południowy
płn.	północny
płnopol.	północnopolski
podn.	podniosły, podniosłe
poet.	poetycki, poetyzm
pol.	polski
pom.	pomorski
por.	porównaj
pot.	potoczny, potocznie
pow.	powiat
poz.	pozycja

prus.	pruski
przestarz.	przestarzały
przym.	przymiotnik, przymiotnikowy
psł.	prasłowiański
r.m.	rodzaj męski
r.n.	rodzaj nijaki
ros.	rosyjski
rus.	ruski
rz.	rzeka
r.ż.	rodzaj żeński
serb.	serbski
serb.-chorw.	serbsko-chorwacki
sg.	singularis
słow.	słowiański
słoweń.	słoweński
stczes.	staroczeski
stłot.	starołotewski
stłuż.	starołużycki
stpol.	staropolski
stpołab.	staropolański
stpom.	staropomorski
strus.	staroruski
stsłow.	starsłowiański
suf.	sufiks
śrdniem.	średnio-dolno-niemiecki
śrgniem.	średnio-górno-niemiecki
ts.	to samo, tak samo
ukr.	ukraiński
verb.	verbum (czasownik)
wielkopol.	wielkopolski
woj.	województwo
wsch.	wschód, wschodni
współcz.	współczesny, współcześnie
zach.	zachód, zachodni
zachodniopom.	zachodniopomorski
zachsłow.	zachodniosłowiański
Zb. Kart.	Zbiór Kartograficzny

zdr.	zdrobnienie, zdrobniały
zest.	zestawienie
złoż.	złożenie
zool.	zoologia, zoologiczny
*	nazwa zrekonstruowana

Słownik

Barlinek

Informacje historyczne⁴³

Prawa miejskie: 1278 r.

– nazwa niemiecka⁴⁴ przed 1945 r.: *Berlinchen*

We wczesnym średniowieczu nad brzegiem jeziora został założony gród słow., który dał początek osadzie rybackiej, a następnie miastu. Podstawą jego lokacji w 1278 r. był przywilej margrabiego magdeburskiego. Początkowo Barlinek należał do państwa Piastów, a od XIII w. do Marchii Brandenburskiej. Znajdował się także pod panowaniem czeskim i krzyżackim (w latach 1402–1455), od 1454 r. kolejno pod rządami Brandenburgii, Prus i Niemiec. W wyniku działań II wojny światowej zniszczony w 50%.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. gorzowskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. myśliborski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Barlinek

⁴³ Historia miasta: Białecki *Herby* 16–17; P. Gut, *Szkice z dziejów Barlinka w XVII i XVIII wieku*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2009, t. 16, s. 75–106.

⁴⁴ Wszystkie niem. n. miast – oprócz źródeł drukowanych – zawiera także Wikipedia, zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Niemieckie_nazwy_geograficzne_w_wojew%C3%B3dztwie_zachodniopomorskim.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, położone na Pojezierzu Mysłiborskim, nad kanałem Młynówka oraz nad brzegiem jez. Barlineckiego (niem. Berlinchener See, Wykaz WS 8), jez. Chmielowego i jez. Uklejno (niem. Uklei See, Wykaz WS 363). Tereny miasta są urozmaicone, liczne pagórki są porośnięte lasami i przecięte jarami.

Powierzchnia i ludność⁴⁵ – dane za 2019 i 2020 r.: 1 755 ha (18 km²), 13 803 mieszk. (31.12.2020 r. – 13 611)

Informacja demograficzna

2. poł. XVI w. – 2211 mieszk.

1623 r. – ok. 2000

1750 r. – 1653

1800 r. – 1834

1840 r. – 3369

1850 r. – 4322

1875 r. – 4744

1890 r. – 5405

1900 r. – 5736

1939 r. – 7603

1946 r. – 2686

1970 r. – 9012

2009 r. – 14 162

Dokumentacja źródłowa

1278 *Nova Berlyn* CdB A XVIII 63; 1278 *Nova Berlyn* NB 26

1278 *civitas nostra Neu-Berlyn* BMB 428

1295 *nova Berlyn* NB 26

1298 *Byrlyn* CdB A XVIII 443

1300 *Berlyn* CdB A XIII 10

⁴⁵ Źródło danych z 2019 r.: Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym (stan w dniu 31.12.2019), Główny Urząd Statystyczny, Tablice w formacie XLS w pliku ZIP, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-struktura-ludnoscioraz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stand-w-dniu-31-12-2019,6,27.html>. Źródło danych z 2020 r.: Ludność, stan na 31.12.2020 r., Główny Urząd Statystyczny, Baza Demografia, TABL. 13. Ludność miejska według płci i wieku, woj. zachodniopomorskie, <https://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Tables.aspx>.

- 1317 *nova Berlin* NB 26
 1337 *Nova Berlyn* NB 76
 1337 Molendina in *nova Berlin* NB 93
 1337 *Berlin* [Berlinchen – G.W. v. R.] NB 109
 1346 in opido quod *Nien Berlin* dicitur NB 26
 1351 in *nova Berlin* NB 26
 1364 *Nigenberlin* CdB supl. 36
 1373 *Nuwen-Berlin, Klein-Berlin, Berliniken, Berlinchen* BMB 428
 1375 civitates, castra et opida: *Berlin nova* NB 75
 1375 *Berlyn nova* NB 76
 1377 *Berlyn* NB 78
 1413 *Berlin* CdB A XXIV 125
 (1499) *Berlinichen* CdB A XVIII 91
 1508 *Barlyn* Font LXIV 283
 1608 *Kleinen Berliniken* SHGNM
 1618 *Berlinichen* MpLubinus
 1639–1641 *Berlineken* MpGotho
 1652 *Berlinichen* TEB 94
 1682 *Berlineken* MpVisscher
 1686 *Berlineken* MpPalat.Posn.
 1724 *Berlineken* MpHomann
 1780 *Berlinichen* MpSchm
 1789 *Berlinichen* MpGillyPom
 1792 *Berlinichen* MpGüssefeld
 1804 *Berlinchen* MpSotzmannKP
 1861 *Berlinchen* BMB 428
 1905 *Berlinchen* MpPP
 1946 *Berlinchen – Barlinek, -nka, barlinecki* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Barlinek – Berlinchen* Rosp 5
 1967 *Barlinek* (miasto) SM 27
 1980 *Barlinek, -nka* WUNM I 49
 2002 *Barlinek* (Berlinek) – *Berlinchen* Białecki SWNGPZ 21
 2018 *Barlinek* (Berlinek) – *Berlinchen* BiałSPZ 25
 2019 *Barlinek* UWNM 41

Etymologia nazwy

Nazwa miasta znana już od 2. poł. XIII w. jako 1278 *Nova Berlyn*, sporadycznie (od XIII do początku XVI w.) także jako *Berlin*; w formie zdrobniałej onim pojawił się po raz pierwszy pod koniec XV w. (1499) – *Berlinichen*. Jako n. miasta (łac. *civitas*) wystąpił po raz pierwszy w 1317 r. Jest to n. dwumotywacyjna: przez jedną grupę badaczy uznawana za n. słow., przez drugą za n. niem. relacyjną.

Według badaczy z pierwszej grupy (np. RespSEMIG 20, Grzenia SNG 36) n. słow. zmieniona przez Brandenburczyków miała postać *Barlin* lub *Bralin* ‘własność Barła, Brała’ (czego nie poświadczają jednak wyżej przytoczone notacje), wówczas jest to n. dzierz., z suf. *-in* od n. os. **Barl* lub *Bral* SSNO I 241 < **Bratosław*, *Bratomił*, *Bretomił* SSNO I 244, *Bratomir* SSNO I 244, *Bratumił* SSNO I 244. Zmienienie n. słow. polegało na zastąpieniu grupy *ra* przez *ar* oraz zastąpieniu samogłoski *a* przez samogłoskę *e*. Stanisław Rospond podaje także jako prawdopodobne, że n. miasta miała postać *Barglin*, czyli n. top. od ap. *bargiel* a. *bargiel* zool. ‘kowalik, *Sitta caesia* L.’ Sstp I 66. W staropolszczyźnie istniał także ap. *barg*, *bark* ‘bróg, stóg’ Sstp I 66, czyli ap. *bróg* 1. ‘stóg (zboża, siana)’, 2. ogólnie ‘stos’ Sstp I 166 (współcześnie ap. *bróg* 1. ‘pomieszczenie na siano, zboże, karmę dla zwierzyny, składające się z czterech słupów i ruchomego dachu’, 2. ‘stóg siana albo zboża przykryty daszkiem’, 3. *daw*. ‘beładne nagromadzenie czego’ SJPDor I 326).

Druga grupa badaczy (np. B. Czopek-Kopciuch NMP I 83) opowiada się za pochodzeniem n. miasta od stolicy Brandenburgii i Niemiec – *Berlina*, ponieważ było ono lokowane w 1278 r. przez margrabiego brandenburskiego i nazwane *Nowy Berlin*. Forma dwuczłonowa wskazuje na n. relacyjną dyferencyjną, w 1. członie łac. adi. *nova*, śrdniem. *nige*, niem. *neu*, później także *Mały Berlin* (w 1. członie niem. *klein* ‘mały’), stąd postać zdr. *Berlinichen*. Georg Wilhelm von Raumer twierdzi, że n. *Nova-Berlin* to nazwa nadana w celu skonstrastowania z n. *Alt-Berlin*, obecnie dzielnica Berlina (NB 7).

Przedstawione powyżej obydwie stanowiska, uznające opisywany onim jako n. słow. lub n. niem., łączy interpretacja Kazimierza Rymuta, który co prawda potwierdza pochodzenie n. miasta od n. m. *Berlin*, ale dodaje, że jest to n. m. pochodzenia słow., w której tkwi słow. rdzeń *brl-* (występujący np. w serb.-chorw. wyrazie *brlja* ‘płytko błotnista woda, bajoro’ czy w lit. *buŕlas* ‘błoto’). Rdzeń ten zachował się w pol. wyrazie *bartóg*, który w staropolszczyźnie oznaczał *bartóg*, *bartogo* ‘legowisko zwierząt’ Sstp I 67. Znany był wtedy także ap. *bloto* w znaczeniach: 1. ‘błoto, ziemia rozmokła’, 2. ‘mokradło, bajoro’, 3. ‘nieczystości, gnój’ Sstp I 115.

W opracowaniu niem. z 1861 r. podana jest informacja, że n. *Berlinchen* ma związek z mieszkańcami Berlina (an der Spree), którzy zasiedlili ziemie w Nowej Marchii (BMB 428).

Na polskiej mapie wojskowej⁴⁶ z 1934 r. miasto oznaczono jako *Berlinchen*, a jez., nad którym jest położone – Berlinchener See.

Nazwa *Barlinek* została wprowadzona po II wojnie światowej w 1946 r. przez KUNM. Ze względu na zbieżność brzmieniową stanowi przykład adaptacji fonetycznej n. niem. Funkcjonowała także n. przejściowa *Berlinek*, która była kalką n. niem.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Barlinka*

C. *Barlinkowi*

B. *Barlinek*

N. *Barlinkiem*

Msc. w *Barlinku*

przymiotnik: *barlinecki*

nazwy mieszkańców: *barlinczanin, barlinczanka, barlinczanie*

Bibliografia

NB 7; LMB 427–433; BMB 428–429; RospSEMIG 20; RymNmiast 29; Białecki *Herby* 17; Homa 1995: 16; NMP I 83; Grzenia SNG 36; Czopek-Kopciuch DO 60: *Berlinchen // Barlinek*.

⁴⁶ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1934, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P37_S20_247_SOLDIN_1934_300dpi.jpg [dostęp do wszystkich map: 26.09.2020].

Barwice

Informacje historyczne⁴⁷

Prawa miejskie: 1286 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Bärwalde in Pommern*

Miasto istniało początkowo jako słow. gród obronny z osadą na szlaku solnym prowadzącym z Kołobrzegu przez Wałcz do Wielkopolski. Po raz pierwszy notowane w 1268 r. w nadaniu wsi templariuszom przez Przemysła II, króla polskiego w latach 1295–1296. W 1. poł. XIV w. weszło w skład księstwa słupskiego, a w 1648 r. przeszło do Brandenburgii. Znaczny rozwój miasta nastąpił w XIX w., do czego przyczyniło się położenie w 1903 r. linii kolejowej do Połczyna-Zdroju i Grzmiącej.

W czasie działań II wojny światowej zostało mocno zniszczone. Zdobyte przez wojska alianckie 3.03.1945 r. Obecnie jest małym ośrodkiem przemysłowym, działa w nim kilka zakładów przemysłowo-usługowych.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. szczecinecki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Barwice

Informacja geograficzna

Miasto w póln. Polsce, we wsch. części woj. zachodniopom. i pow. szczecineckiego, nad rz. Gęsią (l. dp. Parsęty, dawniej Prośnica, niem. Persante), w Drawskim Parku Krajozbrazowym, na Pojezierzu Drawskim.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 752 ha (8 km²), 3 723 mieszk. (31.12.2020 r. – 3677)

⁴⁷ Historia miasta: Białecki *Herby* 17–18.

Informacja demograficzna

1740 r. – 472 mieszk.

1783 r. – 533

1792 r. – 539

1794 r. – 663

1812 r. – 804

1816 r. – 854

1831 r. – 1180

1843 r. – 1571

1852 r. – 1741

1861 r. – 1964

1885 r. – 2159

1895 r. – 2337

1939 r. – 3008

1946 r. – 1819

1957 r. – 2242

2004 r. – 3876

2010 r. – 3713

Dokumentacja źródłowa

1286 *Barwitz* PU VI 371

1286 de civitate *Barwitz* [Bärwalde, Neustettiner Kreises – G.W. v. R.] NB 45

1290 in *Barwitz* [Bärwalde i. P.] Hoogeweg II 862

1295 *Berenwalde, Bernwolde, Berenwold* VPr IV 59 (Kratz SP 18)

1389 *Berertwalde* VPr IV 79

1389 in *berenwalde* Kratz GK 47

(1401) 1452 *Bernwolt* VPr I 156

1492 opidi *berenwolde* Klempin DBGP 75

1523 *Berewolde* RzDuma I 210

(1540) *Berenwolde* PomKirch II 90

1564 Sigilum civitatis *Berwoldie* Kratz SP 18

1618 *Beerwold* MpLubinus

1639–1641 *Beerwolde* MpGotho

1652 *Beerwalde* MpMerian

1682 *Beerwolde* MpVisscher

1724 *Beerwolde* MpHomann

1780 *Beerwalde* MpSchm

- 1784 *Bärwalde* (auch *Beerwalde* und in dem Stadtsiegel von 1626 *Berwolde* genannt) Brügg II/2 711
- 1789 *Baerwalde* MpGillyPom
- 1792 *Bärwalde* MpGüssefeld
- 1804 *Bärwalde* MpSotzmannKP
- 1827 *Bärwalde* (auch *Beerwalde* und *Berwolde* genannt) TBPP 301
- 1865 *Bärwalde* (*Berwolde*, *Berwold*, *Berenwalde*) Kratz SP 18
- 1885 *Baerwalde* SG XI 833
- 1898 *Bärwalde* (Kr. Neustettin) GPP 108
- 1905 *Bärwalde* MpPP
- 1934 (1945) *Barwice* (*Bärwalde*) KoZA 46
- 1946 *Bärwalde i. P.* – *Barwice*, *-ic*, *barwicki* MPol nr 142 poz. 262
- 1951 *Barwice* – *Bärwalde i. P.* Rosp 6
- 1967 *Barwice* (miasto) SM 39
- 1980 *Barwice*, *-wic* WUNM I 53
- 2002 *Barwice* – *Bärwalde in Pommern* Białecki SWNGPZ 22
- 2018 *Barwice* (Barwica k. Szczecinka) – *Bärwalde in Pommern* BiałSPZ 26
- 2019 *Barwice* UWNM 45

Etymologia nazwy

Słowiańska n. osady notowana w 2. poł. XIII w. już w postaci zniemczonej jako *Barwitz*. Pierwszy zapis źródłowy mówi o tym, że było to miasto (*civitas Barwitz*), jednakże pochodzenie n. nie jest pewne, natomiast wiemy, że kanceliści niemieccy oddawali słow. suf. *-ice* w postaci *-itz*. Ze względu na zniemczone pierwsze zapisy ojkonim nie jest łatwy do interpretacji i badacze wysunęli kilka propozycji. Pierwsza z nich uznaje n. *Barwice* za n. patr. od n. os. **Barw* z suf. *-ice*. N. os. ma charakter przezwiskowy i wywodzi się od psł. ap. **borvъ* ‘kastrowane zwierzę, wieprz’ Spśl I 331–332. W n. zachodzi pomorska realizacja grupy *-ar-* w miejsce psł. *-or-* między spółgłoskami, stąd **Barw*, a nie **Borw* (RymNmiast 29)⁴⁸.

Zdaniem S. Rosponda (RospSEMIG 21) nazw os. (nazw.) typu *Barwa*, *Barwic*, *Barwik*, *Barwicz* (które mogą tkwić w n. miasta) nie należy wywodzić od ap. *barwa*, lecz raczej od im. *Barbara*. K. Rymut potwierdza, że trudno uznać pochodzenie n. m. od wyrazu *barwa*, ponieważ wszedł on do polszczyzny stosunkowo późno, jednakże ma

⁴⁸ Grupa głoskowa *tort* przechodziła w polszczyźnie w grupę *trot*, stąd n. os. **Borw* przybrałaby postać **Brow*, na Pomorzu zaś **Barw*.

on swoje poświadczenia w zapisach średniowiecznych, tj. Sstp I 68–69: m.in. 1. ‘kolor’, 2. ‘piękność’, por. ap. *barwica* bot. ‘niezapominajka’ Sstp I 69 (RymNmiast 29).

S. Rospond rekonstruuje n. jako *Browice* i uważa, że została ona zniemczona przez kancelistów. W ojkonimie występuje przestawka grupy *-ro-* na *-ar-* i w wyniku tego procesu uzyskał on formę *Barwitz* (analogiczny proces zaszedł w pomorskich n. m. *Stargard*, *Nowogard*⁴⁹). Badacz uznaje n. za dwuznaczną: patr. lub top., od psł. **borwō*, pol. gw. *browek* ‘odyniec, dzik’.

Edward Breza (1999: 89–90) klasyfikuje jako n. top. i wywodzi od ap. *barw* ‘wieprz’. Dodaje (za H. Górnowiczem 1976: 14–15), że miejscowość mogła mieć formę *Barwica* i wówczas pochodziłaby od n. rzeki, tak jak ma to miejsce w przypadku n. m. na Pomorzu Gdańskim *Leba* i *Reda*, tzn. że najpierw istniały n. rzek, a potem zostały one przeniesione na miejscowości, które nad tymi rzekami są zlokalizowane.

Za Hubertem Górnowiczem można dodać, że rzeka **Barwica* to najprawdopodobniej dzisiejsza rzeka Gęsia lub jakiś inny jej dopływ, który obecnie zanikł, a łączył się z nią w omawianej miejscowości. Badacz argumentuje hydronimiczną etymologię n. **Barwica* jej budową strukturalną i znaczeniem. „Pod względem strukturalnym mamy w niej typowo rzeczny formant *-ica*. Pod względem semantycznym nazwa pochodzi od pomorskiego ap. **barw* ‘wieprz’, por. wyżej *Wieprza* [ap. *wieprza* (rzeka) ‘rzeka, nad którą żyją dzikie świnie’ lub ‘rzeka ryjąca dno i brzegi tak jak wieprz’ Górnowicz 1976: 14]. Nazwy pochodzące od świń, prosiąt, wieprzów itd. służyły Słowianom do oznaczania rzek zlobiących dno lub rwących brzegi” (Górnowicz 1976: 15). W celu odróżnienia n. rzeki od n. miasta zastosowano formę liczby mnogiej. Gdański onomasta konkluduje, że pierwotny był hydronim **Barwica*, który został przeniesiony na osadę założoną nad tą rzeką. N. miasta uznaje zatem za „nazwę topograficzną prymarną ponowioną” od nazwy rzeki (Górnowicz 1976: 14).

Najbardziej lakoniczną motywację n. miasta przedstawił Jan Grzenia (SNG 37), który uznał ją za n. niejasną, o możliwej dwumotywyjności: 1. od im. żeńskiego

⁴⁹ Nowogard jest tu także ważnym przykładem, ponieważ w pobliżu miasta, właściwie bliżej Goleniowa, znajduje się wieś, która nosiła n. niem. *Barfussdorf* (jest to jedna z najstarszych nazw miejscowych na Pomorzu Zach., pierwsze notacje pochodzą z 1. poł. XIV w. – 1314 r. villa *Barvotesdorp*, 1328 r. *Barvitzstorp* // *Barwitzstorp*), także wywodzącą się od analizowanego apelatywu. S. Rospond odczytuje ją jako *Barwica* lub *Barwice* i uznaje za błąd wprowadzenie tu przez KUNM n. *Żółwia Błoc*. Należy wspomnieć, że n. *Żółwia Błoc* to n. wskrzeszona z pobliskiego miejsca, które zostało wymienione wspólnie z n. wsi *Barvotesdorp* w dokumencie z 1314 r.: locum, qui dicitur *Sulveblas...Sulveblaz* (PU V 162–163). Zob. E. Rzetelska-Felczko, J. Duma, *Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim*, „Onomastica Slavogermanica” 1993, t. XVIII, s. 50 (dalej jako: RzDuma II).

Barbara, 2. od psł. wyrazu oznaczającego dzika (jest to skrótowe przytoczenie wcześniejszych etymologii S. Rosponda i H. Górnowicza).

Nazwa niem. *Bär(en)walde* dowodzi, że Niemcy skojarzyli słów. człon **Barw//barw* z niem. ap. *Bär* ‘niedźwiedź’, a w miejsce słów. sufiksów *-ica* lub *-ice* wstawili człon strukturalny *-wald*, śrdniem. *-wolt*, niem. *Wald(e)* ‘las’. W 1784 r. L.W. Brüggemann zanotował miasto pod nazwą *Bärwalde* i dodał: „auch *Beerwalde* und in dem Stadt-siegel von 1626 *Berwolde* genannt” [także *Beerwalde* i na pieczęci miejskiej z 1626 r. *Berwolde* nazywane – tłum. BA] (Brügg II/2 711).

Należy dodać, że przed 1945 r. funkcjonowały dwie takie same n. m. *Bärwalde*, dziś są to *Barwice* oraz *Mieszkowice*. W powojennych źródłach polskich (począwszy od „Monitora Polskiego”) możemy znaleźć formy z członami dyferencyjnymi: 1. *Bärwalde in Pommern* = dziś *Barwice*, 2. *Bärwalde Neumark* = dziś *Mieszkowice*, dodawanymi w celu odróżnienia tych dwóch miejscowości.

Na polskiej mapie wojskowej⁵⁰ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Berwałd*, czyli dokonano adaptacji polegającej na przystosowaniu fonetycznym n. niem.

Nazwa *Barwice*, poświadczona w XIII w., została zrekonstruowana przez S. Kozierowskiego jako *Barwice* i po 1945 r. została przywrócona przez KUNM, urzędowo zatwierdzona Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Barwic*

C. *Barwicom*

B. *Barwice*

N. *Barwicami*

Msc. w *Barwicach*

przymiotnik: *barwicki*

nazwy mieszkańców: *barwiczanie, barwiczanka, barwiczanie*

Bibliografia

Brügg II/2 711–716; Kratz SP 18–19; Górnowicz 1976: 14–15; Kreja SWK 111; NMPŚ 55–56; RospSEMIG 21; Białecki *Herby* 18; RzDuma I 210; RymNmiast 29; NMP I 96; Breza 1999: 89–90; Grzenia SNG 37; Kociuba *Pomorze* 682.

⁵⁰ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

Białogard

Informacje historyczne⁵¹

Prawa miejskie: 2.08.1299 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Belgard*

Białogard to stary słow. gród, który istniał już na przełomie X i XI w. Pierwsze zapisy na temat miasta pojawiają się u Galla Anonima: *Urbus regia et egregia. Alba nomine* (łac. ‘miasto królewskie i znamienite, zwane Białym’). Było ono siedzibą książąt pomorskich. W XII w. zdobyte przez Bolesława III Krzywoustego. W 1124 r. miała tu miejsce wizyta biskupa Ottona z Bambergu w celu chrystianizacji mieszkańców. Książę Bogusław IV nadał miastu przywilej lokacyjny według prawa lubeckiego w dniu 2.08.1299 r. Białogard od 1386 r. należał do Związku Hanzeatyckiego. Miasto podpadło na skutek działań wojny trzydziestoletniej (liczba mieszkańców zmniejszyła się o dwie trzecie). Wojnę zakończył pokój westfalski w 1648 r. i od tego czasu Białogard należał do Brandenburgii. Od 1714 r. był miastem garnizonowym, a po II wojnie światowej, do lat 90. XX w., stacjonowały w nim wojska radzieckie.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. białogardzkiego oraz gminy wiejskiej Białogard

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płn.-wsch. części woj. zachodniopom., leży na Równinie Białogardzkiej, nad rz. Parsętą (niem. Persante) i rz. Liśnicą (in. Leśnica, niem. Leitznitz), na dawnym szlaku solnym, który prowadził z Kołobrzegu do Wielkopolski.

⁵¹ Historia miasta: W. Reinhold, *Chronik der Städte Belgard, Polzin und Schivelbein und der zu den beiden Kreisen gehörenden Dörfer*, Schivelbein 1862; Białecki *Herby* 19–20; *Der Kreis Belgard – Sagen und Geschichten*, zusammengestellt von H. Reuter, Celle 1993.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 2 576 ha (26 km²), 24 339 mieszk.
(31.12.2020 r. – 23 950)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1447 mieszk.

1782 r. – 1621

1792 r. – 1582

1794 r. – 1720

1812 r. – 1983

1816 r. – 1972

1831 r. – 2788

1843 r. – 3327

1852 r. – 3845

1861 r. – 4776

1895 r. – 7386

1925 r. – 12 478

1939 r. – 16 456

1945 r. – 14 345

1970 r. – 20 577

2015 r. – 24 570

Dokumentacja źródłowa

1102 *Albam* nomine GA II 22

1107–1108 civitatem *Albom* GA II 39

(1140–46) *Belgrad* PDzP VII/1, 51

1159 in castro *Belegarde* PU I 48

1159 *Belegarde* PU I 52

1184–1187 in castro *Belegarde* PU I 96

1195 *Belegarda* LorSNH 7

1266 de *Bellegarde* Kratz GK 18

(1269) *Belgart* Perl 195

1282 *Belegarde* Perl 304

1324 *Belgard* PU VI 207

1400 *Białogród* MpWlkp

1438 *Belgharde* HKS 186

- 1491 In ecclesia *belgardensi* Klempin DBGP 44, *belgart* Klempin DBGP 49
1492 in *Belgarde* Klempin DBGP 60
(1521) 1533–50 *Byalogroth* MPH III 223
1555 *Belgardt* PomKirch II 311
1618 *Belgardt*, *Belgart* MpLubinus
1639–1641 *Belgart* MpGotho
1652 *Belgard* TEB 23
1682 *Belgardt* MpVisscher
1708 *Belgardt* MpChatelain
1724 *Belgardt* MpHomann
1780 *Belgard* MpSchm
1784 *Belgard* Brügg II/2 615
1789 *Belgard* MpGillyPom
1792 *Belgard* MpGüssefeld
1804 *Belgard* MpSotzmannKP
1827 *Belgard* (chemals *Belegarde*, in der slawischen Sprache *Bialgrad*, d. i. weiße Burg
genannt) TBPP 308
1880 *Białogród*, *Białogardu*, po niem. *Belgard* SG I 190
1898 *Belgard* (Kr. Belgard) GPP 120
1905 *Belgard* MpPP
1934 (1945) *Białogard* (*Belgard*) KozA 48
1936–39 *Białogard* (*Belgard*) Ar 615
1945 *Białogród* MPol nr 33 poz. 196
1946 *Belgard* – *Białogard*, -u, *białogardzki* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Białogard* – *Belgard* Rosp 9
1967 *Białogard* (miasto) SM 53
1980 *Białogard*, -du WUNM I 74
2002 *Białogard* (Białogród) – *Belgard* Białecki SWNGPZ 25
2018 *Białogard* (Białogród) – *Belgard* BiałSPZ 31
2019 *Białogard* UWNM 67

Etymologia nazwy

Nazwa miasta *Białogard* jest jednym z najwcześniej odnotowanych w źródłach historycznych oikonimem. Występuje w 1102 r. w kronice Galla Anonima⁵² jako *civitatis Albus* ‘Białe Miasto’ (w dokumencie: *civitas Alba*). Forma *civitatis Albus* jest łac. tłumaczeniem słowiańskiej n. *Białogard* (od przymiotnika *biały* i rzeczownika *gard* ‘gród’). Pojawia się także w 1124 r. w *Żywocie Ottona*, biskupa bamberskiego, jako *Belgrad*. W 1784 r. L.W. Brüggemann zanotował n. miasta *Belgard*, dodając komentarz: „in der Slavonischen Sprache *Bialgrad*, das ist weise Burg, und ehemals auch *Belegarde*” [w języku słowiańskim *Bialgrad*, to znaczy ‘białe miasto’, dawniej także *Belegarde* – tłum. BA] (Brügg II/2 615).

Jest to słow. n. dwuczłonowa, kult., w 1. członie adj. **běljъ*, pol. *biały* Sstp I 79 (*biały* m.in. ‘biały, albus’), w członie 2. pom. ap. **gardъ*, pol. *gród* 1. ‘zamek, twierdza, miejsce warowne’, 2. ‘ciężar ludności wieśniaczej, obowiązek budowy i naprawy grodów’ Sstp II 503–504 (współcz. ap. *gród* 1. *hist.* ‘pierwotnie osada obronna usytuowana w trudno dostępnych miejscach; w X–XIII w.: warowna siedziba księcia, ośrodek lokalnej władzy wojskowej, administracyjnej i gospodarczej; od XIV w.: siedziba starosty sprawującego sądownictwo’, 2. *podn.* ‘miasto’ USJP I 1082). Złożenie z interfiksem *-o-. Człon *gród* tkwi także w innych komponowanych nazwach miast zachodniopomorskich *Nowogard* i *Stargard*. Nazwa bardzo wcześnie zgermanizowana i stąd jej stała forma w źródłach historycznych: *Belgard*. Zdaniem Marii Malec na wczesną germanizację wskazuje pisownia pierwszego członu n. miasta (*Bel-*, *Bele*).

H. Górniewicz w pom. ap. *gard* dostrzega pomorską metatezę ogólnopolskiej grupy *trot* (ap. *gród*), której na Pomorzu odpowiada grupa *tart* (Górniewicz 1976: 32). Wystąpienie w n. miasta interfiksu *-o- upoważnia do uznania za złożenie właściwe (Breza 1999: 96).

S. Rospond (RospSEMiG 24) podaje, że złożone nazwy miast z łac. adi. *albus* ‘biały’ na wzór *Białogard* są znane w całej Słowiańszczyźnie i przedstawia przykłady: serb. *Beograd* = *Belgrad*, ukr. *Biłhorod* (*Běłgorod*), alb. *Berat* (w IX w. *episcopatum Belgradensem* = *Biały gród*). Zdaniem badacza kolor biały mógł się odnosić dosłownie do koloru elewacji wież warownych lub należy go traktować przenośnie.

J. Grzenia (za S. Rospondem) wyjaśnił pochodzenie przymiotnika *biały* w n. miasta. Uważa on, że przymiotnik ten odnosi się do koloru murów obronnych lub do koloru ważnych budowli w mieście (Grzenia SNG 41). Także M. Malec uznaje, że

⁵² Gallus Anonymus, *Kronika polska*, seria „Kroniki polskie”, wyd. 5, Wrocław 1982, s. 106.

biały, jasny kolor mogły mieć mury obronne miasta. Z kolei A. Chludziński uważa, że adi. *biały* dotyczył koloru okorowanych pni palisady, którą było otoczone miasto (Chludziński 2008b: 17), stąd też łac. n. miasta *albus civitatis*, która jest kalką n. słow., natomiast n. niem. *Belgard* jest substytucją fonetyczno-graficzną n. pierwotnej.

Na polskich mapach wojskowych⁵³ sprzed II wojny światowej miasto było identyfikowane jako *Białogród*. W 1934 r. n. miasta odtworzył ks. S. Kozierowski jako *Białogard* (KozA 48). Taką też n. wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Jednakże krótko po wojnie miasto było nazywane *Białogród* (czyli w formie z polskich map wojskowych). W tej nazwie pom. ap. *gard* został zastąpiony przez pol. ap. *gród*, bardziej zrozumiały dla ogółu społeczeństwa.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Białogardu*

C. *Białogardowi*

B. *Białogard*

N. *Białogardem*

Msc. w *Białogardzie*

przymiotnik: *białogardzki*

nazwy mieszkańców: *białogardzianin, białogardzianka, białogardzianie*

Bibliografia

Brügg II/2 615–625; Kratz SP 32–38; LP III/1 663–687; Rzetelska-Feleszko 1973: 67; Górniewicz 1976: 32; Kreja SWK 112; NMPŚ 56–57; RospSEMiG 24; RzDuma I 250–251; SSS I 101–102, 111; RymNmiast 32; Białecki *Herby* 19–20; NMP I 152; Breza 1999: 96; A. Chludziński, *Toponimia Białogardu*, „Onomastica Slavogermanica” 2003, t. 24, s. 59–111 (tu bogata literatura przedmiotu); Malec SENGP 42–43; Chludziński 2008b: 17; Grzenia SNG 41; SNOM 219; DO 55: *Belgard // Białogard*; Kociuba *Pomorze* 538–543.

⁵³ Np. mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Biały Bór

Informacje historyczne⁵⁴

Prawa miejskie: 1382 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Baldenburg*

Historycznie miasto leżało na Pomorzu Gdańskim. Znane było już w XIII w. (1283 r.), ponieważ książę gdański Mściwoj II ufundował w nim parafię, która podlegała arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu. Po śmierci księcia w 1294 r. Pomorze Gdańskie wraz z miastem zostało wcielone do Polski. Od 1309 r. znajdowało się pod panowaniem Krzyżaków, którzy w 1383 r. wybudowali zamek obronny. Chełmińskie prawo miejskie potwierdził wielki mistrz krzyżacki Konrad von Jungingen w 1385 r. Było to miasto rzemieślnicze, trudniące się produkcją sukna. W wyniku II pokoju toruńskiego w 1466 r. znalazło się w granicach państwa polskiego, w woj. pomorskim, w prowincji Prusy Królewskie Korony Polskiej. Od 1772 r. wchodziło w skład państwa pruskiego. W czasie działań II wojny światowej stanowiło część umocnień Wału Pomorskiego, w 1945 r. zostało zniszczone w 80%. Po wojnie przesiedlono tu Ukraińców w ramach akcji przesiedleńczej „Wisła”, stąd Biały Bór jest jednym z największych ośrodków Ukraińców w Polsce.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. szczecinecki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Biały Bór

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, we wsch. części woj. zachodniopom., położone na Pojezierzu Drawskim, w dolinie rz. Białej (p. dp. Czernicy, niem. Zahne), w pobliżu znajdują się liczne jeziora: Bielsko (n. niem. Bölzig See, Wykaz WS 15), Cieszęcino (n. niem. Tessentin See, Wykaz WS 39), Łobez (n. niem. Labes See, Wykaz WS 190) i Ławiczka

⁵⁴ Historia miasta: Białecki *Herby* 20–21.

(bnn), które leżą w dorzeczu rzeki Gwdy i Noteci. Tereny wokół miasta są lesiste (lasy mieszane i bory). Jeziora Bielsko i Łobez są połączone rzeczką Białą.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 282 ha (13 km²), 2 199 mieszk.
(31.12.2020 r. – 2208)

Informacja demograficzna

1783 r. – 815 mieszk.

1831 r. – 1185

1864 r. – 2124

1890 r. – 2237

1905 r. – 2449

1939 r. – 2292

1950 r. – 775

1957 r. – 1315

1970 r. – 1682

1987 r. – 2103

2010 r. – 2219

Dokumentacja źródłowa

1395 *Baldenburg* HKS 157

1438 *Baldenburg* HKS 188

1565 rewidowanie *Biatoborku*, *Biatobork*, z *Biatoborkiem* Lupom 30, 38, 70

1570 *Baldenberg* ŹDz XXIII 230

(1608) 1651 *Baldenburg* Font XI–XV 493

1624 *Baldemborg*, do *Baldemborgu* LuPrus 210, 214

1653 *Baldeburg* Font XI–XV 102

1664 do *Baldemburku* Font XXXII 484

1682 *Bialenburg* Font V 172

1682 *De Ball. de olde* MpVisscher

1724 *Ballde Olde* MpHomann

1749 *Baldeburg*, *Baldenburg* Font XVI–XIX 469, 475

1764 *Bialenburg* Font XXXIV 230

1789 *Baldenburg*, im gemeinen Leben [w życiu codziennym] *Bal* und in altern Zeiten [w dawnych czasach] *Ball de Olde*, poln. [polskie] *Bialenburskie* VTKP 72

- 1789 *Baldenburg* MpGillyPom
1792 *Baldenburg* MpGüssefeld
1804 *Baldenburg* MpSotzmannKP
1818 *Biały Bór* ABPom 28
1880 *Baldenburg*, zwany też *Białebork*, *Białobork*, *Białybór* (?) SG I 86
1905 *Baldenburg* MpPP
1912 *Baldenburg*, pol. *Białebork* Bar 21
1934 (1945) *Białybór* (*Baldenburg*) KozA 48
1946 *Baldenburg* – *Biały Bór*, -ego -u, *białoborski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Biały Bór* – *Baldenburg* Rosp 9
1967 *Biały Bór* (miasto) SM 54
1980 *Biały Bór*, -łego *Boru* WUNM I 75
2002 *Biały Bór* (Białybór) – *Baldenburg* Białecki SWNGPZ 25
2018 *Biały Bór* (Białybór) – *Baldenburg* BiałSPZ 32
2019 *Biały Bór* UWNM 69

Etymologia nazwy

Pierwsza notacja n. miasta, pochodząca z XIV w., utrwaliła postać *Baldenburg*, natomiast zapisy z XVI w. jako *Bialbork* wskazują na n. hybrydalną (polsko-niemiecką), kult., w 1. członie przymiotnik *biały*, w członie 2. niem. ap. *Burg* ‘zamek’. K. Rymut stwierdza, że miasto leży nad dwoma jeziorami: Bielsko i Łobez, które łączy rzeka Biała (od koloru wody), odnotowana w źródłach średniowiecznych w formie *Bealde* (1342 r.), samo zaś miasto było notowane dość regularnie w formie *Baldenburg*. Słowiański przymiotnik *biały* został zapisany przez kancelistów niem. w postaci *Bald*, towarzyszy mu niem. człon *-burg* ‘miasto’. Hubert Górnowicz (1976: 20) oraz Bronisława Więcek (NMPŚ 57–58) dokładnie opisują etymologię ojkonimu, który wywodzą od n. rzeki *Biała*, podobnie E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma I 258). Pierwszy zapis hydronimu w źródłach hist. pochodzi z 1342 r.: „aquam [woda] dictam *Bealde*” PU III 377, 1350 *Bealde* PrUr IV 558. W formie *Bealde* zastanawia spółgłoska *d*, której obecność badacze tłumaczą niewystępowaniem połączenia spółgłoskowego *-ld-* w jęz. dniem., którym posługiwał się kancelista. Język ten był powszechny w komunikacji codziennej Niemców na Pomorzu, natomiast jęz. urzędowym był jęz. gniem. Niewystępujące w dniem. połączenie *-ld-* zastąpiono podwojoną literą *-ll-*, a następnie pojedynczą spółgłoską *-l-*. Zdaniem gdańskich onomastów niem. n. *Baldenburg* jest niem. substytucją n. słow., która nie została udokumentowana w źródłach hist. Cechą

toponimii niem. było regularne dołączanie do fonetycznie zniemczonych słów. nazw miast i grodów członu *-burg* (: *Burg* 'zamek'), np. *Łebno* → *Lauenburg*, *Drawno* → *Drawenburg*, *Sępólno* → *Zempelburg*. E. Breza dodaje, że zastępowanie polskich przyrostków *-sk* lub *-no* w nazwach pochodzących od nazw rzek przez niemieckie *Burg* było typowe i podaje przykłady takiego procesu: *Drawsko* – *Drawenburg*, *Sępólno* – *Sempelburg* (Breza 1999: 90).

W miejsce słów. suf. *-no* wprowadzono cząstkę *-en-*. W wyniku takiej interpretacji onomastycznej pierwotną n. miasta można zrekonstruować jako **Bielno*, na wzór n. m. *Sępólno*, *Drawno* itp., por. Górniewicz 1976: 20.

W XVI w. pojawiają się spolszczone zapisy n. miasta jako *Biatobork* (1565 r.) i od tej wtórnie spolszczonej n. utworzono postać *Biały Bór*. Pierwszy człon n. odtworzono poprawnie, natomiast drugi przejęto fonetycznie, podobnie jak w nazwach *Marienburg* → *Malbork*, *Kreutzburg* → *Kluczbork*. Z czasem człon *-bork* skojarzono z kasz. ap. *bork* 'mały bór, borek' (ap. *bór* w staropolszczyźnie oznaczał 'las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy' Sstp I 143). W wyrazie *borek* mamy deminutywny suf. *-ek*, który kojarzył się z małością i dla n. miasta był nieodpowiedni, stąd dokonano redukcji tego przyrostka i uformowano n. *Biały Bór*, która jest niedokładną resubstytucją pol. n. *Bielno*. Ostatecznie możemy przedstawić ewolucję formy n. m. następująco: *Bielno* → niem. *Baldenburg* → substytucja fonetyczna pol. *Biatobork* lub *Białybork* → powojenne *Biały Bór* (NMPG 36).

Ciekawe formy n. miasta zanotował Johann Friedrich Goldbeck (VTKP 72–73) pod koniec XVIII w., który podał, że w języku potocznym miasto jest nazywane *Biale* (forma *Bal*), dawniej nazywało się *Ball de Olde* (niem. adi. *old* 'stary'), po polsku zaś miasto nazywa się *Bialenburskie*. Jest to wyjątkowa postać ojkonimu, ponieważ występuje w przymiotniku. W innych źródłach forma przymiotnikowa nie została odnotowana.

Nazwa *Biały Bór* występowała w źródłach XIX-wiecznych niemal powszechnie, por. 1818 r., 1880 r. – „Baldenburg, zwany też Białembork, Białobork, Białybór” SG I 86 (RymNmiast 32). Ta ostatnia spolszczona forma występuje w postaci zrostu toponimicznego.

Zupełnie odosobniony i zapewne błędny jest zapis n. miasta z 1570 r. jako *Baldenberg*, w którym człon 2. stanowi niem. ap. *Berg* 'góra'.

Na polskiej mapie wojskowej⁵⁵ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Białybór*, czyli w formie zrostu toponomastycznego, była to także n. przejściowa miasta. Nazwę *Biały*

⁵⁵ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

Bór wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Białego Boru*

C. *Białemu Borowi*

B. *Biały Bór*

N. *Białym Borem*

Msc. w *Białym Borze*

przymiotnik: *białoborski*

nazwy mieszkańców: *białoborzanin, białoborzanka, białoborzanie*

Bibliografia

Górniewicz 1976: 20; Kreja SWK 112; NMPŚ 57–58; RospSEMiG 24; RxDuma I 258–259; RymNmiast 32; Białecki *Herby* 21–22; NMP I 158; Breza 1999: 90; NMPG 34–36; Babik NWN 344–345; Grzenia SNG 42.

Bobolice

Informacje historyczne⁵⁶

Prawa miejskie: 1340 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Bublitz*

Początkowo była tu osada słowiańska, leżąca na szlaku solnym, który prowadził z Koločbrzegu do Wielkopolski. Istniejący tu gród – czoło opolne – należało do kasztelanii białogardzkiej. Na początku XII w. (1107 r.) zdobyte przez Bolesława III Krzywoustego. W XIII w. biskupi z Kamienia zbudowali tu warownię. W 1340 r. osada otrzymała prawa miejskie na prawie lubeckim oraz prawo bicia własnej monety, budowy fosa miejskiej, młynów na rzece Chociel oraz spławu drewna do Karlina. W 1370 r. miasto zostało przekazane Krzyżakom pod zastaw, a następnie wykupione przez księcia słupskiego Bogusława VIII. Następnie przechodziło z rąk do rąk. Od 1871 r. do 1945 r. znajdowało się w granicach państwa niemieckiego. W latach 1872–1932 było siedzibą powiatu. Po II wojnie światowej zniszczone w 75%, z tego powodu w latach 1945–1958 przestało być miastem. Bobolicom przywrócono prawa miejskie, ale nie są już one miastem powiatowym.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. koszaliński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Bobolice

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, we wsch. części woj. zachodniopom., położone na Pojezierzu Bytowskim, na wzgórzach morenowych, nad rz. Chociel, niem. Gotzel Bach (l. dp. rz. Radew, niem. Radüe). W pobliżu znajduje się jez. Chlewo (Wykaz WS 35).

⁵⁶ Historia miasta: Białecki *Herby* 22–23.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 477 ha (5 km²), 4 018 mieszk.
(31.12.2020 r. – 3 957)

Informacja demograficzna

1740 r. – 856 mieszk.

1782 r. – 1091

1792 r. – 1036

1794 r. – 1168

1812 r. – 1474

1816 r. – 1525

1831 r. – 2095

1843 r. – 2914

1852 r. – 3840

1861 r. – 3743

1895 r. – 4908

1939 r. – 6190

1946 r. – 2000

1970 r. – 3443

2010 r. – 4343

Dokumentacja źródłowa

1262 *Bobolitz* PU II 92; 1262 *LorSNH* 14; 1262 *TrEO* I 139

1288 *Bublitz* Perl 383

1342 *Bublitz* RzDuma I 158

1369 *Bubblytze* TrEO I 139

1389 *Bobbulcz* Kratz GK 46

1493 *Bubbolitze* Klempin DBGP 101

1618 *Bublitz* MpLubinus

1652 *Bublitz* TEB 35

1682 *Bublitz* MpVisscher

1708 *Bublitz* MpChatelain

1724 *Bublitz* MpHomann

1780 *Bublitz* MpSchm

1784 *Bublitz* (ehemals [dawniej] *Bubulz* genannt [nazywane]) Brügg II/2 525

1789 *Bublitz* MpGillyPom

- 1792 *Bublitz* MpGüssefeld
 1804 *Bublitz* MpSotzmannKP
 1827 *Bublitz* (ehemals *Bubulz* genannt) TBPP 242
 1880 *Bobolice*, niem. *Bublitz* SG I 257
 1898 *Bublitz* (Kr. Bublitz) GPP 144
 1905 *Bublitz* MpPP
 1934 (1945) *Bobolice* (*Bublitz*) KozA 49
 1936–1939 *Bobolice* (*Bublitz*) Ar 683
 1946 *Bublitz* – *Bobolice*, *-ic*, *bobolicki* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Bobolice* – *Bublitz* Rosp 14
 1967 *Bobolice* (miasto) SM 71
 1980 *Bobolice*, *-lic* WUNM I 105
 2002 *Bobolice* – *Bublitz* Białecki SWNGPZ 28
 2018 *Bobolice* – *Bublitz* BiałSPZ 37
 2019 *Bobolice* UWNM 101

Etymologia nazwy

Nazwa miasta – wcześniej notowana w dokumentach już od XIII w. – jest pochodzenia słow. Zniemczona jako *Bublitz*. Jej rodzime pochodzenie było cały czas wyczuwane przez mieszkańców Pomorza, ponieważ pod koniec XIX w. w SG I 257 odnotowano ją jako *Bobolice*. Taką formę zaproponował też S. Kozierowski i po II wojnie światowej KUNM tę formę zaakceptowała. Jest to n. patr., czyli wskazująca na potomków założyciela lub właściciela miejscowości, od n. os. *Bobola* SSNO I 176, często spotykanej w średniowieczu (RymNmiast 36, RospSEMiG 31), z suf. *-ice*. Początkowo zatem n. m. oznaczała ‘potomków Boboli’. Nazwa os. o charakterze przezwiskowym wywodzi się od ap. *bób* (SJPD I 582: *bober blm* ‘in. bób; Vicia faba maior, roślina z rodziny motylkowatych (Papilionaceae) o białych kwiatach i mięsistych strąkach; duże, płaskie nasienie tej rośliny, rozpowszechnione jako pokarm’ (SJPD I 623: *bób* in. *bober*). Ap. *bób* znany był już w staropolszczyźnie, odnotowuje go Sstp I 136 jako m.in. bot. ‘bób, Vicia Faba L. – roślina lub jej owoc’.

S. Rospond dodaje, że średniowieczne grody nosiły zwykle nazwy top. i podejrzewa, że zniemczone zapisy mogą zawierać w 2. członie n. ap. *łęk* lub *luk* ‘łękowate obniżenie terenu’ (: psł. **łok-* || **luk-* || **lāk-*) i rekonstruuje n. jako *Bobli łęk* (ponieważ miasto leży nad rzeką, na podmokłym dnie doliny tej rzeki).

Apelatyw *bób*, który był podstawą staropolskich n. os. o charakterze przezwiskowym, przetrwał w polszczyźnie jako podstawa n. os. i możemy ją zaobserwować w licznych nazwiskach od podstawy *bób* (por. nazw. *Bób* Snazw I 459, *Bobik* Snazw I 373, *Bobiniński* Snazw I 373, *Bobola* Snazw I 374, *Bobolecki*, *Bobolewski*, *Boboliński* Snazw I 374) lub *bober* (por. nazw. *Bober* Snazw I 373, *Boberek* Snazw I 373).

Na polskiej mapie wojskowej⁵⁷ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Bobolice*, czyli w formie takiej jak obecnie. Formę tę powtórzono na innym arkuszu polskiej mapy wojskowej⁵⁸ z 1938 r. Nazwę *Bobolice* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto jako jedno z nielicznych nie miało n. przejściowej.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Bobolic*

C. *Bobolicom*

B. *Bobolice*

N. *Bobolicami*

Msc. w *Bobolicach*

przymiotnik: *bobolicki*

nazwy mieszkańców: *boboliczanin*, *boboliczanka*, *boboliczanie*

Bibliografia

Brügg II/2 525; Kratz SP 43–48; TrEO I 139; LorSNH 14; Górnowicz 1976: 44; Kreja SWK 113; NMPŚ 58; RospSEMiG 31; RzDuma I 158; RymNmiast 36; Białecki *Herby* 23; Belchnerowska PMT XIII 18; NMP I 232; Breza 1999: 97; Grzenia SNG 44–45; Kociuba *Pomorze* 544–547.

⁵⁷ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

⁵⁸ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Borne-Sulinowo

Informacje historyczne

Prawa miejskie: 1.10.1993 r. (na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z 15 września 1993 r., Dz.U. 1993, nr 86, poz. 400)
– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Gross Born*

Pierwotnie istniała tu osada słow., a osadnictwo rozwijało się do XV w. Od XVI w. widoczny duży napływ Niemców. W latach 1933–1939 rząd III Rzeszy wysiedlił mieszkańców i wybudował tu bazę wojskową i poligon. W latach 1934–1937 utworzono Wał Pomorski. W 1936 r. Niemcy wybudowali miasteczko militarne Gross Born dla szkoły artylerii Wehrmachtu. Od 1939 r. istniał tu obóz jeniecki dla żołnierzy polskich (przebywali tu także żołnierze powstania warszawskiego) i francuskich. Na początku 1945 r. wojska hitlerowskie opuściły miasto i przejęła je Armia Czerwona. Mimo że formalnie był to teren Polski, miasto było wyłączone z administracji polskiej (w ewidencji gruntów były to tereny leśne). Dopiero w październiku 1992 r. zostało przekazane Polsce przez Armię Czerwoną, 5.06.1993 r. nastąpiło uroczyste otwarcie miasta, a 1.10.1993 r. uzyskało ono prawa miejskie.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, powiat szczecinecki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Borne-Sulinowo

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, we wsch. części woj. zachodniopom., położone na granicy Pojezierza Szczecineckiego i Drawskiego, w lesistej okolicy, nad jez. Pile (niem. Pielburger See, Wykaz WS 264), ok. 22 km na pld. wsch. od miasta powiatowego Szczecinka.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 815 ha (18 km²), 5 090 mieszk. (31.12.2020 r. – 5052)

Informacja demograficzna

1827 r. – 109 mieszk. [Dorf Gross Born], 80 mieszk. [Dorf Linde]
1895 r. – 202
1925 r. – 242
1933 r. – 152
1939 r. – 127
1995 r. – 1549
2014 r. – 5009

Dokumentacja źródłowa

1492 in *borne* Klempin DBGP 80
1618 *Born* MpLubinus
1682 (Vorlaren) *Born* MpVisscher
1724 *Born* MpHomann
1784 *Gross-Born* (Dorf) Brügg II/2 743, *Linde* (Bauerdorf) 756
1789 *Gr. Born* MpGillyPom
1792 *Gr. Born* MpGüssefeld
1827 *Gross Born* (Dorf) TBPP 304
1827 *Linde* (am See Pieleborg mit dem Vorwerke *Klein-Born*) TBPP 305
1898 *Gross Born* (Kr. Neustettin) GPP 108
1951 *Borne – Gross Born* Rosp 19
1967 *Borne* (wieś) SM 87
1976 *Borne* Kreja SWK 115
2002 *Borne-Sulinowo – Gross Born; Linde* Białecki SWNGPZ 30
2018 *Borne-Sulinowo – Gross Born; Linde* (m. od 1993) BiałSPZ 40
2019 *Borne Sulinowo* [!] UWNM 126

Etymologia nazwy

Nazwa dwuznaczna: 1. słow., top., jeśli człon *born* pochodzi od ap. *bór* ‘las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy’ Sstp I 143⁵⁹; za taką interpretacją przemawia wczesny zapis n. m., 2. niem., top., jeśli w n. tkwi ap. *Born* ‘studnia, źródło’ RzDuma I 171. Zapisy od XVIII w. wskazują na rozwój miejscowości mniejszych i powstanie nazw relacyjnych, bowiem w nazwie pojawia się człon dyferencyjny *gross* ‘duży, wielki’. Po II wojnie świa-

⁵⁹ Leksem *bór* w staropolszczyźnie miał także drugie znaczenie: ‘las z barciami, często jako jednostka gospodarcza obejmująca 60 drzew bartnych’ Sstp I 143.

towej S. Rospond zanotował jako n. prostą jednoczłonową – *Borne*. Forma *Borne-Sulinowo* powstała 1.10.1993 r., po objęciu miasta polską administracją. Człon *Sulinowo* jest pseudodzierż., od n. os. *Sulin* (: *Sulistaw* SSNO V 253), z suf. *-owo*.

Tadeusz Białecki notuje także niem. n. miasta *Linde*. Ojkonim *Linde* odnosi się do wsi, w której w latach 30. XX w. Niemcy zbudowali garnizon wojskowy. W 1945 r. wieś *Linde* wraz z garnizonem przejęła Armia Czerwona i przebywała w nim do października 1992 r. Nazwa m. *Linde* jest n. nietypową dla niem. systemu toponimicznego, ponieważ jest to n. prymarna, top. od ap. *Linde* 'lipa'.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Bornego-Sulinowa*

C. *Bornemu-Sulinowu*

B. *Borne-Sulinowo*

N. *Bornem-Sulinowem*

Msc. w *Bornem-Sulinowie*

przymiotnik: *borneański* (wg Krei: *borneński* Kreja SWK 115) *sulinowski*,
borniańsko-sulinowski

nazwy mieszkańców: *bornianin*, *bornianka*, *bornianie*; *sulinowianin*, *sulinowianka*,
sulinowianie

Bibliografia

Kreja SWK 115; Grzenia SNG 46; SNOM 222 (notowane jako *Borne Sulinowo!*); Kociuba *Pomorze* 548–551.

Cedynia

Informacje historyczne⁶⁰

Prawa miejskie: 1299 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Zehden*

Pod Cedynią Mieszko I i jego brat Czcibor stoczyli zwycięską bitwę w 972 r. z margrabią Hodonem: „[...] lecz potem w miejscowości zwanej *Cidini*, brat jego Czcibor zadał im klęskę, kładąc trupem wszystkich najlepszych rycerzy” (Kronika Thietmara z XI w.). W 1266 r. Cedynia stała się miastem prywatnym młodszej linii Askańczyków, Ottona V i Albrechta III. W XIII w. wybudowano tu klasztor cystersów. Miasto przechodziło z rąk do rąk: należało do państwa czeskiego, polskiego, krzyżackiego, do Nowej Marchii, Brandenburgii, Szwecji, Prus. W XIX w. nastąpił znaczny rozwój przemysłu. W latach 1820–1860 zmieniono sztucznie bieg Odry i utworzono Żuławy Cedyńskie. Miasto zdobyte przez aliantów 3.02.1945 r. W wyniku działań II wojny światowej zostało zniszczone w 45%. Cedynia jest często odwiedzana przez turystów, ponieważ w 1972 r., w tysięczną rocznicę bitwy Mieszka I z margrabią Hodonem, wzniesiono na Górze Czcibora Pomnik Polskiego Zwycięstwa nad Odrą. Co roku 24 czerwca odbywają się rekonstrukcje tej bitwy.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryfiński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Cedynia

Informacja geograficzna

Miasto położone w płn.-zach. Polsce, w zach. części woj. zachodniopom. i pasa Pojezierza Zachodniopomorskiego, na kilku wzniesieniach morenowych Wzgórz

⁶⁰ Historia miasta: Białecki *Herby* 24–26; E. Rymar, *Cedynia jako ośrodek administracyjny (XII–XIII w.) i miejski (XIII–XVI w.)*, w: *Cedynia i okolice poprzez wieki*, red. P. Migdałski, Chojna–Szczecin 2013, s. 113–127 (Rymar 2013); *Civitas Cedene. Studia i materiały do dziejów Cedyni*, t. 1, red. P. Migdałski, Cedynia 2014.

Krzymowskich (najwyższe wzniesienia osiągają 60 m n.p.m. Najbardziej znane to Góra Czcihora o wys. 54,5 m n.p.m., na której znajduje się Pomnik Polskiego Zwycięstwa nad Odrą), na Żuławach Cedynskich, żyznej ziemi nadodrzańskiej. Cedynia jest najbardziej na zachód wysuniętym miastem Polski.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 167 ha (2 km²), 1 573 mieszk. (31.12.2020 r. – 1 497)

Informacja demograficzna

1750 r. – 640 mieszk.

1800 r. – 947

1840 r. – 1450

1850 r. – 1482

1885 r. – 1892

1910 r. – 1533

1939 r. – 1738

1946 r. – 286

1957 r. – 1040

1970 r. – 1490

1987 r. – 1446

2018 r. – 1625

Dokumentacja źródłowa

972 *Cidini*, Zehden an der Oder BMB 415

1012–1018 (ad a. 972) *Cidini* Thiet 93

(1187) 1459 *Zedin* PU I 141, RymNmiast 46

1188 (18.03.) Szlautech de *Cedene* PU I 106, Rymar 2013: 114

1234 Lande *Chinz* (Zehden) Hoogeweg II 857

1235 [Ze]den PU I 235

1235 *Iden* CdB A XXIV 2, Rymar 2013: 115

1235 castris *Sden* NB 4 (Cedynia)

1240 *Ceden* PU I 305, Rymar 2013: 113

1240 territorium *Ceden* NB 4, 1240 RymNmiast 46; 1240 BMB 415

1248 in territorio *Cedenensi* NB 18, PU I 458

1248 terra *Cedene* PU I 358, PU VI 330, RymNmiast 46

- 1278 *Sedene* PU II 385, Rymar 2013: 113
1294 *Cedene* NB 17
1306 (Kloster) *Cedene* NB 17
1311 Abbatissa in *Cedena* NB 17; 1311 BMB 416
(1338) *Cedene* CdB A XIX 73
1345 *Zedin* NB 17
1346 *Tzedden* CdB A XIX 208
1363 *Tzedden* NB 17
1395 *Czeeden* Rymar 2013: 113
1400 *Szedden* MpWlkp
1401 domini et heredes castri *Zhedden* et advocati Novae Marchie Rymar 1998: 303
1420 *Czedden* CdB A XIX 127
1480 to *Zeden* CdB A XIX 408
(1581) *Zehden* CdB A XIX 122
1618 *Zeden* MpLubinus
1682 *Zachow* MpVisscher
1780 *Zehden* MpSchm
1789 *Zehden* MpGillyPom
1804 *Zehden* MpSotzmannKP
1861 *Zehden*, richtiger [poprawnie] *Zeden* (in alten Urkunden *Sden*, *Zedin*, *Cedene* und *Cidini* genannt) BMB 415
1905 *Zehden* MpPP
1934 (1945) *Cedynia* – *Zehden* KozA 53
1946 *Zehden* – *Cedynia*, -yni, *cedynski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Cedynia* – *Zehden* Rosp 32
1967 *Cedynia* (miasto) SM 140
1980 *Cedynia*, -ni WUNM I 208
2002 *Cedynia* (Cedno, Cedzyna, Szerbiec) – *Zehden* Białeckie SWNGPZ 38
2018 *Cedynia* (Cedno, Cedzyna, Cydzyna, Seden, Szerbiec) – *Zehden* BiałSPZ 53
2019 *Cedynia* UWNM 214

Etymologia nazwy

Przyjmuje się, że n. miasta wystąpiła po raz pierwszy w Kronice Thietmara⁶¹, który opisuje, że w 972 r. margrabia Hodo przegrał walkę z wojskiem księcia Mieszka I pod grodem o nazwie *Cidini*. Zapisy hist. mocno zniekształcone, stąd trudność w odtworzeniu pierwotnej formy n. miasta. Ostatecznie ugruntowała się forma niem. *Zehden*. K. Rymut rekonstruuje jako pierwotne: *Sidzina* lub *Siedzina* (por. *Sidzina* ‘miejsce zasiedlone’ NMP II 7), w których podstawie tkwi pol. *siedzieć*, *siedlisko* (dawne *siedliszcze* ‘miejsce po domostwie’ BrSE 492). Nagłosowe słow. *s-* było oddawane w średniowieczu przez pisarzy niem. m.in. jako *c-* i najczęściej zapisywane przez *z-*.

Zdaniem S. Rosponda n. m. *Cedynia* ← *Cědynia* jest n. top. z archaicznym suf. *-ynia* (por. *Gdynia*, czes. *Bechyně*, pol. *Lutynia*) dodanym do podstawy *cěd-* (por. pol. verb. *cedzić*).

Psł. **cěd-* pochodzi z pie. **skoidh-*, **skeidh-* ‘rozcieńczać, jasny, czysty’; por. lit. *skaidrus* ‘jasny’, *skiedziu*, *skiesti* ‘rozcieńczam’, łot. *skaidu*, łac. *Scindo*, pol. przym. *czysty*, co można łączyć z kolorem wody okalającej miasto. Badacz dodaje także rekonstrukcję *Sidzina* od psł. rdzenia **sid-*, **sed-*, czyli ‘miejsce zasiedlone’, por. ap. **sedlo*, por. ros. *selo* ‘sielo, wieś’; także *Sitno* ‘miejsce z sitowiem’ (zniemczenie pol. spółgłoski nagłosowej *s* → niem. *c* oraz mieszanie spółgłosek przedniojęzykowych *t* – *d*). Tak nazwę interpretuje także J. Grzenia (SNG 56) oraz E. Foster, autorka hasła *Zehdenick* (DO 713), która opisuje etymologię n. m. *Cedynia* jako wcześniejsze *Siedzina* ‘besiedelter Ort’ (pol. ‘miejsce zamieszkane’). M. Malec powtarza etymologię K. Rymuta, podając pierwotne postaci n. miasta jako *Sidzina* lub *Siedzina*, jednakże wywodzi je od ap. *sidzina* ‘miejsce zasiedlone’ (SENGP 54). Z czasem dawny suf. *-ynia* zastąpiono niem. *-en*.

Warto także przytoczyć etymologię historyka E. Rymara, który pisze, że n. miasta wywodzi się od wyrazu *zedeni* ‘garncarski teren’ (: psł. ap. *zideni*, *zidene* ‘ts.’), por. pol. ap. *zdun* i przytacza dwa dowody: 1. na terenie miasta znajduje się *Töpferberg*, pol. *Góra Garncarska* (*Wzgórze Garncarskie*), na której był zlokalizowany gród wczesnośredniowieczny, 2. garncarstwo było popularnym zajęciem mieszkańców Cedyni do XIX w. (Rymar 2013: 113). Powyższa etymologia n. miasta pochodzi z niem. opracowań

⁶¹ Kronika Thietmara, łac. *Thietmari merseburgiensis episcopi chronicon*, powstała w latach 1012–1018. Napisana przez biskupa merseburskiego i kronikarza Thietmara z Merseburga (pol. hist. n. *Międzybórz*, obecnie jest to miasto powiatowe w Niemczech, w płn.-wsch. cz. kraju związkowego Saksonia-Anhalt). Stanowi jedno z najważniejszych źródeł hist. Europy Środkowej wczesnego średniowiecza, opisuje bowiem dzieje wielu europejskich państw, np. Polski, Czech.

serbołużyckiego slawisty Ernsta Muckego⁶². A. Chludziński do etymologii E. Rymara dodaje pierwotne znaczenie nazwy jako ‘skalny gród przy garncarskich polach’ (Chludziński 2014b: 213). Inny niem. badacz, Hellmut Witlinger, w 1932 r. przedstawił pochodzenie n. miasta od ap. *sieć*⁶³, co A. Chludziński (2014b: 213) wywodzi od pol. ap. *sietno* ‘ts.’.

Książd S. Kozierowski w 1934 r. zaproponował n. *Cedynia*, która jest adaptacją fonetyczną n. niem. *Zehden* i wtórnego skojarzenia z czasownikiem *cedzić*. Nazwę wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Miasto nosiło trzy n. przejściowe. Dwie z nich oscyływały fonetycznie wokół n. niem. – *Cedno*, *Cedzyna*, trzecia – jest n. odproprialną, od n. miecza koronacyjnego królów polskich – *Szczerbiec*. Zdaniem E. Rymara n. *Szczerbiec* jest „nazwą patriotyczną, zacierającą jednak nasze przastare uprawnienia do osady” (1996, z. 3, s. 251).

Informacje gramatyczne: r.ż.

D. do *Cedyni*

C. *Cedyni*

B. *Cedynię*

N. *Cedynią*

Msc. w *Cedyni*

przymiotnik: *cedyński*

nazwy mieszkańców: *cedynianin, cedynianka, cedynianie*

Bibliografia

LMB 404–405; BMB 415–416; Onom IV 294–297; SSS I 220; RospSEMIG 49; Homa 1987: 26; RymNmiast 46; Bialecki *Herby* 26; NMP II 7; Malec SENG 54; Grzenia SNG 56; SNOM: 226; DO 713; Kociuba *Pomorze* 667; Rymar 2013: 113; Chludziński 2014b: 211–213.

⁶² E. Mucke, *Die slavischen Ortsnamen der Neumark*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark” 1898, Bd. 7, s. 60, 101; tenże, *Wüstungen, Gewässer und Holzungen der Neumark mit slavischen Benennungen. Ein Nachtrag zu den „Slavischen Ortsnamen der Neumark”*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark” 1909, Bd. 22, s. 92 ; przedruk w: tegoż (A. Muka), *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde (1881–1929)*, hrsg. E. Eichler, Köln–Wien–Leipzig 1984, s. 279–288.

⁶³ H. Witlinger, *Untersuchungen zur Entstehung und Frühgeschichte der neumärkischen Städte*, „Die Neumark” 1932, H. 8, s. 95.

Chociwel

Informacje historyczne⁶⁴

Prawa miejskie: 12.03.1338 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Freienwalde in Pommern*

WX–XII w. istniał tu już gród słow., ale pierwsza wzmianka o mieście pochodzi z 1321 r. Było to miasto prywatne należące do rodziny Wedlów (von Wedel). Od 1648 r. weszło w skład państwa brandenburskiego, następnie pruskiego i niemieckiego. Znaczący rozwój Chociwla nastąpił w 2. poł. XIX w., do czego przyczyniła się budowa dróg i kolei. 3.03.1945 r. zdobyty przez wojska alianckie. Obecnie jest to miasto o charakterze rolniczo-przemysłowym.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. stargardzki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Chociwel

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w środk. części woj. zachodniopom., na pograniczu Niziny Szczecińskiej i Pojezierza Drawskiego, na Pojezierzu Ińskim, nad rz. Krąpiel (niem. Krampehl, p. dp. rz. Iny) i jez. Starzyca (pot. Starzyc, Chociwel, niem. Gross Staritz-See Wykaz WS 325).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 367 ha (4 km²), 3 209 mieszk. (31.12.2020 r. – 3 123)

Informacja demograficzna

1740 r. – 850 mieszk.

1782 r. – 872

⁶⁴ Historia miasta: Białecki *Herby* 26–27.

1792 r. – 876
1794 r. – 937
1812 r. – 1008
1816 r. – 1007
1831 r. – 1321
1843 r. – 1747
1852 r. – 2019
1861 r. – 2200
1895 r. – 2498
1933 r. – 3277
1939 r. – 3411
1946 r. – 402
1970 r. – 2310
1987 r. – 2689
2009 r. – 3266

Dokumentacja źródłowa

1190 *Freinwald* TEB 56
(1321) *Vriyenwald* PU VI 82
(1321) *Vrienwolde* PU VI 84
(1326) 1743 *Vredenwold* PU VII 70
(1331) XVI w. *Vrigenwolt* PU VIII 1
(1334) XVII w. *Fredenwolde* PU VIII 369
1338 *civitati novae Wrienwaldis* Kratz SP 141
(1364) *Frigenwalde* KW III 243
1374 *Fryenwalde* NB 41
1374 *Freienwalde* NB 41
1375 *Frienwalde* NB 75
1538 *Frienwolde* HKPom 1/4, 4
1618 *Frienwald* MpLubinus
1639–1641 *Frienwalde* MpGotho
1652 *Freyenwalde* TEB 56
1682 *Frienwalde* MpVisscher
1724 *Frienwalde* MpHomann
1780 *Freienwalde* MpSchm

- 1784 *Freyenwalde* (in alten Urkunden *Neu-Freyenwalde, Frigenwolde*) Brügg II 212
 1789 *Freyenwalde* MpGillyPom
 1792 *Freyenwalde* MpGüssefeld
 1804 *Freyenwalde* MpSotzmannKP
 1827 *Freienwalde* oder *Neu-Freienwalde* (in alten Urkunden *Frigenwolde*) TBPP 215
 1898 *Freienwalde i. Pomm.* (Kr. Saatzig) GPP 52
 1905 *Freienwalde* MpPP
 1946 *Freienwalde i. P. – Chociwel, -wla, chociwelski* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Chociwel – Freienwalde i. P.* Rosp 35
 1967 *Chociwel* (miasto) SM 153
 1980 *Chociwel, -wla* WUNM I 228
 2002 *Chociwel* (Chociwól) – *Freienwalde i. P.* Białecki SWNGPZ 40
 2018 *Chociwel* (Chociwol, Chociwól, Leśnowola) – *Freienwalde in Pommern* BiałSPZ 57
 2019 *Chociwel* UWNM 235

Etymologia nazwy

Pierwsze zapisy n. miasta bardzo wczesne, pochodzą z 1. poł. XIV w. Martin Zeiller (TEB 56) jako jedyny przytacza zapis n. miasta z końca XII w. Ostatecznie ugruntowała się forma *Freienwalde*, która jest niem. n. top., złoż. średniem. *vri, vrig*, niem. *frei* ‘wolny’ i stgniem. ap. *wald*, śrgniem. *walt*, średniem. *wolt*, niem. *Wald* (m) ‘las’ Pfeifer 1533, oznaczającą pierwotnie osadę założoną w wolnym lesie (NMP II 53–54). K. Rymut objaśnia jako ‘osada założona w wolnym, swobodnym polu’ (RymNmiast 48).

Można również interpretować n. jako kult., ponieważ 1. człon n. m., tj. niem. adi. *frei*, który oznacza także ‘wolny, bezpłatny’, por. ap. *Freiacker* ‘grunt wolny od danin’ PIWS I 620, ap. *Freigut* ‘majątek wolny od opłat (od podatków)’ PIWS I 619, ap. *Freihof* ‘posiadłość wolna od pańszczyzny’ PIWS I 620⁶⁵. Mogła to też być zatem osada założona w lesie lub w miejscu zalesionym, pozbawiona danin na rzecz panującego. Pod koniec XIX w. do n. *Freienwalde* dodano wyrażenie o charakterze lokalizującym *in Pommern* ‘na Pomorzu’ (identyczne jak w n. *Stargard in Pommern*, dziś *Stargard*), w celu odróżnienia od innych niem. n. m.

⁶⁵ W staropolszczyźnie istniał ap. *wolica* o podobnym znaczeniu jak wyżej wymienionych wyrazów niem. i oznaczał ‘osadę zwolnioną na pewien czas od chwili założenia z płacenia czynszów i danin’ Sstp X 289, od ap. *wola* m.in. ‘zwolnienie na pewien czas od obowiązków wobec właściciela ziemi, także miejsce, gdzie obowiązuje to zwolnienie’ Sstp X 288.

Na polskiej mapie wojskowej⁶⁶ z 1935 r. miasto oznaczone jest jako *Freienwalde i. Pommern*.

Członkowie KUNM zaproponowali n. *Chociwel*, która nawiązuje do n. jez. *Chociwel* (niem. *Kotzavil*), notowanej jako *Kutzavil* w 1338 r. (PU X 248, także 1338 *Kotzavil* CdB A XVIII 111). S. Rospond wywodzi tę n. od podstawy top. *kot-*, por. ap. *kotki* ‘bazie’, ap. *kocanka* ‘roślina zielona lub półkrzew z rodziny złożonych’ SJPDor III 777 i rekonstruuje jako *Cho-tiv-je*, czyli jako n. dzierz. (?) z suf. *-je*. Może tu tkwić także n. os. **Chociw* (por. stczes. im. złożone *Chotiwój*), z rzadkim suf. *-el* (występującym jednakże w n. os. i n. m.). Badacz uważa także, że istniejący od X–XII w. gród słow. miał swoją n., ale nie została ona zapisana w dokumentach hist. (RospSEMiG 53).

Nazwę miasta wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Krótko po 1945 r. używano także n. przejściowej *Chociwól* (adaptacja fonetyczna n. jez.).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Chociwla*

C. *Chociwłowi*

B. *Chociwel*

N. *Chociwlem*

Msc. w *Chociwlu*

przymiotnik: *chociwelski*

nazwy mieszkańców: *chociwlanin, chociwlanka, chociwlanie*

Bibliografia

Brügg II 220–223; Kratz SP 141–144; RospSEMiG 53; Homa 1987: 27; RymNmiast 48; Białycki *Herby* 28; RzDuma 1993: 52; NMP II 53–54; Stramek 2002: 19; Grzenia SNG 60–61; Stramek 2011: 39; Kociuba *Pomorze* 430–433.

⁶⁶ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, druk na podstawie mapy 1 : 100 000 wydania z 1929 r., http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P35_S21_189_NOE-RENBURG_1935_300dpi.jpg.

Chojna

Informacje historyczne⁶⁷

Prawa miejskie: 1267 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Königsberg Nm.*

(= *Königsberg in der Neumark*)

Badania archeologów dowodzą, że na terenie dzisiejszego rynku miasta od X–XII w. istniał słow. gród o charakterze obronnym. W 1267 r. osada otrzymała magdeburskie prawa miejskie nadane przez księcia szczecińskiego Barnima I. Historycznie miasto było położone na Pomorzu do poł. XIII wieku, od 2. poł. XIII w. w Nowej Marchii. W kolejnych stuleciach przechodziło z rąk czeskich do krzyżackich i polskich. W latach 1815–1945 znalazło się w rejencji pruskiej, a następnie w niemieckiej rejencji frankfurckiej w prowincji Brandenburgia. Warto odnotować, że w 1270 r., w latach 1759–1765 oraz od 1806 r. było stolicą Nowej Marchii i siedzibą jej rządu. W 1945 r. zniszczone w 80%.

W Chojnie działa Stowarzyszenie Historyczno-Kulturalne „Terra Incognita”, założone w 2009 r. Celem jego działalności jest rozpowszechnianie historii o mieście i Nowej Marchii. Stowarzyszenie od 2009 r. jest wydawcą „Rocznika Chojeńskiego”.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryfiński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Chojna

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w zach. części woj. zachodniopom., w otulinie Cedyńskiego Parku Krajobrazowego, na Pojezierzu Myśliborskim. Przepływa przez nie rz. Rurzyca (niem. Röhrike, p. dp. Odry) i jej l. dp. Wrzośnica.

⁶⁷ O historii miasta zob.: W. Fenrych, *Dzieje Ziemi Chojeńskiej od XIII-XX wieku*, w: *Z dziejów Ziemi Chojeńskiej*, red. T. Białecki, Szczecin 1969, s. 63–119; Białecki *Herby* 28–29; E. Rymar, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012, s. 59–77 (rozdz. *Początki miasta Chojny [1235–1270]*).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 258 ha (12 km²), 7 390 mieszk.
(31.12.2020 r. – 7 367)

Informacja demograficzna

1719 r. – 1371 mieszk.

1750 r. – 2210

1801 r. – 3249

1840 r. – 4948

1850 r. – 5292

1890 r. – 5864

1939 r. – 6756

1946 r. – 1484

1995 r. – 6563

2000 r. – 7071

2005 r. – 7175

2011 r. – 7378

Dokumentacja źródłowa

1244 *Konikesberge* PU I 506

1244 in *Konigkesberge* NB 4

1244 terra *Konigkesberge* NB 18

1267 *Koningesberge* SHGNM (Regesten nr 948)

1270 civitas *Koningsberg*, terra *Konnigesberghe* NB 18

1271 civitas *Konigesberge* NB 19

1282 *Konigsberg* CdB A XIX 174

1284 Nomina ciuitatum sunt hec: *koningerberch* Kratz GK 31

1292 *Konigsberge* CdBA XXIV 8

1296 *Koningsberg* CG I 102

1302 *Königsberch* CdB A XXIV 6

1317 *Konighesberg* NB 19

1319 *Konighesberghe* NB 19

1321 *Connynxberghe* PU VI 20

1322 *Konighesbergh* PU VI 152

1356 (3 V) *Konigesberg* Rymar 1997: 208

(1370) 1538 *Khonigesberch* HKPom 1/4, 241

- 1375 civitates, castra et opida: *Kunnigesberg* NB 75
 1377 *Konynsberg* NB 78
 1400 *Königsberg* MpWlkp
 1490 *Koninghesberch* Klempin DBGP 5, In *Koninghesberghe* Klempin DBGP 32
 1618 *Königsberg* MpLubinus
 1639–1641 *Konigsberg* MpGotho
 1652 *Kömsperg / Kinsperg* TEB 67
 1682 *Königfberg* MpVisscher
 1708 *Koningsberg* MpChatelain
 1724 *Konigsberg* MpHomann
 1780 *Koenigsberg* MpSchm
 1789 *Königsberg* MpGillyPom
 1792 *Königsberg* MpGüssefeld
 1804 *Königsberg* MpSotzmannKP
 1856 *Königsberg* [wzmiankowowany w dokumentach jako: *Konigsperg, Koningesberg, Kunigsberg*] LMB 391
 1861 *Königsberg* (*Konigesberge, Konigszperg, Koningesberg, Kunigsberg, Koninghesberg, Conigesberch, Regis montum, Regiomontum*) BMB 399
 1905 *Königsberg* MpPP
 1934 *Chojnica (Königsberg)* KozA Mapa
 1945 *Królewiec* MPol nr 33 poz. 196
 1946 *Königsberg Nm. – Chojna, -y, chojeński* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Chojna – Königsberg Nm.* Rosp 36
 1967 *Chojna* (miasto) SM 155
 1980 *Chojna, -ny* WUNM I 231
 2002 *Chojna* (Chojnice, Chojnice nad Odrą, Królewiec, Władysławsko) – *Königsberg Nm.* Białecki SWNGPZ 40
 2018 *Chojna* (Chojna nad Odrą, Chojna Szczecińska, Chojnica, Chojnice, Chojnice Odrzańskie, Chojnice nad Odrą, Chojno, Królewiec, Królewiec nad Odrą, Władysławsko) – *Königsberg Nm.* BiałSPZ 57
 2019 *Chojna* UWNM 238

Etymologia nazwy

Na przełomie XIX i XX w. toczyła się publiczna dyskusja nad pierwotnym pochodzeniem n. miasta. Michał Gierke przedstawił ją w artykule *Kto wymyślił Chojnę?*

Sprawozdanie z przebrzmiałej debaty (Gierke 2017). Pierwszy zabrał głos historyk Robert Reiche⁶⁸, który stwierdził, że Chojna to zaginiony gród księcia Bogusława, czego dowodem są: bujny rozwój miasta w średniowieczu, słow. charakter nazw okolicznych wsi, które wystąpiły w dokumentach hist. w XIII w. Zdaniem badacza wydaje się niemożliwe, aby tylko Chojna nie posiadała n. słow. Historyk zauważył także, że wzgórze, na którym wzniesiono miasto, jest niewielkich rozmiarów, stąd mało prawdopodobne, aby nadano mu człon *-berg*. Doszukał się analogii z n. *Kotobrzeg* i przyjął, że ów człon n. m. oznacza *brzeg* (miasto leży nad rz. Rurzyca). Pierwszy człon *Königs-* uznał za pochodny od czasownika *kinąć* ‘zawracać’, który ilustruje bieg rzeki Rurzyca przy murach miejskich, stąd rekonstrukcja n. miasta jako *Kinąćbrzeg* (złoż. verb. *kinąć* i ap. *kneź* ‘książę’ [Bogusław]). Ojkonim ten uległ skróceniu do formy *Kinez*, przekształconej w dokumentach w *Kenitz*. Koloniści niem. dokonali adaptacji fonetycznej tej n. i w ten sposób powstała n. *Königsberg* (Gierke 2017: 163).

W tym samym roku (1898 r.) do dyskusji przyłączył się serbołużycki sławista E. Mucke⁶⁹. Jego zdaniem nie można wywodzić n. miasta od czasownika *kinąć*, ponieważ ma on pochodzenie polskie, a nie pom. Poza tym w XIII–XIV w. używany był w znaczeniu ‘skinąć, kiwnąć komuś, dać znak’, a więc trudno połączyć to znaczenie z rzeką i jej nurtem. To właśnie E. Mucke jest autorem stwierdzenia, że niem. człon *-berg* w nazwach miast nowomarchijskich oznacza ‘słowiański gród poprzedzający lokację miasta’. Zdaniem niemieckiego językoznawcy jest to n. relacyjna i nawiązuje do *Königsbergu* w Prusach (Królewiec – Kaliningrad), ponieważ oba miasta były położone przy tym samym szlaku handlowym (Gierke 2017: 164). Toponim *Kenitz* wywodził od pom. ap. *chwójnica/chyjnica* ‘sosnowy las’, występującego w innych językach słow. i dobrze poświadczonego w źródłach⁷⁰. E. Mucke jako sławista stwierdził także, że n. m. *Kinąć* nie jest możliwa do zaakceptowania, ponieważ w funkcji nazw miejscowości ani nazw terenowych nigdy nie występował bezokolicznik⁷¹.

Kolejnym naukowcem niemieckim, który prowadził dyskusję na temat pochodzenia n. miasta, był Paul von Nießen (Gierke 2017: 165). Podważył on wywody na temat etymologii toponimu łączącej go z n. *Kenitz* oraz stwierdził, że w n. zaginionego

⁶⁸ R. Reiche, *Bausteine zur Geschichte der Stadt Königsberg in der Neumark während des Mittelalters*, Königsberg Nm. 1898. Praca ukazała się jako dodatek do programu chojeńskiego gimnazjum (1898, nr 79).

⁶⁹ E. Mucke, *Die slavischen Ortsnamen der Neumark...*, s. 178–179.

⁷⁰ Tamże, s. 60, 149.

⁷¹ E. Mucke, *Zur Berichtigung und Abwehr*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark” 1902, Bd. 13, s. 251–257.

grodu nigdy nie odnotowano części *-berg* lub *-brzeg* (Gierke 2017: 166), czyli są to dwa różne obiekty⁷².

Jako ostatni w tej wymianie poglądów uczestniczył Hermann Gollub w 1925 r., który uznał, że n. *Königsberg* pochodzi od pom. ap. *chwojna*⁷³. M. Gierke podkreśla, że to właśnie H. Golluba należy uznać za autora n. *Chojna* lub za tego, kto w dużym stopniu przyczynił się do wprowadzenia tej nazwy (Gierke 2017: 167).

W powojennej literaturze toponomastycznej o n. miasta wypowiadał się S. Rospond, który uznał ją za n. prymarną, od ap. *chojna* ‘zarośla, krzaki’⁷⁴ i stwierdził, że urbonim nawiązuje do dużego kompleksu leśnego otaczającego miasto (RospSEMIG 54, tak też Grzenia SNG 61), czyli że jest to n. top. W słowniku NMP zanotowano ap. *chojna* w nieco innym znaczeniu jako ‘sosna; młody las iglasty’ NMP II 61 oraz ‘jodła’ NMP II 62. Etymologię S. Rosponda powielił K. Rymut, który stwierdził, że pierwsze notacje urbonimu pochodzą z XIII w. oraz że n. nadana miastu po 1945 r. jest n. prymarną, równą ap. *chojna* ‘sosna’ (RymNmiast 50).

B. Czopek-Kopciuch interpretuje dawną n. niem. jako pochodzącą od średniem. *könink*, *koninges*, niem. *König* ‘król’ i średniem. *-borch//berch*, niem. *Berg* ‘góra’ (NMP II 62).

Na polskiej mapie wojskowej⁷⁵ z 1928 r. miasto oznaczono wyłącznie n. niem. *Königsberg*.

Należy wspomnieć, że w 1934 r. ks. S. Kozierowski odtworzył ojkonim w formie *Chojnica*. Przez kilka miesięcy po II wojnie światowej miasto nosiło n. tymczasową *Władysławowsko*, także *Chojnice* i *Chojnice nad Odrą*. W rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 sierpnia 1945 r. miasto było notowane jako *Królewiec* (MPol nr 33 poz. 196)⁷⁶. Była to n. relacyjna, przeniesiona z n. miasta położonego obecnie w Rosji i noszącego n. *Kaliningrad*.

⁷² P. v. Niessen, *Die Lage der Burg „Chinz“ und ihres Gebietes*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark“ 1900, Bd. 10, s. 75–76, 82, 86–87.

⁷³ H. Gollub, *Kenitz und Königsberg*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte“ 1925, Bd. 37, s. 129–132.

⁷⁴ Sstp I 244 notuje ap. *choina*, *chojna* w znaczeniach: 1. ‘gałęzie drzew szpilkowych’, 2. w przekładach Biblii ‘wrzos’, w rzeczywistości ‘jakaś pustynna, odporna na suszę roślina’.

⁷⁵ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1928, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_\(246\)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_(246)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg).

⁷⁶ Nazwy miasta – pol. *Królewiec* oraz niem. *Königsberg* – to kalki n. łac. *Regiomontium* (łac. ‘królewska góra’), która odnosiła się do zamku wybudowanego przez Krzyżaków w 1255 r. na obszarze zdobytej przez nich osady. Królewiec był stolicą Prus Książęcych będących lennem Polski, stąd jego polskie konotacje.

Nazwę *Chojna* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r., w którym umieszczono n. niem. w postaci *Königsberg Nm.*, czyli do n. miasta dodano skrót *Nm.* ‘Neumark’ (pol. Nowa Marchia).

Informacje gramatyczne: r.ż.

D. do *Chojny*

C. *Chojnie*

B. *Chojnę*

N. *Chojną*

Msc. w *Chojnie*

przymiotnik: *chojeński*

nazwy mieszkańców: *chojnianin, chojnianka, chojnianie*

Bibliografia

LMB 387–392; BMB 399–405; RospSEMiG 54; Homa 1987: 27; RymNmiast 50; Białecki *Herby* 30; NMP II 62; Grzenia SNG 61; Kociuba *Pomorze* 668.

Prace historyczne: R. Reiche, *Bausteine zur Geschichte der Stadt Königsberg in der Neumark während des Mittelalters*, Königsberg Nm. 1898. Praca ukazała się jako dodatek do programu chojeńskiego gimnazjum (1898, nr 79); E. Mucke, *Die slavischen Ortsnamen der Neumark*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark” 1898, Bd. 7, s. 178–179; H. Gollub, *Kenitz und Königsberg*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte” 1925, Bd. 37, s. 129–132; E. Rymar, *Dlaczego Chojna?*, „Rocznik Chojeński” 2014, t. 6, s. 229–235.

Nazwę *Kaliningrad* wprowadziła komunistyczna władza ZSRR 4.07.1946 r. i zastąpiła ona wcześniejszą n. *Königsberg* (*Królewiec*). Nazwa ros. pochodzi od patrona miasta, Michaiła Kalinina, który jest współodpowiedzialny za zbrodnię katyńską. W czasie XXII posiedzenia Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG) w dniu 26.10.2005 r. ustalono: „*Królewiec* (jako egzonim dopuszczany, lecz nie zalecany, nazwą zalecaną pozostaje *Kaliningrad*)”, źródło: Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych, http://ksng.gugik.gov.pl/nazew_pol_zm_2005-10-26.php [dostęp: 25.09.2020].

Choszczno

Informacje historyczne⁷⁷

Prawa miejskie: 1284 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Arnswalde*

Osadnictwo słow. rozpoczęło się na tym terenie w IX w. Teren ten należał wówczas do państwa Piastów. Źródła hist. potwierdzają istnienie słow. grodu z osadą rolniczo-rybacką. W 1233 r. wielkopolski książę Władysław Odonic nadał Choszczno cystersom z Kolbacza. Od 1269 r. było pod panowaniem Brandenburczyków (Marchia Brandenburska), a potem włączono je w skład Nowej Marchii. Brandenburczycy wytyczyli w XIV w. drogę zwaną „szlakiem margrabiów”, która wiodła przez Kostrzyn, Choszczno, Recz, Drawsko Pomorskie na Pomorze Gdańskie i dalej do państwa krzyżackiego. Choszczno leżało także przy „drodze polskiej”, która prowadziła z Wielkopolski na Pomorze. Miasto uzyskało prawa niem. od margrabiów brandenburskich w 1284 r. Wielokrotnie zmieniało przynależność państwową: od 1373 r. należało do Korony Czeskiej, w 1402 r. sprzedano je Krzyżakom. W 1433 r. znalazło się w państwie polskim, od 1435 r. ponownie w państwie krzyżackim. W 1454 r. Krzyżacy sprzedali Choszczno Elektoratowi Brandenburgii.

Jak inne miasta, wielokrotnie było niszczone przez pożary, a w 1. poł. XVII w. zaraza i wojna trzydziestoletnia wyludniły Choszczno. Od XVII do XX w. ludność zajmowała się głównie rolnictwem i rzemiosłem, a w okresie od poł. XIX w. do 1945 r. znacząco rozwijał się tu przemysł, powstała cukrownia, mleczarnia, cegielnia oraz fabryki: maszyn rolniczych, zapalek, papy, drutu, sukna.

W wyniku działań II wojny światowej miasto zniszczone w 83%, inne źródła podają 85–95%, z tego powodu było uznane za najbardziej zniszczone na Pomorzu Zach. Obecnie jest to ośrodek o charakterze rolniczym, przemysł należy do średnio rozwiniętych w skali kraju. Położenie nad jeziorem przyczyniło się do rozwoju bazy turystyczno-sportowej oraz świadczenia usług turystycznych. W 2002 r. otwarto tu Aleję Gwiazd Kolarstwa Polskiego.

⁷⁷ Historia miasta: E. Rymar, *Dzieje Ziemi Choszczeńskiej w wiekach średnich*, w: *Ziemia Choszczeńska: przeszłość i terażniejszość*, red. S. Lasek, Szczecin 1976, s. 39–95; *Ziemia Choszczeńska: przeszłość i terażniejszość*, red. S. Lasek, Szczecin 1976; Białecki *Herby* 30–31.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. gorzowskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba władz powiatu choszczeńskiego oraz gminy miejsko-wiejskiej Choszczno

Informacja geograficzna

Miasto położone w półn.-zach. Polsce, w półd. części woj. zachodniopom., na Pojezierzu Choszczeńskim, w zach. części Pojezierza Zachodniopomorskiego, nad jez. Kluki (pot. Klukom, niem. Klückensee, Wykaz WS 143). Przez miasto płynie struga Stobnica (niem. Stübenitz), która jest l. dp. Iny.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 958 ha (10 km²), 15 248 mieszk. (31.12.2020 r. – 14 998)

Informacja demograficzna

1719 r. – 1500 mieszk.

1750 r. – 1910

1800 r. – 2440

1840 r. – 4227

1857 r. – 5450

1859 r. – 5909

1875 r. – 6853

1925 r. – 10911

1939 r. – 12725

1946 r. – 2052

1970 r. – 9817

2004 r. – 15 838

2009 r. – 15 765

2012 r. – 15 746

2015 r. – 15 352

Dokumentacja źródłowa

- 1140 castrum *Chozcho* PU I 30; 1140 Boehmer GSS 10 [według E. Rymara błędnie odnoszone do dzisiejszego Choszczna]
- 1234 *Hosaio* KW 1139 [jw.]
- 1269 *Arnswolde* PU II 208; 1269 *Arnswolde* NB 36, 1296 LMB 490
- 1281 *Arneswolde* CdB A XIII 222; 1281 *Arneswolde* NB 36
- 1281 *Arniswald* PU III 76
- 1282 *Arnswolde* NB 35
- 1289 *Arneswalde* NB 36
- 1310 *Arnswalde* NB 37
- 1312 *Arnswald* NB 37
- 1322 oppidi *Arneswolde* NB 37
- (1328) *Arneswald* PU VII 181
- 1336 civ. *Arenswolde* NB 37
- 1337 *Arenswalde* NB 76
- 1337 Terra *Arnswolde* NB 99
- 1348 *Arnswalde* NB 52
- 1375 civitates, castra et opida: *Arnswalde* NB 75
- 1375 *Arnswalde* NB 76
- 1377 *Arnswalde* NB 78
- 1400 *Choczno* MpWlkp
- 1433 *Harnswald* alias *Choszczno* Rymar NRHA 2012: 485
- 1435 *Arnswald* alias *Choszczno*, *Tchöszno* Rymar NRHA 2012: 485
- 1436 *Choszczna* alias *Arnswald* Rymar NRHA 2012: 485
- 1436 oppidium *Arnswald* (alias) *Choszczno* WW 80
- 1454 *Choszczno*, *Choschno* et *Arnswald* Rymar NRHA 2012: 485–486
- 1460 *Chossno*, *Choczen* CdB A XXIV 179
- 1460 *Chossno*, *Choschno* Rymar NRHA 2012: 486
- 1455–1480 *Choszczno* DO XIV 158
- (1486) *Arnszwald* CdB A XVIII 264
- 1491 in ecclesia opidi *Arnszwaldensis* Klempin DBGP 55
- 1492 opidi *Arenswolde*, in *Arnswolt* Klempin DBGP 63
- 1539 *Arenswolde* PomKirch I 206
- 1618 *Arenswalde* MpLubinus
- 1639–1641 *Arenswalde* MpGotho

- 1652 *Arnswalde*/*Arenswalde* TEB 21
1664 G. *Arenßwaldaw*, P. *Chofſno* MpCoeck
1682 *Arenſwalde* MpVisscher
1686 *Arenswalde* MpPalat.Posn.
1724 *Arenswalde* MpHomann
1780 *Arenswalde* MpSchm
1789 *Arenswalde* MpGillyPom
1792 *Arnſwalde* MpGüſſefeld
1804 *Arenswalde* MpSotzmannKP
1861 *Arnswalde* BMB 440
1880 *Arnswalde* (st. dr. żel. z Krzyża do Starogradu, o 54 klm. od Krzyża) SG I 49
1905 *Arnswalde* MpPP
1934 (1945) *Choszczno* (*Arnswalde*) Koza 55
1946 *Arnswalde* – *Choszczno*, *-na*, *choszczceński* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Choszczno* – *Arnswalde* Rosp 36
1967 *Choszczno* (miasto) SM 158
1980 *Choszczno*, *-na* WUNM I 235
2002 *Choszczno* (Choczen, Choczno) – *Arnswalde* Białecki SWNGPZ 41
2018 *Choszczno* (Choczen, Choczno) – *Arnswalde* BiałSPZ 58
2019 *Choszczno* UWNM 244

Etymologia nazwy

Zdaniem historyka E. Rymara n. błędnie łączona z zapisami od 1140 do 1269 r., ponieważ odnoszą się one do innej miejscowości. Pierwszy słow. zapis n. miasta pochodzi z 1433 r. – *Harnsswald* alias [inaczej (zwany)] *Choszczno*; kolejne: 1435 *Arnswald* alias *Choczno*, *Tchöſrzn*, 1436 *Choczna* alias *Arnswald*. Równoległe nazwy miasta odnotowane są w 1. poł. XV w. także przez hr. Edwarda Raczyńskiego w opracowaniu historycznym *Wspomnienia Wielkopolski* (WW 80) – 1436 oppidium *Arnswald* (alias *Choszczno*). E. Rymar – recenzując publikację W. Pronobisa⁷⁸ *Powstanie miast nowomarchijskich* – wytyka autorowi błędne utożsamienie zapisu *Hoscno* z dzisiejszym Choszcznem. Zapis ten pojawia się w „dokumencie biskupa wrocławskiego Tomasza z 6 II 1234 [r.] opisującym spór klasztoru św. Wincentego (we Wrocławiu) z klasztorem w Tyńcu”

⁷⁸ W. Pronobis, *Powstanie miast nowomarchijskich*, w: *Wędrówki między Odrą a Drawą. Spotkanie z Nową Marchią*, teksty: Z. Czarnuch, Ch. Gahlbeck, M. Jäger, J. Jarzewicz, W. Pronobis, P. Rutkowski, W. Vogel, tłum. P. Rutkowski, K. Śmigielka, współpraca Z. Czarnuch, Potsdam 2012, s. 79–84.

(Rymar NRHA 2012: 485) i odnosi się do miejscowości zlokalizowanej na Śląsku. Wydawca dokumentu (KW I nr 160) niewłaściwie utożsamiał wieś na Śląsku z n. niem. *Arnswalde* (dziś Choszczno). Stąd pojawiła się błędna interpretacja historii n. miasta *Choszczno*, która powtarzana jest w kolejnych opracowaniach naukowych. Dokument właściwy, poświadczający niem. n. miasta, pochodzi z 1269 r. i jest nadaniem Dobropola i zaginionego Treben (k. Dolic) z terenem aż po okolice Arnswalde/Choszczno dla cystersów w Kołbaczu przez Władysława Odonica, księcia wielkopolskiego.

W opracowaniach językoznawczych, np. K. Rymuta (RymNmiast 51) n. *Choszczno* jest datowana na 1433 r.: *Choszczno* alias *Arnsbarg* (z Historii J. Długosza), 1440 *Choschno*. Pierwszy zapis dokumentuje funkcjonowanie dwóch nazw jednocześnie: polskiej i niemieckiej. Ojkonim *Choszczno* badacz wywodzi od ap. *chost*, *chwošt* ‘ogon’ z suf. przymiotnikowym *-bno.

S. Rospond uznaje n. miasta *Choszczno* za n. top., oznaczającą „osiedle, gdzie było pełno *chostów*, czyli *chwoštów* (psł. **chvostō*), tj. zarośli, krzaków” RospSEMIG 55 (tak też interpretuje J. Grzenia SNG 61), z suf. -bn-. W Polsce funkcjonuje wiele podobnych nazw miejscowych opartych na tym samym rdzeniu, np. *Choszczno* – dziś wieś Mnichowice koło Kępna, pow. wrocławski, woj. dolnośląskie; *Choszczów* – wieś w pow. puławskim, woj. lubelskie; *Choszczówka* – osiedle w dzielnicy Białołęka w Warszawie; *Choszczak* – część wsi Bykowitzna, pow. miński, woj. mazowieckie; *Choszcze* – wieś w pow. mińskim, woj. mazowieckie; *Choszcznia* – dziś Chocznia, wieś w pow. wadowickim, woj. małopolskie.

B. Czopek-Kopciuch uznaje jako wyrazy podstawowe dla tej n. m. *choszcz*, *chwoszcz*, por. *choszcz* ‘gatunek skrzypu (Equisetum)’ SGPREi IV 42, 191–192, także ap. *chaszcze* ‘gęste krzaki, zarośla, krzewy’ SGPREi III 467. M. Malec z kolei podaje, że n. pol. pochodzi od ap. *chwošt*, *chost*, por. stpol. ap. *chościk* ‘roślina – skrzyp’, ap. *chwoszczki*, *choszczki* ‘skrzyp wodny’, z suf. psł. *-bno i oznaczała miejsce, gdzie rosły *chwošty* ‘zarośla, krzaki’.

Nazwa niem. była wcześniej odnotowana w dokumentach hist., bo już w 1269 r. jako *Arnswolde*. Jest to n. dwuznaczna: 1. top., jeśli w 1. członie złoż. śrdniem. *arn*, *arne*, *arnt*, *arent* ‘orzeł’ Lübben 23, lub 2. n. dzierż., jeśli 1. człon to n. os. *Arn*, por. *Arnold*, *Arnulf*, w 2. członie stgniem. ap. *wald*, śrdniem. *walt*, śrdniem. *wolt*, niem. *Wald* (m) ‘las’ Pfeifer 1533. Niem. geograf Heinrich Berghaus podaje, że forma n. miasta z 1269 r., czyli *Arnswolde*, to w obecnym (XIX-wiecznym) jęz. niem. *Abrends-Walde*, czyli *verwaldent* ‘zarośnięty’ [las] (LMB 490). Można przypuszczać, że XIII-wieczna n. niem. była kalką n. słow. i miała związek z zarośniętym chaszczami, krzakami, lasem.

Nazwa słow. była przez miejscową ludność zapomniana, o czym mogą świadczyć dwa argumenty. Pierwszy to odnotowanie miasta pod n. *Arnswalde* w 1880 r. przez SG I 49 (jako stacja kolei żelaznej), drugi to niem. n. *Arnswalde* na polskiej mapie wojskowej wydanej przez Wojskowy Instytut Wydawniczy⁷⁹ w 1936 r. Zastanawia niem. zapis n. miasta z 1936 r., ponieważ w 1934 r. ks. S. Kozierowski odtworzył n. *Choszczno* i umieścił ją w swoim *Atlasie* (KozA).

Ostateczną formę ojkonimu *Choszczno* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto nosiło dwie n. tymczasowe: *Choczen* (n. wystąpiła w dokumencie z 1460 r.), *Choczno* – fonetyczny wariant n. historycznej.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Choszczna*

C. *Choszcznu*

B. *Choszczno*

N. *Choszcznem*

Msc. w *Choszcznie*

przymiotnik: *choszczeński*

nazwy mieszkańców: *choszcznianin, choszcznianka, choszcznianie*

Bibliografia

LMB 486–491; BMB 440–442; Borek, *-bn-* 82; RospSEMiG 55; RymNmiast 51; Białecki *Herby* 32; NMP II 76; Malec SENG 58; Grzenia SNG 61; Afeltowicz DO 38–39; *Arnswalde* // *Choszczno*.

⁷⁹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, arkusz 220 Arnswalde, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P36_S21_220_ARNSWALDE_1934_300dpi.jpg.

Czaplinek

Informacje historyczne⁸⁰

Prawa miejskie: 1291 r. (data założenia: 1286 r.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Tempelburg*

Badania archeologiczne dowodzą, że tereny te były zamieszkałe już 2,5 tys. lat temu, najpierw przez germańskich Gotów, a potem przez Słowian. W XII w. na terenie miasta istniała osada słow. W tym okresie przebiegała tu także granica polsko-pomorska oraz pomorsko-wielkopolska.

Książę wielkopolski i przyszły król Polski Przemysław II nadał ziemię czaplinecką zakonowi templariuszy, którego obowiązkiem była obrona płn. ziem Wielkopolski przed najazdami Brandenburczyków:

1291 r., „[...] in welchem der Orden die Stadt Czaplinek (Tempelburg) auf deutsches Recht locirte” „[...] w którym zakon (Templariuszy) lokalizuje miasto Czaplinek (Tempelburg) zgodnie z prawem niemieckim” – tłum. BA]⁸¹.

Zakonnicy założyli osadę targową między jeziorami Czaplinek i Drawsko oraz wzniesli drewniany zamek (pod przewodnictwem preceptora Bernarda von Kunstena), który stał się siedzibą komturii. W 1312 r. po rozwiązaniu zakonu templariuszy ziemię czaplinecką przejęli joannici.

Od 1407 r. do początku 2. poł. XVII w. miasto wraz z zamkiem w Drahimiu było najdalej na płn. wysuniętą warownią Polski. Było miastem królewskim strostwa drahimskiego, a pod koniec XVI w. znajdowało się w pow. waleckim woj. poznańskiego.

Obecnie jest to miejscowość turystyczna z dużą przystanią żeglarską, tu zaczyna się też spływ rzeką Drawą. Miasto znane z corocznego Międzynarodowego Zlotu Miłośników Motocykli Harley-Davidson (ok. 15 sierpnia) oraz z wystawy gołębi.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

⁸⁰ Historia miasta: *Czaplinek i Starostwo Drahimskie*, red. E. Buczak, K. Przeworska, Koszalin 1985; Białycki *Herby* 32–33.

⁸¹ F.W.F. Schmitt, *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises*, Thorn 1867, s. 36.

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. drawski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Czaplinek

Informacja geograficzna

Miasto położone w płn.-zach. Polsce, we wsch. części woj. zachodniopom., na Pojezierzu Drawskim, między jeziorami Czaplino (niem. Zeppelin See, Wykaz WS 41) i Drawsko (niem. Draziger See, Wykaz WS 67), na obszarze zalesionym, z urozmaiconą rzeźbą terenu, dzięki czemu jest dużym ośrodkiem wypoczynkowym. Na jego terenie znajduje się także Jezioro Młyńskie (Wykaz WS 217). Miasto znane ze spływów rz. Drawą (niem. Drage); jeden ze szlaków wodnych nosi imię Papieża Jana Pawła II.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 362 ha (14 km²), 7 124 mieszk. (31.12.2020 r. – 7 094)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1766 mieszk.

1792 r. – 1376

1816 r. – 2040

1831 r. – 2875

1843 r. – 3368

1852 r. – 3698

1861 r. – 4049

1885 r. – 4510

1895 r. – 4605

1939 r. – 5288

1946 r. – 3459

1970 r. – 4772

2008 r. – 6852

2010 r. – 7167

31.12.2012 r. – 7200

Dokumentacja źródłowa

1251 *Czaplin, Czaplinko, Zopolow* u. a. *Tempelburg* Hoogeweg II 862

(1291) terra *Tempelborch* PU III 140

- 1303 *Tempelborch, Tempelburch* PU VI 409
 1311 *Tempelburch* PU V 31
 1312 *Tempelborch* NB 45
 1312 *Tempelburg* WW 72
 (1334) *Tempelborch* PU VIII 356
 1343 miasto *Tempelburg* WW 74
 1345 castrum et opidum *Tempilburg* NB 45
 1345 castrum et oppidum *Tempilburg* WW 112
 1364 *Tempelberg* NB 45
 1400 *Czaplinek* MpWlkp
 1408 *Tempelborch* Niessen GN 223
 1521 oppidum *Czaplinek* RymNmiast 53
 1564–1565 *Czaplinek* albo *Tempelborg* Luwlkp I 178–179
 1618 *Tempelborch* MpLubinus
 1652 *Tempelborch* MpMerian
 1664 *Czaplinek* MpCoeck
 1682 *Tempelborg* MpVisscher
 1686 *Czaplinek* MpPalat.Posn.
 1724 *Tempelborg* MpHomann
 1780 *Tempelburg* MpSchm
 1784 *Tempelburg* (in alten Polnischen Urkunden auch *Czaplin*, *Czaplinko* und *Czaplinek* genannt) Brügg II/2 694
 1789 *Tempelburg* MpGillyPom
 1792 *Tempelburg* MpGüsefeld
 1804 *Tempelburg* MpSotzmannKP
 1827 *Tempelburg* (in alten polnischen Urkunden *Czaplin*, *Czaplinko* und *Czaplinek* genannt) TBPP 299
 1880 *Czaplinek*, po niem. *Tempelburg* SG I 734
 1885 *Czaplinek* SG XI 833
 1892 *Tempelburg* (niem., ob. *Czaplinek*) SG XII 291–292
 1898 *Tempelburg* (Kr. Neustettin) GPP 108
 1905 *Tempelburg* MpPP
 1934 (1945) *Czaplinek* (*Tempelburg*) KozA 57
 1936–1939 *Czaplinek* (*Tempelburg*) Ar 1062
 1946 *Tempelburg* – *Czaplinek*, *-nka*, *czaplinecki* MPol nr 142 poz. 262

- 1951 *Czaplinek – Tempelburg* Rosp 42
1967 *Czaplinek* (miasto) SM 179
1980 *Czaplinek, -nka* WUNM 266
2002 *Czaplinek* (Czaplice) – *Tempelburg* Bialecki SWNGPZ 45
2018 *Czaplinek* (Czaplice) – *Tempelburg* BiałSPZ 65
2019 *Czaplinek* UWNM 278

Etymologia nazwy

Pierwsze zapisy wskazują, że pierwotnie dla miasta funkcjonowała n. niem. (1291 terra *Tempelborch*). Według B. Więcek istniała wcześniejsza pol. n. top., która na wiele stuleci została zastąpiona przez n. niem. (NMPŚ 59–60). Miasto wzięło początek od zamku, który został zbudowany przez preceptora (dowódcę) templariuszy Barnarda von Eversteina na ziemiach (terra) w pobliżu jez. Drawsko, nadanych mu przez Przemysława Wielkopolskiego. Wszyscy badacze omawianego urbonimu wywodzą go od nazwy zakonu rycerskiego templariuszy, działającego w latach 1118–1312, a więc jest to n. kult., w której 1. człon stanowiła n. *Templariusz*, a człon 2. to *-borch// -burg* ‘zamek’ (w niem. n. m. ap. *Burg* występował w znaczeniu ‘gród’). Nazwa zakonu pochodzi od niem. ap. *Tempel* ‘świątynia’. T. Bialecki tłumaczy znaczenie oikonimu jako ‘Gród Templariuszy’ (Bialecki *Herby* 33).

Od XIV w. w poświadczonych dokumentach występuje oboczna n. słow. *Czaplinek*. W lustracji województwa wielkopolskiego z lat 1564–1565 oraz lustracji województw wielkopolskiego i kujawskiego z lat 1628–1632 znajduje się wyraźny zapis, który to poświadcza: „*Czaplinek* albo *Tempelborg* // *Tempelbork* alias (tzn. inaczej) *Czaplinek*”. Hrabia E. Raczyński w 1843 r. w swoim dziele *Wspomnienia Wielkopolski* podaje: „Miasteczko *Tempelburg* a raczej *Czaplin*, czyli *Czaplinek*” (WW 111), co świadczy o słow. przeszłości tych ziem oraz o tym, że obie nazwy funkcjonowały równolegle. Kolejnym dowodem na słow. historię regionu może być notacja n. miasta jako *Czaplinek*, po niem. *Tempelburg* w 2. poł. XIX w. (1880 SG I 734). Polską n. nosiła również występująca w dokumentach hist. struga, która wypływała z jez. Czaplino: „Ten młyn na strudze *Czaplinek* z jeziora Czaplińskiego idącej” (1565 za: B. Więcek NMPŚ 60).

Nazwa *Czaplinek* to n. słow. relac. **Čaplinokъ*, utworzona od n. jeziora *Czaplino* (notowanego w źródłach historycznych od 1254 r. jako *Zaplino*), z suf. *-ek*, por. *Czaplin* XVII LorSNH 144, RzDuma I 237. Nazwa jeziora jest słow. n. top., od ap. *czapla* zool. ‘czapla, *Ardea cinerea* L.’ Sstp I 342, dziś *czapla siwa*, pot. *czapla* ‘*Ardea cinerea*, pospolity w Polsce i całej Europie gatunek czapli o szarym upierzeniu z charakterystycznym

czubem z piór na głowie; ptak przelotny' SJPD I 1091 lub od adi. *czaple* (jezioro), z suf. *-in(o)*. Formant ten pełni w n. jez. funkcję uniwerbizującą i pozwala na transformację wyrażenia dwuczłonowego (*czaple jezioro*), w którym występuje przymiotnik odzwierzęcy, w konstrukcję syntetyczną. W n. miasta zaszedł proces konwersji (derywacji paradygmatycznej), tzn. że w celu odróżnienia n. m. od n. jez. *Czaplinek* (neutrum) zastosowano paradygmat męski. Zdaniem B. Więcek występujący w ojkonimie suf. *-ek* nie pełni funkcji zdrabniającej (tak interpretował Lorentz SNH 122), lecz funkcję dyferencyjną – różnicuje n. miasta od n. jez. (NMPŚ 60).

Nazwa *Czaplinek* była w przeszłości żywa wśród mieszkańców miasta, ponieważ w SG I 734 (z 1880 r.) została ona umieszczona jako hasło w tym słowniku. W kolejnym stuleciu na polskiej mapie wojskowej⁸² z 1936 r. miasto oznaczono jako *Czaplinek*, czyli w formie takiej jak obecnie. Formę nazwy powtórzono na innym arkuszu polskiej mapy wojskowej⁸³ z 1938 r. Omawianą n. umieścił także S. Kozierowski w swoim *Atlasie* (KozA).

Urbonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Krótko funkcjonowała n. przejściowa *Czaplice*, która jest wariantem formalnym n. *Czaplinek*.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Czaplinka*

C. *Czaplinkowi*

B. *Czaplinek*

N. *Czaplinkiem*

Msc. w *Czaplinku*

przymiotnik: *czaplinecki*

nazwy mieszkańców: *czaplinczanin, czaplinczanka, czaplinczanie*

Bibliografia

Kratz SP 506–509; LorSNH 122; Kreja SWK 122; NMPŚ 59–60; RospSEMIG 59; RymNmiast 53; Rzduma I 237; PPozn 61; Białecki *Herby* 33; NMP II 175; Breza 1999: 90; Grzenia SNG 66.

⁸² Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

⁸³ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Człopa

Informacje historyczne⁸⁴

Prawa miejskie: 1245 r.

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Schloppe*

Hrabia E. Raczyński w swoim opracowaniu podaje:

„Po Gnieźnie i Poznaniu, Człopa jest podobno najdawniejszą na ziemi Polskiej osadą. Pierwszym jej (ile wiemy) dziedzicem w dziesiątym wieku był Dzierżykraj, książę, czyli wódz Pomorski, który jak miejscowe noszą podania, przytomnym był założeniu kościoła w Trzemesznie przez Mieczysława I. w roku 996” (WW 99).

Osadnictwo słow. na tym terenie rozpoczęło się w VIII–XI w. Z tego okresu pochodzi grodzisko stożkowe odkryte przy ujściu rz. Cieszynki do jez. Kamień. Początki miasta zapisane w dokumentach datowane są na X w. – wówczas pomorski książę Dzierżykraj władał księstwem między rzekami Gwdą, Notecią i Drawą, w którego centrum znajdowała się Człopa. Przez stulecia miasto należało do państwa polskiego (w XVI w. leżało w woj. poznańskim), a od końca XVIII w. władzę nad nim sprawowali Niemcy. Właścicielką miasta była także królowa Polski Katarzyna Opalińska, żona króla Polski Stanisława Leszczyńskiego, stąd określenie: miasto królewskie.

W wyniku działań II wojny światowej miasto zniszczone w 75%. Obecnie Człopa jest małym ośrodkiem miejskim, rozwija się w nim oświata i sport (posiada nowoczesną halę widowiskowo-sportową).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. pilskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. wałecki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Człopa

⁸⁴ Historia miasta: Białecki *Herby* 35–36.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półd.-wsch. części woj. zachodniopom., na terenie Puszczy Drawskiej, na Pojezierzu Południowopomorskim, w półd.-zach. części Pojezierza Wałeckiego, nad rz. Cieszynką i jez. Młyńskim Wielkim (Wykaz WS 217); na terenie historycznej Wielkopolski, ok. 33 km na półd. zach. od Wałcza. W półd. części miasta płynie rz. Człopica (obocznie Słopica, niem. Hammerfliess).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 627 ha (6 km²), 2 326 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 308)

Informacja demograficzna

1783 r. – 1018 mieszk.

1816 r. – 1293

1831 r. – 1519

1880 r. – 2156

1900 r. – 2228

1904 r. – 2247

1939 r. – 2988

1946 r. – 715

1963 r. – 2255

1970 r. – 1716

1987 r. – 2387

2010 r. – 2354

Dokumentacja źródłowa

996 *Człopa* WW 73

1192 „Poloniae Duce Anno 1192. Obtentori, et primo haeredi a Dzierzykrajō *Człopensi* Domino oriundo, et per Boleslaum Chrobri primum Poloniae regem ad Christi fidem converso et baptisato (...)” WW 105

1245 oppidum *Szłopa* KW I 210, fals.; 1245 RymNmiast 57

1245 *Szłopa* SG X 829

1284 *Słopa* SG X 829

1331 *Schlope* SHGPn I 316

1349 *Słopa* KW II 616; 1349 SHGPn I 316; 1349 RymNmiast 57

1349 *Słoppe* SG X 829

- 1352 *Sloppe* CdB 15 II 345; 1352 SHGPn I 316
1364 *Sloppe* RymNmiast 57
(1378) XV w. municipium *Czlopense* MPH II 684; SHGPn I 316
1381 [fals. XVI w.] *Szłopa* SHGPn I 316
1400 *Człopa* MpWlkp
[1402–08] *Sluppe* SHGPn I 316
1458 *Cłopa* SHGPn I 316
1557 *Człopa* SHGPn I 316
1639–1641 *Słopa* MpGotho
1652 *Słopa* MpMerian
1664 *Słopa* MpCoeck
1682 *Słopa* MpVisscher
1686 *Słopa* MpPalat.Posn.
1789 *Schloppa* MpGillyPom
1804 *Schloppe* MpSotzmannKP
1889 Słopanowo, właściwie *Człopa*, niem. *Schloppe* SG X 829–830
1905 *Schloppe* MpPP
1934 (1945) *Człopa* (*Schloppe*) KozA 58
1946 *Schloppe* – *Człopa*, *-py*, *człopski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Człopa* – *Schloppe* Rosp 48
1967 *Człopa* (miasto) SM 191
1980 *Człopa*, *-py* WUNM I 285
2002 *Człopa* – *Schloppe* Białecki SWNGPZ 48
2018 *Człopa* – *Schloppe* BiałSPZ 73
2019 *Człopa* UWNM 299

Etymologia nazwy

W pracy historyka niem. dra Friedricha Wilhelma Ferdinanda Schmitta *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises* pojawia się informacja: „Raczyński (Wspomnienia Wielkopolski), II, 73) behauptet, das der Name Człopa (Schloppe) schon im Jahre 996 auftaucht”⁸⁵ [Raczyński twierdzi, że nazwa *Człopa* (*Schloppe*) pojawia się już

⁸⁵ F.W.F. Schmitt, *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises*, Thorn 1867, s. 32 (Schmitt GDC), na podstawie: E. Raczyński, *Wspomnienia Wielkopolski to jest województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego*, t. 2, Poznań 1842–1843 (WW 73).

w 996 roku – tłum. BA]. Badacz podaje, że n. miasta jest niejasna, ale prawdopodobnie wywodzi się od ap. *Pforte* ‘brama’ (*Er scheint eine Pforte zu bedeuten* Schmitt GDC 212).

K. Rymut uznaje, że pierwszy chronologicznie zapis n. miasta *Slopanowo* pochodzi z 1232 r., ale uznaje go za niepewny, ponieważ nie można stwierdzić, czy odnosi się do tej miejscowości. Za potwierdzony uznaje zapis z 1245 r., mówiący o tym, że było to już miasto (oppidum *Szlopa*). Ostatecznie n. niem. miała postać *Szloppe*. K. Rymut n. średniowieczną odczytuje jako *Slopa* (tak też RospSEMiG 65) i wywodzi od n. rzeki *Słopicz* (pierwszy zapis 1532–1555 *Szlopycza*, za: RymNmiast 57, RospSEMiG 65). Hydronim można wiązać z ap. *stopa, stopiec* ‘potrzask, łapka na ryby’ (Sstp VIII 283 notuje ap. *stopiec* jako ‘pułapka na zwierzęta, potrzask’).

B. Czopek-Kopciuch łączy onim z ap. *stopa, stop* ‘jaz, rodzaj ruchomego płotu z sieci, zastawianego w rzece lub jeziorze w celu zatrzymania lub połowu ryb’ Sstp VIII 283 (tu także ap. *stop* ‘pułapka, potrzask’ Sstp VIII 283). S. Rospond uważa, że wyrazem bazowym jest *stop, stopiec* ‘pułapka, potrzask’, który występuje także w innych toponimach, np. *Słopiec* – wieś w woj. świętokrzyskim, pow. kielecki, gm. Daleszyce; *Słopna* (Grybów) – przysiółek w woj. małopolskim, pow. nowosądecki, gm. Grybów (wchodzi w skład wsi Biała Niżna); *Słopsk* – wieś w woj. mazowieckim, pow. wyszkowski, gm. Zabrodzie; *Słopnice* – wieś w woj. małopolskim, pow. limanowski, gm. Słopnice oraz *Słopniczanka* – n. potoku, który płynie przez wieś Słopnice. Wyraz bazowy *stop, stopiec* pochodzi od podstawy *stop, stęp* ‘sieć, rodzaj płotu dla łowienia ryb w rzece lub jeziorze, zastawa’. J. Grzenia wiąże z dawnym ap. *stop, stęp* ‘rodzaj sieci rybackiej’ (SNG 70). E. Breza stwierdził, że filologiczne poświadczenia mają następujące apelaływy: *stop, stopiec, stęp* i *stępic* (Breza 1999: 96). Aleksander Brückner notuje ap. *stęp* w znaczeniu ‘sieć na ryby’ BrSE 499, a także ap. *stop, stopiec* ‘potrzask, łapka na ryby’ (częste w XV w. i oboczne do *kłop-, klep-*) BrSE 500. Nazwa miasta jest więc słow. n. kult., odnoszącą się do rybołówstwa i nazywającą narzędzie do łowienia ryb⁸⁶.

Forma *Człopa* jest wtórna w stosunku do n. słow. i pojawiła się w 2. poł. XIV w. Jest wynikiem zapisu niemieckiej wymowy pol. grupy konsonantycznej *Sł-* jako *Szl-*; następnie nagłosowe *Szl-* zastąpiono grupą *Czł-* (podobny proces zaszedł w urbonimie *Człuchów*).

W materiałach kartograficznych z początku XX w. miasto nosi n. *Slopanowo*. Formę ojkonimu potwierdził Aleksander Czechowski w 1904 roku, pisząc: „Powiat

⁸⁶ Opisany ap. był także podstawą antroponimów, w średniowieczu bowiem istniała n. os. *Slop* oraz nazw. *Slopanowska, Slopanowski* SSNO V 118–119.

Walecki, wciśnięty między W. Ks. Poznańskie, Brandenburgię i Pomeranię, posiada 5 miast: stołeczne *Walcz* (Deutsch Krone) z 7,982, *Słopanowo* (Schloppe) z 2,247, *Tuczno* (Tütz) z 2,112, *Fryląd* (Märkisch Friedland) z 2,233 i *Jastrowie* z 5,416 mieszkańcami⁸⁷. Jednakże już w 1889 r. w SG X 829 w opisie miasta jako hasło podano formę *Słopanowo*, ale od razu ją sprostowano: „właściwie Człopa”.

Na polskiej mapie wojskowej z 1929 r. miasto oznaczono już jako *Schloppe* (*Człopa*)⁸⁸, czyli identyczną nazwą jak dzisiejsza, co potórzono na kolejnej mapie polskiej z okresu międzywojennego⁸⁹. Urbonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.; miejscowość nie nosiła żadnych nazw tymczasowych.

Informacje gramatyczne: r.ż.

D. do *Człopy*

C. *Człopie*

B. *Człopę*

N. *Człopą*

Msc. w *Człopie*

przymiotnik: *człopski*

nazwy mieszkańców: *człopianin, człopianka, człopianie*

Bibliografia

Schmitt GDC 212–214; Kreja SWK 123; NMPŚ 61–62; SHGPn I 316; RospSEMiG 65; RymNmiast 57; ZierNmiast 43–45; PPozn 278; Białecki *Herby* 36–37; NMP II 235; Breza 1999: 96; Grzenia SNG 70.

⁸⁷ A. Czechowski, *Opis ziem zamieszkałych przez Polaków*, t. 1: *Ziemie polskie w Prusach*, Warszawa 1904, s. 311.

⁸⁸ Mapa operacyjna 1 : 100 000, arkusz 221 Schloppe (Człopa), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1929, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P36_S22_\(221\)_SCHLOPPE_\(Człopa\)_1929_LoC_G6520_s100_.P6.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P36_S22_(221)_SCHLOPPE_(Człopa)_1929_LoC_G6520_s100_.P6.jpg).

⁸⁹ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Darłowo

Informacje historyczne⁹⁰

Prawa miejskie: 1271 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Rügenwalde*

Początek miastu dał słow. gród z XI w., którego ludność zajmowała się głównie żeglarswem, handlem, rybołóstwem. W średniowieczu miasto znajdowało się na terytorium Pomorza Zachodniego lub Wschodniego, w XIII w. w granicach Polski. W 1297 r. zniszczone przez księcia wołoskiego Bogusława IV. Od 1308 r. pod władzą Brandenburskiej, od 1317 r. w rękach Gryfitów. W 1412 r. miasto stało się członkiem Hanzy. Jest miejscem urodzenia księcia Eryka Pomorskiego (1382 r.), który był królem Norwegii, Danii i Szwecji. W latach 1569–1625 miasto było stolicą księstwa darłowskiego. W 1715 r. wybudowano tu pierwszą latarnię morską.

Obecnie miasto dzieli się na dwie części: Darłówko i Racisław, które rozdziela rzeka Wieprza. Potoczne nazwy tych części to: *Darłówko Wschodnie* i *Darłówko Zachodnie*. Miasto jest znane z odbywającego się co roku latem Międzynarodowego Zlotu Historycznych Pojazdów Wojskowych. Jest to duży ośrodek turystyczny i wypoczynkowy, z portem morskim, mariną, tramwajem wodnym, statkiem wycieczkowym. Wokół miasta znajduje się wiele tras rowerowych.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. sławieński (największe miasto tego pow.), siedziba gminy miejsko-wiejskiej Darłowo

Informacja geograficzna

Miasto nadmorskie w płn.-zach. Polsce, także w płn.-zach. części pow. sławieńskiego, na Pobrzeżu Koszalińskim, na obszarze dwóch mezoregionów: Wybrzeża Słowińskiego

⁹⁰ Historia miasta: K. Rosenow, *Das Stadtbild von Rügenwalde: eine Ergänzung zur Stadtgeschichte*, Rügenwalde [1930]; Białecki *Herby* 38–40; L. Walkiewicz, M. Żukowski, *Darłowo. Zarys dziejów*, Darłowo 2005.

i Równiny Słupskiej, w dolinie rz. Wieprzy⁹¹ (niem. Wipper) i rz. Grabowej (niem. Grabow).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 2 021 ha (20 km²), 13 759 mieszk. (31.12.2020 r. – 13 574)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1983 mieszk.

1782 r. – 2255

1792 r. – 2001

1794 r. – 2347

1812 r. – 3163

1816 r. – 3257

1831 r. – 3393

1843 r. – 4534

1852 r. – 5060

1861 r. – 5406

1885 r. – 5331

1895 r. – 5384

1939 r. – 8392

1946 r. – 5262

1970 r. – 11 300

2008 r. – 14 140

2012 r. – 14 308

Dokumentacja źródłowa

1205 in terra *Dirloua* PU I 143, terra *Dirlova* Kratz SP 327

(1205) in terra *Dirloua* ... *Dirlov* Perl 12

1205 *Dirlov* SG IX 953

1237 *Reyneuelde* RzDuma I 52

1271 Witzlaus ... Rugianorum princeps ... in civitate nostre *Rugenwolde* PU II 247

1271 civitas nostra *Ruyenwolde* Kratz SP 327

1271 *Rugenwolde, Rugenwaldt, Rugewolde, Ruyenwalde, Ruyenwolde* SG IX 953

⁹¹ Obszerny wywód etymologiczny n. rzeki prezentuje Z. Babik NWN 610–612.

- 1275 civitas nostra *Ruyenwolde* Kratz SP 328
 1277 *Ruyenwolde* PU II 333
 1285 castella[ni]a de *Thirlow* Kratz SP 327
 1302 Marquardus dictus *Rugenwolt* PU IV 39
 1304 *Ruienwolt* PU IV 155
 1307 Schloss *Dirlow* oder *Rügenwalde* [zapis znormal.] Brügg II/2 816
 1308 Johannes de *Ruigenwalt* Kratz SP 328
 1312 *Ruuenwald* PU V 35
 1312 domini terrae Slawinae videlicet et *Rugenwaldensis* Kratz SP 328
 1348 *Rugenwold* PrUr IV 312
 1489 *rugenwalde* Klempin DBGP 4
 1490 in ecclesia parochiali opidi *Rugenwalde* Klempin DBGP 6; (1539) *Rugenwolde*
 PomKirch I 131
 1618 *Rugenwalde, Rugenwalt* MpLubinus
 1638 *Ryuald* Font XLVI 27
 1639–1641 *Rugenwalde* MpGotho
 1652 *Rügenwalde* TEB 89
 1682 *Rugenwalde* MpVisscher
 1724 *Rugenwalde* MpHomann
 1780 *Rügenwalde* MpSchm
 1784 *Rügenwalde* (in alten Urkunden *Rugenwold* genannt) Brügg II/2 816
 1789 *Rügenwalde* MpGillyPom
 1792 *Rügenwalde* MpGüssefeld
 1804 *Rügenwalde* MpSotzmannKP
 1827 *Rügenwalde* (in alten Urkunden *Rügenwold* genannt) TBPP 255
 1885 *Ruegenwalde* SG X 789
 1888 *Ruegenwalde*, po polsku *Dyrtów*, al. *Dzierzłów* SG IX 953
 1898 *Rügenwalde* (Kr. Schlawe) GPP 148
 1905 *Rügenwalde* MpPP
 1934 (1945) *Dertów* [*Dyrtowo*] (*Rügenwalde*) KozA 60
 1936–1939 *Dertowo* Ar 1171
 1946 *Rügenwalde – Dartowo, -a, dartowski* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Dartowo – Rügenwalde* Rosp 50
 1967 *Dartowo* (miasto) SM 198
 1980 *Dartowo, -wa* WUNM I 297

2002 *Darlowo* (Darlów, Derłowo, Derłów) – *Rügenwalde* Białecki SWNGPZ 50

2018 *Darlowo* (Darlów, Derłowo, Derłów) – *Rügenwalde* BiaSPZ 75

2019 *Darlowo* UWNM 311

Etymologia nazwy

Pierwszą formę ojkonimu można wywodzić z zapisu z 1205 r. (dokument nieoryginalny – notatka o wsiach Żyrawa i Żuków, leżących *in terra Dirloua*, sporządzona w miejscowości [grodzie] *Dirlou*) jako **Dirloua*, jest to zatem n. dzierz. od n. os. *Dzirła* SSNO II 566, por. współczesne nazw. *Dzierła* Snazw II 641, które można wyprowadzać od psł. **dbrliti* ‘wymyślać, łajać, drażnić się, czepiać się’ ESSJ V 222, **drliti* ‘szarpać, rozrywać, targać’ Spśl V 47–48, z suf. *-ow(o)*. E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma I 52) oraz M. Malec (SENGP 65) widzą w 1. członie n. psł. rdzeń **dbr-*, **der-*, **dr-*, który występuje w dzisiejszych formach czasownikowych *drzeć*, *darł*, czyli n. *Darlowo* uznają za n. dzierz. od n. os. *Darł* lub *Darło*. Podobnie interpretuje n. miasta H. Górniewicz, uważa jednak, że „szczegółową analizę utrudnia fakt, że ta słowiańska nazwa ginie w dokumentach po 1205 r., ponieważ Niemcy na miejscu osady założyli miasto *Rügenwalde*” (Górniewicz 1976: 38).

Również Stanisław Arnold (Ar 1171) uznaje onim za n. dzierz., ale od n. os. *Dyrłto*, por. gw. *dyrlać* ‘gderać, gniewać się na kogo’. Z kolei Ewa Jakus-Dąbrowska (NMPŚ 63) ustala brzmienie n. os. w 1. członie jako **Darł*, zaś E. Breza jako *Darł* (1999: 94). O członie tym pisał także S. Rospond (SEMiG 67), który oprócz n. os. widzi tu także człony apelatywne *darń*, *drzeć* w znaczeniu ‘orać rolę’ (: psł. **dbr-*, **der-*, **dor-*, por. serb.-chorw. *der*, ros. *dor* ‘teren leśny, wykarczowany’). Wówczas n. można uznać za kult., mającą znaczenie równe n. m. *Trzebnica*, por. ap. *trzebina*, *trzebinia* ‘ziemia przygotowana świeżo pod uprawę, wykarczowana, nowina’ Sstp IX 199. Znaczenie to oddają znane we współczesnym jęz. pol. apelatywy: *trzebić* m.in. ‘usuwać, wycinać poszczególne drzewa w lesie’ SJPD IX 312 oraz *trzebież* m.in. 1. ‘wycinanie drzew’, 2. ‘miejsce po wyciętym lesie’ SJPD IX 312.

J. Grzenia (SNG 72) uważa, że n. *Darlowo* prawdopodobnie wywodzi się z n. os. *Darł* lub *Dario* (!).

Już w 1. poł. XIII w. pojawiły się nazwy niem. *Reyneulde* (1237 r.) oraz *Rugenwolde* (1271 r.), które formalnie są złoż. W 1. członie występuje n. wyspy *Rugia* (właścicielem miasta był książę Rugii Wisław II), w członie 2. *-walde*, średniem. *-wolt*, gniem. *Wald* ‘las’. E. Jakus-Dąbrowska (NMPŚ 64) twierdzi, że z tego terenu przybyli

osadzeni tu zakonnicy, tak też interpretują ojkonim E. Breza (1999: 94–95) i M. Malec (SENGP 65).

M. Zeiller w dziele *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae* z 1652 r. (TEB 89) dokonał pierwszej interpretacji etymologicznej niem. n. miasta i stwierdził: „so von den Rugiern / oder Rugianern / einem alten berühmten Volck ihren Namen behält” [tak więc od Rugian / lub Rugianern / starych sławnych/sławetnych ludzi wywodzi swoją nazwę – tłum. BA]. Badacz widział zatem w 1. członie n. etniczną *Rugianie* (mieszkańcy wyspy Rugii), a więc n. oznaczałaby ‘las Rugian’.

W XIX w. inny historyk niemiecki, Gustav Kratz (Kratz SP 327), podawał, że książę Wizlaw II von Rügen w roku 1270 wszedł w posiadanie tego obszaru i nadał mu nazwę od n. wyspy (urbonim pojawia się w dokumentach po raz pierwszy w roku 1271). Badacz stwierdził, że miasto wywodzi swoje miano od (nazwy) książąt rugijskich (von *Rügen*), podobnie jak miasta *Greifenberg* (dziś Gryfice) i *Greifenhagen* (dziś Gryfino) pochodzą od n. książąt pomorskich – *Gryfitów*. Z czasem n. niem. została spolonizowana w XVII w. jako *Rywałd*.

Na polskiej mapie wojskowej⁹² z 1923 r., czyli z okresu międzywojennego, miasto nosi n. *Dzierzłów*, czyli n. notowaną już w 1888 r. przez SG IX 953. Na innym arkuszu polskiej mapy wojskowej⁹³ z 1933 r. widnieje n. *Dyrlów*. Zapewne ks. S. Kozierowski rok później (1934 r.) wykorzystał formy ojkonimu występujące na mapach wojskowych, jednakże zaproponował n. *Derłów*, ponieważ n. *Dyrlów* zawierała dialektalną grupę *-ir-//-yr-*, która w w. jęz. ogólnopol. ma realizację *-er-*.

Po 1945 r. KUNM, bazując na zapisach w dokumentach średniowiecznych, wprowadziła n. *Darlowo*. A. Chludziński (2013: 148) przytacza informację niem. sławisty i historyka Friedricha Lorentza (LorSNH 22), który powoływał się na notatki Roberta Holstena, że jeszcze na przełomie XVII/XVIII w. w pobliżu miasta Darłowa zlokalizowany był *Dirlow-Hufen*, niezidentyfikowany obiekt, być może pole, oraz taki sam niezidentyfikowany obiekt koło miejscowości Gorzebądz. Artykuł A. Chludzińskiego zawiera także bogatą ilustrację źródłową opisywanej nazwy.

Nazwę miasta wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. W miesiącach powojennych

⁹² Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 33 Stolp (Słupsk), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1923, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/33_Stolp_\(Słupsk\)_1923_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/33_Stolp_(Słupsk)_1923_300dpi.jpg).

⁹³ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 33 Wejherowo-Słupsk, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1933, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/33_WEJHEROWO-SLUPSK_1933.jpg.

były używane trzy nazwy przejściowe: *Darłów*, *Derłowo*, *Derłów*, które są fonetycznymi wariantami n. urzędowej.

Obecnie funkcjonujące potoczne nazwy części miasta: *Darłówko Wschodnie* i *Darłówko Zachodnie* wskazują na położenie w stosunku do rozdzielającej je rz. Wieprzy.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Darłowa*

C. *Darłowa*

B. *Darłowo*

N. *Darłowem*

Msc. w *Darłowie*

przymiotnik: *darłowski*

nazwy mieszkańców: *darłowianin*, *darłowianka*, *darłowianie*

Bibliografia

Kratz SP 327–338; LorSNH 22; Górniewicz 1976: 38; Kreja SWK 124; NMPŚ 63–64; SSS I 331–332; RospSEMiG 67; RzDuma I 52; RymNmiast 59; Białecki *Herby* 40; NMP II 266–267; Breza 1999: 94–95; Malec SENG 65; Grzenia SNG 72; SNOM 23; Afeltowicz DO 538: *Rügenwalde // Darłowo*; Kociuba *Pomorze* 612–619; Chludziński 2013: 146–148.

Dębno

Informacje historyczne⁹⁴

Prawa miejskie: 1570 r., pełne 1731 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Neudamm*

Pierwotnie była to osada słow. W poł. XIII w. znalazła się w granicach Nowej Marchii, od 1232 r. należała do zakonu templariuszy, następnie od 1318 r. do komturii joannitów w Chwarszczanach. Rozkwitła po 1540 r. po przejściu we władanie margrabiego Jana z Kostrzyna. Prawdopodobnie w 1570 r. otrzymała częściowe prawa miejskie. Jak większość miast, podupadła po wojnie trzydziestoletniej (1618–1648). W 1716 r. miasto zniszczone przez pożar, po którym zostało odbudowane, wówczas powstało nowe Dębno, czyli *Neudamm*, które w 1731 r. otrzymało pełne prawa miejskie.

Obecnie jest to ośrodek administracyjny z rozbudowaną oświatą i kulturą. Dębno jest znane z corocznych Międzynarodowych Mistrzostw Polski w Maratonie (w 2020 r. odbyła się jego 47. edycja). W pobliżu miasta od 2000 r. działa największa w Polsce kopalnia ropy naftowej i gazu ziemnego „Dębno” ze złóż BMB (od nazw miejscowości Barnówko–Mostno–Buszewo).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. gorzowskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. myśliborski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Dębno

⁹⁴ Historia miasta: Białecki *Herby* 42–43; A. Jędras i in., *Karty z dziejów Dębna = Karten aus der Geschichte von Neudamm/Dębno*, Dębno 2005; *Studia i szkice z dziejów Dębna*, red. R. Skrycki, Dębno–Szczecin–Chojna 2021.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półd.-zach. części woj. zachodniopom., ok. 23 km na półd.-zach. od miasta powiatowego Myśliborza, na obszarze Puszczy Barlineckiej, w prowincji Nizina Środkowoeuropejska, podprowincji Pojezierze Południowobałtyckie, w makroregionie Pojezierze Południowopomorskie, w mezoregionie Równina Gorzowska, nad rz. Kosą (p. dp. rz. Myśli; do 1945 r. rz. nosiła trzy nazwy: Sprinde – w górnym biegu, Mühlen Fliess – w środkowym biegu, Pulver Fliess – w dolnym biegu) i nad jez. Lipowo (niem. Neudammer See, także Amtssee, Stadtsee, Wykaz WS 178), na wysokości 40 m n.p.m.; największe miasto pow. myśliborskiego.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 951 ha (20 km²), 13 843 mieszk. (31.12.2020 r. – 13 626)

Informacja demograficzna

1700 r. – 340 mieszk.

1750 r. – 1550

1780 r. – 1610

1790 r. – 1751

1801 r. – 2178

1840 r. – 3191

1849 r. – 3197

1871 r. – 3357

1895 r. – 7412

1910 r. – 7882

1939 r. – 7488

1946 r. – 3341

1970 r. – 10 762

1996 r. – 14 615

Dokumentacja źródłowa

(1262) *damme* CdB A XIX 6

1337 *Dame* SHGNM (Landb 13), 1337 LMB 401

1337 in *Dame* NB 82

1400 *Nedam* MpWlkp

1444 Jacobo Kooth de *Dambno* decano et canonico Gneznensi KDW XI dok. 2022

- (1460) *Obern Damme* CdB A XXIV 174
 1491 villa *dammen* Klempin DBGP 35
 (1540) *Tham* CdB A XVIII 277
 1566 *Thamb* SHGNM (Regesta III 402)
 1618 *Dam* MpLubinus
 1639–1641 *Dam* MpGotho
 1652 *Dam* MpMerian
 1682 *Dam* MpVisscher
 1724 *Dam* MpHomann
 1861 *Neudamm* BMB 412
 1946 *Neudamm* – *Dębno*, *-a*, *dębieński* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Dębno* – *Neudamm* Rosp 54
 1967 *Dębno* (miasto) SM 217
 1980 *Dębno*, *-na* WUNM I 322
 1991 *Dębno Lubuskie* Białecki *Herby* 42
 2002 *Dębno* (Dąb Nowy, Nowy Dąb) – *Neudamm* Białecki SWNGPZ 53
 2018 *Dębno* (Dąb Nowy, Dębno Szczecińskie, Nowy Dąb) – *Neudamm* BiałSPZ 80
 2019 *Dębno* UWNM 332

Etymologia nazwy

Pierwsza niepewna wzmianka o mieście pochodzi z 2. poł. XII w. Pewny jest już niewątpliwie zapis z następnego stulecia (1337 r. *Dame*). Źródła historyczne podają, że prawa miejskie miasto uzyskało dopiero w XVI w., a pełne prawa miejskie w 1. poł. XVIII w. Pierwsze zgermanizowane formy n. miasta można sprowadzić do postaci *Damm(e)*, która wskazuje na pochodzenie słow.; n. można odtworzyć jako *Dąbie* lub *Dębno*. S. Rospond uznaje, że miasto nosiło pierwotnie n. pol. utworzoną od ap. *dąb*. Polskie nazwy miejscowości z podstawą *dąb-* były niemczone, zastępowane przez fonetycznie zbliżone niem. wyrazy, stąd uzyskiwały postać *Damm*, *Dammen* ‘tama, grobla’ lub *Damnig* ‘Dębnik’, a więc rekonstrukcja KUNM jest poprawna (RospSEMiG 71). Zdaniem B. Czopek-Kopciuch n. wywodzi się od pobliskiej wsi, którą odnotowano w XVIII w. jako *Altdamm*. Stąd od XIV w. wprowadzono n. *Nedam* (1400 r.), czyli *Neudamm*, z pierwszym niem. członem dyferencyjnym *neu* ‘nowy’. W 1894 r. wieś *Altdamm* została przyłączona do miasta, w którego nazwie pozostał człon *neu* (NMP II 333).

Interesująca jest forma onimu zanotowana w 1460 r. *Obern Damme*, w której jako człon różnicujący wystąpiło niem. adi. *ober* ‘górnny, wyższy’, tu: położony na północ od innego obiektu.

Nazwa *Dąbie* pokrywała się z n. miasta *Dąbie*, które od 1.05.1948 r. jest dzielnicą Szczecina. W 2. członie n. tkwi ap. *dąb*, sam człon należy wywodzić od psł. przym. **dǫbъnъ*, **dǫbъna*, **dǫbъno* ‘związany z dębem’ Spsł IV 191. Jeśli przyjmiemy rekonstrukcję n. słow. jako *Dąbie*, to jest to n. prymarna, pochodząca od ap. *dąbie* ‘stary las dębowy’ BańkSE I 254, także ‘las dębowy’ SW I 430.

Dzisiejsza forma n. miasta niewątpliwie nawiązuje do n. przedwojennej, tzn. jest to substytucja słowotwórcza n. niem., w której człon *neu* został odcięty, a do rdzenia *dąb-* dołączono suf. *-no*. Można także widzieć tu proces polegający tylko na odrzuceniu członu niem., ponieważ n. sprzed 1945 r. można także odczytywać jako *Dębno*.

Ostateczną formę *Dębno* wprowadzono Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r.

Przejęciowa n. pol. po 1945 r. brzmiała *Dąb Nowy*, czyli była to kalka n. niem. Inną używaną tymczasowo n. było *Dębno Lubuskie*, o której Wikipedia podaje⁹⁵, że była to także n. potoczna w czasach PRL. Nazwa urzędowa *Dębno* została tu uzupełniona członem dyferencyjnym *lubuskie*, który wskazuje na położenie miasta na ziemi lubuskiej, różnie ujmowanej, np. jako terytorium plemienne Lubuszan lub jako część obszaru tzw. Ziem Odzyskanych (w 1945 r. należał ten obszar do woj. poznańskiego, a od 1950 r. do woj. zielonogórskiego). Człon ten miał pełnić funkcję lokalizującą i uzupełniać funkcję identyfikacyjną, ponieważ według TERYT⁹⁶ w Polsce mamy obecnie 16 miejscowości⁹⁷ o n. *Dębno* (np. *Dębno* – wieś w woj. dolnośląskim, pow. trzebnicki, gm. Żmigród; *Dębno* – wieś w woj. małopolskim, pow. nowotarski, gm. Nowy Targ; *Dębno* – wieś w woj. podkarpackim, pow. leżajski, gm. Leżajsk), także miejscowości o nazwach typu *Dębno Królewskie*, *Dębno Polskie* oraz jeziora nazywające się *Dębno*.

⁹⁵ Wikipedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Dębno> [dostęp: 20.03.2020].

⁹⁶ TERYT jest to Krajowy Rejestr Urzędowy Podziału Terytorialnego Kraju prowadzony przez Główny Urząd Statystyczny. Wprowadzono go w życie rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 15 grudnia 1998 r. (Dz.U. 1998, nr 157).

⁹⁷ Wszystkie miejscowości o n. *Dębno* omawiane są także w publikacji NMP II.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Dębna*

C. *Dębnu*

B. *Dębno*

N. *Dębnem*

Msc. w *Dębnie*

przymiotnik: *dębieński* (Grzenia SNG 75 i SNOM 232: *dębniański*)

nazwy mieszkańców: *dębnianin, dębnianka, dębnianie*

Bibliografia

LMB 401–402; BMB 412–413; RospSEMiG 71; RymNmiast 61; Białecki *Herby* 43; Homa 1995: 23; NMP II 333; Grzenia SNG 75; SNOM 232.

Dobra

Informacje historyczne⁹⁸

Prawa miejskie: przed 1331 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Daber*

W okresie X–XIII w. na półwyspie jeziora Dobrzańskiego (zwanego Żurawim Ostrowem, niem. Kronswerder, znajdującego się na terenie obecnego miasta) istniał słow. gród opolny w ramach kasztelanii kamińskiej, a obok niego osada palowa, którą odkryto w 1865 r. w związku z przebudową młyna wodnego w Dobrej, kiedy to obniżono poziom wody w jeziorze. Pod koniec XIII w. cały ośrodek osadniczy przeniesiono znad jeziora Dobrzańskiego na miejsce dzisiejszego miasta. W 1338 r. Dobra stała się prywatną własnością rodziny von Devitz (pierwszym jej właścicielem był Ulryk I von Devitz) i była nią przez 530 lat – do 1808 r. Von Devitzowie zbudowali w latach 1287–1295 zamek obronny, który był najsilniejszą i najobszerniejszą fortecą Księstwa Pomorskiego. Ciekawostką jest, że w 1647 r. po epidemii dżumy liczba mieszkańców miasta zmniejszyła się z ponad 600 do 48 osób (Miler 1998: 33). W XVIII w. rozebrano mury miejskie i umocnienia. Na początku XX w. miasto rozwijało się dynamicznie, powstało w nim wiele zakładów rzemieślniczych, a także „dwa tartaki, młyn elektryczny, gorzelnia (w majątku), mleczarnia, wytwórnia wód gazowanych, fabryka maszyn rolniczych oraz wytwórnia drewnianych chodaków. Największym zakładem przemysłowym była krochmalnia, założona około 1900 r. przez Karola Grundwalda” (Miler 1998: 33).

Działania wojenne prowadzone w 1945 r. oszczędziły miasto, które było zniszczone w zaledwie 4%⁹⁹. Obecnie jest to małe miasto z odbywającym się corocznie od 1999 r. Jarmarkiem Doberskim. W Bibliotece Publicznej znajduje się Muzeum Ziemi Doberskiej.

⁹⁸ Historia miasta: Białecki *Herby* 43–44; Z. Miler, *Dobra Nowogardzka. Szkice z dziejów miasta i gminy*, Gorzów Wlkp. 1997 (Miler 1997); tenże, *Dobra i okolice. Przewodnik*, Szczecin 1998 (Miler 1998); tenże, *Dobre miasteczko. Szkice z przeszłości Dobrej i okolicy*, Szczecin 2012 (Miler 2012).

⁹⁹ Białecki *Herby* 44 podaje, że zabudowa Dobrej uległa zniszczeniu w 20%.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie (w latach 1999–2000 w pow. goleniowskim, od 2001 r. w pow. łobeskim)

Informacja geograficzna

Miasto w pñ.-zach. Polsce, we wsch. części woj. zachodniopom., leży na pograniczu Równiny Nowogardzkiej (stanowiącej część Niziny Szczecińskiej i Pojezierza Ińskiego) oraz Wysoczyzny Łobeskiej, w pasie Pojezierza Zachodniopomorskiego. W granicach administracyjnych miasta, w jego pñd. zach. części, znajduje się jez. Tuczno (pot. Jezioro Dobre, niem. Gross Teez See, Wykaz WS 360). Przez miasto płynie struga Dobrzenica (niem. Luisen Bach, l. dp. rz. Uklei), która ma tu swoje źródło. Ok. 2 km na pñd. zach. od miasta znajduje się jez. Woświn¹⁰⁰ (niem. Wothschwien See, Wykaz WS 386), jedno z największych jezior na Pojezierzu Ińskim i największe w dorzeczu Regi.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 237 ha (2 km²), 2 326 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 296)

Informacja demograficzna

1740 r. – 670 mieszk.

1782 r. – 649

1792 r. – 750

1794 r. – 994

1812 r. – 917

1816 r. – 957

1831 r. – 1169

1843 r. – 1541

1852 r. – 1808

1861 r. – 2016

1885 r. – 2284

1895 r. – 2256

¹⁰⁰ Etymologię hydronimu przedstawia Z. Babik NWN 620–621, wywodząc jego znaczenie od niepoświadzonego pñl. ap. *osj, *osve ‘osa, osika (drzewo)’, czyli uznaje za n. top.

1925 r. – 2260
1939 r. – 2529
1946 r. – 1556
1970 r. – 2035
2010 r. – 2305
2014 r. – 2361

Dokumentacja źródłowa

1225–1264 terra *Dabern* PU I 283
1257 terra *Doberen* PU II 42, 1257 LorSNH 18
1261 *Daber* Kratz SP 100
1261 in territorio *Dabern* in Pomerania LP V 477
1273 terre *Dobere* PU II 277, 1273 LorSNH 18
1276 novum Zverin cum terra *Doberen* Kratz SP 100
1284 Henricus Ursur de *Doberen*; terra *Dobere* cum terra Zwirin Kratz SP 100
1284 *Dobern, Dobre* LorSNH 18
1289 dominus terrae *Doberen* et terrae Belgarth in Cassubia Kratz SP 101
1295 castrum *Doberen* PU III 247, 1295 RymutNMP 62
1307 Hinricus de *Dobere* dictus Heydebrake Kratz SP 101, 1307 LP V 477
1312 *Dobere* RymutNMP 62
1331 *Doberen* PU VIII 15, 17
1340 *Doberen* PU X 459
1385 *Daber* GGD I 159
1388 *Doberen* GGD I 163
1389 junior comes de Dewicz habitans in *Dobern* Kratz SP 101, 1389 GGD I 164
1400 *Daberen* MpWlkp
1403 czum *Dober* Sello GB II 15
1417 to *Dabern* Kratz SP 101, 1417 Sello GB II 51, 1417 GGD I 189
1478 *Dasdra!* Sello GB II 447
1478 stat und schlosz *Dasdra!* GGD I 251
1478 *Thaber*, stat und schlos GGD I 251
1478 schlos und stadt zu *Taber* GGD I 251
1508 Jochim van Dewitz, ridder tor *Daber* PomKirch I 175
1527 *Dober* GGD I 330
1534 Henning van Dewitz zur *Dobe* GGD I 348

- 1535 in oppido *Daber* PomKirch I 35
 1618 *Daber* MpLubinus
 1639–1641 *Daber* MpGotho
 1652 *Daber* TEB 45
 1682 *Daber* MpVisscher
 1724 *Daker* MpHomann
 1780 *Daber* MpSchm
 1784 *Daber* (in alten Urkunden *Dober* genannt) Brügg II 291
 1789 *Daber* MpGillyPom
 1792 *Daber* MpGüsfefeld
 1827 *Daber* (in alten Urkunden *Dober* genannt) TBPP 182
 1885 *Daber* SG VI 933
 1898 *Daber* (Kr. Naugard) GPP 60
 1905 *Daber* MpPP
 1934 (1945) *Dobra* (*Daber*) KozA 61
 1946 *Daber* – *Dobra*, *-rej*, *dobrski* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Dobra* – *Daber* Rosp 57
 1967 *Dobra* (miasto) SM 225
 1980 *Dobra*, *-rej* WUNM I 338
 2002 *Dobra* (*Nowogardzka*) – *Daber* Białecki SWNGPZ 55
 2002 *Dobra* (*Nowogardzka*) – *Daber*; *Dobra-Dobrzanka* – *Daber Freiheit*; *Dobra* (*Dworzec Płd.*) – *Daber Süd Bhf.*; *Dobra* (*Dworzec Płn.*) – *Daber Nord Bhf.* SNGPZ 55
 2018 *Dobra* [*Nowogardzka*] – *Daber* BiałSPZ 86
 2019 *Dobra* UWNM 358

Etymologia nazwy

Nazwa miasta jest n. słow. top. **Dobr-*, która jest n. prymarną od ap. przymiotnikowego *dobry*, o czym świadczą pierwsze zapisy historyczne: 1225–1264 *Dabern*, 1257 *Doberen*. W staropolszczyźnie adi. *dobry* oznaczał ‘dobrej jakości’ Sstp II 82, 86–88, współcz. adi. *dobry* to m.in. ‘wysokiej jakości, wysokiego gatunku’ USJP I 627. Pochodzenie tej nazwy jest łączone z określeniem jakości gleby. Nazwa pierwotnie oznaczała zapewne dobrą, urodzajną ziemię lub/oraz dobre warunki osadnicze (RymNmiast 62; NMP II 370).

Od 2. poł. XIV w. częściej można zauważyć zapis ojkonimu z samogłoską *a*, czyli *Daber* (wcześniejsze zapisy konsekwentnie zawierały w tym miejscu samogłoskę *o*).

Opracowania niemieckich i polskich historyków i językoznawców dowodzą, że jest to n. słow. top. w postaci przym. rodzaju żeńskiego *dobra*. Nazwy tego typu wskazywały miejsca dobre do osiedlenia. Zdaniem Zbigniewa Milera należy tu wziąć „pod uwagę obronne walory grodu położonego na półwyspie jeziora, bogactwo zwierzyny łownej w okolicznych lasach, soczyste łąki w dolinach oraz urodzajną glebę” (Miler 1998: 16). Badacz, powołując się na Hugona Goscha (doberski regionalista i dyrektor miejscowej szkoły ludowej), dowodzi, że „początkowo Słowianie nazywali »dobrym« jezioro bogate we wszelkie gatunki ryb, a następnie przenieśli tę nazwę na gród i osadę” (Miler 1998: 16).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował n. m. jako *Dobra*, a po 1945 r. nadano miastu n. zrepolonizowaną, którą zaproponował ks. S. Kozierowski, i wprowadzono ją urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziemi Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Na polskiej mapie wojskowej¹⁰¹ z 1935 r. miasto oznaczono jako: *Daber (Dobra)*.

W Polsce istnieje wiele miejscowości o n. *Dobra*. Według TERYT jest ich 18, w tym tylko dwa miasta: jedno w pow. łobeskim, drugie w pow. tureckim (woj. wielkopolskie), por. Malec SENG 68. Pozostałe to wsie, np. *Dobra* (woj. małopolskie, pow. limanowski, gm. Dobra), *Dobra* (woj. podkarpackie, pow. przeworski, gm. Sieniawa). Opisywaną nazwę noszą także mniejsze miejscowości (wsie) w Czechach i na Litwie. W Polsce określenie *dobra* występuje również w funkcji hydronimów: 1. rz. na Dolnym Śląsku, dopływ rz. Widawy, 2. struga w woj. zachodniopom., dopływ rz. Sępólnej.

W woj. zachodniopom. występują dwie miejscowości o powyższej n.: *Dobra* koło Nowogardu (miasto) oraz *Dobra* koło Szczecina (wieś). Z tego powodu zyskały one nazwy spontaniczne, tzn. *Dobra Nowogardzka* (w czasie wcześniejszego podziału administracyjnego kraju wchodziła ona w skład powiatu nowogardzkiego) oraz *Dobra Szczecińska*.

Jeszcze inne nazwy nosiło miasto według administracji pocztowej i kolejowej. W oficjalnych spisach pocztowych miasto nazywało się *Dobra k. Nowogardu*. W aktualnej internetowej wyszukiwarce kodów pocztowych Poczty Polskiej miasto nosi już

¹⁰¹ Mapa operacyjna 1:100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S20_156_NAUGARD_\(NOWOGARD\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S20_156_NAUGARD_(NOWOGARD)_1936_300dpi.jpg).

urzędowe określenie, czyli *Dobra*, natomiast niezbędne przy wyszukiwaniu jest podanie nazwy województwa, powiatu i gminy¹⁰².

Administracja kolejowa po II wojnie światowej ochrzciła Dobrą jeszcze inną nazwą, a mianowicie *Dobra Nowogardzkie*. Człon *dobra* został tu potraktowany jako rzeczownik, daw. tylko w l. mn. o znaczeniu ‘duży majątek ziemski, posiadłości ziemskie’ SJPDor II 165.

Zdaniem Z. Milera powyższa interpretacja 1. członu n. miasta jest błędna, ponieważ oznaczałoby to, że miasto „uzyskało swą ostateczną nazwę dopiero po wprowadzeniu ustroju feudalnego na Pomorzu, co należy zdecydowanie odrzucić” (Miler 1998: 19). Dowodzą tego pierwsze zapisy ojkonomu z 1. poł. XIII w.

Informacje gramatyczne: r.ż.

D. do *Dobrej*

C. *Dobrej*

B. *Dobrą*

N. *Dobrą*

Msc. w *Dobrej*

przymiotnik: *dobrski (dobrzański)*, w powszechnym użyciu: *doberski*

nazwy mieszkańców: *dobrzanin, dobrzanka, dobrzanie*

Bibliografia

Brügg II 291; Kratz SP 100–104; LP V 435; Barfknecht 30; TrEO II 35; LorSNH 18; RospSEMIG 73; Homa 1987: 33; SNB 78–79; RymNmiast 62; Białecki *Herby* 45; RzDuma II 19; Miler 1997: 48; NMP II 370; Miler 1998: 16–19; Grzenia SNG 76; SNOM 232; Kociuba *Pomorze* 434–439.

¹⁰² Zob. <https://kody.poczta-polska.pl>. Dużo trudniejsze jest odnalezienie drugiej Dobrej, gdyż należy wiedzieć, że jest ona zlokalizowana w pow. polickim. W wyszukiwarce kodów pocztowych jest ona oznaczona jako *Dobra (Szczecińska)*. Obie nazwy nie wskazują zatem na położenie w powiatach, od których noszą nazwy nieoficjalne, ponieważ *Dobra (Nowogardzka)* leży w pow. łobeskim, *Dobra (Szczecińska)* zaś w pow. polickim.

Dobrzany

Informacje historyczne¹⁰³

Prawa miejskie: przed 1336 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Jakobshagen*

Początki słow. osadnictwa na terenie obecnego miasta datuje się na VII w. W okresie IX–XIII w. istniały tu dwa grody o charakterze obronnym, jednak ich nazwy nie zachowały się w źródłach pisanych. Pierwszy zapis n. miasta jest już niem. – pochodzi z 1336 r. i do 1945 r. funkcjonował w formie *Jakobshagen*. W latach 1368–1459 miasto należało do księstwa słupskiego. Dokładna data lokacji miasta nie jest znana; przyjmuje się, że było to przed 1336 r. W 1618 r. znalazło się na mapie Pomorza Eilharda Lubinusa, czyli musiał to być liczący się ośrodek miejski. W latach 1651–1654 był on pod panowaniem szwedzkim, następnie pod panowaniem elektora brandenburskiego. W XIX w. położono linię kolejową, która połączyła miasto ze Stargardem (linię tę rozebrano po II wojnie światowej z powodu utworzenia poligonu drawskiego).

Działania II wojny światowej zakończyły się w Dobrzanach 2.03.1945 r., miasto było zniszczone w 60%. Obecnie jest to mały ośrodek administracyjny, w którym działają placówki edukacyjno-sportowe.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. stargardzki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Dobrzany

Informacja geograficzna

Miasto w póln.-zach. Polsce, w centralnej części woj. zachodniopom., w pld. części pow. stargardzkiego, położone na Pojezierzu Inńskim, nad rz. Pężinką (l. dp. rz. Krępieli, pot. Krępieli, niem. Krampehl), która przepływa przez Młyński Staw (niem. Mühlen Teich) i wpada do jez. Szadzko (niem. Saatziger See, Wykaz WS 338).

¹⁰³ Historia miasta: *Dobrzany. Dzieje miasta*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin 1989; Białecki *Herby* 45–46.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 534 ha (5 km²), 2 264 mieszk.
(31.12.2020 r. – 2 218)

Informacja demograficzna

1740 r. – 586 mieszk.

1782 r. – 782

1792 r. – 922

1794 r. – 876

1812 r. – 986

1816 r. – 1080

1831 r. – 1301

1843 r. – 1617

1852 r. – 1820

1861 r. – 1948

1895 r. – 1955

1925 r. – 1700

1939 r. – 1986

1946 r. – 342

1970 r. – 1872

1987 r. – 2202

2011 r. – 2404

Dokumentacja źródłowa

1336 civitas *Jacobeshagen* Kratz SP 235

1491 ville *Jacobeshagen* Klempin DBGP 56; 1491 Kratz SP 235

1618 *Iacobshagen* MpLubinus

1639–1641 *Iacopshagen* MpGotho

1652 *Jacobshagen* TEB 67

1682 *Iacobshagen* MpVisscher

1724 *Iacobshagen* MpHomann

1780 *Iacobshagen* MpSchm

1784 *Jakobshagen* Brügg II 212

1789 *Jacobshagen* MpGillyPom

1792 *Iacobshagen* MpGüssefeld

1794 *Jackobsahgen, Jakobshagen* Brügg II 212

- 1804 *Jacobshagen* MpSotzmannKP
1827 *Jacobshagen* (ehemals [dawniej] *Jacoppeshagen*) TBPP 213–214
1898 *Jakobshagen* (Kr. Saatzig) GPP 52
1905 *Jakobshagen* MpPP
1946 *Jakobshagen* – *Dobrzany*, *-an*, *dobrzański* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Dobrzany* – *Jakobshagen* Rosp 58
1966 *Dobrzany*, niem. *Jakobshagen*, przejściowo *Dobrzanek*, *Jakubowo* Mazurkiewicz 109
1967 *Dobrzany* (miasto) SM 228
1980 *Dobrzany*, *-rzan* WUNM I 342
2002 *Dobrzany* (Dobrzanek, Jakubowo) – *Jakobshagen* Białecki SWNGPZ 56
2018 *Dobrzany* (Dobrzanek, Jakubowo) – *Jakobshagen* BiaSPZ 87
2019 *Dobrzany* UWNM 362

Etymologia nazwy

Nazwa miasta *Jakobshagen* jest znana od 1. poł. XIV w. Jest to n. niem., dzierz., złoż. imienia *Jakob* FNB 152 (pol. *Jakub*), z niem. genetywnym *-s* i śrdniem. ap. *hagen* (gniem. *Hagen*) ‘krzaki cierniowe’, ‘ogrodzenie z krzaków’, ‘plot’, ‘obwarowanie’, ‘miejsce ogrodzone, obwarowane’ (ze stgniem. ap. *hag* ‘szaniec, miasto’, niem. *Hag* ‘cierniste zarośla, mały las’ Pfeifer 493), o którym E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma piszą, że człon ten mógł pełnić w niem. nazwach złożonych wyłącznie funkcję strukturalną (RzDuma 1993: 45). S. Rospond podaje, że niem. człon *-hagen* w nazwach miejscowych bywa także objaśniany jako ‘gaj, żywopłot, ogrodzenie; wyrąb, poręba; przysiółek, wybudowanie; ogrodzenie, obwarowanie, ogrodzone miejsce’ (SEMiG 74).

Imię *Jakob* było imieniem założyciela miasta Jacoba de Güntersberga (zapisanego w dokumentach wcześniej niż urbonim, bo już w 1327 r. *Jacob de Guntersberch* [RymNmiast 63])¹⁰⁴. Informację tę potwierdzają wszyscy onomaści badający ojkonię zachodniopomorską, np. S. Rospond (SEMiG 74), E. Czopek-Kopciuch (NMP II 383), B. Stramek (2002: 21).

Na polskiej mapie wojskowej¹⁰⁵ z 1935 r. miasto oznaczone jest jako *Jacobshagen*. Powojenną n. miasta wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Jest to typowy

¹⁰⁴ T. Białecki podaje formę tego nazwiska jako *Gunstersberch* (*Herby* 45).

¹⁰⁵ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, druk na podstawie mapy 1 : 100 000 wydania z 1929 r., http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P35_S21_189_NO-ERENBERG_1935_300dpi.jpg.

chrzest nazewniczy dokonany przez członków KUNM. *Dobrzany* to n. pseudorodowa utworzona na wzór n. m. typu *Dolany*, *Jeziorany*, przeniesiona z n. os. **Dobrzan* (: *Dobrociech* SSNO I 487, *Dobroslaw* SSNO I 490) w pl. W Polsce istnieją podobne nazwy miejscowe, tzn. zawierające w swojej strukturze podobny rdzeń, por. *Dobrzanów* NMP II 383. Współcześnie funkcjonuje także n. os. (nazw.) *Dobrzan* Snazw II 452.

Miasto krótko po wojnie nosiło dwie n. przejściowe: *Dobrzanek* i *Jakubowo*. Nazwa przejściowa *Dobrzanek* pochodzi od n. os. **Dobrzan* (por. n. od. *Dobrek*, *Dobbrko* SSNO I 486 i nazw. *Dobrzański*, *Dobrzeński*, *Dobrzyński* SSNO I 494), z suf. dem. *-ek*, którego unikano w nazwach miast, ponieważ wskazuje on na małość nazywanego obiektu (por. Biały Bór). Druga n. przejściowa *Jakubowo* jest kalką z substytucją morfologiczną n. niem., człon 1. przetłumaczono (wstawiono pol. ekwiwalent im. męskiego), człon 2. – niem. *-hagen* – zastąpiono pol. suf. *-owo*, tworzącym n. dzierż. (Stramek 2011: 44).

Dzisiejsza n. *Dobrzany* występuje w Polsce jako n. opisywanego miasta oraz jako wieś w woj. dolnośląskim, pow. jaworski, gm. Wądroże Wielkie. Istnieją także trzy wsie na Ukrainie o tej n.: 1. wieś w obwodzie lwowskim, rejon gródecki, 2. wieś w obwodzie lwowskim, rejon stryjski, 3. wieś w obwodzie lwowskim, rejon mikołajowski.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Dobrzan*

C. *Dobrzanom*

B. *Dobrzany*

N. *Dobrzanami*

Msc. w *Dobrzanach*

przymiotnik: *dobrzański*

nazwy mieszkańców: *dobrzanianin*, *dobrzanianka*, *dobrzanianie* (Grzenia SNG 76: *dobrzanian*, *dobrzanka*, *dobrzanie*)

Bibliografia

Brügg II 212; Kratz SP 235–236; LP IV/2 365–382; RospSEMIG 74; Homa 1987: 33; RymNmiast 63; Białecki *Herby* 46; NMP II 383; Stramek 2002: 21; Grzenia SNG 76; Stramek 2011: 44; Kociuba *Pomorze* 440–443.

Drawno

Informacje historyczne¹⁰⁶

Prawa miejskie: 1313–1333

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Neuwedell*

Osadnictwo słow. rozpoczęło się tu w okresie X–XI w. Miało na nie wpływ dogodne położenie między dwoma jeziorami. Z tego przedziału czasowego pochodzi odkryty przez archeologów gród oraz osada rybacka. Ludność słow. zajmowała się rolnictwem, łowiectwem, bartnictwem, smolarstwem. Słow. nazwy grodu i osady nie zachowały się. Do początku XII w. Drawno należało do Księstwa Pomorskiego, od 1269 r. do Wielkopolski, a następnie (w tym samym roku) do Nowej Marchii. W tym czasie znany był ród rycerski von Wedel (Wedłów, Wedelskich), którego przedstawiciele władali wieloma miastami, np. Drawnem, Drawskim Pomorskim, Kaliszem Pomorskim, Reczem, Tucznem, Wałczem, Złocieniem. Wybudowali oni w Drawnie zamek, który wraz z osadą stał się miastem. Dokładna data nadania praw miejskich nie jest znana, przyjmuje się okres 1313–1333. Miasto leżało na granicy brandenbursko-wielkopolskiej, stąd często zmieniało przynależność państwową (w latach 1402–1436 w rękach krzyżackich). W XVII i XVIII w. w mieście rozwijał się przemysł szklarski i włókienniczy.

W wyniku działań II wojny światowej miasto, zdobyte przez wojska alianckie 12.02.1945 r., zostało zniszczone w 40%. Obecnie jest małym ośrodkiem przemysłowym. Duże znaczenie odgrywa turystyka wodna. Istnieje tu stacja wodna, pole namiotowe, kempingi, wypożyczalnia sprzętu pływającego oraz przystań wodna. Działa punkt informacyjny Drawieńskiego Parku Narodowego.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

¹⁰⁶ Historia miasta: Białecki *Herby* 46–47; *700 lat Drawna. Studia i materiały z historii miasta i szlachty nowomarchijsko-zachodniopomorskiej*, Materiały z konferencji popularnonaukowej zorganizowanej z okazji 700-lecia Drawna w dniu 27 września 2013 r., red. R. Tomczyk, B.W. Brzustowicz, Szczecin 2014.

1975–1998 – woj. gorzowskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. choszczeński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Drawno

Informacja geograficzna

Miasto położone w półn.-zach. Polsce, w płd. części woj. zachodniopom., na Równinie Drawskiej, na skraju Puszczy Drawskiej, w lesistej okolicy, w pobliżu Drawieńskiego Parku Narodowego, którego siedziba znajduje się w Drawnie. Bogate w sieć hydrograficzną, leży bowiem nad rzeką Drawą oraz nad dwoma jeziorami Dubie (niem. Grosser See, także Dübe See, Dupten See, Wykaz WS 69) i Rudno (niem. Ruden See, Wykaz WS 298).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 503 ha (5 km²), 2 290 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 250)

Informacja demograficzna

1719 r. – 492 mieszk.

1750 r. – 994

1800 r. – 1042

1840 r. – 1974

1852 r. – 2282

1875 r. – 2995

1880 r. – 3100

1900 r. – 2821

1939 r. – 2711

1946 r. – 1241

1970 r. – 2294

1987 r. – 2267

2010 r. – 2382

Dokumentacja źródłowa

1303 Ort *Wedeln* LMB 493

(1303) Hassone de *Wedele* CdB A XVIII 101

1313 *Wedele* PU V 143; 1313 *Wedele* NB 40

1338 *Nienwedele* SHGNM (*Wedel* II 39)

- 1355 *Nigen wedel* CdB A XII 354
(1356) *de nom wedel* CdB A XI 51
1362 *Wedel* SHGNM (Wedel III 2, 54)
1364 *Nyenwedel* NB 40
1374 *Nyenwedele* NB 40
1374 *Neuen-Wedel* NB 41
1375 *Wedel* NB 75
1385 (31 I) *Neuen Wedel*, 1385 (29 III) *Nyen Wedel* Rymar 1997: 213
1400 *Wedell* MpWlkp
1618 *Neu Wedel* MpLubinus
1639–1641 *Nienwedel* MpGotho
1652 *Wedel* TEB 121
1652 *New wedell* MpMerian
1682 *Nienwedel* MpVisscher
1686 *Nienwedel* MpPalat.Posn.
1724 *Nienwedel* MpHomann
1780 *Neuwedel* MpSchm
1789 *Neu Wedel* MpGillyPom
1792 *Neu Wedel* MpGüssefeld
1804 *Neu Wedel* MpSotzmannKP
1905 *Neuwedell* MpPP
1946 *Neuwedell – Drawno, -na, drawieński* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Drawno – Neuwedell* Rosp 61
1967 *Drawno* (miasto) SM 237
1980 *Drawno, -na* WUNM I 362
2002 *Drawno* (Kniazie, Nowe nad Drawą) – *Neuwedell* Białecki SWNGPZ 58
2018 *Drawno* (Kniazie, Nowe nad Drawą/Drągą) – *Neuwedell* BiałSPZ 92
2019 *Drawno* UWNM 385

Etymologia nazwy

Miasto zamieszkiwane głównie przez Niemców, jego właścicielami byli członkowie rodziny von Wedel, stąd pierwotna nazwa miasta to *Neu Wedel* (*Nowy Wedel*), o czym mogą świadczyć zapisy *Neven Vedell* czy *Nien Wedel*. Ostatecznie utrwaloną nazwą

niem. przed 1945 r. był *Neuwedell*. Jak podaje Wikipedia¹⁰⁷, ludność słowiańska zamieszkująca miasto mogła używać także nazw *Nowy Wedel* oraz *Wedelsko*.

K. Rymut podaje, że n. miasta jest znana od średniowiecza, ponieważ pierwszy zapis pochodzi z 1303 r. Ma on postać (de) *Wedele*, jednakże już z tego okresu (1. poł. XIV w.) znana jest n. *Neu Wedel* (1338 r. *Nienwedele*). Miejscowość była własnością rodu von Wedel (SSNO VI 43 notuje tylko nazw. *Wedelski* w 1. poł. XV w. z parafii poznańskiej). Nazwisko to można łączyć z n. miejscowości *Wedell*, położonej w prowincji Schleswig-Holstein. Być może Wedlowie pochodzili z tej miejscowości i od niej wzięli swoją nazwę. Po przybyciu na Pomorze nazwali tak miejscowość, w której się osiedlili. Nazwę *Wedel* K. Rymut wywodzi od dawnego ap. *vadell*, który w językach skandynawskich oznaczał 'fiord'.

B. Czopek-Kopciuch (NMP II 418) podaje, że n. *Wedel* jest n. starszą i pochodzi od nazw. właścicieli osady, od rycerskiego rodu *Wedel*. Postać n. miasta *Neuwedell* jest zbudowana w 1. członie ze śrdniem. adi. *nie*, *nige*, niem. *neu* 'nowy', a w 2. członie z nazw. *Wedel*. Jest to n. relacyjna w stosunku do ojkonimu *Alten Wedell*, dziś *Sicko* (położone ok. 3 km na zach. od Recza, ok. 20 km na płn. zach. od Drawna¹⁰⁸). Onim *Alten Wedell* w starszej postaci jako *Oldenwedel* możemy znaleźć na mapie Matthäusa Meriana (starszego) z 1652 r. (MpMerian).

G.W. von Raumer (NB 40) już w 1837 r. pisał, że n. miasta pochodzi od n. os. Hasso von *Wedel* (właściciel ziem na Pomorzu i w Nowej Marchii), po raz pierwszy notowanej w 1303 r.

Na polskiej mapie wojskowej wydanej przez Wojskowy Instytut Wydawniczy¹⁰⁹ w 1936 r. miasto oznaczono jako *Neuwedell*.

Nazwa powojenna nadana przez członków KUNM – *Drawno* – jest n. relac., nawiązującą do n. przepływającej przez miasto rz. *Drawy*, do której dodano suf. *-no*, na wzór n. m. *Ślawno*, *Pilzno* (RospSEMiG 76). J. Grzenia (SNG 79) uzupełnia informację o urbonimie, podając, że n. rzeki *Drawa* (element *draw-*) pochodzi od rdzenia pie. o znaczeniu 'bieg, płynięcie'. Z. Babik wywodzi od rdzenia **drew-* o znaczeniu 'poruszać się szybko, bieć' (Babik NWN 369). S. Rospond natomiast w n. rz. wydziela podstawę hydronimiczną w postaci pie. **dra-* 'rzeka, woda' (w sanskrycie *dhra-* 'rzeka'),

¹⁰⁷ Wikipedia, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Drawno> [dostęp: 22.03.2020].

¹⁰⁸ Ojkonim *Sicko* analizuje E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma jako jedną z najstarszych nazw miejscowych na Pomorzu Szczecińskim, RzDuma 1993: 53.

¹⁰⁹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, arkusz 220 Arnswalde, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P36_S21_220_ARNSWALDE_1934_300dpi.jpg.

która występuje także w n. rz. Odra (*O-dra*), SSS I 379. Ojkonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Historyk T. Białecki uważa, że n. po 1945 r. jest n. nową, nadaną od n. rz. *Drawy*, nad którą miasto jest położone, z tego powodu, że „nie jest znana pierwotna polska nazwa, którą bezsprzecznie gród ówczesny posiadał” (*Herby* 47).

Po II wojnie światowej funkcjonowały dwie nazwy przejściowe: *Nowe nad Drawą* oraz *Kniazie*. Pierwsza z tych nazw powstała w wyniku elizji członu w postaci ap. *miasto* (*Nowe Miasto* → *Nowe*) i towarzyszy jej wyrażenie przyimkowe o funkcji lokalizującej *nad Drawą*. Druga n. tymczasowa *Kniazie* jest n. nadaną przez ludność przybyłą do miasta po II wojnie światowej. Jest to n. przeniesiona z Lubelszczyzny, obecnie istnieją dwa obiekty o tej n., oba w woj. lubelskim i w pow. tomaszowskim, 1. wieś w gminie Lubycza Królewska, 2. osada w gminie Susiec.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Drawna*

C. *Drawnu*

B. *Drawno*

N. *Drawnem*

Msc. w *Drawnie*

przymiotnik: *drawieński*

nazwy mieszkańców: *drawnianin, drawnianka, drawnianie*

Bibliografia

LMB 491–495; BMB *Neuwedell* 442–443; RospSEMIG 76; RymNmiast 64; Białecki *Herby* 47; Homa 1995: 24; NMP II 418; Grzenia SNG 79.

Drawsko Pomorskie

Informacje historyczne¹¹⁰

Prawa miejskie: 8.03.1297 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Dramburg*

Jest to najstarsze miasto na Pojezierzu Drawskim. Pierwszy słow. gród i osada istniały tu już od VII w. W X–XII w. powstał gród pom. na północno-zachodniej granicy z Wielkopolską i Pomorzem, którą wyznaczała rz. Drawa. Ziemie, na których leży Drawsko Pom., zostały włączone do państwa polskiego przez Mieszka I, a pod koniec XIII w. znalazły się we władaniu Brandenburgii jako część Nowej Marchii. Prawa miejskie Drawsko Pom. otrzymało pod koniec XIII w. z rąk margrabiego Waldemara. W XIV w. miasto otoczono murami. W latach 1400–1455 należało do Krzyżaków. W XIX w. położono linię kolejową oraz linię kolei wąskotorowej do Inśka.

Miasto zdobyte przez wojska alianckie z 4 na 5.03.1945 r. W wyniku tych działań jego zabudowa została zniszczona w 50%. Obecnie Drawsko Pomorskie to silny ośrodek miejski, nastawiony na turystykę (spływy rz. Drawą, wzdłuż rz. biegnie szlak kajakowy im. ks. kardynała Karola Wojtyły).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

¹¹⁰ Historia miasta: P. v. Niessen, *Geschichte der Stadt Dramburg. Festschrift zur Jubelfeier ihres sechshundertjährigen Bestehens*, Dramburg 1897; H. Wittlinger, *Untersuchungen zur Entstehung und Frühgeschichte der neumärkischen Städte*, „Jahrbuchdes Vereins für Geschichte der Neumark” 1932, H. 8, s. 18–21; *Dzieje ziemi drawskiej*, red. T. Gasztold, Poznań 1972; Białecki *Herby* 48–49; A. Malinowska, H. Schönrock, R. v. Zadov, *Dravenborch. Dramburg. Drawsko. 1297–1997. Beiträge zur Stadtgeschichte. Przyczynki do historii miasta*, Szczecin 1997; *Drawsko Pomorskie 1297–1997. Studia z dziejów miasta*, red. B. Polak, Koszalin–Drawsko Pomorskie 1997; *Drawsko Pomorskie i okolice poprzez wieki. Szkice i studia*, red. E. Krasucki, Drawsko Pomorskie–Szczecin 2010; *Z dziejów ziemi drawskiej i szczecińskiej*, red. A. Chłudziński, Pruszcz Gdański 2013; E. Rymar, *Historia polityczna i społeczna Nowej Marchii w średniowieczu (do roku 1535)*, Gorzów Wlkp. 2015; *Drawsko Pomorskie i okolice poprzez wieki. Studia i szkice. Odstona druga*, red. E. Krasucki, Drawsko Pomorskie 2017; H. Wittlinger, *Untersuchungen zur Entstehung und Frühgeschichte der neumärkischen Städte*, „Jahrbuchdes Vereins für Geschichte der Neumark” 1932, H. 8, s. 18–21.

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. drawskiego oraz gminy miejsko-wiejskiej Drawsko Pomorskie

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w centralnej części woj. zachodniopom., na Pojezierzu Drawskim, nad rz. Drawą, niem. Drage (p. dp. Noteci). W 1979 r. utworzono Drawski Park Krajobrazowy. Od 1946 r. na płd. od miasta znajduje się poligon drawski, jeden z największych poligonów w Polsce i w Europie.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 2 233 ha (22 km²), 11 657 mieszk. (31.12.2020 r. – 11 417)

Informacja demograficzna

1719 r. – 757 mieszk.

1750 r. – 1312

1801 r. – 1558

1816 r. – 1808

1831 r. – 2667

1843 r. – 3413

1852 r. – 4004

1861 r. – 4847

1895 r. – 5769

1925 r. – 6358

1939 r. – 8091

1946 r. – 3504

1955 r. – 6300

1970 r. – 8332

1987 r. – 10 706

2004 r. – 11 781

Dokumentacja źródłowa

1273 in ponte Drawe ... de *Dorenborch* RzDuma I 261

(1297) *Dravenborch* PU III 301; 1297 in *Dravenborch* NB 39

1297 Arnoldus de Goltzen, dominus scultetus in *Dramborch* Kratz SP 125

(1306) *Drawenborch* PU IV 222; 1306 in *Drawenborch* NB 39

1312 *Dravenborg* PU V 68

- 1312 *Dramburg* NB 39
1320 *Drawenburg* RzDuma I 261
1320 in *Drawenburg* NB 39
1336 civ. *Drawinburg* NB 39
1338 *Drawenburg* NB 39
1338 super Drawam (bei) *Drawenborch* NB 39
1348 *Dramborch* NB 52
1350 *Dramborch* NB 39
1350 civitatis *Dramburch* CdB A XVIII 223
1389 *Drawenburg* RzDuma I 261
1400 *Dramburg* MpWlkp
1491 In ecclesia parochiali opidi *dramborch* Klempin DBGP 34
1618 *Dramburg* MpLubinus
1639–1641 *Dramburg* MpGotho
1652 *Dramburg* MpMerian
1682 *Dramburg* MpVisscher
1724 *Dramburg* MpHomann
1780 *Dramburg* MpSchm
1789 *Dramburg* MpGillyPom
1792 *Dramburg* MpGüssefeld
1804 *Dramburg* MpSotzmannKP
1827 *Dramburg* (ehemals [dawniej] *Drage-* oder *Drawenburg* genannt) TBPP 320
1881 *Drawenburg*, niem. *Dramburg* SG II 141
1898 *Dramburg* (Kr. *Dramburg*) GPP 102
1905 *Dramburg* MpPP
1934 (1945) *Drawsko* (*Dramburg*) KoZA 63
1936–1939 *Drawsko* (*Dramburg*) Ar 1227
1945 *Drawsko* MPol nr 33 poz. 196
1946 *Dramburg* – *Drawsko*, -a, *drowski* MPol nr 44 poz. 85
1948 *Drawsko Pomorskie* MPol nr 59 poz. 363
1951 *Drawsko Pomorskie* – *Dramburg* Rosp 61
1967 *Drawsko Pom.* (miasto) SM 237
1980 *Drawsko Pomorskie*, -ka -kiego WUNM I 362
2002 *Drawsko Pomorskie* – *Dramburg* Białecki SWNGPZ 58
2018 *Drawsko Pomorskie* (*Drawsko Szczecińskie*) – *Dramburg* BiałSPZ92
2019 *Drawsko Pomorskie* UWNM 385

Etymologia nazwy

Nazwa miasta pochodzi od n. rz. *Drawy*, która w dokumencie z 1286 r. jest zapisana jako [circa fluvium] *Drawa* (RymNmiast 64), stąd n. m. *Drawenburg*; n. relacyjna, złoż. w 1. członie z n. rz., z niem. częstką *-en*, w członie 2. śrdniem. ap. *-borch* ‘zamek’. E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma uznają ją za n. hybrydalną (RzDuma I 261). Nazwa rz. *Drawa* pochodzi od rdzenia pie. **dreu-* // **drou-* o znaczeniu ‘bieg, płynięcie’ z dodanym zakończeniem *-a*.

Są też inne hipotezy dotyczące genezy n. rzeki – na przykład, że jest to n. słow. od przymiotnika *dravy* ‘szybki, gwałtowny (również o wodzie)’, poświadczonego w jęz. czeskim i słowackim (Malec SENGP 70; Grzenia SNG 79). Hydronim z czasem zaczął funkcjonować w niem. dokumentach jako *Drage*. W 1881 r. SG odnotował: „*Drawa*, niem. *Drage*, *Dragefluss*, znaczna rz. w Prusiech” (SG II 141). Nazwa rz. *Drawa* jest podstawą słowotwórczą kilku charakterystycznych i bardzo dawnych toponimów słow., była bowiem ważną arterią komunikacyjną, zwłaszcza że przepływała przez jeziora.

W XIV w. urbonim *Drawenburg* (ostatnia notacja w 1338 r.) uległ uproszczeniu do postaci *Dramburg* (od 1348 r.). Zapisy *Drawenburg* pozwalają odczytać pierwotną n. miasta jako *Drawno* z dostawką niem. *burg*. S. Rospond podaje, że nazwy miejscowe na *-no*, *-sko* (nieraz od nazw jezior, stąd rodzaj nijaki) były charakterystyczne dla Pomorza, por. *Choszczno*, *Debrzno*, *Ińsko*, *Resko*, *Sławno* (SEMiG 77).

H. Górnowicz na podstawie niem. n. substytucyjnej zrekonstruował pierwotną n. miasta jako **Drawno* i uznał za ojkonim utworzony formantem *-bno* od nazwy własnej płynącej przez tę miejscowość rzeki. Nazwy top. z formantem *-bn-* są charakterystyczne dla najstarszej fazy rozwojowej słowiańskiej toponimii. Na Pomorzu nazwy te są szczególnie produktywne, znacznie produktywniejsze niż nazwy na *-bšk-* (Górnowicz 1976: 20). Badacz widzi w n. przyrostek *-no*, który został zastąpiony substytucyjnym *-en-* w n. zniemczonej.

W 2. poł. XIX w. miasto odnotowano w SG pod n. niem.: *Drawenburg*, niem. *Dramburg* (1881 SG II 141). W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował ojkonim jako *Drawsko*, w takiej formie wystąpił on także na polskiej mapie wojskowej¹¹¹ z 1936 r.: *Dramburg* (*Drawsko*).

Urbonim *Drawsko* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Według

¹¹¹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, druk na podstawie mapy 1 : 100 000 wydania z 1929 r., częściowo uzupełnione, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S21_157_LABELS_\(LOBEZ\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S21_157_LABELS_(LOBEZ)_1936_300dpi.jpg).

B. Czopek-Kopciuch po 1945 r. ustalona n. miasta jest równa n. jez. *Drawsko* – jest to jez. na Pojezierzu Drawskim, w pow. drawskim, w gminie Czaplinek. Leżą nad nim miejscowości: Czaplinek, Stare Drawsko, Uraz (NMP II 418). Przez jez. Drawsko przepływa rz. Drawa. Nazwa tego jez. występuje w źródłach pisanych od XIII w.: 1286 *Drawzk*, 1433 *Drawsko*; jest utworzona za pomocą przyrostka *-bsko od nazwy rzeki *Drawa* (Malec SENGP 70).

Drugą prawdopodobną motywacją n. miasta *Drawsko* jest uznanie jej za adaptację fonetyczno-morfologiczną n. przedwojennej *Drawenborch*, *Drawenburg*, w której pozostawiono człon *Draw-* (n. rz.), a w miejsce niem. ap. *Burg* podstawiono pol. suf. *-sk-*. H. Górniewicz pisze, że n. *Drawno* była już zarezerwowana dla miejscowości o niem. n. *Neuwedell* pod Choszcznem, stąd w miejsce suf. *-no* wstawiono równofunkcyjny suf. *-sko*.

W 1948 r. na mocy Rozporządzenia Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 1 czerwca 1948 r. dodano do n. *Drawsko* człon dyferencyjny *pomorski* w celu odróżnienia od dwóch miejscowości w Polsce, obu w woj. wielkopolskim, pow. czarnkowsko-trzcianecki, gm. Drawsko – jedna to wieś, druga to osada.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Drawska Pomorskiego*

C. *Drawsku Pomorskiemu*

B. *Drawsko Pomorskie*

N. *Drawskiem Pomorskim*

Msc. w *Drawsku Pomorskim*

przymiotnik: *drawski* (wg Krei także: *drawszczański* Kreja SWK 127)

nazwy mieszkańców: *drawszczanin*, *drawszczanka*, *drawszczanie*

Bibliografia

Kratz SP 125–128; Górniewicz 1976: 19–21; Kreja SWK 127; NMPŚ 65–66; RospSEMIG 77; RzDuma I 261; RymNmiast 64; Białecki *Herby* 49; NMP II 418; Breza 1999: 90–91 (notuje jako *Drawsko*); Malec SENGP 70; Grzenia SNG 79; SNOM 233; Afeltowicz DO 136: *Dramburg II Drawsko Pomorskie*; Kociuba *Pomorze* 668–669.

Dziwnów

Informacje historyczne¹¹²

Prawa miejskie: 1.01.2004 r. (na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z 22 lipca 2003 r., Dz.U. 2003, nr 134, poz. 1248)
– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Dievenow*

Nazwa *Divenow* (wsi lub rzeki) była notowana w źródłach historycznych od 1243 r. Wiadomo, że pierwotnie była tu słow. osada rybacka, a w 1170 r. przez ujście rzeki Dziwny uciekały statki króla duńskiego Waldemara Wielkiego, które trafiły jednak na mielizny i musiały zawrócić. Doszło wówczas do bitwy morskiej z flotą pomorską koło wsi Połchowo, przy brzegu wyspy Gardzka Kępa (niem. Burgwall, w średniowieczu znajdował się na niej gród, a obecnie jest tylko zalesiona). W średniowieczu prowadził tędy ważny szlak handlowy, który łączył Zalew Szczeciński z Morzem Bałtyckim (na mapach znajduje się oznaczenie *Divenow Portus*). Po zapiaszczeniu dna rzeka straciła swoje znaczenie handlowe. W latach 1820–1830 (konkretnie od 1827 r.) miejscowość stała się kąpieliskiem i uzdrowiskiem nadmorskim. Do 1945 r. Dievenow należał do powiatu szczecińskiego w województwie pomorskim. Przed 1945 r. wieś składała się z czterech niezależnych miejscowości: Ost Dievenow, Berg Dievenow, Klein Dievenow, West Dievenow.

W latach 1958–1972 miejscowość miała status osiedla typu miejskiego. Miastem stała się w 2004 r.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. kamieński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Dziwnów

¹¹² Historia miasta: *Ostseebäder und Städte der Ostseeküste*, 4. Aufl., Leipzig–Wien 1910, s. 130–134; *Deutsche Ostseeküste*, Teil 2: *Rügen und die pommersche Küste mit ihrem Hinterland*, 2. Aufl., Leipzig 1924, s. 158–261.

Informacja geograficzna

Miasto o charakterze wypoczynkowym w pñn.-zach. Polsce, w środkowej części wybrzeża woj. zachodniopom., w pñn. części pow. kamieńskiego (6,5 km na pñn. od Kamienia Pomorskiego), nad Morzem Bałtyckim, przy ujściu rzeki Dziwny do Zatoki Pomorskiej, z letnim kąpieliskiem oraz portem morskim. Na pñd. miasto graniczy z Zalewem Kamieńskim i Zatoką Wrzosowską, które są częścią rzeki Dziwny. Leży na Pobrzeżu Szczecińskim, jego zach. część na Półwyspie Międzywodzkim na wyspie Wolin, wschodnia część zaś na mierzei wchodzącej w skład mezoregionu Wybrzeże Trzebiatowskie.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 652 ha (7 km²), 2698 mieszk. (31.12.2020 r. – 2647)

Informacja demograficzna¹¹³

1827 r. – 136 mieszk. *West-Dievenow*, 41 mieszk. *Ost-Dievenow*

1895 r. (Berg Dievenow) – 335

1910 r. Berg Dievenow – 339

1910 r. Klein Dievenow – 130

1923 r. Berg Dievenow – 450

1923 r. Klein Dievenow – 200

1925 r. (West Dievenow) – 161 + Berg Dievenow – 711 + Ost Dievenow – 287
(1.05.1935 r. włączone do Dievenow)

1933 r. – 175

1939 r. – 1384

2013 r. – 2736

Dokumentacja źródłowa

1243 *Diuenow* PU I 497

(1274) 1331 *Dyuennow* PU II 284

1298 in der *Dievenow* zwischen Wollin und der Dörfen Darsewitz und Laatzig (zapis znorm.) Hogeweg II 827

1306 in der *Dievenow* (zapis znorm.) Hogeweg II 827

1618 *Gr., L Divenow* MpLubinus

¹¹³ Miasto powstało z połączenia trzech miejscowości: Berg Dievenow, Ost Dievenow i West Dievenow, stąd w informacji demograficznej podany jest stan ludności w poszczególnych osadach.

- 1652 *Divenow Portus* MpMerian
1682 *Divenow Portus* MpVisscher
1724 *Divenow Portus* MpHomann
1780 *Dievenow* MpSchm
1784 *Die Ost Divenow* (Dorf), *Die West-Divenow* (Dorf) Brügg II 11
1789 *Ost Dievenow* MpGillyPom
1792 *Divenow* MpGüssefeld
1804 *Ost Dievenow* MpSotzmannKP
1827 *West-Dievenow* TBPP 156, 1827 *Ost-Dievenow* (Dorf) TBPP 160
1881 *Dievenau, Dievenow, Berg – Dievenow*, wieś przy ujściu Odry, według W. Pola
Dziwnów (?) SG II 32
1898 *Berg Dievenow* (Kr. Kammin) GPP 70
1905 *Berg Dievenow* MpPP
1934 (1945) *Dziwna* (bnn) KozA 65
1946 *Dievenow – Dziwnów, -owa, dziwnowski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Dziwnów – Dievenow* (Berg Dievenow + Ost Dievenow) Rosp 68
1967 *Dziwnów* (osiedle), *Dziwnów Dolny* (os.), *Dziwnów Górny* (os.) SM 259
1980 *Dziwnów, -nowa* (wieś) WUNM I 404
1980 *Dziwnów Dolny, -nowa -nego*, osada, cz. wsi Dziwnów WUNM I 404
1980 *Dziwnów Górny, -nowa -nego*, osada, cz. wsi Dziwnów WUNM I 404
2002 *Dziwnów – Dievenow* (Berg Dievenow + Ost Dievenow) Białecki SWNGPZ 62
2018 *Dziwnów – Dievenow* (Berg Dievenow + Ost Dievenow) (m. od 2004)
BiałSPZ 100
2019 *Dziwnów* UWNM 431
2019 *Dziwnów*, niem. *West-Dievenow auf Wollin* (*Wolin*) Rzetelska-Feleszko 2019: 45

Etymologia nazwy

W zapisach źródłowych ojkonim został po raz pierwszy utrwalony w 1. poł. XIII w., czyli jest to jeden z najwcześniej notowanych toponimów na Pomorzu Zach., a dla n. rzeki nie ma innych, odrębnych poświadczeń. W opracowaniach językoznawczych urbonim jest traktowany jako n. słow. top. z suf. *-ov- lub n. relacyjna. K. Rymut notuje miejscowość jeszcze jako wieś gminną (RymNmiast 68). Zdaniem badacza n. miasta pochodzi od n. wodnej *Dziwna* – jest to n. mierzei i rzeki płynącej z Zalewu Szczecińskiego do Morza Bałtyckiego, oddzielającej wyspę Wolin od lądu. Hydronim posiada bardzo wczesną notację w źródłach historycznych (1243 *Diuenow*, 1247 *Dywennow*)

i pochodzi od pie. **div-* ‘dziki’, a więc nazwa oznaczała „rzekę nieuporządkowaną, dziko zarośniętą, względnie o gwałtownym biegu wody” (RymNmiast 68).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruują postać urbonimu jako **Divьnov-* i uważają, że pochodzi on zapewne od n. rzeki, ponieważ hydronimy były chronologicznie starsze od nazw miejscowych. Nazwa rzeki pierwotnie mogła nie posiadać suf. **-ov-*: **Divьna*, czyli byłaby to n. rzeczna typowa dla tej kategorii, por. nazwy innych ramion Odry: **Svina*, **Pěna*. Zapisy n. rz. z suf. **-ov-* mogły być mieszane z n. m., tak w HE IV 18 (pierwsza notacja: 1243 *Dievenow*). W okolicy była także notowana w źródłach historycznych n. wzniesienia: 1308 *Dievenow* PU IV 316. Nazwa rzeki pochodzi od rdzenia pie. **dei-l***dī-*, który występuje w wyrazach oznaczających światło, bóstwo, np. słow. **dъ-nъ* ‘dzień’, czes. *den*, słow. *deň*, ros. i ukr. *день*, lit. *diena*. Częściej spotykaną etymologią n. rzeki jest wywodzenie jej od słow. adi. **divьna* ‘dziwna, dzika’, czyli rzeka o rwącym nurcie, niedostępna, niebezpieczna (RzDuma II 31), por. kasz. *dzëvi* ‘dziki’, ‘polny’, ‘pierwotny’, np. *dzevë grěbë*, *dzëvë gąsë* (od rdzenia **di-* o niejasnym pochodzeniu, por. pol. adi. *dziki*, od tego samego rdzenia suf. **-k-* SEBor 144). Do rdzenia **dei-l***dī-* został dodany słow. suf. *-na* (<**-ьna*), a suf. *-ow-* dodano później w momencie utworzenia ojkonimu (za: Rzetelska-Feleszko 2019: 45).

S. Rospond dodaje informację, że nie należy łączyć n. rzeki z adi. *dziw*, *dziwny* w znaczeniu ‘cudowny’, tylko z psł. **divьjb* ‘dziki’, tzn. rzeka płynąca przez tereny silnie zalesione (RospSEMiG 83).

M. Malec (SENGP 73) oraz Z. Babik (NWN 379) odnoszą n. rzeki do psł. adi. **divьnb* ‘dziki’ lub do ie. pierwiastka **dey-* ‘łśnić, błyszczeć’. W 1948 r. Jan Rozwadowski rozpatrywał etymologię hydronimu na szerokim tle europejskim i łączył ją z ie. **deivo-*s, który był związany z pojęciami ‘światło, dzień, niebo, bóstwo’ (Rozwadowski 56). Badacz jako jedyny wysunął hipotezę o pierwotności n. m. (i wtórnie od niej powstałej n. rzecznej) o pochodzeniu odosobowym, która została utworzona za pomocą dzierżawczego przyrostka *-ow* od pom. n. os. **Dziwien* (HE IV 18).

B. Czopek-Kopciuch (NMP II 515–516) wywodzi ojkonim od zgermanizowanej n. ramienia Odry *Divenov*, która z czasem została uzupełniona o człon dyferencyjny *gross* ‘wielki’; następnie zamieniono ten przymiotnik na przymiotnik *ost* ‘wschodni’. Zatem n. wodna *Divenov* pochodzi od pom. adi. **divna* ‘dzika’, z suf. *-ov*. Uarbonim jest n. relacyjną, ponowioną z n. rzeki. Przed 1945 r. funkcjonowała także n. części miasta w postaci zestawienia z ap. *Berg* ‘góra’ (*Berg Dievenov*). W SG (1881 SG II 32) pojawiła się informacja, że według Wincentego Pola n. miasta powinna brzmieć *Dziwnów*, jednak autor hasła podał w wątpliwość tę formę (stawiając przy niej znak zapytania).

Na mapach XVII-wiecznych pojawia się konsekwentnie zapis n. w jęz. łac. *Dievenow Portus* ‘port Dievenow’, który świadczy o wielkości i randze tej miejscowości leżącej na szlaku handlowym łączącym Zalew Szczeciński z Bałtykiem. Na polskiej mapie wojskowej¹¹⁴ z 1937 r. miejscowość jest zarejestrowana jako: *Berg-, Ost-, West-, Kl.- Dievenow*, czyli złożona z czterech odrębnych części.

S. Kozierowski zaproponował n. *Dziwna* (i dla rzeki, i dla miejscowości). Po 1945 r. członkowie KUNM wybrali formę n. ze SG i została ona urzędowo zatwierdzona w Rozporządzeniu Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Dziwnowa*

C. *Dziwnowowi*

B. *Dziwnów*

N. *Dziwnowem*

Msc. w *Dziwnowie*

przymiotnik: *dziwnowski*

nazwy mieszkańców: *dziwnowianin, dziwnowianka, dziwnowianie*

Bibliografia

Brügg II 11; LorSNH 23; RospSEMiG 83; RzDuma II 31; Homa 1987: 35; RymNmiast 68; HE IV 18–19; NMP II 515–516; Babik NWN 378–379; Malec SENG 73; Grzenia SNG 83; Kociuba *Pomorze* 444–447; Rzetelska-Feleszko 2019: 45.

¹¹⁴ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 32 Kolberg (Kołobrzeg), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg).

Golczewo

Informacje historyczne¹¹⁵

Prawa miejskie: 1.01.1990 r. (na mocy Uchwały Rady Ministrów nr 165 z 11 grudnia 1989 r., M.P. 1989, nr 41, poz. 326)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Gülzow*

Według badań archeologów w IX w. istniało tu słow. grodzisko obronne, które chroniło od pld. państwo-miasto Wolin. W okresie IX–XIII w. powstały tu kolejne umocnienia, w tym zamek, a wokół niego słow. osada. Od 1405 r. Golczewo należało do książąt pomorskich, od 1684 r. do Marchii Brandenburskiej. W 2. poł. XIX w. nastąpił znaczny rozwój miejscowości (produkcja łodzi, spław drewna rz. Niemica) i przyrost liczby mieszkańców.

W czasie II wojny światowej miasto zniszczone w 40%, degradacji uległo wiele zakładów przemysłowych i rzemieślniczych. Ze względu na miejski charakter przestrzeni i zajęcia mieszkańców Golczewo uzyskało prawa miejskie 1.01.1990 r.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. kamieński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Golczewo

Informacja geograficzna

Miasto położone w pñn.-zach. Polsce, w pñn.-zach. części woj. zachodniopom., na Równinie Gryfickiej, na krańcu Puszczy Goleniowskiej, nad Jeziorem Okonim (pot. Dolne, niem. Unter See, Wykaz WS 239) i Jeziorem Szczuczym (pot. Górne, niem. Ober See, Wykaz WS 339), przepływa przez nie rz. Niemica (niem. Niemitz Bach).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 742 ha (7 km²), 2 673 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 673)

¹¹⁵ Historia miasta: Białecki *Herby* 50.

Informacja demograficzna

1740 r. – 343 mieszk.

1782 r. – 353

1792 r. – 359

1817 r. – 418

1846 r. – 915

1867 r. – 1269

1885 r. – 1429

1895 r. – 1297

1925 r. – 1583

1939 r. – 1930

1960 r. – 1820

1990 r. – 2824

2007 r. – 2706

2010 r. – 2708

Dokumentacja źródłowa

1229 *Golisowe* PU I 322

1235 *Gholisowe* PU I 389

1266 *Golessowe* PU II 145

1293 *Gulsowe* PU III 184

1304 *Gulzow* PU IV 146

1315 *Gulsowe* PU V 210; 1317 PU V 361

1318 *Gulsow* PU VI 433

1331 *Gültzow* PU VIII 28

1331 *Gulzow* PU VIII 29

1332 *Gultzow* PU VIII 125

1400 *Goliszew* MpWlkp

1539 *Gulzow* PomKirch I 280

1618 *Gultzow* MpLubinus

1652 *Gültzow* TEB 65

1780 *Gültzow* MpSchm

1784 *Gülzow* Brügg II 15

1789 *Gulzow* MpGillyPom

1792 *Gülzow* MpGüssefeld

- 1804 *Gülzow* MpSotzmannKP
 1827 *Gülzow* TBPP 161
 1898 *Gülzow* (Kr. Kammin) GPP 70
 1905 *Gülzow* MpPP
 1934 (1945) *Goliszewo* (*Gülzow*) KozA 68
 1946 *Gülzow* – *Golczewo*, *-wa*, *golczewski* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Golczewo* – *Gülzow* Rosp 80
 1967 *Golczewo* (m-ko) SM 302
 1980 *Golczewo*, *-wa* (wieś) WUNM I 477
 2002 *Golczewo* (Goleszewo, Goliszewo) – *Gülzow* Białecki SWNGPZ 71
 2018 *Golczewo* (Goleszewo, Goliszewo) – *Gülzow* BiałSPZ 113
 2019 *Golczewo* UWNM 511

Etymologia nazwy

J. Grzenia podaje, że „w średniowieczu było to *Goleszewo* lub *Goliszewo* ‘własność *Golesza* lub *Golisza*’” (SNG 97–98). Pierwszy zapis n. m. z 1. poł. XIII w. (1229 r. *Golisowe*) wskazuje, że jest to n. słow. **Golešev-*, dzierz. od n. os. **Golišb* lub **Golešb*, por. stpol. *Golesz*, *Golesza* SSNO II 152 lub *Golisz* SSNO II 154, z suf. *-ov-/*-ev- (po spółgłosce miękkiej, tak jak w n. m. *Maszewo*). Nazwa os. *Golesz*, *Golesza* lub *Golisz* powstała od adi. *goly* (synonimy: 1. ‘bezwłosy, gładki, golony, łysy, niepierzysty, nieporośły, oblaźły, ogolony’; 2. ‘nagi, nieodziany, obnażony’; 3. ‘czysty, próżny, pusty, szczerzy’; 4. ‘sam, występujący bez uzupełnień, dodatków, komentarzy; nie obrobiony, pozbawiony symbolicznego znaczenia, bez pokrycia’; 5. ‘prosty, zwykły’ SłXVI VII 532; metaforycznie także ‘biedny’).

E. Rzetelska-Feleszko zauważa, że w najstarszych zapisach, np. 1229 *Golisowe* czy 1304 *Gulzow* często następowała zmiana samogłoski *o* w *u* w postpozycji spółgłoski *g*, co uznaje za typowe dla kancelistów niem. Typowe jest także zdaniem badaczki zapisywanie słow. *š* przez *s*, *z* i *tz* (Rzetelska-Feleszko 2019: 47).

Pod koniec XIII w. w zapisach doszło do elizji samogłoski *i* między elementami spółgłoskowymi *-l(i)s-* (*Golisowe*), stąd zapisy typu 1293 *Gulsowe*, 1315 *Gulsowe*, a więc już z grupą wyłącznie konsonantyczną *-ls-*. Na początku XIV w. zaczęto także zapisywać n. m. z wygłosowym *w* (1304 *Gulzov*), co oznaczało zamianę rodzaju gramatycznego n. m. z neutrum na rodzaj męski. W Polsce funkcjonują obecnie dwie n. m. w rodzaju męskim *Goleszów*: 1. wieś w pow. mieleckim, woj. podkarpackie oraz 2. wieś w pow. cieszyńskim, woj. śląskie, a także n. m. *Goliszów*, duża wieś w pow. legnickim,

woj. dolnośląskie (jest to także nazwa nadana przez KUNM, wcześniejsza n. niem. tej wsi brzmiała *Göllschau*). Istnieje także osada o n. w rodzaju nijakim *Goleszewo* (pow. braniewski, woj. warmińsko-mazurskie) oraz *Golczewo* (osada w woj. zachodniopom., pow. stargardzki), o którym pisała B. Stramek (Stramek 2002: 22).

Nazwę zgermanizowano do postaci *Gülzow*, która jest niem. substytucją fonetyczną pierwotnej n. słow. Na polskiej mapie wojskowej¹¹⁶ z 1937 r. miasto oznaczono jako *Gülzow*.

Książd S. Kozierowski w 1934 r. zaproponował powrót do n. zapisanej jako pierwsza w dokumentach hist., czyli *Goliszewo*. Obecnie w Polsce nie ma ojkonomu *Goliszewo*, byłaby to więc oryginalna n. m. pod tym względem, że zrekonstruowana z zapisów historycznych i niepowtarzająca się na obszarze RP. Trudno stwierdzić, na jakiej podstawie pozostali członkowie KUNM odrzucili tę propozycję i urzędowo wprowadzono n. *Golczewo* Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Miasto nosiło także dwie nazwy przejściowe: *Goleszewo* oraz *Goliszewo*.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Golczewa*

C. *Golczewu*

B. *Golczewo*

N. *Golczewem*

Msc. w *Golczewie*

przymiotnik: *golczewski*

nazwy mieszkańców: *golczewianin, golczewianka, golczewianie*

Bibliografia

Brügg II 15; TrEO I 114; LorSHN 37; RospSEMiG 97; Homa 1987: 39; Białecki *Herby* 51; RzDuma II 33; NMP III 216; Grzenia SNG 97–98; Kociuba *Pomorze* 448–451; Rzetelska-Feluszko 2019: 47.

¹¹⁶ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S20_123_GREIFENBERG_i._POM_1937_300dpi.jpg.

Goleniów

Informacje historyczne¹¹⁷

Prawa miejskie: 1.07.1268 r. (data założenia: X w.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Gollnow*

Ślady osadnictwa na terenie miasta sięgają młodszej epoki kamienia. W X w. istniała tu osada palowa, powstała na zakolu rz. Iny, na terenie błotnistym. Leżała na handlowym szlaku wodnym i lądowym. Lokacja miasta miała miejsce w 1268 r. przez księcia Barnima I (dokument lokacyjny prezentuje H. Berghaus LP V/II 502–503). W 1368 r. miasto przystąpiło do Hanzy, co przyczyniło się do wzbogacenia mieszkańców i powstania wielu budowli. W latach 1648–1679 znajdowało się w rękach szwedzkich, potem zostało sprzedane Brandenburgii, po czterech latach wróciło do Szwecji, a w 1720 r. zostało przyznane Prusom. Na przełomie XIX i XX w. nastąpił tu rozwój przemysłu drzewnego, głównie meblarskiego (w 1913 r. powstała fabryka mebli).

Miasto zdobyte przez wojska alianckie 7.03.1945 r. ze zniszczeniami na poziomie 60–65%. Obecnie Goleniów to miasto powiatowe, w którym rozwija się przemysł (Goleniowski Park Przemysłowy) oraz zlokalizowane jest lotnisko Szczecina.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba władz pow. goleniowskiego i gminy miejsko-wiejskiej Goleniów

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w zach. części woj. zachodniopom., ok. 35 km na płn. wsch. od Szczecina, położone na Równinie Goleniowskiej, która jest częścią Pobrzeża Szczecińskiego, na skraju Puszczy Goleniowskiej. Przez miasto przepływają 3 rzeki:

¹¹⁷ Historia miasta: H. Lesiński, *Z dziejów dawnego Goleniowa*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1973, t. 17, z. 2, s. 5–23; *Dzieje Goleniowa (XIII–XX wiek)*, red. H. Lesiński, Szczecin 1990; Białecki *Herby* 51–52; J. Kazaniecki, *Dzieje Starego Miasta*, Goleniów 2014.

Ina¹¹⁸ (niem. Ihna, prawy dopł. Odry) oraz jej dopływy: Wiśniówka (niem. Kupfer-Graben) oraz Struga Goleniowska (in. Strumyk Goleniowski albo Smródka), która płynie wzdłuż murów miejskich i dawniej pełniła funkcję naturalnej miejskiej fosy.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 178 ha (12 km²), 22 403 mieszk. (31.12.2020 r. – 21 979)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1645 mieszk.

1782 r. – 2070

1792 r. – 2000

1794 r. – 2105

1812 r. – 2287

1816 r. – 2798

1831 r. – 4062

1843 r. – 4941

1852 r. – 5498

1861 r. – 6988

1885 r. – 8648

1895 r. – 8179

1939 r. – 13 740

1946 r. – 1713

1960 r. – 10 300

1970 r. – 14 641

1980 r. – 19 100

1990 r. – 22 200

2002 r. – 22 500

2014 r. – 22 777

Dokumentacja źródłowa

1218 *Goling* PU I 253

1220 *in Golinog* PU I 254

1220 solitudo quae terminatur in *Golinog* Kratz SP 157

¹¹⁸ O nazwie rzeki zob. J. Duma, *Nazwy rzek „Świna”, „Ina”, „Jana” – w poszukiwaniu źródłostwu*, „Prace Językoznawcze” 2017, nr 2, s. 5–11.

- 1220 *Golinog* Pom 298
 1220–1227 *in Golinog* PU I 149
 1220 bei *Golinog* Kratz GK 2
 1226 *Golnow* PU I 295
 1248 *Golenoge* PU I 368; 1248 RymNmiast 77
 1248 *Golenoge // Golnowe* PU I 559
 1248 *Golnowe* dividit a terra Stargardensi Kratz SP 157
 1248 *Golnowe* Pom 813
 1255 *Golnow* PU II 22
 1255 desertum (Heide) *Golnowe* Kratz SP 157
 1255 *Golnow, Golnowe* LorSNH 34
 1268 novella civitas *Gollenog*, que nunc *Vredeheide* appellatur PU II 195; 1268 Kratz SP 157; 1268 RymNmiast 77
 1271 *Golnow*, quod Teutonice *Vredeheyde* nuncupatur Kratz SP 158
 1291 *Gholnowe* PU III 455
 1300 *Golinow* Barfknecht 28
 1301 *Golnow* PU IV 13
 1305 *Golnowae* PU IV 204
 1327 civitatis *Golnow* PU VII 157
 1328 civitatis *Golnowe* PU VII 191
 1334 *Vredeheide* Barfknecht 38
 1400 *Golinóg* MpWlkp
 1423 *Golnow* CdB A XIX 321
 1486 *golnow* Klempin DBGP 488
 1491 *Golnouwe* Klempin DBGP 48
 1512 *Golnow* PomKirch I 187
 1540 *Golnow* PomKirch III 12
 1618 *Golnow* MpLubinus
 1639–1641 *Golnow* MpGotho
 1652 *Golnow* TEB 59
 1682 *Golnow* MpVisscher
 1724 *Golnow* MpHomann
 1779 *Gollnow* Brügg I 174
 1780 *Gollnow* MpSchm
 1789 *Gollnow* MpGillyPom

- 1792 *Gollnow* MpGüssefeld
1804 *Gollnow* MpSotzmannKP
1827 *Gollnow* (In alten Urkunden führt *Gollnow* auch die wendischen Namen *Golinog*, *Gollenog* und *Golinoy*) TBPP 180–181
1881 *Golinowo*, niem. *Gollnow*, inaczej *Kładkowo* SG II 658
1885 *Gollnow* SG VI 933
1898 *Gollnow* (Kr. Naugard) GPP 60
1905 *Gollnow* MpPP
1934 (1945) *Gołonóg* [*Kładkowo*, *Golanowo*, *Goliszewo*] (*Gollnow*) KozA 68
1946 *Gollnow* – *Goleniów*, -a, *goleniowski* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Goleniów* – *Gollnow* Rosp 80
1967 *Goleniów* (miasto) SM 302
1980 *Goleniów* WUNM I 477
2002 *Goleniów* (*Golanowo*, *Gołonóg*) – *Gollnow* SNGPZ 71
2018 *Goleniów* (*Golanowo*, *Gołonóg*) – *Gollnow* BiałSPZ 113
2019 *Goleniów* UWNM 511

Etymologia nazwy

Nazwa miasta została po raz pierwszy wymieniona w dokumentach hist. w 1. poł. XIII w., w 1218 r. w formie *Goling*, zapis z 1220 r. jest identyczny. Według E. Rzetelskiej-Feleszko i J. Dumy rekonstrukcja urbonimu ma postać: **Golejbnogъ* lub **Gol/olnogъ*, **Golъ/nov*-, **Golonogy* (RzDuma II 33) i jest to n. słow., początkowo równa n. os. **Golynogъ*, **Golonogъ* = *Gołonóg* ‘mający gołe nogi’, por. podobne stare złożenia, np.: **golobordъ* ‘człowiek bez brody’, **gologoъ* ‘człowiek z gołą głową’ ESSJ VI 210. Nazwa *Gołonóg* występuje w Polsce, w woj. śląskim, jest to cz. miasta Dąbrowa Górnicza (RymNmiast 78).

Urbonim można także interpretować jako n. top. o charakterze żartobliwym, określającą teren, po którym należało przejść bez obuwia, aby go nie ubrudzić, por. adi. *goły* i ap. *noga* (RymNmiast 77).

S. Rospond (SEMiG 97) klasyfikuje nazwę jako top., od adi. *goły*, por. dłuż. *góla* ‘step, pustkowie, las’ ESSJ VI 208, natomiast formy *Golinog*, *Golenoge* uznaje za postaci zniekształcone, co według E. Rzetelskiej-Feleszko i J. Dumy wydaje się jednak mało prawdopodobne. Według S. Rosponda zapisy *Golinoge*, *Golinog* są dowodem na specyfikę grafii staroniemieckiej, w której zapisywano -g- zamiast -v-. Przy takiej argumentacji najstarsze zapisy n. m. należy odczytać jako *Golinow*, *Goleniów* i łączyć je z ap.

gola ‘miejsce gołe, kraj bezleśny, równina’ Sstp II 451. J. Grzenia podaje, że pierwotna forma ojkonomu to *Golina*, zaś n. powstała dla oznaczenia terenu *gołego* (SNG 98).

Trudności w interpretacji n. m. stwarza *-n-* w zapewne przymiotnikowej grupie *-ln-* (*Golnov-* ≤ **Golbnov-*?). Wziąwszy pod uwagę pierwotną formę **Golonogy*, źródła nazwy należy upatrywać w n. os. **Golъьnogъ* lub **Golonogъ* ‘mający gołe nogi’, por. n. os. typu *Gotobuta* SSNO II 159–160, *Goły Piesz* SSNO II 162, *Kosonog* SSNO III 96, *Stojnog* SSNO V 211, *Stonog* SSNO V 213, *Laskonogi* SSNO II 229. Nie można wykluczyć, że była to n. rodowa w pl., por. zapisy z końcowym *-e*, które zastępowało nieokreślony element wokaliczny.

Późniejsze zapisy podają formę skróconą **Golъn-*, czyli *Golnow*//*Golnov*, na wzór licznych n. m. z suf. **-ov-*. Po lokacji miasta (1.07.1268 r.) występowała równoległe n. top. *Vredeheide* (od średniem. *vrede* ‘cisza, spokój’ i średniem. *heide* ‘niezabudowany, dziki teren’ Lüben 139, 539), która się nie przyjęła wśród ludności słow. Ostatni raz notowana jest ona w źródłach pisanych w 1. poł. XIV w. (1334 r.), później zanika. T. Bialecki tłumaczy znaczenie n. *Vredeheide*, *Fredeheide* jako ‘Puszcza Pokoju’ (*Herby* 53).

W XIX w. obowiązywała okresowo n. *Kładkowo* na wzór n. m. z suf. *-owo*, od ap. *kładka* (NMP III 219). W 1881 r. SG notuje miasto pod n. *Golinowo*, zaś n. *Kładkowo* jest tylko n. oboczną (SG II 658). Na polskiej mapie wojskowej¹¹⁹ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Gollnow* (*Gołonóg*).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował słow. formę n. jako *Gołonóg*, ale nie wykluczył innych form, które podał jako oboczne: *Kładkowo*, *Golanowo*, *Goliszewo*. Nazwę zgermanizowaną *Gollnow* odtworzono po II wojnie światowej jako *Goleniów* i wprowadzono ją urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto nosiło dwie nazwy tymczasowe: *Golanowo*, *Gołonóg*.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Goleniowa*

C. *Goleniowowi* (SNOM 242 notuje jako przestarz. ku *Goleniowu*)

B. *Goleniów*

N. *Goleniowem*

Msc. w *Goleniowie*

przymiotnik: *goleniowski*

nazwy mieszkańców: *goleniowianin*, *goleniowianka*, *goleniowianie*

¹¹⁹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, [http://maps.mapy-wig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S19_155_POELITZ_\(POLICE\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapy-wig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S19_155_POELITZ_(POLICE)_1936_300dpi.jpg).

Bibliografia

Brügg I 174–176; Kratz SP 157–162; LP V/II 498–942; Barfknecht 27; LorSNH 34; RospSEMiG 97; Homa 1987: 39; RymNmiast 77–78; Rzetelska-Feleszko 1989: 250–251; Białecki *Herby* 52–53; RzDuma II 33; NMP III 218–219; Grzenia SNG 98; SNOM 242; Afeltowicz DO 213–214: *Gollnow // Goleniów*; Kociuba *Pomorze* 308–311.

Gościno

Informacje historyczne¹²⁰

Prawa miejskie: 1.01.2011 r. (na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z 27 lipca 2010 r., Dz.U. 2010, nr 138, poz. 929)
– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Gross Jestin*

Historia Gościna nie jest zbyt dobrze udokumentowana. Po raz pierwszy miejscowość jest wzmiankowana w 1237 r. W dokumencie z 1238 r. papież Grzegorz IX potwierdził nadanie trzech domów zakonnych joannitom; jeden z nich znajdował się w miejscu nazwanym *Gostino*. W XIX w. wieś była własnością rady miejskiej w Kołobrzegu z nadania biskupa Johanna, wcześniej należała do Nicolausa z Jestina. Ówczesne Gościno było rozległe, składało się bowiem z kilku forlwarków (w 1780 r. na terenie Gościna było ich 16). Do końca II wojny światowej Groß Jestin należał do powiatu Kolberg-Körlin w pruskim województwie pomorskim.

Po II wojnie światowej znalazł się w państwie polskim, najpierw w woj. szczecińskim, a od 1950 r. w woj. koszalińskim. Gościno jest jednym z najmłodszych miast w woj. zachodniopomorskim, prawa miejskie otrzymało bowiem 1.01.2011 r.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. kołobrzeski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Gościno

Informacja geograficzna

Miasto położone w płn.-zach. części Polski, w płn.-wsch. części woj. zachodniopom., na Równinie Gryfickiej. We wsch. części miasta przepływa struga Gościnka (bnn, l. dp. Parsęty), która 2,5 km na płn. od Gościna uchodzi do rzeki Parsęty (n. niem. Persante). Ok. 0,8 km na płn. zach. od Gościna znajduje się jez. Gościno (niem. Jestiner See, Wykaz WS 98).

¹²⁰ Historia miasta: M. Bernaś, *Z dziejów Gościna i okolicy: od czasów słowiańskich do współczesności*, Koszalin 1998.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 570 ha (6 km²), 2 417 mieszk.
(31.12.2020 r. – 2 439)

Informacja demograficzna

1816 r. – 354 mieszk.

1855 r. – 1202

1867 r. – 1265

1895 r. – 1423

1925 r. – 1634

1933 r. – 2267

1939 r. – 2357

2014 r. – 2448

Dokumentacja źródłowa

1237 *Gostina* Schlemmer 11

1237 *Gostina* Pom 539

1238 (in Colber) *Gostinoll/Gostina* PU I 264

1238 *Gostino* KozA, TrEO I 80, LorSNH 42

1260 *Iestin* PU VI 341

1260 *Jestin* Schlemmer 11; LorSNH 42

1290 *Jezstyn videlicet maiorem et Jezstyn minorem* nominatas PU III 106

1290 *duas villas Jezstyn majorem et minorem* nominatas Schlemmer 11

1290 *Jezstin maius et Jezstin minus; Jezstin maioris et Jezstin minoris* PU III 109

1290 *Jezstyn majus et minus* Schlemmer 11

1296 *duabus villis, scilicet antiquo et magno, nouo et paruo Yestin* PU III 293

1296 *in antiquo et magno, nouo et paruo Yestin* Schlemmer 11

1297 *Jestin majorem et minorem (und) magnam et parvam villam Jestyn* Schlemmer 11

1321 *Gustin* PU VI 57

1329 *utraque villam nostram Iestin* PU VII 314

(1334) *Gross Jestin* PU VIII 319

1554 *Gestin* PomKirch II 367

1618 *G. Gestin* MpLubinus

1652 *Gr. Gestin* MpMerian

1682 *Gr. Gestin* MpVisscher

1724 *Gustin* MpHomann

1780 *Gr. Gestin* MpSchm

- 1784 *Gross-Jestin* (Dorf) Brügg II/2 494
 1789 *Gr. Gestin* MpGillyPom
 1792 *Gr. Jestin* MpGüssefeld
 1827 *Gross Jestin* TBPP 241
 1898 *Gross Jestin* (Kr. Kolberg-Körlin) GPP 130
 1905 *Gr. Jestin* MpPP
 1910 *Jestin* (*Gross-* und *Klein-*) Schlemmer 11
 1934 (1945) *Gostyn* (*Gr. Jestin*) KozA 68
 1946 *Gross Jestin – Gościno, -na, gościński* MPol nr 142 poz. 262
 1947 *Gross Jestin Friedhof – Gościno Żalno, -a, żeleński* MPol nr 37 poz. 297
 1947 *Gross Jestin Gut – Gościno Dwór, -u, dworski* MPol nr 37 poz. 297
 1951 *Gościno – Gross Jestin, Gościno Dwór – Gross Jestin Gut, Gościno Żalno – Gross Jestin Friedhof* Rosp 84
 1967 *Gościno* (wieś) SM 312
 1980 *Gościno, -na* (wieś); *Gościno-Dwór, -na Dworu* (wieś); *Gościno-Żalno, -a -na* (os.) WUNMI I 493
 2002 *Gościno* (Gostrzyń Pomorski, Gostyn) – *Gross Jestin* Białecki SWNGPZ 73
 2018 *Gościno* (Gostrzyń Pomorski, Gostyn Szczeciński, Gostyn) – *Gross Jestin* (m. od 2011) BiałSPZ 116
 2019 *Gościno* UWNM 529

Etymologia nazwy

Nazwa miasta ma swoje poświadczenia już w 1. poł. XIII w. W zapisach jeszcze z XIII w. widać, że miejscowość była duża i składała się z dwóch części, albo – tak jak ma to miejsce dziś – były to dwie miejscowości: *Gościno* i *Gościnko*. W celu ich odróżnienia stosowano określenia łac.: *maior* i *minor*, *magna* i *parva*, które zastąpiły w zapisach niem. przymiotniki: *gross* ‘duży, wielki’ (*Gross Jestin* = *Gościno*) oraz *klein* ‘mały’ (*Klein Jestin* = *Gościnko*). W zapisach łac. występowały także przymiotniki: *antiqua* ‘stary’ i *novum* ‘nowy’ (*antiquo et novo Yestin*). Od XIII w. następuje także zapisywanie słów nagłosowego *G-* przez niem. *J-*, czyli *Gostinoll/Gostina* → *Jestin*, *Jezstyn* (co jest procesem typowym dla gwar dniem., NMP III 279) oraz *o* → *e* (*Gostino* → *Jestin*), a także *o* → *u* (częste w sąsiedztwie *g*, np. 1238 *Gostino* – 1321 *Gustin*). Jak pisze A. Chłudziński, „kanceliści niem., posługujący się na Pomorzu często dialektem dniem., mieli problemy z zapisywaniem głoski *g* [...], dlatego czasami zamiast litery *g* stosowali *j* lub *i*, a zamiast *o* wstawiali *e*” (Chłudziński 2009: 60). Karl Schlemmer w 1912 r. (Schlemmer 1912: 11) wywodzi n. m. od ap. „*hostina* = niem. *Gasthaus*, poln. *gostina*”.

Jest to n. pochodzenia słow. **Gostina* lub **Gostino*, pierwotnie **Gostin-*, dierz. z suf. *-in- od n. os. **Gost* lub *Gość*, *Goszcz* SSNO II 175, por. n. os. *Gostach* SSNO II 174, *Gostas* SSNO II 174, *Gostek* SSNO II 174 (: *Gościmir* SSNO II 179 lub *Gości-sław*), por. Górniewicz 1976: 41, RzDuma I 118, Breza 1999: 96. Nazwy miejscowości od tych podstaw są częste na Pomorzu, np. *Gościno* w gm. Świerzno czy *Gostyń Łobeski* (wieś, pow. łobeski, gm. Płoty), por. Afeltowicz 2012: 60, por. także etymologię n. m. *Gostyń* w woj. wielkopolskim Malec SENGP 90.

W skład miasta wchodzi jeszcze dwie miejscowości; jedną z nich jest *Gościno-Dwór*, n. relac. złożona z opisywanego urbonimu oraz ap. *dwór*. Wcześniejsza n. niem. to *Gross Jestin Gut*, czyli n. relac., zestawienie n. m. *Gross Jestin* z ap. *Gut* (n) 'majątek'. Drugą miejscowością jest *Gościno-Żalno*, które posiadało n. niem. *Friedhof* (: ap. *Friedhof* 'cmentarz'). KUNM ustaliła n. (*Gościno*)-*Żalno* od stpol. ap. *żalno* 'cmentarz', co jest kalką n. niem.

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował n. m. jako *Gostyń*, jednakże na polskiej mapie wojskowej¹²¹ z 1937 r. miejscowość oznaczono jako *Groß-jestin*.

W okresie powojennym występowały dwie n. tymczasowe: *Gostyń* oraz *Gostrzyń Pomorski*. Nazwę miasta wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Gościna*

C. *Gościnu*

B. *Gościno*

N. *Gościnem*

Msc. w *Gościnie*

przymiotnik: *gościński*

nazwy mieszkańców: *gościnianin*, *gościnianka*, *gościnianie*

Bibliografia

Schlemmer 1912: 11; TrEO I 80; LorSNH 42; Górniewicz 1976: 41; Kreja SWK 133; RospSEMiG 102; RzDuma I 118; Belchnerowska XIII PMT 29; Breza 1999: 96; NMP III 279; Chludziński 2009: 59–60 (notowane jako wieś gminna); Kociuba *Pomorze* 683; Rzetel-ska-Feleszko 2019: 48.

¹²¹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P32_S21_93_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P32_S21_93_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937_300dpi.jpg).

Gryfice

Informacje historyczne¹²²

Prawa miejskie: 1262 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Greifenberg*

Tereny obecnego miasta były zasiedlone już w epoce neolitu. We wczesnym średniowieczu zamieszkiwały je plemiona zachodnich Pomorzan (Brzeżanie, Pyrzyczanie, Wolinianie). Za panowania Mieszka I i Bolesława Chrobrego ziemie te krótko należały do państwa polskiego. Miasto założone przez księcia z dynastii Gryfitów Wacława III w styczniu 1262 r. Po jego śmierci przeszło w ręce Barnima I, który nadał mu pierwszą właściwą n. *Gryfia Góra – miasto nad Regą* (łac. *Civitat Gripchemberch super Regam*). W XIV w. miasto przystąpiło do Hanzy. W 1648 r. zostało włączone do Brandenburgii. W 1658 r. wybuchł największy pożar w dziejach miasta. Od XVIII w. obserwuje się rozwój Gryfic, w XIX w. uzyskały one połączenie kolejowe. Na przełomie XIX i XX w. wybudowano cukrownię, krochmalnię, fabrykę wyrobów ceramicznych i pieców, fabrykę marmolady.

Miasto przejęte w marcu 1945 r. w stanie niemal niezniszczonym, jednakże w wyniku celowych podpań dokonywanych przez żołnierzy sowieckich, 40% zabudowy spłonęło. Obecnie Gryfice to prężnie rozwijające się miasto, silny ośrodek kulturalny (np. Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Załuskiego z łącznie ponad 45 tys. woluminów oraz filia Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Heleny Radlińskiej z blisko 2,5 tys. pozycji), nastawiony także na ruch turystyczny – znajduje się tutaj Stała Wystawa Pomorskich Kolei Wąskotorowych.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

¹²² Historia miasta: H. Riemann, *Geschichte der Stadt Greifenberg in Pommern*, Greifenberg/Pommern 1862; M. Wehrmann, *Geschichte von Land und Stadt Greifenberg (Kreis Greifenberg)*, Greifenberg/Pommern 1927; W. Filipowiak, *Z prazdiejów powiatu gryfickiego*, „Szczecin. Czasopismo regionu zachodniopomorskiego” 1962, z. 9–10, s. 7–20; *Ziemia Gryficka*, red. T. Białecki, Szczecin 1969; *Z dziejów Gryfic*, red. T. Białecki, Szczecin 1969; Białecki *Herby* 53–54; *Gryfice – dzieje miasta*, red. T. Białecki, Szczecin 2013.

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. gryfickiego i gminy miejsko-wiejskiej Gryfice

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płn. części woj. zachodniopom., w środkowej części pow. gryfickiego. Położone na Równinie Gryfickiej, która jest mezoregionem Pobrzeża Szczecińskiego, nad rz. Regą, 22 km od Morza Bałtyckiego. We wsch. części miasta znajduje się Lubieszewska Góra (46,8 m n.p.m., niem. Lübsower Berg), a w zach. – wzniesienie Kamieniec (43 m n.p.m., niem. Kamminer Berg).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 240 ha (12 km²), 16 527 mieszk. (31.12.2020 r. – 16 212)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1724 mieszk.

1782 r. – 1890

1792 r. – 1748

1794 r. – 2138

1812 r. – 2445

1816 r. – 2610

1831 r. – 3272

1843 r. – 4027

1852 r. – 4886

1861 r. – 5361

1895 r. – 5490

1925 r. – 8397

1939 r. – 10 426

1946 r. – 4898

1970 r. – 13 279

1987 r. – 16 830

2005 r. – ok. 16 900

Dokumentacja źródłowa

1262 Civitat *Griphemberch* super Regam, 1262 nova civitas super Regam Kratz SP 165

1264 *Griphemberch* PU II 121, Schlemmer 10

- 1264 nova civitas *Griphenberch* Kratz SP 166
 1277 *Gryphenberge* PU II 354
 (1302) *Grifenberg* PU IV 40
 1327 quod consules oppidi *Gryphisberg* habent jurisdictionem de alto et basso, seu de magno et minimo Riemann 268
 1331 de *Griphenberch* HKPom 1/2, 44
 1489 *griphenberghe* Klempin DBGP 3
 1490 *Grifenberch* Klempin DBGP 5
 1538 *Grifenberch* HKPom 1/4, 4
 1539 *Griffenberch* PomKirch I 128
 1618 *Griffenberge, Griffenberg* MpLubinus
 1652 *Greiffenberg/Griffenberg* TEB 60
 1682 *Griffenberg* MpVisscher
 1708 *Greiffenberg* MpChatelain
 1724 *Griffenberg* MpHomann
 1780 *Greiffenberg* MpSchm
 1784 *Greiffenberg* (in alten Urkunden *Gryphenberg* und lateinisch [łac.] *Gryphisberga* genannt) Brügg II 390
 1789 *Greiffenberg* MpGillyPom
 1792 *Greiffenberg* MpGüssefeld
 1804 *Greifenberg* MpSotzmannKP
 1827 *Greiffenberg* (in alten Urkunden *Gryphenberg* oder *Gryphemberch*, lat. [łac.] *Gryphisberga*) TBPP 170
 1898 *Greifenberg i. Pommern* (Kr. Greifenberg) GPP 80
 1905 *Greifenbg.* MpPP
 1912 *Greifenberg*, andere Formen: *Griphenberge, Greifenberghe, Grifenberch, Griffenberge, Gripesberg, Greiffenberg* Schlemmer 10
 1946 *Greifenberg – Gryfice, -ic, gryficki* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Gryfice – Greifenberg* Rosp 94
 1967 *Gryfice* (miasto) SM 347
 1980 *Gryfice, -fic* WUNM I 558
 2002 *Gryfice* (Zagórze, Gryfów nad Rega) – *Greifenberg* Białecki SWNGPZ 77
 2018 *Gryfice* (Zagórze, Gryfów nad Rega) – *Greifenberg* BiałSPZ 126
 2019 *Gryfice* UWNM 601

Etymologia nazwy

Pierwsze łac. określenie miasta *nova civitas super Regam* zostało nadane przez księcia pom. Warcisława III (w dokumentach występuje ono z datą 1262 r.). Przymiotnik *nowy* pojawił się w tej n. z kilku powodów. Pierwszym jest bliska lokalizacja w stosunku do ówczesnie istniejącego miasta nad Regą, którym był Trzebiatów (ciekawostką jest fakt, że Trzebiatów otrzymał prawa miejskie 15 lat później, ale był starszym grodem, istniejącym od wczesnego średniowiecza). Drugim argumentem przemawiającym za użyciem adi. *nowy* była nowa lokacja miasta utożsamianego z grodem położonym po przeciwnej stronie rz. Regi (łac. *super, supra* ‘na, nad’).

Być może także skorzystano tu z procesu toponimicznego znanego już w średniowieczu. Proces ten polega na tworzeniu nazw nowych miast w postaci zestawienia z przymiotnikiem *nowy* (np. *Nowe Miasto* – dawne miasto, lokacja w 1420 r., obecnie wieś w Polsce, w woj. mazowieckim, pow. płoński, gm. Nowe Miasto, nad rz. Soną, l. dp.rz. Wkry; *Nowe Miasto Lubawskie* – miasto w woj. warmińsko-mazurskim, siedziba pow. nowomiejskiego, nad rz. Drwęcą) i dodatkowo z określeniem relacyjnym, czyli wyrażeniem przyimkowym, w skład którego wchodzi przyimek *nad* oraz hydronim, por. *Nowe Miasto nad Pilicą* (miasto w woj. mazowieckim, pow. grójecki, nad rz. Pilicą), *Nowe Miasto nad Wartą* (wieś w woj. wielkopolskim, pow. średzki, gm. Nowe Miasto nad Wartą, lokowane jako prywatne miasto szlacheckie w 1300 r.) oraz poza granicami Polski *Nowe Miasto nad Metują* (miasto w Czechach, w kraju hradeckim, w powiecie Náchod) czy *Nowe Miasto nad Wagiem* (miasto powiatowe na Słowacji, w kraju trenczyńskim, nad rz. Wąg, n. znana od 1253 r.).

Kolejna n., która bywa potocznie tłumaczona jako *Gryfia Góra* – *miasto nad Regą* (łac. *civitas Grippemberch super Regam*), została nadana przez następcę Warcisława III, czyli przez jego kuzyna Barnima I. Miasto zostało ufundowane przez przedstawiciela z pom. rodu książęcego Gryfitów, stąd gryf jako zwierzę w herbie miasta (jest to także herb Gryfitów i wielu miast na całym Pomorzu) oraz w jego n. (RymNmiast 84).

Z językowego punktu widzenia jest to n. kult., złożona w 1. członie ze śrdniem. ap. *grīp*, współczesny ap. *Greif* ‘gryf – stwór baśniowy’, w członie 2. ze śrdniem. *Berch*, niem. *Berg* ‘góra’ Lübben 129, 40. Por. n. m. *Greifswald* (Niemcy) i *Greifenhagen*, dziś *Gryfino* NMP III 412. Niem. regionalista K. Schlemmer (Schlemmer 10) tłumaczy, że końcowa część ojkonimu, czyli *Berg*, nie oznacza w tej n. m. oraz w innych n. m. (np. *Landsberg*) ‘góry’, tylko ma znaczenie ap. *Burg* ‘zamek’. To znaczy, że w członie 2. występował śrdniem. ap. *borch*, niem. *Burg* (f) ‘zamek (warowny), gród, kasztel’ Pfeifer 184.

Niemiecką n. miasta analizowali także E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma, uznając ją za jedną z najstarszych na Pomorzu Szczecińskim (RzDuma 1993: 46). W członie 1.

wyróżniają ściądm. ap. *berch* ‘górá, wzniesienie’, ale nie wykluczają przeniesienia ojkonomu z n. miasta *Greifenberg* w byłej NRD, poświadczonego w zapisach od 1261 r. (SNB 116).

W niem. opracowaniach hist. możemy znaleźć informację, że w 1723 r. utworzono powiat gryficki, wówczas zmieniła się też nieznacznie nazwa miasta: z *Griffenberge* na *Greiffenberg*.

Na polskiej mapie wojskowej¹²³ z 1937 r. miasto oznaczono n. niem. jako *Greifenberg i. Pom.* Urbonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Obecna n. pol. nawiązuje do n. niem., tzn. jest jej adaptacją fonetyczną z substytucją morfologiczną, w której 1. człon dostosowano do brzmienia pol. ap. *gryf*; a człon 2. *Berg* usunięto, zaś w jego miejsce wstawiono pol. suf. *-ice*. J. Grzenia nazywa powyższy zabieg spolszczeniem (Grzenia SNG 104).

Miasto nosiło dwie n. przejściowe: *Zagórze*, *Gryfów nad Regą*. Pierwsza z nich – n. *Zagórze* – jest kalką z adaptacją morfologiczną n. niem., w której usunięto człon *Greifen-* i wstawiono przyimek *za*, tworząc konstrukcję prefiksálną. Druga n. *Gryfów nad Regą* jest adaptacją fonetyczną z substytucją morfologiczną n. niem., w której w miejsce niem. ap. *Berg* wstawiono pol. suf. *-ów* oraz dodano człon lokalizujący w postaci wyrażenia przyimkowego *nad Regą*.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Gryfic*

C. *Gryficom*

B. *Gryfice*

N. *Gryficami*

Msc. w *Gryficach*

przymiotnik: *gryficki*

nazwy mieszkańców: *gryficzaniin, gryficzanka, gryficzanie*

Bibliografia

Brügg II 390; Kratz SP 1865: 165–179; RospSEMIG 108–109; Homa 1987: 42; RymNmiast 84; Białecki *Herby* 54; RzDuma 1993: 46; NMP III 412; Malec SENG 93; Grzenia SNG 104; SNOM 244; Afeltowicz DO 219: *Greifenberg (Greifenberg in Pommern) // Gryfice*; Kociuba *Pomorze* 452–457.

¹²³ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S20_123_GREIFENBERG_i_POM_1937_300dpi.jpg.

Gryfino

Informacje historyczne¹²⁴

Prawa miejskie: 1.03.1254 r.

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Greifenhagen*

We wczesnym średniowieczu istniała tu słow. osada rybacka, która w XIII w. otrzymała prawa miejskie z rąk księcia Barnima I. Od 1295 r. Gryfino leżało na terenie księstwa szczecińskiego. W 1306 r. zbudowano most na Odrze i Regalicy, a miasto otrzymało przywilej swobodnej żeglugi na rzekach pomorskich. W XIV w. przystąpiło do Hanzy. W 1530 r. całkowicie spłonęło. Od 1640 r. na mocy traktatu pokojowego zostało przyznane Brandenburgii, ale znajdowało się w rękach szwedzkich. Szwedzi opuścili je w 1679 r., niszcząc przy tym mury obronne i mosty. Miasto silnie się rozwijało w 2. poł. XIX w., m.in. dzięki połączeniu kolejowemu ze Szczecinem. Od 1904 r. zaczęto regulować koryto Odry. Ok. 1930 r. wybudowano fabrykę mydła, garbarnię i wytwórnię kapeluszy filcowych.

Działania wojenne zakończyły się w mieście 8.03.1945 r., a zamienione w twierdzę zostało zniszczone w 70%. Obecnie Gryfino to duże miasto powiatowe, dające zatrudnienie w elektrowni wodnej „Dolna Odra”.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba władz pow. gryfińskiego i gminy miejsko-wiejskiej Gryfino

¹²⁴ Historia miasta: M. Wehrmann, *Geschichte von Land und Stadt Greifenberg...*; Białecki *Herby* 54–56; *Dzieje Gryfina i okolic*, red. P. Kłosowski, Gryfino 2005; *Gryfino i okolice na przestrzeni wieków*, red. R. Gałaj-Dempniak, R. Skrycki, Szczecin 2009.

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w zach. części woj. zachodniopom., położone na Równinie Wełyńskiej, nad Odrą Wschodnią (niem. Ostoder), za którą znajduje się Park Krajo-
brazowy Dolina Dolnej Odry (przed granicą z Niemcami).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 181 ha (12 km²), 21 274 mieszk.
(31.12.2020 r. – 20 923)

Informacja demograficzna

1740 r. – 2152 mieszk.

1782 r. – 2762

1792 r. – 2680

1794 r. – 2927

1812 r. – 3569

1816 r. – 3534

1831 r. – 4695

1843 r. – 5187

1852 r. – 5884

1861 r. – 6497

1895 r. – 6790

1939 r. – 9855

1946 r. – 1347

1970 r. – 7400

1980 r. – 15 300

1990 r. – 21 000

2000 r. – 21 690

2018 r. – 21 393

Dokumentacja źródłowa

1254 *Gryphenhaghen* PU II 3

1270 *Grifengagen* PU II 243

(1303) *Grifenhaghen* PU IV 82

1330 *Griphenhagen* PU VII 344

1539 *Griffenhagen* PomKirch I 128

1490 opidi *Grifenhaghen* Klempin DBGP 19

- 1491 *griphenhaghen* Klempin DBGP 37
1618 *Griffenhagen* MpLubinus
1639–1641 *Greyfenhage* MpGotho
1652 *Greiffenhagen*/*Griffenhagen* TEB 61
1682 *Greyfenhagen* MpVisscher
1724 *Greyfenhage* MpHomann
1780 *Greiffenhagen* MpSchm
1784 *Greiffenhagen* (ehemals [dawniej] *Gryphshagen*, *Gripshagen* und *Griffenhagen* genannt [nazywany]) Brügg II 155
1789 *Greiffenhagen* MpGillyPom
1792 *Greiffenhagen* MpGüssefeld
1804 *Greiffenhagen* MpSotzmannKP
1827 *Greiffenhagen* (ehemals [dawniej] *Gryphshagen*, *Gripshagen* und *Griffenhagen* genannt) TBPP 190
1898 *Greifenhagen* (Kr. Greifenhagen) GPP 38
1905 *Greifenhagen* MpPP
1945 *Gryfin* MPol nr 33 poz. 196
1946 *Greifenhagen* – *Gryfino*, -a, *gryfiński* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Gryfino* – *Greifenhagen* Rosp 94
1967 *Gryfino* (miasto) SM 347
1980 *Gryfino*, -na WUNM I 558
2002 *Gryfino* (Gryfin, Gryfów Nadodrzański) – *Greifenhagen* Białecki SWNGPZ 77
2018 *Gryfino* (Gryfin, Gryfów Nadodrzański) – *Greifenhagen* BiałSPZ 126
2019 *Gryfino* UWNM 601

Etymologia nazwy

Nazwa miasta wystąpiła po raz pierwszy w dokumentach hist. w 1254 r. jako *Gryphenhaghen*. Jest to niem. n. kult., złoż. w 1. członie z łac. ap. *gryphus*, średniem. ap. *grîp*, współczesny ap. *Greif*¹²⁵. W członie 2. średniem. ap. *hagen* ‘gaj, ogrodzenie, żywopłot’ (RzDuma 1993: 46, NMP III 412). O tym członie piszą E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma, podając, że jest on wieloznaczny: średniem. *hagen* (gniem. *Hagen*) ‘krzaki cierniowe’, ‘ogrodzenie z krzaków’, ‘płot’, ‘obwarowanie’, ‘miejsce ogrodzone, obwarowane’. Dodają także informację, że człon *-hagen* może również pełnić w niem. nazwach

¹²⁵ Por. znaczenie niem. ap. *Greif* w omówieniu urbonimu *Gryfice*.

złożonych wyłącznie funkcję strukturalną (RzDuma 1993: 45). Ojkonim nawiązuje także do urbonimów *Greifenberg* i *Greifswald* oraz *Gryfów Śląski*, niem. *Greiffenberg* (miasto w woj. dolnośląskim, pow. lwówecki, gm. Gryfów Śląski).

Na polskiej mapie wojskowej¹²⁶ z 1935 r. miasto oznaczono wyłącznie n. niem. *Greifenhagen*. Nazwę *Gryfino* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Nawiązuje ona do n. niem., tzn. jest jej adaptacją fonetyczną z substytucją morfologiczną, w której 1. człon dostosowano do brzmienia pol. ap. *gryf*, człon 2. *-hagen* usunięto, zaś w jego miejsce podstawiono pol. suf. *-ino*.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Gryfina*

C. *Gryfinu*

B. *Gryfino*

N. *Gryfinem*

Msc. w *Gryfinie*

przymiotnik: *gryfiński*

nazwy mieszkańców: *gryfinianin, gryfinianka, gryfinianie*

Bibliografia

Brügg II 155; Kratz SP 180–186; RospSEMIG 109; Homa 1987: 42; RymNmiast 84; Białecki *Herby* 56; RzDuma 1993: 46; NMP III 412; Grzenia SNG 104; SNOM 244; Afeltowicz DO 219: *Greifenhagen // Gryfino*; Kociuba *Pomorze* 324–329.

¹²⁶ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S19_\(187\)_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S19_(187)_STETTIN_(SZCZECIN)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg).

Ińsko

Informacje historyczne¹²⁷

Prawa miejskie: ok. 1300 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Nörenberg*

Pierwsza wzmianka o osadzie przy jez. Ińsko pochodzi z 1248 r. W dokumencie z 1300 r. jest już określona jako miasto o niem. nazwie *Nörenberg*. W 1334 r. osadzono tu zakon dominikanów, który istniał do czasów reformacji (do 1517 r.). Od 1454 r. miasto należało do Brandenburgii. Mocno zniszczone podczas potopu szwedzkiego oraz wojen: siedmioletniej (1756–1763) i północnej (1655–1660). Od 2. poł. XVIII w. zaczyna się powolny jego rozwój i zwiększenie liczby mieszkańców.

Po II wojnie światowej, zniszczone w 60%, znalazło się w granicach Polski. Najbardziej znane jako miejsce wypoczynku nad jez. Ińsko, spopularyzowane dzięki odbywającemu się od 1973 r. festiwalowi filmowemu Ińskie Lato Filmowe.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. stargardzki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Ińsko

Informacja geograficzna

Miasto w póln.-zach. Polsce, w środk. części woj. zachodniopom., zlokalizowane w centrum Pojezierza Ińskiego, nad jez. Ińsko (niem. Enzig See, Wykaz WS 110), ze wzgórzami morenowymi i dolinami rzek. Na pld. i pld. zach. od miasta rozciągają się tereny leśne.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 748 ha (7 km²), 1 929 mieszk. (31.12.2020 r. – 1 892)

¹²⁷ Historia miasta: Białecki *Herby* 56–57.

Informacja demograficzna

1719 r. – 298 mieszk.

1750 r. – 605

1801 r. – 920

1816 r. – 1043

1831 r. – 1557

1843 r. – 1932

1852 r. – 2098

1861 r. – 2517

1895 r. – 2736

1939 r. – 3012

1946 r. – 296

1970 r. – 1626

1987 r. – 1775

2010 r. – 2026

Dokumentacja źródłowa1300 prefectus, consules ac universitas burgensium *Nurenbergh* Kratz SP 2791300 civ. *Nurenbergh* NB 401312 civitas *Nurenberg* PU V 751328 *Norenberg* NB 40(1335) *Nürenberg* CdB A XVIII 1051335 civitas *Nurenberg* NB 401348 *Nurenberg* NB 521350 *Nurnberg* NB 40(1350) *Nurenberg* CdB A XVIII 124(1364) *Nurenberg* KW III 2431372 *Nornberg, Norenberghe* NB 401374 *Norenberg* NB 411375 *Nurenberg* NB 751490 *Norenberge* DBGP 311618 *Norinberk* MpLubinus1639–1641 *Nornberk* MpGotho1652 *Norinbergk* MpMerian1682 *Norinbergk* MpVisscher

- 1724 *Norinbergk* MpHomann
1780 *Noerenberg* MpSchm
1789 *Nörenberg* MpGillyPom
1792 *Nörenberg* MpGüssefeld
1804 *Nörenberg* MpSotzmannKP
1827 *Nörenberg* TBPP 213
1898 *Nörenberg* (Kr. Saatzig) GPP 52
1905 *Nörenbg.* MpPP
1946 *Nörenberg – Ińsko, -ka, iński* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Ińsko – Nörenberg* Rosp 98
1967 *Ińsko* (miasto) SM 372
1980 *Ińsko, -ka* WUNM I 599
2002 *Ińsko – Nörenberg* Białecki SWNGPZ 81
2018 *Ińsko – Nörenberg* BiałSPZ 130
2019 *Ińsko* UWNM 643

Etymologia nazwy

Nazwa miasta bardzo wczesnie wystąpiła w źródłach pisanych (2. poł. XIII w.) w postaci *Nurenbergh*. Jest to niem. n. relacyjna, zapewne przeniesiona z n. miasta *Nürnberg* (pol. *Norymberga* – miasto w Niemczech, w kraju związkowym Bawaria), która jest złoż. ap. *Nor, Nür* ‘skała’, także ‘nieurodzajne, mokre miejsce na polu’, z członem *-borg*, śrdniem. ap. *-borch* ‘zamek’, potem częściej występował tu ap. *Berg* ‘góra’, por. NMP III 532, Stramek 2002: 24. Przyjmuje się, że takie nazwy przybierały miejscowości, do których przybywała ludność kolonizacyjna. Na stronach wolnej encyklopedii internetowej Wikipedia czytamy, że niem. n. miasta *Nörenberg* łączy się z pochodzeniem osadników niemieckich z okolic frankońskiej Norymbergi.

Na polskiej mapie wojskowej¹²⁸ z 1935 r. miasto oznaczone jest wyłącznie n. niem. jako *Nörenberg*. Obecny ojkonim *Ińsko* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Miasto nie nosiło po wojnie nazw przejściowych.

Urbanim *Ińsko* wprowadzony po 1945 r. to n. relacyjna, przeniesiona z n. jez. *Ińsko* (nad którym miasto jest położone), o której S. Rospond pisał, że ma poświadczenia

¹²⁸ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, druk na podstawie mapy 1 : 100 000 wydania z 1929 r., http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P35_S21_189_NOERENBERG_1935_300dpi.jpg.

dopiero od 1250–1300 r.: 1248 *Intzke*, tj. *stagnum Intzke que Ina fluvius profluit* (SEMiG 114, Grzenia SNG 117, Babik NWN 333–334). Nazwa jez. jest także n. relacyjną, ponieważ wywodzi się od n. rz. *Ina* (d. Odry), której pierwszy zapis znamy z 1220 r. – *Yna*. Nazwa jez. top., utworzona suf. *-*bsko* (-*ska*) od pie. bazy **ei-*, por. psł. *i-ti* (*iść*) od **ei-ti*. Ta baza jest szeroko rozprzestrzeniona w Europie, szczególnie na Bałkanach (por. Ińsko, n. m. w Macedonii). Można też przyjąć pie. **oi-n* – psł. *inŕ* ‘inny, tamten’. Nazwę rzeczną uznaje się za n. „wenetyjską”, czyli związaną z ludem wenetyjskim. Można też ją określić jako staroeuropejską, gdyż pojawia się na terenie całej Europy (RospSEMiG 115).

Hydronim *Ina* objaśnia się także jako pochodny od rdzenia pie. *-*in-* // **jun-* ‘młody, miękki, ciekły’ (RymNmiast 88, tak też RospSEMiG 115). J. Grzenia (za S. Rospondem) łączy n. rzeczną z prastarym elementem słownym o znaczeniu ‘iść’ lub ‘inny’ (SNG 115).

B. Stramek współczesny ojkonim traktuje jako n. relacyjną, dwumotywową: 1. n. relacyjna, z suf. -*sk-* od n. rz. *Ina*, lub 2. n. relacyjna, ponowiona z n. jez. *Ińsko* (Stramek 2002: 24).

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Ińska*

C. *Ińsku*

B. *Ińsko*

N. *Ińskiem*

Msc. w *Ińsku*

przymiotnik: *iński*

nazwy mieszkańców: *ińszczanin, ińszczanka, ińszczanie*

Bibliografia

Kratz SP 279–281; LP IV/2 382–410; RospSEMiG 114–115; Homa 1987: 43; RymNmiast 88; Białecki *Herby* 57; NMP III 531–532; Stramek 2002: 24; Grzenia SNG 117.

Kalisz Pomorski

Informacje historyczne¹²⁹

Prawa miejskie: 1303 r. (data założenia: VIII w.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Kallies*

Kalisz Pom. został założony w poł. XIII w. przez księcia Przemysława II. Prawa miejskie otrzymał w 1303 r. z rąk margrabiów brandenburskich. Początki miasta to istniejący od VIII w. słow. gród wraz z osadą rybacką i rolniczą. Kalisz leżał na obszarze granicznym, stąd częste zmiany jego przynależności państwowej: należał do Korony Czeskiej, Krzyżaków, Brandenburczyków (od 1455 r.), Polaków (1433–1435), a od 1701 r. do Królestwa Prus i od 1871 r. do Cesarstwa Niemieckiego. Miasto rozwinęło się w XIX w. wraz z dotarciem do niego kolei. Stało się także miejscem wypoczynku i kurortem dla mieszkańców Berlina.

W wyniku działań wojennych mocno zniszczone (75%), a centrum miasta (rynek) i zakłady przemysłowe zniszczone w 100%. W lutym 1946 r. w pobliżu utworzono Poligon Drawski, zajmujący znaczne tereny gminy Kalisz Pomorski. Miasto jest ośrodkiem, w którym rozwija się mały przemysł. Posiada dużą bazę edukacyjno-sportową.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. drawski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Kalisz Pomorski

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w pld. części woj. zachodniopom., na Pojezierzu Wąleckim, leży nad rz. Drawicą (niem. Dragebrachfluss) i czterema jeziorami: Bobrowo Wielkie (niem. Gross Bobrow See, Wykaz WS 19), Bobrowo Małe (niem. Klein Bobrow See,

¹²⁹ Historia miasta: M. Kuchto, *Dzieje polskiego Kalisza Pomorskiego w latach 1945–2010*, Kalisz Pomorski b.d.w.; Białecki *Herby* 59–60.

Wykaz WS 19), Jezioro Młyńskie (niem. Mühlenteich b. Kalies, Wykaz WS 217), jez. Lasek (niem. Laatzig See, Wykaz WS 169).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 196 ha (12 km²), 4 377 mieszk.
(31.12.2020 r. – 4 363)

Informacja demograficzna

1719 r. – 776 mieszk.

1750 r. – 1016

1801 r. – 1726

1816 r. – 2182

1831 r. – 2663

1843 r. – 2747

1852 r. – 3092

1861 r. – 3200

1895 r. – 3774

1925 r. – 3416

1939 r. – 4019

1946 r. – 1175

1970 r. – 3172

2009 r. – 4110

Dokumentacja źródłowa

(1251) civitatem *Kaliss* KW I 260

1303 civitas *Calis* CdB A XVIII 101

1303 *Calis* PU IV 105, NB 45

1303 *Callies* Schmitt GDC 42

1303 fidelibus nostris civibus in *Calis* et civitati Kratz SP 54

1307 *Nova Calys* SHGNM (Repertorium nr 3, 5)

1307 *Nova Calys* GN 1, SHGNM (Repertorium nr 3, 5)

1310 in *Novo Kalis* PU IV 450

1310 *Nigen-Kalys* GN 2

1310 *nova Kalis* NB 45

1311 *Novum Kalisz* PU V 31

1312 circa *novam Kalisz* NB 45

- 1312 *novum Kalisz* [nowy Kalisz] WW 72
1313 *Kalys* PU V 143
1328 in *Kalis* NB 45
1337 *Caliz* NB 76
1337 Terra *Kalliss* NB 105
1346 *Callies* NB 46
1348 *Callies* NB 52
1350 *Callisz* NB 46
1364 *Calis, Kalis* CdB A XVIII 139
1374 *Callies* NB 41
1374 *Cabys, Callys* NB 48
1375 civitates, castra et opida: *Kaliz* NB 75
1375 *Kaliz* NB 76
1400 *N. Kalisz* MpWlkp
1460 *Cabysz, Chalisch* CdB A XXIV 180
1540 *Caliszek* SHGNM (Now. II 239)
1618 *Kalis* MpLubinus
1639–1641 *Kalis* MpGotho
1652 *Calis* (oder *Kalis*) TEB 36
1682 *Kalis* MpVisscher
1686 *Kalis* MpPalat.Posn.
1708 *Kalisch* MpChatelain
1724 *Kalis* MpHomann
1780 *Callies* MpSchm
1789 *Callies* MpGillyPom
1792 *Callies* MpGüssefeld
1804 *Callies* MpSotzmannKP
1827 *Callies* TBPP 321
1898 *Kallies* (Kr. Dramburg) GPP 102
1905 *Callies* MpPP
1934 (1945) *Kalisz* (*Kalies*) Koza 74
1946 *Kallies – Kalisz Pomorski, -sza -iego, kaliski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Kalisz Pomorski – Kallies* Rosp 114
1967 *Kalisz Pomorski* (miasto) SM 429
1976 *Kalisz* Kreja SWK 139

1981 *Kalisz Pomorski, -sza -kiego* WUNM II 13

2002 *Kalisz Pomorski* (Kalisz Kraiński, Kalisz Nowy) – *Kallies* Białecki SWNGPZ 89

2018 *Kalisz Pomorski* (Kalisz Kraiński, Kalisz Nowy) BiałSPZ 143

2019 *Kalisz Pomorski* UWNM 734

Etymologia nazwy

Nazwa miasta występuje w źródłach hist. od poł. XIII w. Pierwotnie brzmiała *Kalisz*, co potwierdza historyk niem. F.W.F. Schmitt w książce *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises* (Schmitt GDC 42):

„Markgraf Waldemar [...] Im Jahre 1303 schloss er zu Arnswalde ein Bündnis mit dem Bischof und in demselben Jahre stelle er auch die Grundungs-Urkunde für zwei Städte dieser Gegend, nämlich **Callies** und D. Crone” [„Margraf Waldemar (...) w 1303 r. zawarł sojusz z biskupem w Arnswalde, a w tym samym roku wydał również dokument założycielski dla dwóch miast na tym obszarze, mianowicie **Callies** i D. Crone” – tłum. BA].

S. Rospond uznaje, że pierwszy zapis n. miasta jako *Kaliss* upoważnia do odczytania jej prawdopodobnie jako *Kaliszcze*, ponieważ suf. *-iszcze* bywał notowany przez kancelistów niem. w formie uproszczonej, czyli jako *-is*, np. *Grodiss* = *Grodziszcze* (RospSEMiG 132). Jest to przykład uproszczenia pisowni, a następnie wymowy, bowiem grupa spółgłoskowa *-szcz-* przeszła w konsonant *-sz-*, stąd *Kaliszcz* → *Kaliss*. W okresie średniowiecza był produktywny psł. suf. *-išče*, który w późniejszych wiekach został zastąpiony suf. *-isko*: *grodziszcze* → *grodzisko*.

Zapisy hist. dowodzą, że w 1307 r. do urbonimu dodano człon *nowy*, stąd forma *Nowy Kalisz* (łac. *Novum Kalis*), która sugeruje powstanie n. relacyjnej dyferencyjnej w stosunku do n. miasta *Kalisz* w obecnym woj. wielkopolskim. Badacze ojkonimii nie wykluczają także, że jest to n. top., mająca pochodzenie przedśłowiańskie, powstała od psł. **kah, kaľ*, pol. ap. *kaľ* ‘błoto, bagno, teren podmokły’ (Sstp III 228 notuje ap. *kaľ* w znaczeniu ‘błoto, muł’), ponieważ miasto leży na terenie podmokłym nad rzeką Drawicą i kilkoma jeziorami, a więc n. ma uzasadnienie topograficzne, por. Rzduma I 240–241. Wyraz *kaľ* w znaczeniu ‘błoto, teren błotnisty’ występuje współcześnie w innych jęz. słow.: w bułgarskim i macedońskim (RospSEMiG 132). Por. także pol. *kalisko*, kasz. *kalsko, kalěsko, kalěšče* ‘błoto, bagno’ Sychta II 122. SSS II 353 zamieszcza psł. ap. *kaľ*, objaśniając jako ‘błoto, bagno, brud, nieczystości’. Notuje go także SJPdor III 485 w dwóch znaczeniach: 1. ‘odchody ludzkie lub zwierzęce; ekskrementy’, 2. *daw.* ‘błoto, kałuża, nieczystości’.

Trudny w interpretacji toponomastycznej jest suf. *-isz*, który występuje w nazwach geograficznych bardzo rzadko i tworzy derywaty odrzeczownikowe i odczasownikowe bez odcienia hipokorystyczności (RymNmiast 98; Malec SENGP 116; RzDuma I 241), jednakże model top. na *-isz* występuje w jęz. pol., np. w ap. *mokrzyysz*, por. stpol. ap. *mokradło* ‘teren mokry, wilgotny, trzęsawiska, moczary, bagna’, ap. *mokrość* ‘wilgotność, wilgoć’ i adi. *mokry* m.in. ‘wilgotny’ Sstp IV 324. Natomiast SłXVI: XIV 612 notuje ap. *mokrz* 1. ‘moc’, 2. ‘miejsce podmokłe, wilgotne’ oraz podaje informację, że synonimem ap. *mokrz* jest m.in. ap. *woda*.

J. Grzenia (za RospSEMiG) rekonstruuje jako pierwotne *Kaliszcze* od rzeczownika *kał* ‘miejsce błotniste, bagniste’ (Grzenia SNG 128), por. ap. **kaliszcze*, *kalisko* ‘kałuża’ NMP IV 268.

Według NMP IV 268 jest to n. przeniesiona z n. miasta *Kalisz* w Wielkopolsce (położonego nad rz. Prosną, l. dp. Warty), do której dodano łac. człon dyferencyjny *novus* ‘nowy’.

Zapis z 1540 r. oddaje efemeryczną formę *Kaliszek*, w której suf. deminutywny *-ek* zastąpił łac. adi. *novus* ‘nowy’, jednakże nie oddawał on znaczenia ‘nowy’, tylko ‘mały’.

E. Breza (1999: 91) zwraca uwagę, że miasto w czasie swojego istnienia praktycznie cały czas nosiło tę samą nazwę – *Kalisz*, którą wywodzi od ap. *kaliszcze* ‘błoto, muł, moczary’, uproszczonego z czasem do formy *kalisz*. Zaznacza także, że ap. *kalisz* posłużył do utworzenia innych n. miejscowości w Polsce: miasta *Kalisz* w Wielkopolsce, wsi *Kalisz* w woj. mazowieckim, w pow. ciechanowskim oraz wsi *Kalisz* w woj. pomorskim, w pow. kościerskim.

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował n. jako *Kalisz*. Jednakże członkowie KUNM zdecydowali się na zmianę członu dyferencyjnego *novus* na człon lokalizujący *pomorski*. Urzędowo n. wprowadzono Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Miasto nosiło dwie n. przejściowe: *Nowy Kalisz* (przywołanie pierwotnej formy urbonimu) oraz *Kalisz Kraiński*, w której człon dyferencyjny pochodzi od n. *Krajna* – n. krainy historycznej zamieszkiwanej przez Słowian, a od 1314 r. należącej do woj. kaliskiego, czyli jest to n. relacyjna lokalizująca, wskazująca na położenie miasta.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Kalisza Pomorskiego*

C. *Kaliszowi Pomorskiemu*

B. *Kalisz Pomorski*

N. *Kaliszem Pomorskim*

Msc. w *Kaliszu Pomorskim*

przymiotnik: *kaliski* (wg Krei także: *kaliszański* Kreja SWK 139, wg Rosponda: *kaliskopomorski*)

nazwy mieszkańców: *kaliszanin, kaliszanka, kaliszanie*

Bibliografia

Kratz SP 54–57; Kreja SWK 139; NMPŚ 66–67; RospSEMiG 132; RzDuma I 240–241; RymNmiast 98; Białecki *Herby* 60; Breza 1999: 91; NMP IV 268; Grzenia SNG 128.

Kamień Pomorski

Informacje historyczne¹³⁰

Prawa miejskie: 1274 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Cammin in Pommern*

Początek miastu dała istniejąca od IX w. słow. osada rybacka i portowa. Następnie powstał gród obronny Wolinian i siedziba książąt zachodniopomorskich na wodnym szlaku handlowym rz. Dziwny. W 1274 r. Kamień otrzymał prawa miejskie. W 1176 r. z Wolina do Kamienia przeniesiono biskupstwo podległe arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, jednakże już w 1188 r. zerwano to uzależnienie i biskup kamieński podlegał bezpośrednio Rzymowi. W XII w. po upadku Wolina miasto silnie się rozwinęło (wały, fortyfikacje, port, plac targowy). W XIV w. przystąpiło do Hanzy, ale w XV w. wskutek zapiaszczenia rz. Dziwny doszło do upadku miasta. W XVII w. należało do Szwecji (1630–1679), następnie do Brandenburgii (od 1679 r.) i Królestwa Prus, które powstało w 1701 r. W 1876 r. odkryto tu źródła solankowe i ich lecznicze właściwości, od tego czasu Kamień stał się uzdrowiskiem, wykorzystującym także do zabiegów leczniczych borowinę z okolicznych torfowisk.

W 1945 r. miasto zniszczone w 40%, w tym prawie całkowicie Stare Miasto. W Kamieniu zlokalizowany jest port morski z basenem rybacko-żeglarskim, jest to także uzdrowisko (źródła solankowe i pokłady borowiny). Co roku odbywa się tu Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej, cykliczna impreza organizowana od 1964 r.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. kamieński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Kamień Pomorski

¹³⁰ Historia miasta: R. Kiersnowski, *Kamień i Wolin*, „Przegląd Zachodni” 1951, t. 7, z. 9–10, s. 178–225; Białecki *Herby* 60–62.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półn.-zach. części woj. zachodniopom., na Pobrzeżu Szczecińskim, na Wybrzeżu Trzebiatowskim, nad brzegiem Zalewu Kamieńskiego, 7 km od wybrzeża Morza Bałtyckiego, do którego ma dostęp poprzez cieśninę rzeki Dziwnej (niem. Dievenow). Leży nad dwiema zatokami Zalewu Kamieńskiego: Karpinką od półn. i Promną od zach. Za zatoką Promną znajduje się Wyspa Chrząszczewska (niem. Insel Gristow). Na półn. tej wyspy w rzece Dziwnej znajduje się Głaz Królewski albo Czarci Kamień (20 m obwodu, wystaje 3 m ponad wodę), czyli pozostałości wielkiego głazu narzutowego, od którego miasto wzięło swoją nazwę.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 074 ha (11 km²), 8 846 mieszk. (31.12.2020 r. – 8 677)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1022 mieszk.

1782 r. – 1914

1792 r. – 1776

1794 r. – 1870

1812 r. – 1969

1816 r. – 1965

1831 r. – 2886

1843 r. – 3486

1852 r. – 4736

1861 r. – 5178

1895 r. – 5759

1939 r. – 6070

1946 r. – 1576

1970 r. – 6270

2009 r. – 9124

2012 r. – 9190

Dokumentacja źródłowa

(1112–1118) castro in loco vocabulo *lapis* MPH I 452

1124 ad castrum *magnum Gamin* (!) dictum MPH II 40

1124 *Gamen, Chamin* MPH II 45

- 1124 *Caminam* MPH II 83
1127 *Gaminam* MPH II 69
1140 *Chamin* PU I 30
1140 *Chamim* MPH II 19; 1140 *Chamin* [przypis: Kammin] Boehmer GSS 10
1140 *Chamim, Cammyn* PU 133
1151 *Camin* PU I 52
1159 castrum *Camin* PU I 48
(1175) *Cammin* Pom 101
1175 de *Camyn* Kratz GK 1
1176 *Camyn* PU I 67
1181 *Camin* PU I 88
1182 *Caminensin* episcopus Kratz SP 59
1188–1189 civitas *Kammyn* PU I 111, 1188 civitas *Camyn* Kratz SP 59
1188 *Kamyn* PU II 47
1216 *Camin* PrUr 1/1, 8
1223 (Wartislaw) III. dominus *Caminensin* genannt Kratz SP 59
1255 *Camyn* PU II 16
1262 *Cammin* PU II 93
1274 consulibus et burgensibus de *Camin* ipsam civitatem nostram *Camin* jure Theu-
tonico dedimus possidentam Kratz SP 59
1282 *Camyn* XV sub a. MPH III 395
1288 *Camyn* PU III 33
1321 *Cammin* PU VI 31
1321 ipsam civitatem *Camin* et totam terram *Caminensem*; totum dominium, quod
nobis ab antiquo et de novo aquistium competebat Kratz SP 61
1400 *Kamień* MpWlkp
1418 *Camyn* Boehmer GSS 376
1456 *Cammin* CdB A XXI 66
1490 *Camin* Klempin DBGP 5
1491 *Cammyn* Klempin DBGP 57
1538 *Cammyn* HKPom 1/4, 104
1618 *Camin, Cammin* MpLubinus
1639–1641 *Cammin* MpGotho
1652 *Cammin* TEB 36
1682 *Cammin* MpVisscher

- 1708 *Cammin* MpChatelain
 1724 *Cammin* MpHomann
 1780 *Cammin* MpSchm
 1784 *Cammin* Brügg II 2
 1789 *Cammin* MpGillyPom
 1792 *Cammin* MpGüsefeld
 1804 *Cammin* MpSotzmannKP
 1827 *Cammin* TBPP 157
 1882 *Kamień*, niem. *Cammin*, m. pow. na Pomorzu, okr. reg. szczeciński, nad strugą Dievenow przy jez. kamieńskim i ujściu Odry SG III 740
 1898 *Kammin i. Pomm.* (Kr. Kammin) GPP 70
 1905 *Kammin* MpPP
 1934 (1945) *Kamień (Cammin)* KozA 74
 1945 *Kamień* MPol nr 33 poz. 196
 1946 *Cammin i. P. – Kamień Pomorski, -nia -ego, kamieński* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Kamień Pomorski – Cammin i. P.* Rosp 116
 1967 *Kamień Pomorski* (miasto) SM 435
 1981 *Kamień Pomorski, -nia -kiego* WUNM II 23
 2002 *Kamień Pomorski – Cammin i. P.* Białecki SWNGPZ 90
 2018 *Kamień Pomorski – Cammin in Pommern* BiałSPZ 145
 2019 *Kamień Pomorski* UWNM 745

Etymologia nazwy

Ojkonim *Kamień* jest jedną z najczęściej występujących nazw miejscowych w Polsce, słownik NMP IV notuje 35 miejscowości o n. *Kamień* oraz dodatkowo n. m. *Kamień* z członami określającymi.

Miasto ma bardzo wczesne zapisy źródłowe, w których obserwujemy ewolucję formy ojkonimu. Pierwszy zapis z lat 1112–1118 zawiera łac. n. zamku [castro in loco vocabulo] *lapis* (: łac. ap. *lapis* ‘kamień’). W 1124 r. zapisano *Gamin* – może pomyłka pisarska?, w 1140 r. – *Chamin*, także *Chamim*, czyli spółgłoskę *k* oddano przez *ch*. Niem. prawnik i badacz historii Pomorza Felix Boehmer prostuje, że chodzi o aktualną dla niego n. miasta *Kammin* (GSS 10). W 2. poł. XII w. wystąpiła n. *Cammin*, która prawie w identycznej formie przetrwała do 1945 r. W zapisie z 1188 r. pojawiła się informacja, że było to już miasto. K. Rymut podaje, że w sagach skandynawskich z poł. XIII w. słow. urbonim był tłumaczony jako *Steinborg* (: niem. ap. *Stein* ‘kamień’, duń.

sten-, niem. ap. *Burg* ‘miasto’) (RymNmiast 100), zaś S. Rospond przywołuje nordyckie *Steinborg*, czyli ‘gród z kamienia’ (SEMIG 134). Historyk T. Białecki uważa, że n. *Steinborg* pojawiła się w sagach skandynawskich już w XII w. i tłumaczy ją jako ‘Kamienny Gród’ (Białecki *Herby* 63).

Niemiec K. Schlemmer (1912, s. 12) objaśnia znaczenie słow. ap. *kamen* jako ‘kamień, miejsce kamieniste’, a więc uznaje za n. top., miasto mające związek z kamieniem lub powstałe na miejscu kamienistym.

Według polskich onomastów rekonstrukcja formy ojkonimu to **Kamenb* i jest to słow. n. dwumotywyjna: n. top., prymarna od ap. *kamień*, m.in. ‘kamień, głaz, odłam skalny’ Sstp III 230. Ten kamień to olbrzymi głaz narzutowy znajdujący się w korycie rz. Dziwny, zwany *Glazem Królewskim* lub *Czarcim Kamieniem*, który w dawnych czasach służył żegludze i wskazywał drogę żeglarzom (taką interpretację zawiera SSS II 361).

Drugą interpretację wprowadził S. Rospond (SEMIG 134), który uznał analizowany urbonim za n. kult. i wyprowadził ją od kamiennych obwarowań, co potwierdza najstarszy łac. zapis określający gród w miejscu zwanym *lapis* (czyli zwanym *kamieniem*). Zdaniem badacza „tak starożytne określenie *Kamień* mogło się tylko odnosić do wzniesienia, na którym założono grodziszcze z kamienia. A zatem n. kult., nie zaś topograficzna” (SEMIG 134).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował n. miasta jako *Kamień*. Na polskiej mapie wojskowej¹³¹ z 1937 r. obiekt oznaczono jako *Cammin (Kamień)*. Członkowie KUNM dodali człon dyferencyjny o funkcji lokalizującej *pomorski* w celu odróżnienia od innych miejscowości o n. *Kamień*, licznie występujących w Polsce, np. wieś w woj. mazowieckim, pow. białobrzegi, gm. Białobrzegi; wieś w woj. wielkopolskim, pow. kolski, gm. Koło; wieś w woj. pomorskim, pow. wejherowski, gm. Szemud. Także nazw zestawionych z członem *Kamień* mamy w Polsce kilkanaście, np. *Kamień Górowski* (wieś w woj. dolnośląskim, pow. górski, gm. Wąsosz, od n. miasta *Góra*), *Kamień Krajeński* (miasto w woj. kujawsko-pom., pow. sępoleński, od n. regionu *Krajna*), *Kamień Śląski* (wieś w woj. opolskim, pow. krapkowicki, gm. Gogolin, od n. regionu *Śląsk*) (Malec SENG 118).

W woj. zachodniopomorskim spotykamy podobne n. m., np. *Kamień* – wybudowanie na pld. wsch. od miejscowości Żydowo, analizowane przez E. Rzetelską-Feleszko i J. Dumę (RzDuma I 263), a także *Kamień Rymański* w pow. kołobrzeskim (n. niem.

¹³¹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S19_122_WOLLIN_\(WOLYN\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S19_122_WOLLIN_(WOLYN)_1937_300dpi.jpg).

Hohenfier), o której A. Chludziński pisze, że jest to n. nadana przez KUNM po 1945 r., jednakże jest to n. pseudotop., gdyż nie ma związku z jakimś rzeczywistym kamieniem albo okolicą obfitującą w skały, czyli jest to przykład chrztu nazewniczego KUNM (Chludziński 2011: 73), por. Belchnerowska PMT XIII 34.

Nazwę *Kamień Pomorski* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto nie nosiło nazwy przejściowej.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Kamienia Pomorskiego*

C. *Kamieniowi Pomorskiemu*

B. *Kamień Pomorski*

N. *Kamieniem Pomorskim*

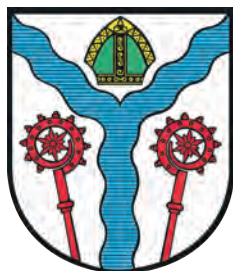
Msc. w *Kamieniu Pomorskim*

przymiotnik: *kamiński*

nazwy mieszkańców: *kamienianin, kamienianka, kamienianie* (SNOM 254 podaje, że nazw mieszk. nie tworzy się)

Bibliografia

Kratz SP 58–66; TrEO II 10; LorSNH 43; SSS II 360–363; RospSEMiG 133–134; Homa 1987: 47; RymNmiast 100; Białecki *Herby* 63; RzDuma II 13–14; NMP IV 298–299; Malec SENG 117–118; Grzenia SNG 130; SNOM 254; Kociuba *Pomorze* 458–469; Rzetelska-Feleszko 2019: 53–54.

Karlıno

Informacje historyczne¹³²

Prawa miejskie: 1385 r. (data założenia: 1240 r.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Körlin an der Persante*

Miasto leży na dawnym szlaku solnym, który prowadził z Kołobrzegu do Wielkopolski. Zlokalizowano tu przeprawę i strażnicę celną, w której pobierano cło od drewna transportowanego do warzelnii kołobrzeskich.

W XIII w. wzniesiono zamek, który był własnością biskupów kamieńskich. Jako miasto wystąpiło w dokumencie z 1299 r. (*civis in Corlin*). W 1372 r. przeniesiono tu z Kamienia siedzibę biskupstwa. Od 1653 r. miasto znajdowało się pod rządami Brandenburgii, następnie Prus. Na przełomie XVIII i XIX w. rozwijało się tu tkactwo. W 1859 r. poprowadzono tędy linię kolejową. Pod koniec XIX w. powstała fabryka maszyn, rozwijał się także przemysł spożywczy i drzewny.

Miasto zdobyte przez aliantów 4.03.1945 r., nie doznało większych zniszczeń. W okresie 1945–1947 było miastem powiatowym, od 1958 r. w granicach pow. białogardzkiego. Karlıno kontynuuje tradycje przemysłu drzewnego (produkcja płyt pilśniowych, sklejki, fornirów oraz tzw. płyty karlińskiej – płyta z gałęzi, kory). Znane jest z przemysłu wydobywczego i wybuchu gazu ziemnego 9.12.1980 r.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopom., pow. białogardzki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Karlıno

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płn.-wsch. części woj. zachodniopom., leży na Równinie Białogardzkiej, nad rz. Parsętą (dawniej Prośnica¹³³, niem. Persante) i rz. Radew

¹³² Historia miasta: Białecki *Herby* 63–64.

¹³³ Andrzej Wędzki w SSS IV 36 uznaje n. Prośnica za niewłaściwą.

(niem. Radüe), na płd. od Koszalina, nieopodal wzgórza pochodzącego z utworów zlodowacenia bałtyckiego.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 940 ha (9 km²), 5 919 mieszk.
(31.12.2020 r. – 5 862)

Informacja demograficzna

1740 r. – 566 mieszk.

1782 r. – 894

1792 r. – 851

1794 r. – 909

1812 r. – 1060

1816 r. – 1225

1831 r. – 1745

1843 r. – 2193

1852 r. – 2633

1861 r. – 3147

1895 r. – 3039

1939 r. – 3429

1946 r. – 2115

1970 r. – 3514

2013 r. – 5982

Dokumentacja źródłowa

1299 *Corlin* PU III 366, Perl 512, TrEO I 141

1299 Horn, civis in *Corulin* Kratz SP 67

(1299) *Cornlin* PU III 381

1304 *Korlin, Karlin* PU IV 155

1308 opidum *Corlin* Kratz SP 67

1313 *Corlin* PU V 131

1338 *Corlyn* PU X 260

1342 *Corlyn* PrUr III 377

1385 castrum *Corlinense* cum civitate Kratz SP 67

1469 *Corulin, Corlin* CG I 985

1490 castrum *Corlin* Klempin DBGP 11

- 1556 *Cörlin* RzDuma I 123
1618 *Corlin* MpLubinus
1639–1641 *Corlin* MpGotho
1652 *Cörlin* TEB 41
1682 *Corlin* MpVisscher
1708 *Corlin* MpChatelain
1724 *Corlin* MpHomann
1780 *Coerlin* MpSchm
1784 *Cörlin* Brügg II/2 518
1789 *Cörlin* MpGillyPom
1792 *Cörlin* MpGüssefeld
1804 *Cörlin* MpSotzmannKP
1807 do *Korlina* Font XXVI 223
1827 *Cörlin* TBPP 241
1898 *Körlin* (Kr. Kolberg-Körlin) GPP 128
1905 *Cörlin* MpPP
1912 *Körlin* Schlemmer 12
1934 (1945) *Korlıno* [*Chorzelino*] (*Körlin*) KozA 80
1946 *Körlin a/Pers.* – *Karlıno, -na, karlıński* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Karlıno – Körlin a. Persante* Rosp 119
1967 *Karlıno* (miasto) SM 444
1981 *Karlıno, -na* WUNM II 37
2002 *Karlıno* (Koralin, Korlin, Korlıno) – *Körlin a. Persante* Białecki SWNGPZ 93
2018 *Karlıno* (Koralin, Korlin, Korlıno) – *Körlin a. Persante* BiałSPZ 150
2019 *Karlıno* UWNM 761

Etymologia nazwy

Nazwa znana od średniowiecza, pierwszy zapis pochodzi z 1299 r. Niem. badacz Pomorza K. Schlemmer (Schlemmer 12) podaje, że n. m. to „*Körlin*, früher *Corulin*, vom PN *Chorula. Korwin*”, czyli jest to n. słow., dierz. od n. os. *Chorula* (in. *Korwin*), z suf. *-in*.

Zdaniem K. Rymuta pierwotna n. miasta to *Chorzelin*. Została ona zniekształcona przez grafię i fonetykę niem. i uzyskała z czasem postać *Körlin*. Jest to słow. n. dierz. od n. os. *Chorzela* SSNO I 334, z suf. *-in* (por. n. m. *Chorzela, Chorzelino, Chorzelów* NMP II 73). Za mniej prawdopodobną uznaje badacz pierwotną formę n. jako *Karlin* i pochodzenie n. miasta od im. *Karl* (= *Karol*), ponieważ w takiej sytuacji urbonim miałby postać *Karłów* (RymNmiast 102).

Tę drugą interpretację przyjmują E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma I 123–124) oraz A. Chludziński (2008b: 35), którzy uznają za słow. n. dzierz., z suf. *-in* od n. os. *Karl(a)*, por. *Karl*, *Karol* SSNO II 538, w której bardzo wczesnie dokonano substytucji samogłoski *a* przez *o*. J. Grzenia tłumaczy znaczenie urbonimu jako ‘własność Karla’ (Grzenia SNG 133). Podobnie uważa E. Breza (n. dzierz. od im. *Karl*), przedstawia jednakże formę suf. jako *-ino* (Breza 1999: 95), tak jak S. Rospond (SEMiG 135).

Ostatnia n. niem. miała postać *Körlin a. Persante*, w której do ojkonimu dodano wyrażenie przyimkowe *an der Persante*, czyli ‘nad Parsętą’. Człon lokalizujący, w skład którego wchodził hydronim, był stosowany w nazwach niem. w celu odróżnienia od innych miejscowości o tej samej nazwie, np. *Treptow*, dziś *Trzebiatów* (osada w pow. starogardzkim) oraz *Treptow a. Rega* (nad Regą), dziś *Trzebiatów*.

Ksiądz S. Kozierowski w 1934 r. zrekonstruował n. jako *Korlino* [*Chorzellino*]. Na polskiej mapie wojskowej¹³⁴ z 1937 r. miasto oznaczono jako *Karlin*, czyli w formie zbliżonej do dzisiejszej, jednakże w rodzaju męskim. Uronim *Karlino* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Kilka miesięcy po wojnie używano określeń będących adaptacjami fonetycznymi n. niem., tj. *Koralin*, *Korlin*, *Korlino*, w których niem. *ö* oddawano jako *o*.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Karlina*

C. *Karlinu*

B. *Karlino*

N. *Karlinem*

Msc. w *Karlinie*

przymiotnik: *karliński*

nazwy mieszkańców: *karlinianin*, *karlinianka*, *karlinianie*

Bibliografia

Kratz SP 67–70; TrEO I 141; Górniewicz 1976: 43; Kreja SWK 140; NMPŚ 67–68; RospSEMiG 135; RzDuma I 123–124; RymNmiast 102; Białecki *Herby* 64; Breza 1999: 95; NMP IV 338–339; Chludziński 2008b: 35; Grzenia SNG 133; Kociuba *Pomorze* 552–555.

¹³⁴ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 32 Kolberg (Kołobrzeg), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg).

Kołobrzeg

Informacje historyczne¹³⁵

Prawa miejskie: 1255 r. (data założenia: VIII w.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Kolberg*

Kołobrzeg to jedna z najstarszych osad słow. na Pomorzu Zach., pierwotnie była to osada warzelników soli. W źródłach pisanych występuje już w 2. poł. X w. (*salsae Cholbergensis*); nazwa *Colbreg* wystąpiła w Żywocie św. Ottona (1128 r.) oraz w *Kronice* Galla Anonima (*Cholbreg*). W roku 1000 Bolesław Chrobry założył w mieście biskupstwo dla całego Pomorza, jednakże biskupstwo wkrótce upadło (w latach 1007–1013). Od XIII w. znajdowało się pod zarządem biskupów kamieńskich. W 1138 r. po śmierci Bolesława Krzywoustego Kołobrzeg wszedł w skład Księstwa Pomorskiego. Od XIV w. był członkiem bałtyckiej Hanzы. W 1653 r. stał się miastem brandenburskim i został przekształcony w twierdzę, którą pozostał do 1872 r. Od tego czasu Kołobrzeg zyskał status uzdrowiska, którym stał się oficjalnie w 1967 r.

Podczas działań wojennych II wojny światowej (4–18.03.1945 r. bitwa o Kołobrzeg) miasto zostało zniszczone w 95%, zaś port i zakłady przemysłowe w 100%. Obecnie jest to miejscowość wypoczynkowa i uzdrowiskowa ze źródłami wody mineralnej, solanki oraz pokładami borowiny. W mieście działa port morski o funkcji handlowej, pasażerskiej, rybackiej i jachtowej.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba władz pow. kołobrzесьkiego, gminy miejskiej Kołobrzeg i gminy wiejskiej Kołobrzeg

¹³⁵ Historia miasta: J.F. Wachs[en], *Historisch-diplomatische Geschichte der Altstadt Colberg*, Halle 1767; H. Riemann, *Geschichte der Stadt Kolberg*, Kolberg 1873 (wyd. 2 Kolberg 1924); R. Stoewer, *Geschichte der Stadt Kolberg*, Kolberg 1927; L. Leciejewicz, W. Łosiński, E. Tatarczyńska, *Kołobrzeg we wczesnym średniowieczu*, Wrocław 1961; Białecki *Herby* 65–68.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półn. części woj. zachodniopom., nad Morzem Bałtyckim, u ujścia rz. Parsęty (dawniej Prośnica, niem. Persante) do Zatoki Pomorskiej, z portem morskim. Jest to znane uzdrowisko (źródła wody mineralnej, solanki oraz pokłady borowiny) z trzema letnimi kąpieliskami morskimi. Miasto jest zlokalizowane na pograniczu dwóch makroregionów: Pobrzeża Szczecińskiego i Pobrzeża Koszalińskiego i dlatego zach. część Kołobrzegu należy do Wybrzeża Trzebiatowskiego, wsch. natomiast do Wybrzeża Słowińskiego.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 2 567 ha (26 km²), 46 367 mieszk. (31.12.2020 r. – 46 198)

Informacja demograficzna

1740 r. – 5027 mieszk.

1782 r. – 4006

1792 r. – 4189

1794 r. – 4319

1812 r. – 5597

1816 r. – 5210

1831 r. – 6221

1843 r. – 7528

1852 r. – 8658

1861 r. – 10082

1895 r. – 18622

1925 r. – 30 115

1939 r. – 33 580

1946 r. – 2816

1960 r. – ok. 17 000

1970 r. – 25 936

2006 r. – ok. 44 000

2016 r. – 46 463

Dokumentacja źródłowa

975 salsae *Cholbergensis* Pom 24

1000 salsa *Colbergensis* ecclesia Schlemmer 12

- 1124 *Colbrech*, 1125 *Colubregam* RzDuma I 251
(1140) *Cholberg* PU I 33
1140 *Cholberg* [przypis: Kolberg] Boehmer GSS 10
1159 *Coluberch* PU I 48, 1159 *Coluberch* PU I 52
1173 *Colbiarg* PU I 75
1175 Bars castellanus de *choleberch* Kratz GK 1
1176 *Colberg* PU I 70
1177 *Colubrech*, 1178 *Coluberc* RzDuma I 251
1180 *Cholleberge*, in *Choleberge* PU I 84
1182 *Cholberch* Pom 127
1186 *Colberch* PU I 102
(1208) 1254 *Colberge* PU I 185
(1227) XVI *Choleberg* PU I 302
1253 *Cholbrege* PU I 579
1276 *Colberg* PU II 321
1313 *Colberg* PU V 88
1388 von *Kolberg* Font XXXIX 41
1489 *Colberg* Font XLIII 6, 1489 *Colberg* Klempin DBGP 4
1490 in opido *Colberch* Klempin DBGP 12
1490 in *Cofslin* et *Colberge* Klempin DBGP 28
1506 *Colberch* Font LIX 142
1540 *Colberge* PomKirch II 32
1618 *Colbergk*, *Colberg* MpLubinus
1639–1641 *Colberg* MpGotho
1652 *Colberg* (dawniej nazywany *Collobrega*) TEB 39
1659–1665 w *Kolbrzegu*, do *Kolberka* Luwlkp III 64, 65
1682 *Colberg* MpVisscher
1708 *Colberg* MpChatelain
1724 *Colberg* MpHomann
1780 *Colberg* MpSchm
1784 *Colberg* (in alten Urkunden *Choluberch*, *Coluberc*, *Colubriech*, *Colebrege*, *Colobrega*, *Cholberg*, *Colieberghe* und *Cholberg* genannt) Brügg II/2 462
1789 *Colberg* MpGillyPom
1792 *Colberg* MpGüsfeld
1804 *Colberg* MpSotzmannKP

- 1809 do *Kolberga* Font XVI 27
- 1827 *Colberg* oder *Kolberg* (in alten Urkunden *Choluberch*, *Colubrec*, *Colubriech*, *Collebrege*, *Cholobreca*, *Cholobrega*, *Colleberghe*, *Cholberg*, *Colberghe*, *Cholbergh* genannt) TBPP 235
- 1883 *Kołobrzeg*, niem. *Colberg* SG IV 277
- 1898 *Kolberg* (Kr. Kolberg-Körlin) GPP 128
- 1905 *Colberg* MpPP
- 1912 *Kolberg*, andere Formen: *Cholberg*, *Cholobrega*, *Colobrega* Schlemmer 12
- 1934 (1945) *Kołobrzeg* (*Kolberg*) KozA 79
- 1946 *Kolberg* – *Kołobrzeg*, *-u*, *kołobrzesci* MPol nr 44 poz. 85
- 1951 *Kołobrzeg* – *Kolberg* Rosp 133
- 1967 *Kołobrzeg* (miasto) SM 499
- 1981 *Kołobrzeg*, *-gu* WUNM II 140
- 2002 *Kołobrzeg* – *Kolberg* Białecki SWNGPZ 102
- 2018 *Kołobrzeg* – *Kolberg* BiałSPZ 167
- 2019 *Kołobrzeg* UWNM 872

Etymologia nazwy

Badacze nazewnictwa miejscowego uważają, że n. jest jedną z najstarszych na Pomorzu, stąd jej jednoznaczne odczytanie nie jest możliwe. Utrudnia to także zniekształcenie zapisu na przestrzeni lat. W języku niem. n. miasta spetryfikowała się pod postacią *Colberg*, a następnie *Kolberg*. Pochodzenie i znaczenie urbonimu jest przedmiotem zainteresowań wielu językoznawców, np. n. miasta opisywała A. Belchnerowska (wykaz jej opracowań w końcowej cz. hasła). Najpełniejszego przeglądu dotychczasowych teorii na temat pochodzenia n. *Kołobrzeg* dokonał jednak A. Chludziński (2011: 80–85). Poniżej streszczenie fragmentu jego opracowania *Nazwy miejscowe powiatu kołobrzesciego*.

1. Pierwsza próba wyjaśnienia etymologii n. *Kołobrzeg* należy do Kosmosa von Simmerna i pochodzi z ok. 1600 roku¹³⁶. Autor jako pierwszy łączy fakt powstania nazwy z solą. Według niego w czasie jakiegoś polowania na wilki zziądane psy przywiodły myśliwych do źródeł, z których płynęła słona woda. Dlatego to miejsce zaczęto nazywać *Kohlenberg* od znajdujących się tu *mielerzy*, niem. *Kohlen(meiler)* ‘stos paleniskowy z układanych warstwami drewnia’, w tym wypadku służących do warzenia soli,

¹³⁶ Za: A. Belchnerowska, *Nazwa miejscowa „Kołobrzeg”*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze” 1976, nr 4, s. 15.

z 2. członem niem. ap. *Berg* ‘góra, wzniesienie’. Jednak tego typu wyjaśnienia należy zaliczyć do etymologii ludowej.

2. W XVIII w. powstało kilka nowych etymologii, które, zazwyczaj z negatywną oceną, przytacza historyk Johann Friedrich Wachs¹³⁷. Mówi m.in., że 1. człon n. jest niem. adi. *kalt* ‘zimny’ albo *kahl* ‘łysy’ (w znaczeniu pozbawiony drzew, n. nawiązuje do wyrębu okolicznych lasów). Przytacza też koncepcję nawiązującą do n. miasta *Kolbacz*, która pochodzi od ap. *kielbasa* (a raczej od n. os. *Kielbasa*). Nazwa miasta *Kołobrzeg* ma związek z kształtem pobliskiej góry, która przypomina tłustą kielbasę. Badacz wskazuje też możliwość pochodzenia ojkonomu z jęz. celtyckiego (!), z 1. członem w formie ap. *Kohlen* ‘miasto’. Jego autorska hipoteza wiąże się z domysłem, że 1. człon n. to jakoby słow. wyraz *cholob* ‘wzgórze; głowa’, a 2. człon to *-reca*, czyli *rzeka*, a więc ‘wzgórze nad rzeką’.

3. Kolejna hipoteza¹³⁸ wiąże omawiany urbonim z pochodzeniem germańskim, wówczas w 1. członie mamy wczesnogermański ap. *gol*, *gel*, który później przekształcił się w niem. ap. *Quelle* ‘źródło’, natomiast 2. człon to niem. ap. *Berg* ‘góra’. Wobec tego, używając współczesnej niemieckiej, *Kołobrzeg* to *Quell(en)berg*, czyli ‘Źródłana Góra’, przy czym owe źródła należy łączyć ze źródłami solankowymi.

4. Kolejna hipoteza wiąże n. miasta z solą. Jej autorem jest Johann Ludwig Quandt, który powołuje się na zapis z *Kroniki* Thietmara i objaśnia ojkonom dosłownie jako *Salzberg* ‘Solna Góra’¹³⁹.

5. W XIX w. pojawiła się etymologia H. Riemanna¹⁴⁰, który także połączył ojkonom z niepotwierdzonym źródłowo wyrazem *koł*, *chol* ‘sól’, a więc wtedy należałoby mówić o ‘Solnej (Słonej) Górze’. Zapewne taką hipotezę argumentuje zapis z 1214 r. *in Cholberge in monte salis* = łac. „w Kołobrzegu na słonej górze”, choć oczywiście mogło chodzić o znaczenie przenośne, a nawet słowo *mons*, w miejscowniku l. poj. *Monte*, mogło oznaczać ‘kopalnię’.

6. Kolejna lekcja n. *Kołobrzeg* łączy ją z warunkami gospodarczymi. Ze względu na to, że w mieście pierwotnie były zlokalizowane warzelnie soli (zapewne już od VII w.), powstała pseudoetymologia¹⁴¹, która tłumaczy, że w okolicy był *goły brzeg* po wycięciu

¹³⁷ J.F. Wachs[en], *Historisch-diplomatische Geschichte der Altstadt Colberg...*, s. 5.

¹³⁸ H. Griebenow, *Der Name Kolberg*, „Unser Pommerland” 1924, J. 9, H. 6, s. 239–240.

¹³⁹ J.L. Quandt, *Colberg und Altstadt zur wendischen Zeit*, „Baltische Studien” 1869, Bd. 23, s. 143–158.

¹⁴⁰ H. Riemann, *Geschichte der Stadt Kolberg...*

¹⁴¹ Por. np. „Gazeta Wyborcza Szczecin”, 14–15 sierpnia 2002, s. 5.

lasu, gdyż do odparowywania soli pozyskiwanej z solanek potrzebne były wielkie ilości drewna.

7. Kolejna etymologia jest autorstwa Kwiryny Handke z 1979 r., która rekonstruuje n. jako **Gol-o-bregъ*, z 1. członem od adi. **golъjb* ‘goły, bezleśny, nieporośnięty roślinnością’, w członie 2. ap. *brzeg*: 1. ‘brzeg (nadwodny), pobrzeże’, 2. może ‘koryto rzeki’ Sstp I 169. Na poparcie tej hipotezy badaczka¹⁴² podaje wyraz kasz. *gotobżeg*, stpol. *gotobrzeg* ‘piaszczysty teren położony nad brzegiem morza’, a także pojęcia typu *gotoledź*, *gotoborze*. Taka interpretacja znajduje potwierdzenie w warunkach topograficznych okolic Kołobrzegu, teren przy ujściu rz. Parsęty od wieków był niezalesiony w przeciwieństwie do terenów położonych dalej od morza.

8. Kolejna mało prawdopodobna interpretacja n. miasta wiąże ją z pochodzeniem od wyrażenia przyimkowego *koło* brzegu¹⁴³. Po raz pierwszy w źródle polskim pojawia się ona w formie żeńskiej *Kołobrzega* w *Słowniku języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego z początku XIX wieku. Jest tu objaśnione jako „Słowiańskie miasto w Pomeranii” i podany jest jej odpowiednik w jęz. niem. *Kolberg in Pommern*. Słownik podaje znaczenie n. *Kołobrzega*: „nazwisko oznacza posadę, około brzegu morskiego”¹⁴⁴. Taką motywację prezentują także K. Schlemmer i M. Vollack oraz polski historyk T. Białycki (*Herby* 69). Porównanie z nazewnictwem całej słowiańszczyzny pokazuje, że nie tworzono takich nazw, a przecież osady ludzkie zakładano wszędzie w pobliżu jakichś zbiorników wodnych, nad jakimiś brzegami. Ponadto trzeba wziąć pod uwagę, że pierwotnie Kołobrzeg był zlokalizowany w innym miejscu (dzisiejszym Budzistowie), odległym od brzegu morza o kilka kilometrów. Dopiero w 1255 r. nastąpiło nowe założenie miasta, tzn. przeniesiono je w inne miejsce – dzisiejszej Starówki. Można by oczywiście łączyć tę nazwę z lokalizacją nad rz. Parsętą. Gdyby jednak nazwa powstała od takiego połączenia przyimkowego, to miałyby postać *Kołobrzeże* (podobnie jak *Podgórze*, *Zalesie*). Dodatkowym argumentem przeciw tej teorii – zdaniem A. Chłudzińskiego, który powołuje się na H. Górnowicza (1976: 33) – jest brak przyimka *koło* w jęz. pol. w okresie wczesnośredniowiecznym, kiedy powstała osada i jej nazwa.

9. Istnieje także etymologia ojkonimu przedstawiona przez językoznawcę kaszubskiego J. Trepczyka¹⁴⁵, który uznaje go za połączenie przyimka kasz. *kol*, *kole* ‘pod,

¹⁴² K. Handke, *Jeszcze jedna możliwość interpretacji pochodzenia nazwy „Kołobrzeg”*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze” 1979, nr 6, s. 59–63.

¹⁴³ F. Sławski, *Etymologia nazw „Kolo” i „Kołobrzeg”*, „Język Polski” 1970, r. 50, s. 80.

¹⁴⁴ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1808, s. 410.

¹⁴⁵ J. Trepczyk, *Jesz o mionie miasta „Kolberg”*, „Pomerania” 1981, nr 5, s. 22.

koło' i ap. psł. **bergъ*, kasz. *zberk* 'krawędź, brzeg'. Tak więc był to gród „kol berga”, „kol zberka”, czyli kasz. *Kolberg(a)*, przy czym zaznacza się, że forma ta nie ma niczego wspólnego ze zmienioną n. pol. Na dzisiejszym Pomorzu Środkowym w średniowieczu, także we wczesnym średniowieczu, wpływy kaszubszczyzny jako jednego z dialektów pomorskich były ważne, jednakże hipoteza J. Trepczyka jest nie do przyjęcia.

10. Kolejna etymologia ma związek z 1. członem w postaci ap. *koło* 'okrąg', więc n. miasta można tłumaczyć jako 'okrągła góra' lub 'okrągły brzeg'.

11. Za najbardziej prawdopodobne uznaje A. Chludziński wyjaśnienie A. Belchnerowskiej¹⁴⁶, że jest to n. złożona z psł. ap. **kolъ*, pol. *koł* (jak *kołek*) 'pał, drag, żerdź' Sstp III 370 i wyrazu **bergъ*, pol. *brzeg*, tu być może także w ówczesnym znaczeniu 'wzgórze', które to wyrazy były pierwotnie połączone spójką *-o-* (jak w wyrazie złożonym *kamieniołom*), w znaczeniu 'miejsce otoczone kołami (palisadą) nad brzegiem lub na wzniesieniu' (SSS II 445; RymNmiast 111; Białecki *Herby* 69; Breza 1999: 96). S. Rospond uważa, że zamiana słow. ap. *brzeg* na niem. ap. *Berg* jest adideacją germanizacyjną, która zaszła w kopiach dokumentów z XII w. Potwierdzeniem tej możliwości są wyniki badań archeologicznych, które wykazują, iż pierwotna osada kołobrzaska została wzmocniona potężnym wałem drewniano-ziemnym, znacznie większym niż w przypadku zwykłych gródków rodowych. W takim rozumieniu ojkonom zaklasyfikujemy jako n. kult.

12. Do tej etymologii mocno nawiązuje hipoteza niem. regionalisty K. Schlemmera (Schlemmer 12), który potwierdza powyższe spostrzeżenia i podaje, że jest to n. słow. Odtwarza jej formę jako *Colobrega* = niem. *am Ufer* 'na brzegu', *kolo* = niem. *um, an; breg* = niem. *Ufer*. Przytacza także żartobliwą etymologię autorstwa Jahna Turnvatera, że „Kolberg = Quällberg” (ap. *Quäl* 'agonia, udręka’).

13. Ostatnia etymologia przedstawiona przez A. Chludzińskiego wiąże n. m. z połączeniem wyrazów tłumaczonym jako 'brzeg z kołem, dragiem' ze względu na to, że Słowianie pomorscy mieli dobrze zorganizowaną nadbrzeżną służbę sygnałową i ostrzegawczą, której podstawowe zadanie polegało na stawianiu dragów do zawieszania znaków¹⁴⁷.

¹⁴⁶ A. Belchnerowska, NMPŚ 68–72; A. Belchnerowska, *Nazwa miejscowa „Kołobrzeg”...*, s. 17–18; Belchnerowska PMT XIII 40. Na opracowania A. Belchnerowskiej powołuje się także niem. badacz historii Pomorza – Manfred Vollack (1940–1999) w swoim opracowaniu *Das Kolberger Land. Seine Städte und Dörfer. Ein pommersches Heimatbuch* (Vollack 30).

¹⁴⁷ J. Staszewski, *Mały słownik. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, Warszawa 1968, s. 225–226.

Ostatecznie onomasta konkluduje, że trudno jest wskazać jedną właściwą etymologię urbonimu, gdyż każda z nich ma swoje uzasadnienie w procesach językowych lub w uwarunkowaniach archeologiczno-topograficznych. To, co można powiedzieć z całą pewnością za językoznawcami niem.¹⁴⁸ i pol.¹⁴⁹ to fakt, że niewątpliwie jest to ojkonim słów.

Zapisy hist. wskazują na wpływy fonetyki i grafii niem., np. zapis nagłosowego *k* jako *c* (*k* : *c*) (co ma znaczenie tylko graficzne, a nie fonetyczne), a niekiedy też *g* lub *ch* (odpowiadające im głoski mają podobne cechy fonetyczne), redukcja spółki *-o-* (już pierwszy zapis n. miasta z 975 r. nie zawiera interfiks, por. 975 *salsae Cholbergiensis*), a także zastąpienie 2. członu n. słów *brzeg* przez substytucyjny niem. ap. *Berg* 'góra'. Powyższe zjawiska językowe dowodzą nieznamości jęz. pom. przez kancelistów niem. oraz wpływu dialektu dniem. na tutejsze nazewnictwo. Należy jednak zwrócić uwagę, że n. miasta w ciągu kilku stuleci pozostała niemal niezmienną, co może zastanawiać przy istniejącym procesie germanizacji Pomorza i jego mieszkańców przez kolonistów niem. (ci przyjmowali nazwy słów. w sposób fonetyczny, a więc zapisywali je tak, jak słyszeli).

Ciekawostką jest, że w SG w 1883 r. odnotowano miasto pod polską n. *Kołobrzeg* (podając następnie n. niem. *Colberg*). Przedstawiony ojkonim występował powszechnie w dwudziestoleciu międzywojennym, czego dowodzą polskie mapy wojskowe.

Na polskiej mapie wojskowej¹⁵⁰ z 1937 r. w skali 1 : 100 000 miasto oznaczono jako *Kolberg* (*Kołobrzeg*), podobnie na polskiej mapie wojskowej¹⁵¹ z 1937 r. w skali 1 : 300 000 miasto występuje pod n. *Kołobrzeg*, czyli identyczną jak n. dzisiejsza.

Kołobrzeg jako jeden z nielicznych na Pomorzu Zach. nie nosił n. przejściowej. Obecna n. miasta wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r.

¹⁴⁸ Np. R. Trautmann – TrEO II 115; F. Lorentz – LorSNH 51.

¹⁴⁹ Np. S. Rospond – RospSEMIG 153–154; M. Malec – Malec SENG 126–127; NMP V 70.

¹⁵⁰ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P32_S21_93_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P32_S21_93_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937_300dpi.jpg).

¹⁵¹ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 32 Kolberg (Kołobrzeg), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Kołobrzegu* (nie: **Kołobrzega*)

C. *Kołobrzegowi*

B. *Kołobrzeg*

N. *Kołobrzegiem*

Msc. w *Kołobrzegu*

przymiotnik: *kołobrzeski*

nazwy mieszkańców: *kołobrzeżanin, kołobrzeżanka, kołobrzeżanie*

Bibliografia

Kratz SP 81–99; Staszewski SG 148–149; TrEO II 115; H. Griebenow, *Der Name Kolberg*, „Unser Pommerland” 1924, J. 9, H. 6, s. 239–240. LorSNH 51; SSS II 445; Górniewicz 1976: 33–34; A. Belchnerowska, *Nazwa miejscowa „Kołobrzeg”*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze”, 1976, nr 4, s. 13–18; Kreja SWK 144; NMPŚ 68–72; RospSEMiG 153–154; RzDuma I 251–252; RymNmiast 111; Białecki *Herby* 68–69; Belchnerowska PMT XIII 40; Breza 1999: 96; Malec SENG 126–127; NMP V 70; Chłodziński 2006: 56–62; Grzenia SNG 144; SNOM 260; Chłodziński 2009b: 80–85; Afeltowicz DO 322: *Kolberg // Kołobrzeg*; Kociuba *Pomorze* 556–565.

Koszalin

Informacje historyczne¹⁵²

Prawa miejskie: 23.05.1266 r. (data założenia: XI w.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Köslin*

Po raz pierwszy n. miasta wystąpiła w dokumencie z 1214 r., w którym książę pomorski Bogusław II nadał wieś Koszalin (*Cossalitz*), koło Góry Chełmskiej, w ziemi kołobrzeskiej, klasztorowi w Białobokach k. Trzebiatowa. Była to wieś pomorska, o czym świadczą badania historyczne i ustalenie, że od 1516 r. wprowadzono zakaz handlu osobom, które mówiły jęz. słow. Miasto rozwijało się intensywnie dzięki handlowi morskiemu, należało do Hanzy. Po śmierci ostatniego z Gryfitów przeszło we władanie ich kuzyna Ernesta Bogusława de Croy. Następnie było częścią Brandenburgii, a potem Prus.

Historycznie Koszalin jest położony na Pomorzu Zachodnim. W latach 1815–1945 był siedzibą rejencji koszalińskiej (obok szczecińskiej i stralsundskiej były to rejencje pruskiej Provinz Pommern). Miasto stało się siedzibą (powiatu) Kreis Fürstenthum, który w 1872 r. przemianowano na (powiat) Kreis Köslin. W wyniku działań wojennych zniszczone w 40%. W latach 1946–1950 należało do dużego woj. szczecińskiego. Od 1950 do 1998 r. było stolicą nowo utworzonego woj. koszalińskiego. Obecnie drugie co do wielkości miasto w woj. zachodniopom. i największe na Pomorzu Środkowym.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie, stolica woj.

1975–1998 – woj. koszalińskie, stolica woj.

1999 – woj. zachodniopomorskie, miasto na prawach powiatu (nie wchodzi w skład pow. koszalińskiego)

¹⁵² Historia miasta: F. Treichel, *Die Geschichte der Stadt Köslin*, Köslin 1939; *Z dziejów Koszalina*, red. H. Janocha, Poznań–Słupsk 1960; *Dzieje Koszalina*, red. B. Drewniak, H. Lesiński, Poznań 1967; *Z dziejów ziemi koszalińskiej w XIX i XX wieku: materiały i studia*, red. A. Czechowicz, Koszalin 1971; Białecki *Herby* 69–71; *Dzieje Koszalina*, t. 1: *Do 1945 roku*, red. R. Gaziński, E. Włodarczyk; t. 2: *Po 1945 roku*, red. B. Polak, Koszalin 2016.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półn.-wsch. części woj. zachodniopom., położone na Po-brzeżu Koszalińskim, na styku granic trzech mezoregionów: Wybrzeża Słowińskiego, Równiny Białogardzkiej i Równiny Słupskiej, ok. 11 km od Morza Bałtyckiego, nad rz. Dzierżęcinką (niem. Mühlenbach) oraz nad jeziorami: Jamno (n. niem. Jamunder See, Wykaz WS 112, miasto graniczy z płd. brzegiem tego nadmorskiego jez.) i Lubiatowo Północne (n. niem. Lüptow See, Wykaz WS 180). W granicach miasta leży wał moreny czołowej o nazwie Góra Chełmska (niem. Gollen Berg) z kilkoma wzniesieniami, z których najwyższym jest Krzyżanka (niem. Kreuz-Berg, 136 m n.p.m.), następnie Krzywogóra (niem. Schiefer Berg, 133 m n.p.m.), Leśnica (niem. Brauns-Höhe, 118,5 m n.p.m.) i Lisica (niem. Fuchs Berg, 33 m n.p.m.).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 9 834 ha (98 km²), 107 321 mieszk. (31.12.2020 r. – 106 235)

Informacja demograficzna

1740 r. – 2535 mieszk.

1782 r. – 2933

1792 r. – 2869

1794 r. – 3286

1812 r. – 3802

1816 r. – 4636

1831 r. – 6541

1843 r. – 8114

1852 r. – 9398

1861 r. – 11 303

1895 r. – 18 935

1900 r. – 20 417

1939 r. – 31 937

1946 r. – 17 115

1950 r. – 18 900

1970 r. – 65 200

1990 r. – 101 300

2000 r. – 111 500

2010 r. – 107 910

Dokumentacja źródłowa

- 1214 villam vnam, que *Cossalitz* vocatur PU I 163; 1214 Dre I 81
 1214 villam *Cossalitz* juxta Cholin in territorio Cholbergensi Kratz SP 71
 1214 villa *Cossalitz* Schulz 72
 1266 ciuitatem *Cussalin* PU II 149; 1266 Dre I 499
 1266 civitas *Cussalin* Schulz 72
 1266 *Cusselin* Perl 175
 1274 opidi nostri *Cusselin*, usque *Cusselin* PU II 286
 1278 *Coslin* PU II 383
 1279 *Cussalyn* PU II 411; 1279 Dre III 23
 1281 *Cussalyn* PU II 447
 1281 siti in campo castellanorum qui in castro *Cussalyn* manserant Kratz SP 72
 1285 *Cosselin* PU II 544
 1291 *Kusselyn* PU III 123
 1294 *Kussalin* PU III 242
 1297 *Kusselin* PU III 295
 1297 *Kussalyn* PU III 313; 1297 Schulz 74
 1308 *Cuzalin*, *Cusselin* Schulz 74
 1311 *Kusselyn* PU V 16
 1319 *Cussalin* PU V 465
 1320 *Koslym* VPr IV 79
 1328 *Cussalyn* PU VII 204
 1333 *Coslin* PU VIII 245
 1418 *Kosselyn* Schulz 74
 1459 *Cußlin* Schulz 74
 1489 *Cußlin* Klempin DBGP 3
 1490 in *Cofslin* Klempin DBGP 6
 1491 *Koslyn* Font XLIII 351
 1492 in ecclesia parrochiali opidi *Cuffalin* Klempin DBGP 66
 1504 *Coszlin* Font LVII 120
 (1553) *Coslin* PomKirch II 376
 1572 *Coeslin* PMT XIII 42
 1618 *Cößlin*, *Cofslin* MpLubinus
 1639–1641 *Coslin* MpGotho
 1652 *Cößlin* TEB 41

- 1682 *Coslin* MpVisscher
1708 *Coslin* MpChatelain
1724 *Coflin* MpHomann
1780 *Coesslin* MpSchm
1784 *Cößlin* (in den ältesten Zeiten [w najstarszych czasach] *Cosalitz* und nacher [a później] *Cussalin* genannt [nazywany]) Brügg II/2 497
1789 *Cöslin* MpGillyPom
1792 *Cöslin* MpGüssefeld
1804 *Cöslin* MpSotzmannKP
1819 *Coeslin* PMT XIII 42
1827 *Köslin* oder *Kößlin* (in alten Urkunden *Cholin*, *Cossalitz*, *Cussalin*, *Cossolin*, *Cüssalin*, *Cüßlin*) TBPP 231
1883 *Koszalin*, *Koszalino*, mylnie *Koźlin*, niem. *Coeslin* SG IV 480
1887 *Koszalin* SG VIII 598 (hasło Pollnow)
1895 *Koszalin* (Coeslin) SG XIV 393–394 (hasło Zanów)
1898 *Köslin* (Kr. Köslin) GPP 136
1905 *Cöslin* MpPP
1934 (1945) *Koszalin* (*Köslin*) Koza 81
1946 *Köslin* – *Koszalin*, *-a*, *koszaliński* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Koszalin* – *Köslin* Rosp 139
1967 *Koszalin* (miasto) SM 521
1981 *Koszalin*, *-na* WUNM II 174
2002 *Koszalin* – *Köslin* Białecki SWNGPZ 105
2018 *Koszalin* – *Köslin* BiałSPZ 173
2019 *Koszalin* UWNM 911

Etymologia nazwy

Początkowo była to wieś (łac. *villa*), a od 1266 r. miasto (łac. *civitas*). Pierwszy – bardzo wczesny – zapis w dokumentach historycznych w 1214 r. jako *Cossalitz*, można odtworzyć jako *Koszalice* ‘wieś należąca do rodu Koszali, Koszały’ (Grzenia SNG 148). W takiej pierwotnej postaci przedstawia onim H. Górniewicz (1976: 45). Wieś ta została przez księcia Bogusława II przekazana premonstratensom w Białobuku¹⁵³ (którzy przybyli tu z klasztoru w Lund, obecnie jest to miasto w Szwecji). *Koszalice* to słow.

¹⁵³ Od 1945 r. miejscowość nosi n. *Białoboki* i jest to cz. miasta Trzebiatowa.

n. patr., od n. os. **Koszala*, **Koszala*, *Koszela* SSNO VII 114, por. też n. os. *Koszalic* RymNPol 158 z suf. *-ice* (SSNO III 100 notuje n. patr. Paschek *Koszalowiec* z 1460 r.). Nazwę os. tkwiącą w n. m. można wywodzić od ap. *kosz*, *koszela* ‘duży kosz pleciony’ SłXVI, XI 13, także stpol. ap. *koszela* ‘duża koszalka’, dłuż. *kōšela* ‘plecione ogrodzenie’ (RzDuma I 124; Malec SENG 129; Chłudziński 2014a: 28–29). Badacze uznają ten wariant n. za efemeryczny (Breza 1999: 95).

Franz E. Schulz podaje etymologię n. m. od n. os. *Kosla*, *Kosyla* ‘Krummbein, Sensenbein’, czyli pol. ‘krzywonogi, kosonogi’ (Schulz 72), tzn. że *Kossalyce* to określenie miejsca, w którym mieszka ród Kosla lub Kosyla. Podobne określenia osób znane są ze staropolszczyzny, por. *krzywousty*, *laskonogi*, por. także n. m. *Goleniów*.

Kolejne etymologie n. m., które przedstawia F.E. Schulz, to: 1. pochodzenie n. m. od n. os. *Kozel*, *Koziol*, niem. ‘Bock’ (Schulz 72–73, za dr. Benersdorfem) (n. os. *Kozieł*, *Koziół* notuje SSNO III 120), 2. pochodzenie n. m. *Kussalica* od stśłow. ap. *kyselica*, stpołab. *kysalica*, stpom. *kusalina* ← stpom. adj. *kyseljy*, łac. *acidus*, *humidus*, niem. ‘sauer, feucht’ (pol. ‘kwaśny, wilgotny’) z suf. *-ica* lub *-ina*, czyli byłaby to n. top. określająca mokry teren (Schulz 73, za prof. Muckem, sorabistą).

A. Chłudziński zwraca ponadto uwagę na cechy fonetyczne n. m., tj. fakt, że n. miasta była zapisywana od początku (1214 r. *Cossalitz* oraz 1266 r. *Cussalin*, *Cusselin* do 1724 r. *Coflin*) z podwojoną spółgłoską *s* lub *ß*, co dowodzi, że była ona wymawiana ze śródgłosowym [*ʃ* = *sz*], ponieważ głoskę *ʃ* często tak zapisywano, por. n. m. *Maszewo*. Jest to dowód na pochodzenie oikonimu od n. os. **Koszala*, **Koszala*, *Koszela*. Pierwszy zapis z pojedynczą spółgłoską *s* w n. m. spotykamy w 1682 r. na mapie Nicolaasa Visschera – *Coslin* – i taki zapis zachował się do 1945 r. A. Chłudziński tłumaczy, że zapis ten jest konsekwencją zmian fonetycznych oraz uproszczenia n. m. na gruncie jęz. niemieckiego (Chłudziński 2014a: 29).

Pozostałe zapisy urbonimu od 1266 r. mają już stałą postać, tzn. jest to już n. dzierz. z bardziej produktywnym suf. *-in*. S. Rospond (SEMiG 160) podaje, że zastępowanie nazw patr. z suf. *-ice* przez nazwy dzierz. z suf. *-in* jest zabiegiem dosyć częstym w polskiej toponimii. M. Malec tłumaczy ten zabieg wymiany przyrostków procesem utraty wyrazistości ich pierwotnych funkcji (SENG 129). S. Rospond widzi pochodzenie n. m. od ap. *kosz* lub od skróconej formy im. *Konstantyn* → *Kosz*. Zdezintegrowana forma *Kosz* jest podstawą licznych nazwisk występujących w Polsce: *Kosz* Snazw V 200, *Koszada* Snazw V 200, *Koszak* Snazw V 200, *Koszal* Snazw V 200, *Koszala* Snazw V 200, *Koszański* Snazw V 201 itp. SSNO traktuje jako jedną n. os. i podaje formy oboczne: *Kos* // *Kosz* (III 93).

Urbonim występuje w dokumentach historycznych w formie zgermanizowanej *Köslin*. W XIX w. odczuwano pochodzenie słowiańskie n. m. i w SG IV 480 umieszczono hasło: 1883 *Koszalin, Koszalino*, mylnie *Koźlin*, niem. *Coeslin*.

Na polskiej mapie wojskowej¹⁵⁴ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Koszalin*, czyli w formie takiej jak obecnie. Formę tę powtórzono na kolejnym arkuszu polskiej mapy wojskowej¹⁵⁵ z 1937 r.

Nazwę *Koszalin* zaproponował także S. Kozierowski w 1934 r., a po II wojnie światowej KUNM wykorzystała propozycję badacza i urzędowo nadano n. *Koszalin* Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto nie nosiło nazw przejściowych.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Koszalina*

C. *Koszalinowi*

B. *Koszalin*

N. *Koszalinem*

Msc. w *Koszalinie*

przymiotnik: *koszaliński*

nazwy mieszkańców: *koszalinianin, koszalinianka, koszalinianie*

Bibliografia

Brügg II/2 497–518; Kratz SP 71–80; LP I/3 169–222; Schulz 72–90; Górniewicz 1976: 45; Kreja SWK 146; NMPŚ 72; RospSEMiG 160; RzDuma I 124; RymNmiast 115; Białecki *Herby* 72; Belchnerowska PMT XIII 42; Breza 1999: 95; Malec SENG 128–129; NMP V 183; Grzenia SNG 148; SNOM 261; Afeltowicz DO 330: *Köslin // Koszalin*; Kociuba *Pomorze* 526–537; Chludziński 2014a: 28–29.

¹⁵⁴ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

¹⁵⁵ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 32 Kolberg (Kołobrzeg), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg).

Lipiany

Informacje historyczne¹⁵⁶

Prawa miejskie: przed 1302 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Lippehne*

Miasto o średniowiecznych korzeniach, leżące na szlaku prowadzącym z Pomorza do Wielkopolski. W IX w. powstał tu gród pomorski, będący do X w. strażnicą pograniczną plemienia Pyrzyczan. Wokół grodu rozwinęła się osada, która dała początek miastu. Źródła hist. podają, że w 1249 r. istniał w nim zamek (castrum *Lipene*). Do XIII w. (1276 r.) miasto leżało w granicach księstwa pomorskiego. W 1276 r. biskup kamieński Herman sprzedał ziemię lipiańską margrabiom brandenburskim, tym samym stała się ona cz. Nowej Marchii. Od 1373 r. Lipiany zlokalizowane były w Koronie Czeskiej, a w 1402 r. sprzedano je Krzyżakom. W XIX w. miasto było ośrodkiem wikliniarstwa oraz browarnictwa. Słynęło z warzelnii piwa zwanego „Zaczynaj”.

W wyniku działań wojennych w 1945 r. zniszczeniu uległo zaledwie 39 budynków. Obecnie Lipiany to mały ośrodek miejski, z drobnym przemysłem (np. produkcja blach, części elektrycznych) i wieloma zakładami usługowymi.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. pyrzycki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Lipiany

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w pld.-zach. części woj. zachodniopom., leży na pograniczu Niziny Szczecińskiej i Pojezierza Myśliborskiego, pomiędzy jeziorami: Lipiańskim (Wykaz WS 177), zwanym także Lipiańskim Północnym lub Wądół (niem. Lipenscher See) (zob. Belchnerowska 1993: 92–93), położonym w płn. części miasta, oraz

¹⁵⁶ Historia miasta: E. Rymar, *Z dziejów miasta Lipian do 1945 r.*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1970, t. 3, s. 105–118; Białecki *Herby* 77–78.

jez. Kościelnym (niem. Klopp See, Wykaz WS 154)¹⁵⁷. Dawniej jeziora te były połączone i tworzyły jedno Jezioro Wedyjskie, stanowiące naturalną fosę miejską. Obecnie jeziora są połączone strumykiem o długości ok. 200 m.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 554 ha (6 km²), 3 946 mieszk. (31.12.2020 r. – 3 887)

Informacja demograficzna

1750 r. – 1263 mieszk.

1801 r. – 1617

1840 r. – 2525

1850 r. – 2921

1858 r. – 3038

1875 r. – 3563

1890 r. – 3911

1939 r. – 4380

1946 r. – 3380

1970 r. – 4196

2017 r. – 3982

Dokumentacja źródłowa

1233 terra, quae slavice *Lipana* dicitur NB 3

1233 in terra, quae slavice *Lipana* nuncupatur NB 22

1233 Districtus *Lippen*, Terra *Llippen* BMB 430

1249 terra *Lipene* NB 23

(1249) 1269 terra *Lippene* CdB A XVIII 61

1249 *castrum Lipene* RospSEMiG 188

1259 *Piritz et Lippene, piritz et lipene* Kratz GK 15–16

1265/1266 *Lipen* SHGNM

1276 terra *Lippene* NB 23

1290 *Lippen* CdB A XIX 175

(1302) *Lippene* PU IV 38

¹⁵⁷ A. Belchnerowska notuje jako *Chlop* (Belchnerowska 1993: 26), n. *Kościelne* została nadana przez Komisję Standaryzacji Nazw Geograficznych, co dokumentuje Wykaz polskich hydronimów, Wykaz wód stojących (Wykaz WS 154).

- (1322) *Lippene* PU VI 132
 1326 *Leppen* PU VII 61
 1326 *Lippene* NB 81
 1335 civ. *Lippene* NB 23; 1335 BMB 430
 1337 castrum, oppidum et territorium *Lippen* NB 23
 1337 *Lippene* NB 76
 1337 Terra *Llippen* NB 88
 1337 Molendinum *Llippen* NB 90; 1337 BMB 430
 1338 *Lippen, Lippene, Lyppen* NB 23
 1350 advocatiam civitatum *Lippene* NB 52
 1354 districtus *Lippen* NB 22
 1367 *Lippehne* NB 23
 1375 civitates, castra et opida: *Lyppen* NB 75
 1375 *Lippene* NB 76
 1377 *Lyppen* NB 78
 1400 *Lipana* MpWlkp
 1490 in Ecclesia parrochiali *lippene* Klempin DBGP 31
 1639–1641 *Lippeen* MpGotho
 1652 *Lippen* TEB 72
 1682 *Lippeen* MpVisscher
 1686 *Lippen* MpPalat.Posn.
 1724 *Lippeen* MpHomann
 1780 *Lippehne* MpSchm
 1789 *Lippehne* MpGillyPom
 1792 *Lippehne* MpGüssefeld
 1804 *Lippehne* MpSotzmannKP
 1861 *Lippehne* BMB 430
 1905 *Lippehne* MpPP
 1934 (1945) *Lipiana* [*Lipiny*] (*Lippehne*) KozA 86
 1946 *Lippehne – Lipiany, -an, lipiański* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Lipiany – Lippehne* Rosp 163
 1967 *Lipiany* (miasto) SM 596
 1981 *Lipiany, -pian* WUNM II 297
 2002 *Lipiany* (Lipiana, Lipiny) – *Lippehne* Białecki SWNGPZ 118
 2018 *Lipiany* (Lipiana, Lipiny) – *Lippehne* BiałSPZ 198
 2019 *Lipiany* UWNM 1050

Etymologia nazwy

Nazwa miasta znana z dokumentów XIII-wiecznych. W opracowaniach niemieckich po raz pierwszy zostaje odnotowana z wyraźnym komentarzem, że jest to ziemia, która po słowiańsku nazywa się *Lipana* (1233 terra, quae **slawice** *Lipana* dicitur NB 3, 1233 in terra, quae **slawice** *Lipana* nuncupatur NB 22). M. Malec rekonstruuje pierwotną postać ojkonimu jako *Lipienie* (Malec SENG 141).

K. Rymut oddaje jako prymarną postać n. *Lipianie*, która z czasem uległa przekształceniu w formę *Lipiany*. Jest to n. etniczna, pierwotnie oznaczająca „ludzi osiadłych w lesie lipowym” RymNmias 131¹⁵⁸. Podobną etymologię przedstawił S. Rospond, który uznał urbonim za „n. etniczną, określającą mieszkańców według krajobrazu” i nazywającą „ludzi zamieszkałych w okolicy z lipami” (RospSEMiG 188). Badacz nie wykluczył rekonstrukcji n. miasta jako *Lipane* (**Lipynia*). Za teorią powyższych dwóch badaczy opowiada się także J. Grzenia, który podaje, że n. *Lipiany* oznaczała „ludzi mieszkających wśród lip” (Grzenia SNG 163). T. Białecki traktuje ojkonim jako określenie „ludzi osiadłych w lesie lipowym” (*Herby* 78).

B. Czopek-Kopciuch (NMP VI 127) uznaje, że miasto pierwotnie nazywało się **Lipno* lub **Lipne*, czyli jest to n. top., derywowana od ap. *lipa*, z suf. *-bn-*. W dokumentach niem. mamy do czynienia z zapisem *Lippene*, w którym występuje substytucyjne, wstawne *e*. Ta wstawiona samogłoska nie pozwala na uznanie powojennej formy n. m. jako *Lipiany* za poprawną. Dodatkowym argumentem za niefortunnością tej nazwy jest fakt, że na Pomorzu n. etniczne z suf. *-any* nie występowały lub były bardzo rzadkie.

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował ojkonim jako *Lipiana*, obocznie także *Lipiny* (KozA 86). Na polskiej mapie wojskowej¹⁵⁹ z 1935 r. miasto oznaczono jako *Lipiana*, czyli w formie zaproponowanej przez ks. S. Kozierowskiego.

Powojenny urbonim został urzędowo wprowadzony Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. (MPol nr 44 poz. 85). Miasto nosiło dwie n. przejściowe: *Lipiana*, *Lipiny*, czyli te, które zaproponował ks. S. Kozierowski (Białecki SWNGPZ 118).

¹⁵⁸ K. Rymut podaje także informację, że miasto nosiło n. niem. *Wendenburg*, co stanowi dodatkowy argument, że był to gród słow., ponieważ Niemcy używali określenia *Wenden* w odniesieniu do Słowian i osad słowiańskich. Ekskserpcja źródeł hist. i kartograficznych nie potwierdza informacji podanej przez K. Rymuta o posiadanej przez miasto n. niem. Wszystkie zapisy są zbliżone do słow. n. *Lipiany*.

¹⁵⁹ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 52 Zbąszyń-Frankfurt, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/52_ZBASZYN-FRANKFURT_1935.jpg.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Lipian*

C. *Lipianom*

B. *Lipiany*

N. *Lipianami*

Msc. w *Lipianach*

przymiotnik: *lipiański*

nazwy mieszkańców: *lipianianin, lipianianka, lipianianie* – Grzenia SNG 163: *lipianin, lipianka, lipianie*

Bibliografia

LMB 435–437; BMB 430–431; TrEO II 104; LP III 435–437; ZPyrz I 167; RospSEMiG 188; Homa 1987: 58; RymNmiast 131; Białecki *Herby* 78; NMP VI 127; Malec SENG 141; Grzenia SNG 163; Kociuba *Pomorze* 670–671.

Łobez

Informacje historyczne¹⁶⁰

Prawa miejskie: 1275 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Labes*

Według Ludwiga Wilhelma Brüggemanna „Labes wurde in dem Jahre 1114, von Wolf Borck” [Labes został założony w 1114 roku przez Wolfa Borcka – tłum. BA] 1784 Brügg II 324. Wcześniej na prawym brzegu Regi istniał gród obronny Pomorzan, wraz z podgrodzem, które stało się załącznikiem miasta. Losy Łobza są związane z przedstawicielami słow. rycerskiego rodu von Borcków (Borków). W XIV w. miasto otoczono murami obronnymi. Wybudowano także zamek, który przetrwał do XVIII w. W 1648 r. zostało włączone do Brandenburgii, a od 1701 r. do Królestwa Prus, od 1871 r. do Cesarstwa Niemieckiego. W latach 1818–1945 administracyjnie należało do Kreis Regenwalde (pow. Resko), początkowo z siedzibą w Resku, a od roku 1860 z siedzibą w Łobzie. W 1876 r. w Świątoborcu (dziś cz. miasta) powstała Pommersches Landgestüt Labes, czyli Pomorska Stadnina Koni w Łobzie.

Miasto zostało zdobyte przez wojska alianckie 3.03.1945 r., zniszczone w 68%. Obecnie jest to średni ośrodek miejski z silnie rozwiniętą kulturą; odbywa się tu m.in. cykliczna impreza Łobeska Baba Wielkanocna. Przez miasto przebiega kilka szlaków turystycznych, rowerowych, konnych, kajakowych (w tym kajakowy Szlak Papięski). W wyniku ostatniej reformy administracyjnej Łobez nie został siedzibą powiatu, ale dzięki staraniom mieszkańców uzyskał status miasta powiatowego 1.01.2002 r.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

¹⁶⁰ Historia miasta: Sello GB; E. Zernickow, *Geschichte der Stadt Labes in Pommern von der Gründung bis zu Mitte des 19. Jahrhunderts*, Labes 1922; O. Knoop, *Sagen, Erzählungen und Schwänke aus dem Kreise Regenwalde*, Labes 1924; *Z dziejów Ziemi Łobeskiej*, red. T. Białecki, Szczecin 1971; Białecki *Herby* 80–81; E. Zernickow, *Historia miasta Labes – Łobez na Pomorzu Zachodnim od założenia do połowy XIX w.*, tłum. M. Mizera, Łobez 2009; L. Cwynar, *Walka i praca. Piętnastolecie powiatu łobeskiego*, Łobez 2016; L. Cwynar, Z. Harbuz, H. Musiał, *Historia oświaty w powiecie łobeskim: 70-lecie pierwszej polskiej matury*, Łobez 2017; L. Cwynar, *W Łobzie jest... dobrze!*, Łobez 2020.

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. łobeskiego (od 2002 r.) i gminy miejsko-wiejskiej Łobez

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w środk. części woj. zachodniopom., położone na wsch. krańcach Niziny Szczecińskiej i płn. krańcu Pojezierza Drawskiego, na Wysoczyźnie Łobeskiej, co skutkuje znacznymi różnicami w wysokości terenu i występowaniem krajobrazu podgórskiego, nad rz. Regą¹⁶¹ (niem. Rega), u ujścia do niej strugi Łoźnicy (l. dp. Regi, niem. Lotznitz Bach).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 284 ha (13 km²), 10 241 mieszk. (31.12.2020 r. – 10 048)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1191 mieszk.

1782 r. – 1160

1792 r. – 1150

1794 r. – 1339

1812 r. – 1797

1816 r. – 1939

1831 r. – 2443

1843 r. – 3207

1852 r. – 3939

1861 r. – 4756

1895 r. – 5187

1925 r. – 6088

1939 r. – 7310

1946 r. – 2064

1960 r. – 6255

1970 r. – 7355

2018 r. – 10 299

¹⁶¹ O n. rzeki zobacz wywód S. Urbańczyka w SSS IV 479.

Dokumentacja źródłowa

- 1114 Wolf Bork zu *Labes* (zapis znormalizowany) LP VII 43, 1114 Sello GB I 39
1271 *Lobis* PU II 253
1271 Borco dominus de *Lobis* PU II 253
1271 dominus de *Lobis* Kratz SP 240
1280 domini Borkonis nobilis de *Lobese* Sello GB I 116
1283 Datum *Labesen*, Borko miles in *Lobeze* PU II 492
1284 *Lobese*, *Lobeze* CdB B 1178
1285 in *Lobse* PU VI 366
1288 *Lobese* PU III 36
1295 *Labes* PU VII 433
1295 civitas *Lobese*, N. Borko domicellus in *Lobese* Kratz SP 240
1308 *Lobese* PU IV 316
1325 *Lobes* PU VI 294
1325 *Loben* PU VII 144
1331 *Lobese* PU VIII 15
1369 opidi *Lobese*; domini terrae *Lobese* Kratz SP 241
1400 *Labes* MpWlkp
1411 Borken von *Lobensze* Sello GB II 39
1411 *Lobeze*, *Labus*, *Lobicz*, *Lobus* Sello GB II 41–44
1436 *Labes*, *Labeze* XVI RzDuma II 17
1535 *Labes* PomKirch I 163; 1539 PomKirch I 128
1539 *Labess* Sello GB III/1 19
1618 *Labes* MpLubinus
1639–1641 *Labza* MpGotho
1652 *Labes* TEB 68
1682 *Labes* MpVisscher
1724 *Labes* MpHomann
1780 *Labes* MpSchm
1784 *Labes* (in alten Urkunden *Lobeze* genannt) Brügg II 321
1789 *Labes* MpGillyPom
1792 *Labes* MpGüsefeld
1804 *Labes* MpSotzmannKP
1827 *Labes* (in alten Urkunden *Lobeze* oder *Lobese* genannt) TBPP 222
1888 m. *Labes* SG IX 589 (hasło: Rega)

- 1898 *Labes* (Kr. Regenwalde) GPP 86
 1905 *Labes* MpPP
 1934 (1945) *Łobez (Labes)* KozA 89
 1946 *Labes – Łobez, -bza, łobeski* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Łobez – Labes* Rosp 175
 1967 *Łobez* (miasto) SM 633
 1981 *Łobez, -bza* WUNM II 353
 2002 *Łobez – Labes* Białecki SWNGPZ 126
 2018 *Łobez – Labes* BiałSPZ 211
 2019 *Łobez* UWNM 1113

Etymologia nazwy

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruuja pierwotna postać n. miasta jako **Łobzъje* i uznają za n. słow. top., równą rzeczownikowemu stpol. ap. określającemu szatę roślinną terenu, tj. **łobez* ‘zarośla występujące na terenie podmokłym’, psł. **lobzъzъ* ‘zielsko, chwasty’, zob. ESSJ XV 239, por. ap. *łobuzie* ‘gęstwina, krzaki, zarośla’ Sstp IV 114, zob. też SISE V 129 oraz RospSEMIG 204, a także n. typu *Łobzów* pod Krakowem oraz wielkopol. gw. ap. *łabuzie* ‘tatarak, sitowie, zarośla, wodne zielsko’. U podstawy n. leży rdzeń *lob-*, który występował w nazwach określających teren podmokły, zarośnięty niegdyś krzewami (RymNmiast 140). Zdaniem J. Grzeni ojkonim pochodzi od dawnego wyrazu pospolitego *łobez* ‘roślina rosnąca na bagnach’ (SNG 169).

Formy zapisywane przez kancelistów niem. ze śródgłosową samogłoską *a* są rezultatem substytucji niemieckich (NMP VI 345). W ciągu wieków n. nie uległa znacznemu zniekształceniu oraz nie zastąpiono jej n. niem.

W 1934 r. ks. S. Kozierowski wprowadził n. *Łobez (Labes)*, pod taką postacią umieszczono miasto na polskiej mapie wojskowej¹⁶² z 1936 r.

M. Malec i S. Rospond podkreślają, że urbonim *Łobez* odmienia się i w dopełniaczu przyjmuje formę *Łobza* (nie: *Łobez!*).

Ojkonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. T. Białecki nie odnotowuje nazw przejściowych miasta.

¹⁶² Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, druk na podstawie mapy 1 : 100 000 wydania z 1929 r., częściowo uzupełnione, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S21_157_LABES_\(LOBEZ\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S21_157_LABES_(LOBEZ)_1936_300dpi.jpg).

W Polsce istnieją trzy obiekty o n. *Łobez*: 1. opisywane miasto, 2. wieś w woj. wielkopolskim, pow. jarociński, 3. jez. w woj. zachodniopom., pow. szczecinecki, gm. Biały Bór.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Łobza* (nie: **Łobeza*, **Łobezu*, nie: **Łobzu*)

C. *Łobzowi*

B. *Łobez*

N. *Łobzem*

Msc. w *Łobzie* (nie: **Łobzie*)

przymiotnik: *lobeski*

nazwy mieszkańców: *łobzianin*, *łobzianka*, *łobzianie*

Bibliografia

Brügg II 320–324; Kratz SP 240–242; LP VII 42–139, 759–765; LorSNH 60; RospSEMIG 204; Homa 1987: 61; RymNmiast 140; Białecki *Herby* 81; Rzduma II 16–17; Stramek 2001: 23; Malec SENG 149; B. Afeltowicz, A. Chłodziński, *Łobez – pochodzenie nazwy*, „Łabuź” 2005, nr 54, s. 1–7; NMP VI 345; Grzenia SNG 169; SNOM 269; Stramek 2011: 67; Afeltowicz DO 342: *Labes* // *Łobez*; Afeltowicz 2012: 90–91; Kociuba *Pomorze* 470–473.

Maszewo

Informacje historyczne¹⁶³

Prawa miejskie: 27.04.1278 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Massow*

W X–XII w. istniał tu gród słow. zlokalizowany na dzisiejszej Górze Zamkowej. W 1259 r. miasto stało się własnością biskupów kamińskich, którą było do poł. XV w. Prawa miejskie nadał Maszewu biskup Hermann von Gleichen. W XIV w. powstały mury obronne. Od 1466 r. miasto znajdowało się w rękach lenników – rodziny von Eberstein (właściciele Nowogardu), która w 2. poł. XVI w. wybudowała zamek w pld.-zach. cz. miasta. W XVII w. Maszewo przeszło w ręce Brandenburgii. W 1740 r. wybudowano szpital, następnie cegielnię. W 1903 r. poprowadzono linię kolejową do Goleniowa.

Miasto zdobyte przez aliantów 7.03.1945 r., zostało zniszczone w 30%. Obecnie Maszewo to mały ośrodek miejski z drobnym przemysłem i usługami.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. goleniowski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Maszewo

Informacja geograficzna

Miasto w pln.-zach. Polsce, w środk.-zach. części woj. zachodniopom., położone ok. 20 km od Goleniowa, na pln. od Jeziora Maszewskiego (niem. Warsower See, Wykaz WS 206). We wsch. części miasta leżą dwa małe jeziora, przez które przepływa rz. Leśnica (niem. Kieforts Bach). W pln. części miasta wpada ona do Jeziora Maszewskiego. Na terenie Maszewa ma swoje źródło rz. Stepnica, niem. Stepenitz (p. dp. rz. Gowienicy).

¹⁶³ Historia miasta: A. Barfknecht, *Geschichte Wittenfeldes und des Landes Massow*, Naugard 1922; Białecki *Herby 82–83; Maszewo i okolice na przestrzeni wieków*, red. A. Chlebowski, Szczecin 2008.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 554 ha (6 km²), 3 363 mieszk.
(31.12.2020 r. – 3 346)

Informacja demograficzna

1740 r. – 868 mieszk.

1782 r. – 1002

1792 r. – 885

1794 r. – 1105

1812 r. – 1287

1816 r. – 1329

1831 r. – 1838

1843 r. – 2226

1852 r. – 2496

1861 r. – 2703

1885 r. – 2796

1895 r. – 2824

1925 r. – 3371

1939 r. – 3830

1946 r. – 1219

1980 r. – 2965

2009 r. – 3231

2011 r. – 3310

Dokumentacja źródłowa

1232 *Massow* LP V 1025

1233 *Massowe* PU I 352–353, 355

1233 *Massow* Kratz SP 261

1233 Pfarrer Bertram zu *Massow* (zapis znormalizowany) Barfknecht 31

1253 *Massowe* PU I 353; 1253 *de Massow* PU I 442

1253 Ritter Conrad von *Massow* (zapis znormalizowany) Kratz SP 261

1259 *Massow* PU II 59

1259 super limitibus terrarum *Stargart* et *Massow* Kratz GK 15

1269 *Maschowe* PU II 216

1274 *Massowe* PU II 288–289; 1274 consules et universitas civium opidi *Massow* Kratz
SP 261

- (1278) 1290 *Massow* PU II 369
 1278 opidum *Massow* Kratz SP 261
 1290 *Mosowe* (!) PU III 93
 1300 in nostra civitate super X marcas suis literis protestari, et nos in ipsorum civitate
 Massow vice versa Kratz SP 262
 (1303) *Massow* PU IV 104
 1317 Henningus Luchto de *Massow* (genannt) Kratz SP 262
 1317 civitatis *Massouwe* PU V 349
 1321 civitas, castrum et tota terra *Massowe* RymNmiast 144
 (1334) XV *Massowe* PU VIII 345
 1385 Castrum et ciuitas *Massow* Klempin DBGP 379
 1400 *Massowe* MpWlkp
 1490 opidi *Mafszow* Klempin DBGP 12
 1490 opidi *Maffouwe* Klempin DBGP 20
 1490 *Masszow*, *Maszow* Klempin DBGP 12
 1491 ecclesiam ville *Mefzouwe* Klempin DBGP 54
 1492 in ecclesia parochiali opidi *Maszow* 58
 1492 *Massouw* Klempin DBGP 64
 1539 *Massow* PomKirch I 174
 1618 *Massow* MpLubinus
 1639–1641 *Maßow* MpGotho
 1652 *Massow* TEB 75
 1724 *Mesow* MpHomann
 1780 *Massow* MpSchm
 1784 *Massow* Brügg II 207
 1789 *Massow* MpGillyPom
 1792 *Mafszow* MpGüssefeld
 1804 *Massow* MpSotzmannKP
 1827 *Massow* TBPP 179
 1885 *Massowe*, *terra M.*, wspomiana w dok. z r. 1269 okolica na Pomorzu SG VI 167
 1885 *Massow* SG VI 933 (miasto w Naugardzkim powiecie)
 1885 *Masewo*, niem. *Massow* SG VI 162
 1898 *Massow* (Kr. Naugard) GPP 60
 1905 *Massow* MpPP
 1934 (1945) *Maszewo* (*Massow*) KozA 91

- 1946 *Massow – Maszewo, -wa, maszewski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Maszewo – Massow* Rosp 185
1967 *Maszewo* (miasto) SM 675
1981 *Maszewo, -wa* WUNM II 419
2002 *Maszewo – Massow* Białecki SWNGPZ 132
2018 *Maszewo – Massow* BiaSPZ 224
2019 *Maszewo* UWNM 1184

Etymologia nazwy

Pierwszy zapis n. miasta pochodzi z dokumentu z 1. poł. XIII w. (1232–1233), w którym jest wymieniony miejscowy proboszcz Bertram (1233 Pfarrer Bertram zu *Massow*); w dokumencie z 1253 r. jest mowa o rycerzu, który był zapewne zasadźcą Maszewa – Konrad von *Massow* (1253 Ritter Conrad von *Massow*).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma II 43) rekonstruuja pierwotną postać ojkonomu jako **Mašev-* i uznają za n. słow., dzierz., z suf. *-*ov-* (*-*ev-* po spółgłosce miękkiej), od n. os. *Masz, Maszo* SSNO III 416–417 (: *Mathias* Malec II 21, *Mathias* patrz: *Matyjasz, Matyja* SSNO III 426–427), także od n. os. na *Ma-*, typu *Małomir* SSNO III 384, *Maciej*). Zdaniem S. Rosponda im. *Masz, Maszo* może także być formą zdrobniąłą od im. *Marcin* SSNO III 393 lub *Mateusz* SSNO III 423. Skrócona forma im. *Masz, Maszo* posłużyła także do utworzenia n. m. *Maszów* (wieś w woj. lubelskim, pow. krasnostawski, gm. Rudnik). Istnieje także miejscowość *Maszów* na Ukrainie (wieś w obwodzie wołyńskim, rejon lubomelski).

J. Grzenia podaje pierwotne znaczenie n. m. *Maszewo* jako ‘własność *Masza*’ (SNG 180).

W zapisach widać problemy z oddaniem brzmienia spółgłoski dźwiękowej *š* przez kancelistów niem., robiono to na dziewięć różnych sposobów: -*s-*; -*ss-*; -*sz-*; -*fs-*; -*ssz-*; -*sz-*; -*fsz-*; -*ff-*; -*sch-*.

Ciekawe formy urbonimu znajdują się w SG z 2. poł. XIX w. Dwie z nich to formy zgermanizowane – *Massowe* (z dokumentu z 1269 r.), *Massow* – miasto w Nau-gardzkim powiecie, trzecia – n. spolszczona, ale oddana jako *Masewo* (SG VI 162, 167, 933).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski odczytał słów. postać ojkonimu jako *Maszewo*. Na polskiej mapie wojskowej¹⁶⁴ z 1935 r. miasto oznaczono jako *Massow (Maszewo)*. Przed wprowadzeniem n. powojennej miasto nie nosiło nazwy przejściowej. Obecną n. wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Maszewa*

C. *Maszewu*

B. *Maszewo*

N. *Maszewem*

Msc. w *Maszewie*

przymiotnik: *maszewski*

nazwy mieszkańców: *maszewianin, maszewianka, maszewianie*

Bibliografia

Brügg II 207–211; Kratz SP 261–266; TrEO I 111; LP V II/2 1025–1501; LorSNH 70; RospSEMiG 216; Homa 1987: 64; RymNmiast 144; Białecki *Herby* 83; RzDuma II 43; NMP VI 552–553; Grzenia SNG 179–180; Kociuba *Pomorze* 478–481.

¹⁶⁴ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S20_\(188\)_STARGARD_i._Pom._\(STAROGARD\)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S20_(188)_STARGARD_i._Pom._(STAROGARD)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg).

Mielno

Informacje historyczne

Prawa miejskie: 1.01.2017 r. (status miasta – wraz z wsią Unieście¹⁶⁵ – nadany na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z 19 lipca 2016 r., Dz.U. 2016 poz. 1134).

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Gross Möllen*

Początkowo była to słow. osada rybacka. Badania archeologiczne potwierdziły istnienie grodziska wczesnosłowiańskiego z przełomu IX i X w., które zlokalizowane było przy dzisiejszym osiedlu przykościelnym. Osiedle to, wraz ze Starym Mielnem i Osiedlem Lechitów, tworzy obecne cz. miasta. Tylko Osiedle Lechitów jest oficjalną jednostką administracyjną. Stare Mielno to największa cz. miasta (graniczy z osiedlem Unieście), która powstała w poł. XIX w. i ma typowo turystyczny charakter. Od 2004 r. Mielno jest stolicą kąpeli w zimnej wodzie, ponieważ co roku w styczniu lub w lutym ma tu miejsce Międzynarodowy Zlot Morsów.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. koszaliński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Mielno

Informacja geograficzna

Miasto położone w płn.-zach. Polsce, w płn.-wsch. części woj. zachodniopom., ok. 11 km na płn. zach. od Koszalina, na Wybrzeżu Słowińskim, nad Morzem Bałtyckim oraz nad płn. i zach. brzegiem jez. Jamno (niem. Jamunder See, Wykaz WS 112). Płn. części Mielna leży na mierzei między Morzem Bałtyckim a jeziorem Jamno, mierzeja jest przecięta przez kanał Jamneński Nurt, który stanowi granicę miasta. W skład Mielna wchodzi miejscowości: Barnowo oraz Unieście (z przystanią rybacką).

¹⁶⁵ Nazwę m. *Unieście* dokumentuje i objaśnia A. Chłudziński, zob. Chłudziński 2014a: 37.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 3 345 ha (33 km²), 2 952 mieszk.
(31.12.2020 r. – 2 898)

Informacja demograficzna

1827 r. – 201 mieszk.

1895 r. – 196

1905 r. – 416

1939 r. – 981

31.12.2006 r. – 2 184

31.12.2009 r. – 2 190

31.12.2016 r. – 2 937

Dokumentacja źródłowa

1226 *Melne* PU I 177

1288 *Mellene* PU III 43, 44, 45; 1288 LorSNH 74; 1288 TrEO II 17

1288 minor villa *Mellene* Schulz 41

1315 in villa *Molne* PU V 211

1429 *Melne* Belchnerowska PMT XIII 49

1489 *Melne* Schulz 42

1492 in *Molne* Klempin DBGP 76; Schulz 42

1532 *Melne* PomKirch III 41

1565 *Mollenn* Schulz 42

1618 *Grote Mohlen* MpLubinus

1652 *Grote mohlen* MpMerian

1682 *Grote mohlen* MpVisscher

1724 *Grote mohlen* MpHomann

1784 *Gross-Möllen* Brügg II/2 576, *Klein Möllen* Brügg II/2 577

1789 *Gr. Mollen* MpGillyPom

1792 *Möllen* MpGüsfefeld

1827 *Gross Möllen* TBPP 249

1898 *Gross Möllen* (Kr. Köslin) GPP 138

1905 *Gr. Möllen* MpPP

1934 (1945) *Mielno* (*Gr. Möllen*) KozA 92

1947 *Gross Möllen – Mielno, -a, mieleński* MPol nr 37 poz. 297

1951 *Mielno (Koszalińskie) – Gross Möllen* Rosp 189

- 1967 *Mielno (Koszalińskie)* (wieś) SM 689
1976 *Mielno*, dziś *Mielno Koszalińskie*, wieś Górnowicz 1976: 23
1981 *Mielno, -na* (wieś) WUNM II 441
1995 *Mielno (Koszalińskie)* Belchnerowska XIII PMT 49
2002 *Mielno (Koszalińskie)* – *Gross Möllen* Białecki SWNGPZ 134
2018 *Mielno [Koszalińskie]* – *Gross Möllen* (m. od 1 I 2017) BiaSPZ 228
2019 *Mielno* UWNM 1209

Etymologia nazwy

Miejscowość o bardzo długiej tradycji, początkowo osada rybacka, potem wieś, następnie wieś gminna, a dopiero od 2017 r. miasto. Nosi n. słow., którą można zrekonstruować jako **Mělbŋ-*, n. top. z suf. *-*bn-* (-*no*) od ap. **mělb* ‘płycizna’, pol. *miat* ‘proch’ (*miat* ‘drobno pokruszona lub roztartą substancją; proszek’ USJP II 624), adi. *miatki* 1. ‘drobny, drobno pokruszony, drobno zmielony’, 2. ‘płytki, niegłęboki (o rzece)’ Sstp IV 191, por. kasz. adi. *miatki* ‘niegłęboki, płytki’, także ‘piaszczysty’ Sychta III 149 oraz ap. *miel* ‘ławica, miałkie miejsce w wodzie, płycizna’ SW II 956. Jest to n. bardzo popularna w Polsce, por. liczne n. jezior i miejscowości *Mielno*, Borek, -*bn-* 143–144 oraz NMP VII 71, 73–76. S. Rospond twierdzi, że nie jest to toponim odosobniony, ponieważ od stpol. podstawy *miel*, *miela*, *mielizna* ‘ławice, miałkie miejsce w wodzie’, lub kasz. ‘błoto rzadkie, woda mętna’ uformowano kilkadziesiąt topografików tylko z przyr. -*no*, -*na* (SEMiG 221). Badacz podaje dwie n. m. *Mölln* na Rugii oraz n. jez. w słowiańszczyźnie (maced., grecki, ukr., ros.). Obecnie w Polsce mamy kilkadziesiąt n. geogr. w formie *Mielno*, np. *Mielno* (gm. Dębica Kaszubska, pow. słupski), por. także z obszaru woj. zachodniopom. lub okolic: *Mielno Pyrzyckie* (wieś, pow. pyrzycki, gm. Kozielice), *Mielno Stargardzkie* (wieś, obecnie uroczysko, pow. drawski, gm. Kalisz Pomorski), *Mielno*, wieś w pow. łobeskim, gm. Węgorzyno, o którym pisze B. Stramek (2001: 23) oraz B. Afeltowicz (2012: 99–100).

Miasto leży nad północnym i zachodnim brzegiem jeziora Jamno¹⁶⁶, można więc przypuszczać, że jego n. została utworzona od n. jez., które w dokumentach historycznych występuje jako *Mielno*, por. (1297) XVIII w. stagno *Melne* PU III 301 (Belchne-

¹⁶⁶ N. jez. *Jamno* objaśnia A. Chłudziński (2014a: 31) jako słow. n. top. od ap. *jama* ‘dół, zagłębienie w ziemi’ Sstp III 115, z suf. -*no*. N. jez. jest podstawą dla n. m. *Jamno* (wcześniej wieś, a obecnie cz. miasta Koszalina). Jez. pod n. *J. Jamno* (wraz z niem. odpowiednikiem *Jamunder See* występuje na polskiej mapie wojaskowej z 1937 r.: Mapa operacyjna 1:300 000, arkusz 32 Kolberg [Kołobrzeg], Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg)).

rowska uznaje za obiekt obecnie nieznan, HE VII 101). Od XVII w. w dokumentacji historycznej pojawiają się zapisy z dodanym członem dyferencyjnym *gross* ‘wielki’. Wyróżnienie miejscowości za pomocą przymiotników *gross*, *klein* było najczęściej dodawane do n. m. w celu odróżnienia dwóch siedzib ludzkich, mniejszej i większej, starszej i nowszej. Często leksemy niem. zastępowały wcześniejsze występujące w dokumentach człony łac.: *maior* ‘duży, większy’ i *minor* ‘mały, mniejszy’. Tylko Franz E. Schulz dowodzi, że w dokumencie z 1288 r. pojawia się n. *minor villa Mellene*, która była określeniem pierwotnej osady słowiańskiej *Kleinmöllen* (Schulz 42). Nazwa słowiańskiej osady była bazą do utworzenia n. osady niemieckiej *maior villa Mellene*, czyli późniejszej n. *Grossmöllen*. Nie ma jednak dowodów na to, jaki był rodowód tych dwóch miejscowości: słowiański czy niemiecki. Niewątpliwie ojkonim ma źródłosłów słowiański, wyłącznie człony dyferencyjne (*gross*, *klein*) są niem. (jako kalki wcześniejszych członów łac.).

Nie znając wyvodu etymologicznego F.E. Schulza, można sądzić, że nie istniała miejscowość o n. *Klein Möllen*, czyli w tym przypadku człon *gross* został dodany do n. miasta w celu odróżnienia jej od n. jez., która nie posiadała żadnego dodatkowego określenia. Jednakże lektura opracowania L.W. Brüggemanna z 1784 r. potwierdza tezę F.E. Schulza, który zapewne korzystał z dzieła niem. pastora i geografa. W dziele tym zanotowano nazwy dwóch wsi: *Gross-Möllen* oraz *Klein Möllen*.

Nazwę niem. należy uznać za fonetyczną substytucję n. słow., a zapis z XIV w. (1315 r.) *Molne* ilustruje proces częstego mieszania samogłoski *e* z *o*.

Nazwę *Mielno* zaproponował w 1934 r. S. Kozierowski i jego propozycja zyskała akceptację członków KUNM. Onim wprowadzono urzędowo 15.03.1947 r. Miasto nie nosiło żadnej n. przejściowej.

Na polskiej mapie wojskowej¹⁶⁷ z 1937 r. miejscowość oznaczono jako *Großmöllen* (*Wlk. Mielno*), a jezioro, nad którym leży, jako *Jamunder See* (*Jez. Jamno*).

Ze względu na dużą liczbę miejscowości w Polsce o n. *Mielno*, do ojkonimu dodano w czasach powojennych człon dyferencyjny *Koszalińskie*. W takiej formie notuje onim już S. Rospond w 1951 r. (Rosp 189), jednakże zestawienie *Mielno Koszalińskie* jest n. występującą w uzusie, nie jest to n. urzędowa.

¹⁶⁷ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P31_S22_65_GROSSMOELLEN_\(WIELKIE_MIELNO\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P31_S22_65_GROSSMOELLEN_(WIELKIE_MIELNO)_1937_300dpi.jpg).

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Mielna*

C. *Mielnu*

B. *Mielno*

N. *Mielnem*

Msc. w *Mielnie*

przymiotnik: *mieleński, mielneński*

nazwy mieszkańców: *mielnianin, mielnianka, mielnianie*

Bibliografia

Brügg II/2 576, 577; Schulz 41–45; TrEO II 17; LorSNH 74; Borek, -bn- 143; Górniewicz 1976: 23; Kreja SWK 156; RospSEMiG 222; RzDuma I 201; HE VII 101; Belchnerowska *Mielno (Koszalińskie)* PMT XIII 49; NMP VII 74–75; SNOM 276; Chłudziński 2014a: 33.

Mieszkowice

Informacje historyczne¹⁶⁸

Prawa miejskie: 30.08.1295 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Bärwalde Nm. (Bärwalde Neumark)*

Pierwotnie teren osadniczy słow., zamieszkały przez plemię Lubuszan. Początki osadnictwa wczesnośredniowiecznego sięgają VI w. W X w. założono tu gród obronny, zlokalizowany nad jeziorem, który leżał na szlaku handlowym łączącym Pomorze Zachodnie z Ziemią Lubuską. W pobliżu grodu powstała osada otwarta, która dała początek miastu. Od połowy XIII w. Mieszkowice znajdowały się pod panowaniem Brandenburgii, w granicach Nowej Marchii. Z tego okresu pochodzą także zachowane mury obronne. Największy okres świetności miasto przeżywało pod koniec XV i na początku XVI w. Było wielokrotnie niszczone w wyniku działań wojennych (np. wojna trzydziestoletnia 1618–1638 i wojna siedmioletnia 1756–1763) oraz przez pożary.

W czasie II wojny światowej Mieszkowice zostały zniszczone w 30%, czyli w porównaniu z innymi miastami w niezbyt dużym stopniu. Po 1945 r. mieszkańcy zajmowali się przede wszystkim rolnictwem, w mniejszym stopniu rozwijał się tu przemysł i rzemiosło. W mieście zachował się średniowieczny równoległy układ urbanistyczny, w którym ulice przecinają się pod kątem prostym. Na rynku stoi pomnik Mieszka I, od imienia którego nadano powojenną n. miastu.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryfiński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Mieszkowice

¹⁶⁸ Historia miasta: Białecki *Herby* 85–86; E. Rymar, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012, s. 79–94 (rozdz. *Mieszkowice średniowieczne*).

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półd. części woj. zachodniopom., położone na Równinie Gorzowskiej, nad rz. Kurzycą (niem. Kuritz, p. dp. Odry) i jez. Mieszkowickim (niem. Grosser See, Wykaz WS 212). Na zach. od miasta rozciągają się Lasy Mieszkowickie z dominującym drzewostanem sosnowym, zaś na półn. zach. znajduje się Cedyński Park Krajobrazowy.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 525 ha (5 km²), 3 645 mieszk. (31.12.2020 r. – 3 577)

Informacja demograficzna

1581 r. – 168 mieszk.

1623 r. – 194

1668 r. – 58

1711 r. – 150

1750 r. – 1479

1801 r. – 1755

1840 r. – 2913

1850 r. – 3505

1929 r. – 3824

1939 r. – 3422

1946 r. – 1429

1970 r. – 3334

31.12.2008 r. – 3562

Dokumentacja źródłowa

1295 *Berenwalde* CdB A XVIII 69; 1295 NB 17

1295 civ. *Bernwalde* LMB 385

1295 *Berenwalde, Bernwolde, Berenwolde* BMB 397

1296 civ.[itas] *Bernwalde* NB 17

1297 *Berenwolde* NB 17; 1297 LMB 385; 1297 CdB B I 215

1298 *Berwalde* CdB A XVII 443

1317 *Berenwolde* SHGNM

1317 civ. *Berenwalde*, civ. *Berenwold* NB 17

1319 *Berenwald* SHGNM

1319 in civitate sua *Bernwalde* NB 17

- 1323 *Berenwalde* PU VI 196, 197
 1325 *Berenwald*, 1337 *Bernwalde* SHGNM
 1337 *Berenwalde* NB 76
 1337 in *Bernwold* NB 82
 1337 Civitatis *Berenwolde* NB 79; 1337 BMB 397
 1338 *Bernwald* NB 18
 1349 civitas *Berwolt* CG I 101
 1350 civitas *Berenwold* CG I 101
 1350 opidi nostri *Berenwald* NB 18
 1350 advocatiam civitatum *Berwalde* NB 52
 1350 *Berwolde* NB 82
 1351 *Bernwolth* CdB A XIX 22
 1352 civitatis *Bernwolde* NB 16
 1354 prope *Bernwolt* NB 82
 1373 (*Ciuitas Berenwalde*) CdB B III 6
 1375 civitates, castra et opida: *Berenwalde* NB 75
 1375 *Berenwalde* NB 76
 1377 *Berenwalde* NB 78
 1400 *Barwice* MpWlkp
 1618 *Berwald* MpLubinus
 1631 *Beerenwalde* TEB 30
 1639–1641 *Berwalt* MpGotho
 1652 *Bernwalde* TEB 30
 1682 *Berwalt* MpVisscher
 1784 *Bärwalde* Brügg II 71
 1792 *Bärwalde* MpGüssefeld
 1804 *Bärwalde* MpSotzmannKP
 1861 *Bärwalde* BMB 396
 1946 *Bärwalde Nm.* – *Mieszkowice, -ic, mieszkowicki* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Mieszkowice* – *Bärwalde Nm.* Rosp 190
 1967 *Mieszkowice* (miasto) SM 691
 1981 *Mieszkowice, -wic* WUNM II 444
 2002 *Mieszkowice* (Barwice) – *Bärwalde Nm.* Białecki SWNGPZ 135
 2018 *Mieszkowice* (Barwica n. Odra, Barwica, Barwice) – *Bärwalde Nm.* BiałSPZ 229
 2019 *Mieszkowice* UWNM 1211

Etymologia nazwy

Zdaniem badaczy w XI–XII w. nad brzegiem jeziora była zlokalizowana osada słow. i grodzisko, jednakże brak dla nich zapisów historycznych. Nazwa *Berenwalde* została po raz pierwszy zapisana 30.08.1295 r., natomiast pierwsza wzmianka o mieście (*civitas Bernwalde*) pochodzi z 1296 r. W 1298 r. osada otrzymała lokację od margrabiego brandenburskiego Albrechta III. Mieszkowice są zatem jednym z najstarszych miast na Pomorzu i w historycznej Nowej Marchii.

Dawna n. niem. *Bärwalde* (< *Berenwalde*) to n. top., od śrdniem. *bere*, niem. ap. *Bär* ‘niedźwiedź’ + człon strukturalny *-walde* (śrdniem. *wold*, gniem. ap. *Wald(e)* ‘las’). Niedźwiedź występował na pieczęci i w herbie miasta. B. Czopek-Kopciuch (NMP VII 91) przypuszcza także, że być może n. m. została przeniesiona z n. zamku i ziemi *Bärwalde* (Niemcy). Nazwa niem. można także uznać za n. dzierz., od n. os. (nazw.) *Behr* Gott 101. Beata Woźniak (2003: 16) podaje, że jedna z koncepcji etymologicznych n. m. mówi, że n. ta powstała od personaliów rzekomego założyciela, którym był przedstawiciel pomorskiego rodu von *Behr*, mający niedźwiedzia w herbie. Inne etymologie n. niem. oraz n. powojennej polskiej można uznać za reinterpretacje etymologiczne. Należy również wspomnieć, że do 1945 r. na terytorium obecnego woj. zachodniopom. istniały dwie miejscowości o n. *Bärwalde*. Jedną z nich było *Bärwalde Nm.*, czyli *Bärwalde* w Nowej Marchii, drugą zaś *Bärwalde in Pommern*, czyli obecne *Barwice* w pow. szczecineckim.

Na polskiej mapie wojskowej¹⁶⁹ z 1928 r. miasto oznaczono wyłącznie n. niem. *Bärwalde*.

Powojenny urbonim jest n. kult. pamiątkową, nadaną na cześć założyciela dynastii piastowskiej, księcia polskiego *Mieszka I* (n. os. *Mieszek*, *Mieszko*, *Mieszko* SSNO III 476), z suf. (patr.) *-(ow)ice*. Nazwę urzędowo wprowadziła KUNM i została ona zatwierdzona Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Można ją traktować jako n. propagandową, służącą szerzeniu mitu tzw. Ziem Odzyskanych.

A. Chludziński dodaje, że n. *Mieszkowice* nawiązuje do postaci niedźwiedzia z herbu miasta, ponieważ zwierzę to wcześniej było nazywane *miedźwiedź*, a formy

¹⁶⁹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1928, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_\(246\)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_(246)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg).

zdr. to *miesko*, *mieszko* (czyli forma fonetyczna identyczna jak antroponim *Mieszko*)¹⁷⁰. A. Brückner podaje jako zdrobniąłą i pierwotną formę *mieszka* od ap. *miedźwiedź*, później *niedźwiedź*, formy zdrobniałe osobowe to *Miś*, *Miszka*, ponieważ „imiona ludzkie przenosi się stale na zwierzęta [...] albo na rośliny [...]” BrSE 360. Badacz dodaje, że imię pierwszego Piasta powinno brzmieć *Mieszka*, nie *Mieszko* i wywodzi je od ap. *mieszki* ‘zamieszki’ BrSE 335. S. Urbańczyk stanowczo stwierdza, że imię *Mieszko* nie pochodzi „od wyrazu *miedźwiedź*, dzis. *niedźwiedź*” SSS III 248.

Krótko utrzymywała się n. przejściowa *Barwice*, która jest adaptacją fonetyczną z substytucją słowotwórczą n. niem.: 1. człon n. niem. został przyswojony fonetycznie, zaś w miejsce 2. członu niem. ap. *Wald* podstawiono suf. *-ice*.

Na zakończenie warto przytoczyć informacje o urbonimie podane przez historyka E. Rymara, który niem. n. *Bärwalde* tłumaczy jako ‘niedźwiedzi las’ i podejrzewa, że miasto mogło być założone wokół grodu po karczunku lasu. Pierwszy człon n. nie ma związku z n. rodu rycerskiego von Behr, ponieważ w źródłach hist. nie ma jakichkolwiek o nim wzmianek. Przeciwnie sytuacja przedstawia się z ojkonimem *Bernstein*, dziś *Pelczyce*. Przedstawiciele rodu rycerskiego von Bern założyli i nazwali tak miasto w XIII w. Kolejną hipotezą przedstawioną przez E. Rymara jest pochodzenie n. od zamku i ziemi *Beerwolde* w pow. Jüterbog, w Brandenburgii, skąd prawdopodobnie pochodzili pierwsi osadnicy. W związku z kolonizacją niem. możliwe także pochodzenie n. od niem. wyrazów *Bernem*, *burnen*, *brennen* ‘spalony las’, ‘karczunek w lesie’, natomiast wizerunek niedźwiedzia na pieczęci i w herbie miasta jest sprawą późniejszą (Rymar 2012: 82). Istnieje także wyjątkowa etymologia n. miasta stworzona przez E. Muckego, który uznaje ją za n. słow. o znaczeniu ‘leśny gród’¹⁷¹.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Mieszkowic*

C. *Mieszkowicom*

B. *Mieszkowice*

N. *Mieszkowicami*

Msc. w *Mieszkowicach*

przymiotnik: *mieszkowicki*

nazwy mieszkańców: *mieszkowiczanie*, *mieszkowiczanka*, *mieszkowiczanie*

¹⁷⁰ A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Mieszkowice/Ortsnamen der Gemeinde Mieszkowice*, w: *Nadodrzańskie spotkania z historią 2013*, red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański–Mieszkowice 2013, s. 52.

¹⁷¹ E. Mucke, *Die slavischen Ortsnamen der Naumark...*, s. 60.

Bibliografia

LMB 384–387; BMB 396–398; RospSEMiG 222–223; Homa 1987: 65; RymNmiast 148; Białecki *Herby* 86; B. Woźniak, *Mieszkowice*, Wołczkowo 2003, s. 16–17; NMP VII 91; Grzenia SNG 184; Rymar 2012: 79–94 (o n. miasta s. 82–83); A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Mieszkowice/Ortsnamen der Gemeinde Mieszkowice*, w: *Nadodrzańskie spotkania z historią 2013*, red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański–Mieszkowice 2013, s. 50–52.

Międzyzdroje

Informacje historyczne¹⁷²

Prawa miejskie: 1947 r. (brak uchwały w „Monitorze Polskim”)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Misdroy*

Początek dzisiejszemu miastu dały dwie osady słow. – Kępieńce (w okolicy dzisiejszego osiedla Lubiewo) i Żelazo (w rejonie wsi Zalesie), które istniały już w XII w. Odkryto, że w poł. XIII w. w centrum obecnego miasta powstała karczma, która leżała na trakcie handlowym z wyspy Uznam do Kamienia Pom. i Wolina. Po wojnie trzydziestoletniej miasto należało do Szwedów, a od 1715 r. do Prusaków. W okresie XVI–XVIII w. Międzyzdroje były nadal małą, biedną osadą rybacką, dopiero w 1835 r., dzięki odkryciu złóż solankowych, powstało tu uzdrowisko. Pod koniec XIX w., 1.07.1895 r., otwarto drewniane moło o długości 300 metrów, a w 2004 r. moło żelbetowe o długości 395 metrów.

Międzyzdroje zostały zdobyte przez wojska alianckie 5.05.1945 r.; zabudowa miasta zniszczona w ok. 30%. Obecnie jest to duży ośrodek uzdrowiskowy, wypoczynkowy i turystyczny z reprezentacyjnym moło, mieści się tu dyrekcja Wolińskiego Parku Narodowego. Słynie z corocznego Festiwalu Gwiazd odbywającego się na początku lipca.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. kamieński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Międzyzdroje

Informacja geograficzna

Miasto położone w pñn.-zach. Polsce, także w pñn.-zach. części woj. zachodniopom., w zach. części pow. kamieńskiego, nad Zatoką Pomorską i nad Morzem Bałtyckim, na wyspie Wolin. Od wsch. i pñd. graniczy z Wolińskim Parkiem Narodowym. W odległości

¹⁷² Historia miasta: G.W. v. Raumer, *Die Insel Wollin u. das Seebad Misdroy*, Berlin 1851 (RaumerWM); Białecki *Herby* 86–88.

3 km na płd. zach. położone jest jez. Wicko Małe (niem. Kleiner Vietziger See, Wykaz WS 371), które jest zatoką Zalewu Szczecińskiego. Przez miasto przepływa struga Stary Zdrój (bnn) o długości ok. 2,8 km, która ma źródło w jego centrum, płynie na płd. do jez. Wicko Małe.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 516 ha (5 km²), 5 399 mieszk. (31.12.2020 r. – 5 307)

Informacja demograficzna

1771 r. – 31 mieszk.

1795 r. – 52

1802 r. – 48

1827 r. – 72

1835 r. – 90

1847 r. – 316

1877 r. – 1042

1895 r. – 1891

1910 r. – ok. 17 000

1923 r. – 13 100

1939 r. – 4129

1946 r. – 1949

1970 r. – 4545

31.12.2010 r. – 5479

Dokumentacja źródłowa

1369 *Mysdroge* TrEO II 110

1516 *Misdroye* LorSNH 73

1554 das Dorf unter dem Namen *Misbroige*, der auch *Misdroie*, *Misdröge* RaumerWM 355

1618 *Misdrogen* MpLubinus

1779 *Misdroy* Brügg I 269

1780 *Misdroyj* MpSchm

1789 *Misdroy* MpGillyPom

1792 *Misdroy* MpGüssefeld

1795 Dörfchen *Misdroy* RaumerWM 317

1827 *Misdroi* (Dorf) TBPP 155

- 1885 *Misdroy* (niem.), osada z kąpielami nad Bałtykiem na Pomorzu, pow. Usedom – Wollin SG VI 501
- 1898 *Misdroy* (Kr. Usedom-Wollin) GPP 18
- 1905 *Misdroy* MpPP
- 1934 (1945) *Międzyzdroje (Misdroy)* KozA 93
- 1946 *Misdroy – Międzyzdroje, -jów, międzyzdrojski* MPol nr 142 poz. 262
- 1951 *Międzyzdroje – Misdroy* Rosp 190
- 1967 *Międzyzdroje* (miasto) SM 692
- 1981 *Międzyzdroje, -jów* (cz. miasta Świnoujście) WUNM II 446
- 2002 *Międzyzdroje – Misdroy* Białecki SWNGPZ 135
- 2018 *Międzyzdroje – Misdroy* BiałSPZ 230
- 2019 *Międzyzdroje* UWNM 1215
- 2019 *Międzyzdroje*, niem. *Misdroy auf Wollin (Wolin)* Rzetelska-Feleszko 2019: 70

Etymologia nazwy

W 1851 r. G.W. von Raumer (WM 355) napisał, że n. miasta jest pochodzenia słow. („ist der Name slavischen Ursprungs”), ale nie tłumaczył jej znaczenia. SG w 1893 r. podał: „Jedynе miasto na niej [wyspie Wolin – BA] zowie się także Wolin. Dwie mile na płn. zach. od niego leży uroczą wioska *Misdroy*, licznie dla kąpeli morskich zwiedzana” (SG XIII 836). Wioska *Misdroy* jest znana z dokumentów hist. z 2. poł. XIV w. Pierwszy jej zapis *Misdroge* (1369 r.) oraz kolejne *Misdröge* (1554 r.) oraz *Misdrogen* z mapy E. Lubinusa (1618 r.) wskazują na pochodzenie n. od wyrażenia przyimkowego *między drogami* [wodnymi].

Kolejne formy oikonimu z XVI w.: *Misdroye*, *Misdroy* są formami zgermanizowanymi, które stanowią fonetyczną substytucję n. słow. i można je odczytywać jako **Medjizdrojbe*, czyli jest to słow. n. top., pochodna od wyrażenia przyimkowego *między zdroj*, tzn. osada położona *między zdrojami* (RymNmiast 149), z formantem paradygmatycznym *-e* (NMP VII 101). W pierwszej cz. n. miasta występuje słow. przyimek **medji*, por. stpol. *miedzy* ‘między’ (ze zmianą *e ≥ i*), w cz. drugiej ap. *zdrój* ‘źródło’¹⁷³ (RzDuma II 163), który ma związek etymologiczny z ap. *rój*, verb. *roić*, czyli oznaczał

¹⁷³ Wyraz *zdrój* ma następujące znaczenia: 1. *książk. poet.* a) ‘miejsce w ziemi, skąd wytryskuje woda; strumień wypływający z tego miejsca; źródło’; b) ‘obficie płynąca woda, ciecz; struga, strumień, nurt’. 2. *przestarz.* ‘miejscowość kuracyjna mająca źródła wód leczniczych; dziś tylko w nazwach takich miejscowości’ SJPDor X 990–991.

pierwotnie ap. *sroj* ‘ściek’, por. ros. *izroj* ‘to, co się wyroi’, tj. co wytryśnie, ‘wybije z ziemi’ (RospSEMiG 224).

Zdaniem E. Rzetelskiej-Feleszko ojkonim zbudowany jest z dwóch członów: 1. *Mis/Miss/Mys* lub *Mi/My*, 2. *sdrogelsdroyelsdrogen/sdroy*. Pierwszy człon przysparza najwięcej kłopotów interpretacyjnych i umownie przyjęto, że jest to przyimek *między*, stąd zapis *Mysdroge* odpowiada n. **Midzzdroje*. W zapisie *Mysdroge* spółgłoska *s* tworzy węzeł fonetyczny i stanowi jednocześnie część pierwszego i drugiego członu ojkonimu. Drugi człon n. m. jest łatwy w rekonstrukcji i jest to ap. *zdrój* lub *zdroje* (l. m.). Zapis wyrazu *zdrój* jako *sdroge* lub *sdrogen*, czyli ze zmianą spółgłoski *j* na *g* jest – zdaniem badaczki – w dokumentach pomorskich częsty (Rzetelska-Feleszko 2019: 70).

Podobną budowę, tzn. od wyrażenia przyimkowego, ma n. m. *Międzylesie* (według TERYT istnieją 23 miejscowości o takiej nazwie, w tym 12 podstawowych, pozostałe to n. cz. miast), w której występuje ten sam formant paradygmacyjny. Ojkonimy w Polsce utworzone od przyimka *między* to np. *Międzybórz* (miasto w woj. dolnośląskim, w pow. oleśnickim), *Międzyrzec Podlaski* (miasto w woj. lubelskim, w pow. bialskim), *Międzyrzecz* (miasto powiatowe w woj. lubuskim), o których pisze m.in. S. Rospond (SEMiG 223–224).

S. Rospond uzupełnia swój wywód etymologiczny o dwie słowiańskie nazwy wsi, które istniały w XII w. na terenie obecnego miasta. Pierwsza z tych wiosek nosiła n. *Kępieniecl/Kępieńce* i była zanotowana w 1186 r. jako *Kapence*, *Kampence*, niem. *Kapenz*. Jest to n. top., pochodzi od ap. **kōpa*, pol. *kępa* 1. ‘skupisko drzew, krzewów, kwiatów itp.’, 2. ‘mała wyniosłość na jakimś terenie, zwłaszcza podmokłym, bagnistym’, 3. ‘wysepka na rzece lub jeziorze porośła drzewami, krzewami lub trawami; ostrówek’ USJP II 89. Druga wioska nazywała się *Żelazo* (n. niem. *Selazo*) i była to n. top., prymarna, bowiem do XVI w. wydobywano tu rudę żelaza.

W 1934 r. ks. S. Kozierowski odczytał n. jako słow. i przedstawił formę *Międzydroje*. Tym bardziej zastanawiające jest, dlaczego na polskiej mapie wojskowej¹⁷⁴ z 1937 r. miasto oznaczono jako *Misdroy* – bez spolszczonego wariantu nazwy.

Ojkonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Jako jedno z nielicznych nie nosiło nazw tymczasowych.

¹⁷⁴ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapy-wig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S19_122_WOLLIN_\(WOLYN\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapy-wig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S19_122_WOLLIN_(WOLYN)_1937_300dpi.jpg).

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Międzyzdrojów* (nie: **Międzyzdroi*)

C. *Międzyzdrojom*

B. *Międzyzdroje*

N. *Międzyzdrojami*

Msc. w *Międzyzdrojach*

przymiotnik: *międzyzdrojski*

nazwy mieszkańców: *międzyzdrojanin, międzyzdrojanka, międzyzdrojanie*

Bibliografia

TrEO II 110; LorSNH 73; RospSEMiG 224–225; Homa 1987: 66; RymNmiast 149; Białecki *Herby* 88; RzDuma II 163; Malec SENG 159; NMP VII 101; Grzenia SNG 185; SNOM 277; Kociuba *Pomorze* 384–389; Rzetelska-Feleszko 2019: 70.

Mirosławiec

Informacje historyczne¹⁷⁵

Prawa miejskie: 1303 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Märkisch Friedland*

Początkowo istniała tu osada słow. Miasto lokowane w 1304 lub 1314 r. przez margrabiego brandenburskiego Waldemara, zamieszkane było głównie przez kolonistów niem. z Meklemburgii, należało do Nowej Marchii. Od 1324 r. było to prywatne miasto szlacheckie będące własnością Henryka i Jana Wedłów. W 1368 r. leżało w granicach Królestwa Polskiego, następnie przeszło w ręce Krzyżaków, po pokoju toruńskim w 1466 r. ponownie weszło w skład państwa polskiego (do I rozbioru Polski w 1772 r.); w XVI w. leżało w woj. poznańskim. Na przełomie XVIII i XIX w. miasto zasłynęło z hodowli gęsi i handlu gęsiami piórami do pisania, czym trudnili się Żydzi, którzy stanowili ponad 50% ludności miasta. W 1871 r. Mirosławiec przeszedł do Rzeszy Niemieckiej.

W czasie II wojny światowej był miejscem zaciętych walk o przełamanie Wału Pomorskiego (zabytkowe śródmieście było zniszczone w 20%). Obecnie mieści się tu Muzeum Walk o Wał Pomorski. Około 5 km na płn. od miasta znajduje się wojskowa baza lotnicza z czynnym lotniskiem.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. pilskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. wałecki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Mirosławiec

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w pld.-wsch. części woj. zachodniopom., w zach. części pow. wałeckiego. Położone we wsch. części Pojezierza Wałeckiego, które jest mezo-regionem Pojezierza Południowopomorskiego. Leży na płn. od Jeziora Kosiakowo

¹⁷⁵ Historia miasta: Białecki *Herby* 88–89.

(bnn) i 0,7 km na wsch. od rzeki Korytnicy (l. dp. Drawy, niem. Körtnitz Fluss), która przepływa przez pobliskie Jezioro Korytnickie (niem. Körtnizer See, Wykaz WS 152). We wsch. części miasta znajduje się Jezioro Stacyjne (w pobliżu stacji kolejowej, bnn, Wykaz WS 323).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 241 ha (2 km²), 3 089 mieszk. (31.12.2020 r. – 3 054)

Informacja demograficzna

1783 r. – 1305 mieszk.

1804 r. – 1959

1839 r. – 2249

1854 r. – 2250

1868 r. – 3100

1875 r. – 2447

1900 r. – 2233

1904 r. – 2233

1925 r. – 2573

1939 r. – 2710

1946 r. – 827

1970 r. – 2121

2013 r. – 3037

Dokumentacja źródłowa

(1251) inter *Fridlandiam*, et *Fridlandiam* KW I 260, 261, fals. XV

1251 *Fridelandia* RospSEMiG 228

1305 *Vredelanl* RymNmiast 152

1314 nostre civitati *Nuve Vredeland*, *Nuve Fredeland* KW II 310–311

1314 *Nuve Vredeland* SHGPn I 442–443

1314 *Neuen Friedland* NB 46

1338 *Nova Wrienwald* SHGPn I 442–443

(1349) XV *Vredelant* KW II 616

1349 *Vredelant* SHGP I 442–443

1374 *Nova Fredelant* NB 46

1374 *Friedland* NB 48

- 1375 *Fredelant nova* NB 75; 1375 *Fredelant Nova* SHGPn I 442–443
1400 *Frydland* MpWlkp
1409 *Frydelant* SHGP I 442–443
1415 *Vredelande* CdB A XVIII 172
1462 *Frydlanthek* SHGPn I 443
1509 *Fredelanth*, *Fredladel* (!), *Fradlandek*, *Fredland* SHGPn I 443
1538 *Friedlandt* CdB A XVIII 502
1539 *Fredelande* PomKirch I 231
1563 *Friedland* SHGPn I 443
1565 *New Frideland* SHGPn I 443
1577 *Friedliandek* SHGPn I 443
opp. 1622–1624 *Frydlant* PPozn (Tab 1, 44)
1639–1641 *Frideland* MpGotho
1652 *Fridelandt* MpMerian
1664 G. *Fridlandt*, P. *Fridlanczik* MpCoeck
1682 *Fridelandt* MpVisscher
1724 *Fridland* MpHomann
1789 *Friedland* MpGillyPom
1792 *Friedland* MpGüssefeld
1804 *Märk. Friedland* MpSotzmannKP
1881 *Frydład Marchijski*, niem. *Märk. Friedland*, 1.) miasto w Prusach zachodnich, pow. wałecki, 2.) F, dobra szlach. z zamkiem, niem. *Mark. Fr.-Schloss*, dokąd i miasto przedtem należało, znajduje się zaraz przy mieście SG II 418–419
1905 *Märk. Friedland* MpPP
1946 *Märkisch Friedland – Mirostawiec*, -wca, *mirostawiecki* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Mirostawiec* (Mirostawice) – *Märkisch Friedland* Rosp 193
1967 *Mirostawiec* (miasto) SM 700
1981 *Mirostawiec*, -wca WUNM II 458
2002 *Mirostawiec* (Mirostawice) – *Märkisch Friedland* Białecki SWNGPZ 136
2018 *Mirostawiec* (Frydład Marchijski, Mirostawice) – *Märkisch Friedland* BiałSPZ 231
2019 *Mirostawiec* UWNM 1228

Etymologia nazwy

Pierwszy zapis n. miasta z 1251 r. (inter *Fridlandiam*, *Fridelandia*) wskazuje, że początkowo nosiło ono n. niem. *Friedland*. Jest to n. złożona, w 1. członie występuje ap.

Friede ‘pokój’, w członie 2. ap. *Land* ‘ziemia’. Kolejne wczesne zapisy z XIII i XIV w. w formie średnim. *Vredeland(e)*. Według S. Rosponda jest to stereotypowa n. niem. z 1. członem w postaci ap. *Friede* ‘pokój’, co możemy zaobserwować w innych nazwach miejscowych, np. *Friedeberg Nm* (= *Neumark*) – to dzisiejsze *Strzelce Krajeńskie*. Nadawanie takich nazw badacz uznaje za przejaw procesu germanizacji na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej (RospSEMiG 228–229).

W 1. poł. XIV w. dodano do nazwy człon dyferencyjny w postaci przymiotnika *neu* ‘nowy’ (1314 nostre civitati *Nuve Vredeland, Nuve Fredeland*), który miał tendencję do zanikania w dokumentacji. Zdaniem B. Czopek-Kopciuch (NMP VII 156) jest to zapewne n. przeniesiona przez kolonistów z Meklemburgii, czego dowodem mają być człony *Nuve* i *Märkisch* występujące w dokumentach.

Ciekawy jest zapis z 1462 r. – *Frydlanthek* – oraz późniejsze z w. XVI, np. z 1577 r. *Friedliandek*, ponieważ jest to n. hybrydalna (lub substytucja fonetyczno-słowotwórcza n. niem.), tzn. do niem. n. *Friedland* dodano pol. suf. zdrabniający *-ek*. Dowodzi to silnych wpływów polskich na tym terenie. Źródła historyczne od początku XIX w. dokumentują zmianę członu dyferencyjnego *neu* na inny człon – *märkisch*, czyli adi. utworzone od ap. *Märk* ‘Marchia’ (od krainy hist. Nowa Marchia). SG z 1881 r. przytacza jako hasłową formę *Frydląd Marchijski*, która jest kalką n. niem. K. Rymut dowodzi, że było to przekształcenie n. niem. przez ludność polską (RymNmiast 152).

Warto także zwrócić uwagę na zapis urbonimu na mapie województwa poznańskiego Gerarda Coecka z 1664 r. Rytownik umieścił dwie nazwy miasta: n. niem. *Fridlandt* (oznaczył ją łac. skrótem G.[erman] ‘niemiecki’) oraz n. pol. *Fridlanczik* (oznaczył ją łac. skrótem P. [oloniae] ‘polski’). W n. polskiej występuje suf. dem. *-ik*, natomiast w XVI w. w tej funkcji występował suf. *-ek*. Pomieszczenie na mapie dwóch nazw jest dowodem współistnienia ludności polskiej i niemieckiej na obszarze miasta.

Człon dyferencyjny *märkisch* dodano do ojkonomu w XIX w. w celu odróżnienia go od innego miasta o nazwie *Friedland*, leżącego w dzisiejszym woj. pomorskim, w pow. człuchowskim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Debrzno (ok. 20 km na płd. zach. od Człuchowa). To miasto to *Preussisch Friedland*, dziś *Debrzno*, które leży ok. 100 km na pfn. wsch. od Miroslawca. Dzisiejsze Debrzno¹⁷⁶ uzyskało prawa miejskie

¹⁷⁶ O etymologii n. *Debrzno* wypowiadał się E. Breza (Breza 1999: 90), pisząc, że miasto nosiło pierwotną n. *Friedland*, czyli identyczną jak dzisiejszy Miroslawiec. Pierwszy zapis historyczny pochodzi z 1346 r. – *Fredeland*. Za czasów pruskiego panowania nad tymi ziemiami miasto przemianowano na *Preussisch Friedland*, co w spolszczonej wersji brzmiało *Frydląd Pruski* (substytucja fonetyczna członu drugiego n. niem. *Friedland* oraz kalka członu pierwszego). Po 1945 r. miasto otrzymało n. *Debrzno*, która jest n. przeniesioną ze wsi Debrzno, zlokalizowanej na zachód od miasta. Sama wieś otrzymała n. *Debrzno-Wieś*. Wieś

w 1354 r., tak więc oba miasta mają średniowieczną proveniencję i z pewnością była potrzeba językowego wyróżnienia obu obiektów. Człony dyferencyjne *preussisch* ‘pruski’ i *märkisch* ‘marchijski’ zostały dodane właśnie w powyższym celu. W przeszłości miasto nosiło spolszczoną n. *Frydląd Pruski*.

Zniekształconą formę urbonimu: *Frydląd* zawiera opis ziem polskich A. Czechowskiego z 1904 r., który podawał: „Powiat *Walecki*, wciśnięty między W. Ks. Poznańskie, Brandenburgię i Pomeranię, posiada 5 miast: stołeczne *Walcz* (Deutsch Krone) z 7,982, *Słapanowo* (Schloppe) z 2,247, *Tuczno* (Tütz) z 2,112, *Frydląd* (Märkisch Friedland) z 2,233 i *Jastrowie* z 5,416 mieszkańcami”¹⁷⁷.

Na polskiej mapie wojskowej¹⁷⁸ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Frydląd*, czyli w formie adaptacji fonetycznej n. niem. Nazwę *Frydląd* powtórzono na innym arkuszu polskiej mapy wojskowej¹⁷⁹ z 1938 r.

Nazwa *Miostawiec* została zaproponowana przez członków KUNM i wprowadzona urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Jest to n. pseudodzierż., od n. os. *Miostaw* SSNO III 523–4, z suf. *-ec*. O n. powojennej pisał E. Breza, uznając ją za n. zdrobniąłą, czyli deminutywną. Badacz twierdzi, że utworzono ją od wcześniejszej n. miejscowości, tzn. od wsi *Miostaw* pod Piłą za pomocą suf. *-ec* (Breza 1999: 97).

W Polsce mamy obecnie dwie miejscowości o n. *Miostaw*: 1. wieś w woj. mazowieckim, w pow. plockim, w gminie Słupno, 2. wieś w woj. wielkopolskim, w pow. pilskim, w gminie Ujście. Miejscowości o analizowanej nazwie znajdują się także w innych krajach słowiańskich, tj. na Litwie, lit. *Miostlavas* (okręg olicki, rejon Olita, w latach 1868–1919 należała do Królestwa Polskiego) oraz w Czechach, czes. *Miostlav* (płd. wsch. Czechy, kraj południowomorawski).

nosiła n. od czasów średniowiecznych i odnotowano ją po raz pierwszy w źródłach historycznych w 1413 r. N. *Debrzno* jest n. top., powstała od ap. *debra* ‘zarosły parów, zarośla, wąwóz, dolina’, z suf. *-no* (na wzór: *Dębno* od *dąb*, *Karpno* od *karp*, *Krzewno* od *krzew*, *Leśno* od *las* czy *Lipno* od *lipa*). Zob.: NMPG 60-64, *Białecki Herby* 42.

¹⁷⁷ A. Czechowski, *Opis ziem zamieszkałych przez Polaków...*, s. 311.

¹⁷⁸ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

¹⁷⁹ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Mirostawca*

C. *Mirostawcowi*

B. *Mirostawiec*

N. *Mirostawcem*

Msc. w *Mirostawcu*

przymiotnik: *mirostawiecki*

nazwy mieszkańców: *mirostawczanin, mirostawczanka, mirostawczanie*

Bibliografia

Schmitt GDC 205–208; Kreja SWK 157; NMPŚ 75; SHGPn I 442–445; RospSEMiG 228–229; RymNmiast 152; ZierNmiast 96; PPozn 81–82; Białecki *Herby* 89; CzNiem 89; Homa 1995: 99; Breza 1999: 97; NMP VII 156; Grzenia SNG 187.

Moryń

Informacje historyczne¹⁸⁰

Prawa miejskie: przed 1306 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Mobrin*

Teren wokół miasta w XI w. należał do Księstwa Pomorskiego. We wczesnym średniowieczu istniała tu słow. osada, czego dowodzi odkrycie pierścieniowatego grodziska z XII w. na półwyspie jez. Morzycko, na którym prowadzone są nadal prace archeologiczne. Uznaje się, że grodzisko zamieszkiwane było przez słow. plemię Pyrzyczan. Wraz z przylegającą do niego osadą (założoną w XIII w.) było jednym z najważniejszych grodów w kasztelanii cedyńskiej. W 1. poł. XIII w. wybudowano zamek, którego ruiny znajdują się na wzniesieniu nad jeziorem (zniszczony już w XIV w. przez rycerstwo pomorskie). Pierwszy zapis mówiący o Moryniu pochodzi z dokumentu wystawionego przez księcia pomorskiego Barnima I z 1263 r. Następnie w 2. poł. XIV w. (1365 r.) miasto przeszło pod panowanie Marchii Brandenburskiej i weszło w skład Nowej Marchii.

W 1433 r. miasto zniszczyli husyci, w konsekwencji utraciło ono prawa miejskie na trzy stulecia i stało się wsią rycerską. W XVII w. zostało ponownie zniszczone przez wojnę trzydziestoletnią i trzy pożary (1637 r., 1640 r., 1688 r.). W 1719 r. w Moryniu mieszkały 124 osoby. Od XVIII w. miasto zaczęło ponownie rozwijać się, na co miała wpływ budowa w 2. poł. XIX w. dwóch linii kolejowych (Szczecin–Kostrzyn oraz Godków–Siekierki). Od tego czasu miasto stało się atrakcyjne dla letników i turystów.

W czasie działań II wojny światowej nie odniosło większych zniszczeń (ok. 10%). Obecnie władze miasta rozwijają działalność turystyczną powiązaną z bliskim położeniem z Niemcami. W 2008 r. na rynku odsłonięto Fontannę Wielkiego Raka, który jest postacią z miejskiej legendy.

Miasto spopularyzował Zbigniew Nienacki w książce „Księga strachów”, wchodzącej w skład cyklu powieści przygodowych dla młodzieży, którego głównym bohaterem jest Pan Samochodzik.

¹⁸⁰ Historia miasta: Białecki *Herby* 90–91; E. Rymar, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012, s. 149–166 (rozdz. *Średniowieczny Moryń*).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryfiński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Moryń

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płd.-zach. części woj. zachodniopom., nad jez. Morzyczo (n. niem. Mohriner See, Wykaz WS 221). Miasto i gmina Moryń położona jest w otulinie Cedyńskiego Parku Krajobrazowego oraz w samym parku.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 554 ha (6 km²), 1 626 mieszk. (31.12.2020 r. – 1 612)

Informacja demograficzna

1750 r. – 637 mieszk.

1801 r. – 939

1840 r. – 1206

1850 r. – 1427

1871 r. – 1559

1900 r. – 1261

1939 r. – 1230

1946 r. – 440

1955 r. – 1800

1970 r. – 1093

2000 r. – 1586

2012 r. – 1631

Dokumentacja źródłowa

(1263) 1323 *Morin* PU II 103, (1265) de *Morin* PU II 127

1306 civibus civitatis *Morin* CdB A XIX 68

1306 civ. *Morin* NB 21

1306 civitas *Morin* BMB 411

(1331) *Moryn* PU VIII 32

- 1335 civ. *Morin* NB 21
1337 *Moryn* NB 76
1339 *Morin* NB 81
1350 advocatiam civitatum *Morin* NB 52
1361 civ. (nostrae) *Morin* NB 21
1375 civitates, castra et opida: *Moryn* NB 75
1375 *Moryn* NB 76
1377 *Moryn* NB 78
(1401) 1452 *Moryn* VPr V 156
1618 *Morin* MpLubinus
1639–1641 *Morin* MpGotho
1652 *Morin* TEB 30
1682 *Morin* MpVisscher
1724 *Morin* MpHomann
1780 *Morin* MpSchm
1789 *Mohrin* MpGillyPom
1861 *Morin* BMB 411
1905 *Mohrin* MpPP
1934 *Murzynno* (*Möhrin*) KozA Mapa
1946 *Mohrin* – *Moryń*, *-nia*, *moryński* MPol nr 142 poz. 262
1948 *Mohrin*, *Gut* – *Moryń*, *-nia*, *moryński* MPol nr 59 poz. 363
1951 *Moryń* – *Mohrin*, *Moryń* – *Mohrin*, *Gut* Rosp 198
1967 *Moryń* (miasto) SM 717
1981 *Moryń*, *-nia*, *Moryń-Dwór*, *-nia Dworu* WUNM II 482
2002 *Moryń* (Murzynowice, Murzynno) – *Mohrin* Białecki SWNGPZ 139
2018 *Moryń* (Maryń, Murzynowice, Murzynno) – *Mohrin* BiałSPZ 237
2019 *Moryń* UWNM 1256

Etymologia nazwy

Pierwsze zapisy wskazują na wieś (kościelną), a dopiero od 1306 r. mamy dokumentację, że Moryń był już miastem – civ.[itas] *Morin*. Nazwa miasta oraz jez. Morzycko (por. *Morin* 1306 HE VII 105), nad którym Moryń leży, jest związana z psł. rdzeniem **mor-* ‘woda’, zapewne z suf. *-in* lub *-yni* (< *-ynia*). S. Rospond podaje zbliżone znaczenie rdzenia **mor-* jako ‘morze’. Taką etymologię n. miasta *Mohrin*, *Morin* znajdziemy w niem. opracowaniu BMB z 1861 r., w którym czytamy, że ojkonim pochodzi od

słow. wyrazu *Moro* (słow. *moro*), czyli ‘morze’ (das Meer?) BMB 411 i ma uzasadnienie topograficzne, ponieważ leży nad dużym Morin’schen See (dziś Morzycko).

Niem. badacz Reinhold Trautmann uznaje za n. dzierz. i łączy pochodzenie nazwy z pom. n. os. **Mor(a)*, por. pol. *Mor(a)* SSNO III 551. Nazwy bardzo wczesnie uległy zmienczeniu, stąd ich rekonstrukcja jest bardzo trudna. Niem. forma n. *Mohrin* jest fonetyczną substytucją n. słów.

S. Rospond wysuwa przypuszczenie, że jako pierwsza istniała n. jez. **Morčno* – *Morno*, którą przeniesiono na powstałą nad nim osadę. Uznaje ją za n. top. z suf. *-yń*. Nazwy takie pierwotnie wywodzą się od nazw z suf. *-ynia*. Za zmienconą formą słowiańskiej osady *Morno* opowiada się także J. Grzenia.

Historyk E. Rymar pisze: „U podstawy nazwy miasta i jeziora (*Morin*, *Moryn*) tkwi pomorski rdzeń *mor* oznaczający wodę (jak morze, duża woda), znaczy więc ‘miejscowość przy wodzie’” (Rymar 2012: 153), jednakże swojego wywodu nie opatruje żadnym przypisem.

Wyróżnia się urbonim *Moryń* oraz n. osady *Moryń-Dwór* (n. niem. *Mohrin Gut*), w której występuje człon dyferencyjny w postaci niem. ap. *Gut* ‘majątek’ (pol. *dwór*).

Na polskiej mapie wojskowej¹⁸¹ z 1928 r. miasto oznaczono wyłącznie n. niem. *Mohrin*, a jez. – *Mohriner See*.

Ksiądz S. Kozierowski w 1934 r. zrekonstruował n. m. jako *Murzynno*. Po 1945 r. KUNM – wykorzystując niem. zapisy *Mohrin*, *Mohriner See* – ustaliła zrekonstruowane formy: *Moryń*, *Morzycko*. Nazwę wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Miasto nosiło dwie nazwy przejściowe: *Murzynowice* oraz *Murzynno* (ta druga n. z KozA Mapa).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Morynia*

C. *Moryniowi*

B. *Moryń*

N. *Moryniem*

Msc. w *Moryniu*

¹⁸¹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1928, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_\(246\)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_(246)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg).

Moryń

przymiotnik: *moryński*

nazwy mieszkańców: *morynianin, morynianka, morynianie*

Bibliografia

LMB 399–401; BMB 411–412; TrEO I 93; RospSEMiG 234; Homa 1987: 68; RymNmiast 154; Białecki *Herby* 91; HE VII 105; NMP VII 246; Grzenia SNG 191; Kociuba *Pomorze* 672; Rymar 2012: 149–166; Chludziński 2016: 53–82.

Myślubórz

Informacje historyczne¹⁸²

Prawa miejskie: 1270 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Soldin*

W VI w. nad jez. Myśluborskim powstało grodzisko, które było usytuowane na wzniesieniu Winnica Tumska. Na przełomie VIII i IX w. założono wczesnośredniowieczne grodzisko słow. o n. *Sotdzin*, *Žotdyń*, które istniało do XII w. W czasach Mieszka I tereny te należały do państwa polskiego, w 1261 r. zostały włączone do Marchii Brandenburskiej. W latach 1298–1537 Myślubórz był stolicą Nowej Marchii. Od 1373 r. należał do Korony Czeskiej, następnie do Krzyżaków i do Brandenburgii. Miasto leżało na skrzyżowaniu szlaków handlowych, a jego atrakcją były jarmarki. Wojny toczone w XVII i XVIII w. przyczyniły się do jego upadku. Poprawę przyniósł wiek XIX, w którym rozwinął się tu przemysł. Położono także linie kolejowe do Kostrzyna, Stargardu i Gorzowa Wielkopolskiego.

W wyniku działań II wojny światowej miasto zniszczone w 40%. Zdobyte 2.02.1945 r. Obecnie Myślubórz jest średnim ośrodkiem miejskim o charakterze przemysłowo-usługowym, w którym można uprawiać turystykę i sporty wodne (kajakarstwo i żeglarstwo). Jest siedzibą Muzeum Pojezierza Myśluborskiego.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. gorzowskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. myśluborskiego, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Myślubórz

¹⁸² Historia miasta: *Z dziejów ziemi myśluborskiej*, red. K. Golczewski, Szczecin 1966; Białecki *Herby* 91–93.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w płd.-zach. części woj. zachodniopom., położone na Pojezierzu Myśluborskim, nad Jeziorem Myśluborskim (niem. Soldiner See, Wykaz WS 225), nad rz. Myślą (niem. Mietzel), która jest p. dp. Odry.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1504 ha (15 km²), 11 235 mieszk. (31.12.2020 r. – 11 049)

Informacja demograficzna

1719 r. – 1722 mieszk.

1750 r. – 2240

1801 r. – 2686

1816 r. – 2991

1840 r. – 4651

1855 r. – 5313

1875 r. – 6295

1890 r. – 6261

1939 r. – 6123

1946 r. – 3887

1970 r. – 8769

1987 r. – 11 310

2008 r. – 11 700

Dokumentacja źródłowa

1260 civitate ... *Soldin* PU II 70

1262 curia et stagnum *Soldin* NB 24

1281 civ. *Soldin* NB 24

1298 *Soldyn* PU III 336

1298 in *Soldin* NB 25; 1298 Albertus in *Soldin* NB 8

1299 *Soldyn* NB 25

1309 *Soldine* CdB B I 284; 1309 to dem *Soldine* NB 25

1316 *Soldyn* NB 25

1317 *Soldinenses* consules, civ. *Zoltin* NB 25

1323 *Soldyn* PU VI 196

1333 civitas *Soldin* NB 25

- 1334 ad campum *Soldini* NB 25
 1337 *Soldyn* NB 76
 1337 Terra *Soldin* NB 91
 1337 Civitas *Soldin* NB 109
 1344 civ. trans Oderam *Soldin* NB 26
 1350 *Szoldin* CdB A XVIII 464
 1350 prope *Soldin* NB 88
 1350 advocatiam civitatum *Soldin* NB 52
 1375 civitates, castra et opida: *Soldin* NB 75
 1375 *Soldyn* NB 76
 1377 *Soldyn* NB 78
 1400 *Szoldin* MpWlkp
 (1466) 1800 *Soldyn* Brügg 13
 1490 *Soldin* Klempin DBGP 5
 (1540) *Soldin* PomKirch II 76
 1618 *Soldin* MpLubinus
 1639–1641 *Soldin* MpGotho
 1652 *Soldin* TEB 94
 1682 *Soldin* MpVisscher
 1724 *Soldin* MpHomann
 1780 *Soldin* MpSchm
 1789 *Soldin* MpGillyPom
 1792 *Soldin* MpGüssefeld
 1804 *Soldin* MpSotzmannKP
 1890 Soldyńskie, jezioro w dorzeczu Odry, z którego wypływa rzeka Mietzel, prawy dopływ Odry pod Kostrzynem SG XI 43
 1905 *Soldin* MpPP
 1934 (1945) *Słocino* [*Sottyn*] (*Soltin*) KozA 116
 1946 *Soldin* – *Mysłibórz*, -a, *mysliborski* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Mysłibórz* – *Soldin* Rosp 202
 1967 *Mysłibórz* (miasto) SM 727
 1981 *Mysłibórz*, -borza WUNM II 498
 2002 *Mysłibórz* – *Soldin* Białecki SWNGPZ 141
 2018 *Mysłibórz* (Słodyń) – *Soldin* BiaSPZ 240
 2019 *Mysłibórz* UWNM 1273

Etymologia nazwy

Pierwsza wzmianka o Mysłiborzu, ale bez wymienienia jego n., pojawia się w dokumencie z 1238 r., w którym Władysław Odonic nadaje templariuszom 1000 łanów ziemi nad rz. Myślą. W kolejnym dokumencie z 1260 r. pojawia się już jako miasto: civitate *Soldin*.

Pierwszą etymologię oikonimu przedstawił H.K.W. Berghaus (LP III 440), który tłumaczy jego pochodzenie od słów. *Sfólod* (ros.), *Slód* (serb.), niem. *Malz* ‘słód’, zakresowo związanego z browarnictwem, bowiem osadnicy lub mieszkańcy zajmowali się produkcją piwa.

K. Rymut objaśnia, że n. wskazywała na mieszkanie, teren zamieszkały, posiadłość (RymNmiast 157). Według B. Czopek-Kopciuch pierwotna postać n. m. brzmiała **Solno* i była to n. ponowiona zapewne z niezapisanej n. jez., top. od psł. **solb*, pol. ap. *sól*, z suf. *-no*. Kanceliści niem. oddawali słow. głoskę *-l-* jako dwudźwięk *-ld-* (por. Biały Bór), zaś słow. suf. *-no* jako suf. *-in* (NMP VII 315). Być może oikonim ma także związek z ap. *sioło*, *siodło* (nawiązanie do etymologii K. Rymuta).

S. Rospond przyznaje, że przekazywane w dokumentach nazwy *Soldin*, następnie także niem. *Soldin*, *Soldiner See*, zatarły jakąś niewątpliwie słow. n., którą próbowano odtworzyć jako *Suldzin* od *Sulda*, *Sulocin* czy nawet *Żoldyn*, *Żoldim* (SEMiG 240). Zdaniem badacza Komisja Ustalania Nazw Miejscowych słusznie zrezygnowała ze snucia przypuszczeń, jak ta słow. n. mogła wyglądać, i dokonała chrztu nazewniczego. To raczej zaskakujące stwierdzenie, bo jeśli n. była niewątpliwie słow., to można było w sposób kompromisowy ustalić n. nawiązującą do brzmienia ostatniej niem. n. *Soldin*.

Historyk T. Białecki interpretuje n. *Soldin* jako n. top. i wywodzi ją od ap. *źlódź* ‘gołoledź’. Zdaniem badacza urbonim ma potwierdzenie w topografii (jeziora, bagna i wodniste tereny). W dialektach pom. istnieją podobne ap. *źeld*, *żold*, które mogły przekształcić się w wyraz *żoldyn*, od którego powstała zniemczona forma oikonimu *Soldin* (Białecki *Herby* 93). T. Białecki odwołuje się do wcześniejszego wywodu Mikołaja Rudnickiego¹⁸³, który podaje, że słow. rdzeń **źeld-* pochodzi od pierwotnego *geld-*, który w staro-cerkiewno-słowiańskim dał ap. *žlédica* ‘gołoledź’, por. łac. *gelu* ‘lód’, *gelidus* ‘zimny’, niem. *kalt* ‘ts.’. W niemieckich zapisach było normą zastępowanie spółgłosek miękkich (wygłosowe *-ŕi*) twardymi (*-n*), stąd *Soldin*.

Na wniosek Komisji Ustalania Nazw Miejscowości nadano nową n., utworzoną na wzór nazw miejscowych pochodnych od staropolskich imion złożonych i mających stary przyrostek dzierżawczy **-jъ*: *Mysłibórz* < **Mysłibor-jъ* (Malec SENG 163). Jest

¹⁸³ M. Rudnicki, *Mysłibórz – zniemczona – Soldin*, „Poradnik Językowy” 1958, z. 9, s. 451.

to n. pseudodzierż., od n. os. *Mysłibor* SSNO III 591. S. Rospond dodaje, że zniemczona n. rz. *Mietzel*, dziś *Mysłá*, może dowodzić, że w przeszłości rzeczywiście gród nazywano *Mysłiborzem* (psł. **Mysłibor-jb*). Uważa także, że im. *Mysłibór* było popularne na Pomorzu Zach. i zachowało się w kilku ojkonimach dzierz., bowiem identyczne n. dzierz. z obszaru Pomorza pochodne od imienia *Mysłibór*, bardzo popularnego na Zachodnim Pomorzu, to np.: *Mysłibórz Mały* i *Mysłibórz Wielki* (RzDuma II 112), *Mysłibórz* – niem. *Mützelburg*, dawny pow. szczeciński; *Mysłiborki* zamiast *Mysłibórz* koło Pyrzyc oraz nieistniejący już *Mysłibórz* koło Koszalina (Belchnerowska PMT XIII 51). Por. n. *Mysłino* opartą na podobnym rdzeniu (wieś w pow. kołobrzesckim), którą analizowali A. Belchnerowska (PMT XIII 51) oraz A. Chłodziński (2009b: 102–103).

Obecnie w Polsce mamy pięć obiektów o n. *Mysłibórz* (według systemu TERYT): wieś w woj. dolnośląskim, pow. jaworski, gm. Paszowice; wieś w woj. łódzkim, pow. opoczyński, gm. Żarnów; wieś w woj. wielkopolskim, pow. koniński, gm. Golina; osada w woj. zachodniopom., pow. myśliborski, gm. Myślibórz; opisywane miasto.

Na polskiej mapie wojskowej¹⁸⁴ z 1934 r. miasto oznaczono jako *Soldin*, a jez., nad którym jest położone – *Soldiner See*.

Miasto nosiło jedną n. przejściową *Słodyń*, która jest fonetycznym wariantem n. niem. Urbonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Mysłiborza*

C. *Mysłiborzowi*

B. *Mysłibórz*

N. *Mysłiborzem*

Msc. w *Mysłiborzu*

przymiotnik: *myśliborski*

nazwy mieszkańców: *myśliborzanin, myśliborzanka, myśliborzanie*

Bibliografia

LMB 437–440; TrEO I 158; M. Rudnicki, *Mysłibórz – zniemczone – Soldin*, „Poradnik Językowy” 1958, z. 9, s. 450–452; RospSEMiG 240; RymNmiast 157; Białecki *Herby* 93; Homa 1995: 46; Malec SENG 163; NMP VII 315; Grzenia SNG 196; Kociuba *Pomorze* 672–673.

¹⁸⁴ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1934, http://maps.mapy-wig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P37_S20_247_SOLDIN_1934_300dpi.jpg.

Nowe Warpno

Informacje historyczne¹⁸⁵

Prawa miejskie: 1295 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Neuwarp*

Na terenie obecnego miasta we wczesnym średniowieczu istniała słow. osada. Była ona zlokalizowana na wyspie połączonej z lądem groblą. Nazwa tej osady jest notowana w dokumencie z 1184 r. Z osady rozwinęło się miasto, którego lokacja odbyła się w 1295 r. Początkowo należało ono do Księstwa Pomorskiego, od 1648 r. do Szwecji, a od 1720 r. do Królestwa Prus. Pod koniec XVIII w. liczyło ono ok. 1,3 tys. mieszkańców. W XIX w. rozebrano fortyfikacje, zasypano fosę, a wyspa stała się półwyspem. Pod koniec XIX w. położono linię kolejową do Stolca i Szczecina. Od tego czasu miasto stało się ośrodkiem rybackim, handlowym i wypoczynkowym (kursowały promy do Starego Warpna, Trzebieży i Szczecina, także rejsy wycieczkowe po Zalewie Szczecińskim).

Od 1945 r. miasto należy do Polski. W latach 1945–1946 było siedzibą przejściowo istniejącego pow. wieleckiego. Obecnie Nowe Warpno jest małym ośrodkiem miejskim o charakterze turystycznym z plażą, kempingiem i mariną dla małych jednostek pływających.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. policki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Nowe Warpno

¹⁸⁵ Historia miasta: Białecki *Herby* 93–95; W. Łopuch, *Nowe Warpno = Neuwarp* [tłum. na niem. M. Enger], Szczecin 2007; W. Łopuch, *Nowe Warpno i okolice = Neuwarp und Umgebung* [tłum. na niem. T. Salzer, M. Enger], Szczecin 2010.

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płn.-zach. części woj. zachodniopom., w płn.-zach. krańcu pow. polickiego, położone na Półwyspie Nowowarpieńskim, który oddziela Jezioro Nowowarpieńskie (niem. Neuwarper See (Hintersee), Wykaz WS 233) od Zatoki Nowowarpieńskiej, będącej częścią Zalewu Szczecińskiego. Półwysep Nowowarpieński jest położony na Równinie Wkrzańskiej.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 2 451 ha (25 km²), 1 192 mieszk. (31.12.2020 r. – 1 178)

Informacja demograficzna

1740 r. – 990 mieszk.

1779 r. – 1084

1782 r. – 1181

1792 r. – 1084

1794 r. – 1260

1812 r. – 1457

1816 r. – 1412

1831 r. – 1600

1843 r. – 1821

1852 r. – 2017

1861 r. – 2125

1895 r. – 2205

1905 r. – 1883

1939 r. – 2055

1946 r. – 2154

1970 r. – 1027

2008 r. – 1194

2010 r. – 1237

Dokumentacja źródłowa

1184 (die Fischerei) in *Warpene* Kratz SP 275, 1184 LP I/2 951

1228 *Werpene, Warpna, Warpia, Warpa*, heütige [dziś] Dorf Altwarp LP I/2 951

1250–1260 versus *Warpe* Kratz SP 275

- 1252 iuxta *Warpna*, stagnum *Warpna* PU I 671, 1252 stagnum *warpna*, que Slavice
Wozstro dicitur LP I/2 951
- 1267 in *Warpna* PU II 179 (n. m.)
- 1267 die Kirche in *Warpna* genannt, ecclesia in *Warpna* Kratz SP 275
- 1267 villa Sosniza cum ecclesia in *Warpna* LP I/2 951
- 1271 in *Warpia* PU II 253
- 1275 in *Warpa* PU II 316 (1278)
- 1278 *Warpe* PU II 387
- 1280 in *Warpa* PU II 439
- 1293 *Warpe* PU II 387
- 1295 *Warpis* PU III 246
- 1304 *Warpis* PU IV 123
- 1305 in *Warpia* PU IV 203, 1306 PU IV 224
- 1306 *Warppo* PU IV 257
- 1308 *Warpiz* PU IV 297
- 1310 *Warpis* PU IV 417
- 1316 antiqua villa *Warp* Kratz SP 276, 1316 LP I/2 951
- 1331 in *Warpa*, *Warpe* PU VIII 49
- 1331 ecclesia *Warpicensis*, ecclesia in *Warpa* Kratz SP 275, 1331 LP I/2 951
- 1342 oppidum *Warpis* Kratz SP 276, 1342 LP I/2951
- 1344 villa in antiqua *Warpia* Kratz SP 276, 1344 LP I/2 951
- 1352 civitas *Nova Warpe* Kratz SP 276, 1352 LP I/2 951
- 1355 villa *Oldenwarpe* Kratz SP 276, 1355 LP I/2 951
- 1378 in opido *Nova Warpia* Kratz SP 276
- 1378 oppidum *nova Warpia* LP I/2951
- 1523 *Nienwerpe* KK 169
- 1523 *Nienwerpe*, 1573 *Neuwerp* RzDuma II 133
- 1618 *Nien Werpen* MpLubinus
- 1652 *Nienwarpe* TEB 75
- 1682 *Nienwerpen* MpVisscher
- 1724 *Nienwerpen* MpHomann
- 1779 *Neuwarp* Brügg I 18
- 1780 *Neuwarp*, *Oldewarp* MpSchm
- 1789 *Neuwarp* MpGillyPom
- 1792 *Neuwarp* MpGüssefeld

- 1804 *Neuwarp* MpSotzmannKP
 1827 *Neuwarp* (in alten Schriften *Nienwarpe* genannt) TBPP 118
 1888 *Neuwarp*, miasto w Pomeranii, pow. Ueckermuende, 16 km. na wschód od m. pow., nad jez. Warp, stojącym w związku z zatoką szczecińską SG VII 26
 1898 *Neuwarp* (Kr. Ückermünde) GPP 22
 1905 *Neuwarp* MpPP
 1934 (1945) *Warpno N. (Neuwarp)* KozA 128
 1946 *Neuwarp – Nowe Warpno, -a, nowowarpieński* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Nowe Warpno – Neuwarp* Rosp 213
 1967 *Nowe Warpno* (miasto) SM 760
 1981 *Nowe Warpno, -wego -na* WUNM II 577
 2002 *Nowe Warpno – Neuwarp* Białecki SWNGPZ 147
 2018 *Nowe Warpno – Neuwarp* BiałSPZ 248
 2019 *Nowe Warpno* UWNM 1352

Etymologia nazwy

Urbonim jest jednym z najstarszych na Pomorzu Zach., znanym z dokumentów hist. z 2. poł. XII w. Nazwy miasta i jez. występują w źródłach pisanych równocześnie i trudno rozstrzygnąć, która z nich była pierwotna. W 1316 r. odnotowano „antiqua villa *Warp*”, w tym zapisie określenie *antiqua* oznacza ‘dawna (wieś)’ i informuje, że już z początkiem XIV w. istniała wiedza o dalekiej przeszłości tej wsi. Jako miasto *Nowe Warpno* wystąpiło w źródłach po raz pierwszy w 1352 r. – *civitas Nova Warpe*.

K. Rymut uznaje urbonim za n. relacyjną, ponowioną z n. jez. *Warpna* (1184 in *Werpene* PU I 126, 1252 *stagnum Warpna* PU I 671). Pochodzenie hydronimu badacz wywodzi od rdzenia *warp-*, który występuje w wyrazach *warpać* ‘łatać’, *warpa* ‘samodział’ (RymNmiast 163–164, za BrSE 602). Musiały to być wyrazy określające pierwotnie jakieś atrybuty jeziora. Z czasem n. jez. została przeniesiona na osadę ludzką, która powstała w pobliżu. H. Górniewicz uznaje, że n. ponowione są częste na terytorium pomorskim i argumentuje to zjawisko następująco: „[C]złowiek nazywał teren, zanim się w nim osiedlił. Wpierw nazywał rzeki, jeziora, bagna, lasy, wzgórze. Z chwilą pobudowania w już nazwanym terenie osad przenoślił na nie bardzo często bez zmian słowotwórczych już istniejące nazwy obiektów terenowych” (Górniewicz 1976: 14). Dopiero później osada przekształciła się w miasto, któremu nadano n. *Nowe Warpno* (pierwszy zapis jako miasto: 1352 *civitas Nova Warpe*, choć jako wieś nosiło n. *Stare Warpno*, por. 1344 *villa in antiqua Warpia*), w zgermanizowanej postaci: *Neuwarp*.

B. Czopek-Kopciuch oba toponimy wywodzi od psł. **varpъ*, **varpiti*, por. pol. *warpy* ‘nasypy, wały’ oraz *warpać* ‘łatać’ (również w gw. kasz. *warpa*, *warp* ‘samodział’), *nawropić* (*na kogo*) ‘złościć się, gniewać’, strus. *vorop* ‘napad, grabież’, lub od **vrap* ‘fałda, zmarszczka’ (znane Czechom i Słowiencom), także *wrapa* (łuż. *ropa*, z **wropa*), *wrapati* ‘marszczyć’ BrSE 603, zob. RzDuma II 134. Niewykluczony związek z germ. **werpan*, **warp*, śrdniem. *werpen* ‘rzucać’ Lübben 576. Być może nazwa określała miejsce znane z napadów i grabieży lub odnosiła się do jeziora o niespokojnych wodach. A. Brückner podaje, że inni Słowianie posiadają zamiast naszego *wŭrp-* tylko rzeczownik **worp-* o ‘plonie, zdobyczy’ (strus. *werpu* ‘zbieram’, słoweń. *zwrpati* ‘porwać’), strus. *worop*, **pustiti na worop* ‘grabić’, *naworopiti* ‘napaść’, *naworop* i *nawrap* ‘grabież’ (BrSE 602–603), stąd etymologia związana z kradzieżami na tym terenie. Zdaniem J. Grzeni ojkonim powstał od ap. *warpy* ‘nasypy, wały’ (SNG 209).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma przedstawiają pierwotną postać ojkonimu jako **Varpъna* i uznają za n. dwumotywacyjną: 1. n. relacyjna, przeniesiona z n. jez. **Varpъna* ‘jezioro o niespokojnej, burzowej wodzie’, 2. n. kult., w znaczeniu miejsca znane z napadów, grabieży (RzDuma II 133–134).

Początkowo onim występował z suf. *-bn-*, później w formie bezsufiksальной: **Varpjal/*Varpa*. S. Rospond zastanawia się nad psł. przyrostkiem **-bnъ* stosownym dla n. grodu (M. *Warpjen*, D. *Warpna*). Zapisy z *-is* są łac. formą locativu. W pol. nazwach osobowych i miejscowych brak analogii. W nazwie zaszedł pom. rozwój grupy **tärt*, występuje także częsta na tym terenie oboczność *ar//er* (może ona mieć źródła w dialektach niem.); por. też n. m. *Altwarp* w Niemczech, w niewielkiej odległości (3 km) od *Nowego Warpna* (NMP VII 514). Być może jest to też n. relacyjna w stosunku do n. *Altwarp* (obecnie gm. w Niemczech, w kraju związkowym Meklemburgia-Pomorze Przednie, w pow. Vorpommern-Greifswald).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zrekonstruował urbonim jako *Warpno IV*. (= Nowe Warpno), zastanawiające jest zatem, że na polskiej mapie wojskowej¹⁸⁶ z 1939 r. miasto nosi n. *Neuwarp*, a pobliskie jez. *Neuwarper See*.

Nazwę miasta wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Nowe Warpno nie nosiło nazw tymczasowych.

W Polsce znajduje się kilka nazw miejscowych opartych na tym samym rdzeniu, np. *Warpie* – dzielnica miasta Będzina na Śląsku; *Warpalice* – wieś w woj. kujawsko-pom.,

¹⁸⁶ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1939, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S18_154_PASEWALK_1939_300dpi.jpg.

pow. brodnicki, gm. Osiek; *Warpesy* – wieś w woj. mazowieckim, pow. grójecki, gm. Jasioniec; *Warpuny* – wieś w woj. warmińsko-mazurskim, pow. mrągowski, gm. Sorkwity (leży nad jez. Warpuńskim) oraz *Warpechy Nowe* i *Warpechy Stare* – dwie wsie w woj. podlaskim, pow. bielski, gm. Wyszki.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Nowego Warpna*

C. *Nowemu Warpnu*

B. *Nowe Warpno*

N. *Nowym Warpnem*

Msc. w *Nowym Warpnie*

przymiotnik: *nowowarpneński*

nazwy mieszkańców: *nowowarpnianin, nowowarpnianka, nowowarpnianie*

Bibliografia

Kratz SP 275–278; LP I/2 939–955; Borek, *-bn-* 261; RospSEMiG 252; Homa 1987: 72; RymNmiast 163–164; HE VII 112; Białecki *Herby* 95; RzDuma II 133–134; Babik NWN 599–600; NMP VII 515; Grzenia SNG 208–209; Kociuba *Pomorze* 276–279.

Nowogard

Informacje historyczne¹⁸⁷

Prawa miejskie: 1309 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Naugard*

Na półwyspie i nad jez. w X w. znajdował się gród, tj. słowiański *gard*, który stanowił czoło opola. Między dwoma jeziorami (pierwsze z nich to jez. Nowogardzkie, drugie jez. nazywało się Grodzkie, nie istnieje ono obecnie) powstała z czasem rzemieślniczo-handlowa osada, z której rozwinęło się miasto. W dok. z 1268 r. jest dokładny opis charakteru grodu, wsi i miasta: *iuxta Nogart*. W 1274 r. biskup kamieński Hermann von Gleichen osadził w mieście swojego krewnego – grafa Ottona von Ebersteina z Brunszwiku. W 1. poł. XIV w. Nowogard otoczono murami, w latach 1330–1334 wybudowano kościół istniejący do dziś – pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. W 1684 r. Nowogard stał się własnością elektorów brandenburskich. W 1724 r. powstał Kreis Daber-Naugard. W 1819 r. do pow. nowogardzkiego włączono Goleniów. Miejscowa ludność zajmowała się przeważnie hodowlą zwierząt i rolnictwem.

Miasto mocno zniszczone w czasie działań wojennych (60%), zdobyte przez wojska alianckie 4.03.1945 r. wraz z siedmioma obozami jenieckimi. Obecnie Nowogard jest średnim ośrodkiem miejskim z drobnym przemysłem i punktami usługowymi. Znany z cyklicznego Festiwalu Filmu, Muzyki, Malarstwa „Lato z Muzami”.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. goleniowski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Nowogard

¹⁸⁷ Historia miasta: S. Rzeszowski, *Z dziejów Nowogardu*, Szczecin 1959; *Z dziejów ziemi nowogardzkiej*, red. K. Golczewski, Szczecin 1971; Białecki *Herby* 95–96.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półn.-zach. części woj. zachodniopom., ok. 25 km od Goleniowa, ok. 65 km od Szczecina, położone na Pobrzeżu Szczecińskim, we wsch. części Puszczy Goleniowskiej, nad Jeziorem Nowogardzkim (pot. Nowogardno, niem. Naugarder See, Wykaz WS 232).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 257 ha (13 km²), 16 671 mieszk. (31.12.2020 r. – 16 448)

Informacja demograficzna

1740 r. – 658 mieszk.

1770 r. – 726

1782 r. – 868

1792 r. – 901

1794 r. – 998

1812 r. – 1126

1816 r. – 1277

1831 r. – 1897

1843 r. – 2775

1852 r. – 2098

1861 r. – 4682

1884 r. – 4885

1895 r. – 5110

1925 r. – 6409

1939 r. – 8202

1946 r. – 2446

1970 r. – 8758

1991 r. – 16 651

2007 r. – 16 794

2010 r. – 16 816

Dokumentacja źródłowa

1268 *Nogard castrum et villa sive opidum episcopi Caminensis* PU II 194; 1268 Kratz SP 267; 1268 LorSNH 78

1268 castrum *Nogart* Barfknecht 51

- 1268 iuxta *Nowgard* RymNmiast 164
1269 *Nowegard* PU II 216
1270 *Nowegard* PU II 232
1271 *Nowgard* PU III 443
1274 *Nowgard* PU III 443
1274 *Neugard* PU II 285; 1274 LorSNH 78
1290 *Nowgarde* PU III 113; 1290 LorSNH 78
1290 in *Nowgarden* PU III 115
1303 *Noygharden* PU IV 92
1309 civitati *Neogarde* PU VI 421
1320 *Novgarde* PU V 552
1321 *Nowegard* PU II 194
1321 *Nowgarde* PU VI 28
1327 *Nowgarden* PU VII 120
1329 *Neugard* PU VII 307
1330 *Neugarden* PU VII 331
1331 civitatis *Nowgarden*, castrum *Nowgarden* PU VIII 83
(1356) XIV von *Nogarden* PrUr V 242
1377 greve Otto van *Naugarden* Sello GB I 273–274
1424 *Naugard* RzDuma II 168
1477 Greue van euersten vnde here to *nowgarde* Kratz GK 66
1489 in *Neugarde* KD 3
1502 *Neugarden* PomKirch I 236
1540 *Newgart* PomKirch II 50
1618 *Neugarten* MpLubinus
1639–1641 *Newgarten* MpGotho
1652 *Neugarten*/*Neugarden* TEB 75
1682 *Newgarten* MpVisscher
1708 *Neugarten* MpChatelain
1724 *Newgarten* MpHomann
1780 *Naugarten* MpSchm
1784 *Naugard* (in alten Urkunden *Nuowogrod*) Brügg II 287
1789 *Naugardten* MpGillyPom
1792 *Naugard* MpGüssefeld
1804 *Naugard* MpSotzmannKP

- 1827 *Naugard* (in alten Urkunden *Nuowogrod* (...), sonst auch *Neugarten* genannt) TBPP 177
- 1885 *Naugard* (niem.), według „Starożytności polskich” Starogród (?), miasto pow. w Pomeranii, w obw. reg. szczecińskiej, 16 mil na wschód od Szczecina SG VI 933–934
- 1898 *Naugard* (Kr. Naugard) GPP 60
- 1905 *Naugard* MpPP
- 1934 (1945) *Nowogard* (*Naugard*) KozA 97
- 1945 *Nowogród* MPol nr 33 poz. 196
- 1946 *Naugard – Nowogard, -u, nowogardzki* MPol nr 44 poz. 85
- 1951 *Nowogard – Naugard* Rospond 214
- 1967 *Nowogard* (miasto) SM 763
- 1981 *Nowogard, -du* WUNM II 584
- 2002 *Nowogard* (Nowogród) – *Naugard* Białecki SWNGPZ 148
- 2018 *Nowogard* (Nowogród) – *Naugard* BiałSPZ 249
- 2019 *Nowogard* UWNM 1359

Etymologia nazwy

Nazwa miasta pojawiła się w dokumentach hist. w 2. poł. XIII w. Odczuwa się ją jako n. przeciwstawną do n. *Starogard, Stargard* (Białecki *Herby* 96). E. Rzetelska-Felczko i J. Duma odczytują pierwotną postać jako **Novogardъ* (RzDuma II 167). Jest to n. kult., złoż. z interfiksem **-o-*, w którym 1. człon stanowi adi. *nowy*, zaś 2. człon równy jest pom. ap. **gardъ*, pol. *gród* 1. ‘zamek, twierdza, miejsce warowne’, 2. ‘ciężar ludności wieśniaczej, obowiązek budowy i naprawy grodów’ Sstp II 503–504 (współcz. ap. *gród* 1. *hist.* ‘pierwotnie osada obronna usytuowana w trudno dostępnych miejscach; w X–XIII w.: warowna siedziba księcia, ośrodek lokalnej władzy wojskowej, administracyjnej i gospodarczej; od XIV w.: siedziba starosty sprawującego sądownictwo’, 2. *podn.* ‘miasto’ USJP I 1082). Psł. grupa *-or-* między spółgłoskami na terenie Polski środk. i pld. przechodziła w *-ro-*, stąd ap. *gród*, na Pomorzu natomiast grupa ta przechodziła w *-ar-*, stąd ap. *gard* (RymNmiast 164). J. Grzenia podaje: pierwotne znaczenie nazwy objaśniają słowa ‘*nowy gród*’ (SNG 209), por. *Białogard, Stargard*. Późniejsze n. *Neugard, Naugard* stanowią zgermanizowane formy n. słów.

M. Malec i S. Rospond piszą, że miasto leży nad jez. o n. *Nowogardno* (nie potwierdza tego Wykaz WS, n. urzędowa to *Jezioro Nowogardzkie*). Badacze uznają n.

jez. za n. relacyjną i wywodzą od urbonimu z dodanym suf. *-no* (< **-bno*) (Malec SENGP 170, RospSEMiG 252).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski odczytał n. jako *Nowogard* i n. tę zaakceptowali członkowie KUNM. Polska mapa wojskowa¹⁸⁸ z 1935 r. zawiera n. miasta: *Naugard* (*Nowogard*).

Ojkonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Krótko po wojnie, przed nadaniem n. oficjalnej, miasto było nazywane *Nowogród* (złożenie adi. *nowy* z pol. ap. *gród* za pomocą interfiksów *-o-*).

Na Pomorzu Zach. istnieje wieś *Nowogardek*, położona 10 km na płd. zach. od Kołobrzegu, która ma także bardzo wczesną notację: 1320 *Parvum Nougart* PU V 551 (LorSNH 78), potem najczęściej bez łącz. adi. *parvum* ‘mały’ (1322 *Naugard* PU VI 140, 1329 *Neugard* PU VII 307). Przymiotnik ten wykorzystano przy tworzeniu n. powojennej i znaczenie łącz. adi. *parvum* oddano za pomocą środków morfologicznych, czyli utworzono zdr. *Nowogardek*, z suf. *-ek*. Na temat omawianego ojkonimu wypowiedzieli się: E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma I 253) oraz A. Chłudziński (2009b: 108–109).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Nowogardu*

C. *Nowogardowi*

B. *Nowogard*

N. *Nowogardem*

Msc. w *Nowogardzie*

przymiotnik: *nowogardzki*

nazwy mieszkańców: *nowogardzianin, nowogardzianka, nowogardzianie*

Bibliografia

Brügg I/2 287–291; Kratz SP 267–269; LP V/2 1501–2084; Barfknecht 28; TrEO II 107; LorSNH 78; RospSEMiG 252–253; Homa 1987: 72; RymNmiast 164; Białecki *Herby* 96; RzDuma II 167–168; Malec SENGP 170; NMP VII 524; Grzenia SNG 209; Afeltowicz DO 430: *Naugard // Nowogard*; Kociuba *Pomorze* 488–493.

¹⁸⁸ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S20_156_NAUGARD_\(NOWOGARD\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S20_156_NAUGARD_(NOWOGARD)_1936_300dpi.jpg).

Pełczyce

Informacje historyczne¹⁸⁹

Prawa miejskie: 1290 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Bernstein*

Badania archeologiczne potwierdziły istnienie od X do XII w. grodu kasztelańskiego położonego na wyspie na jednym z jezior na terenie miasta. W 1290 r. gród ten został zniszczony. Była tu także osada przygodowa na obszarze obecnego miasta. Teren do 1240 r. należał do Polski, od 1280 r. do Brandenburgii. Miasto ufundowane przez margrabiego Albrechta III. W 1315 r. wybudowano tu zamek. Władcy miasta często się zmieniali ze względu na walki Pomorza z Brandenburgią. W XVI i XVII w. Pełczyce słynęły z targów końskich. W XVIII w. na krótko stały się domeną królewską, ponieważ w 1723 r. włączono je do państwa pruskiego. Od 1816 r. należały do Kreis Soldin (powiat Myślibórz).

W wyniku II wojny światowej miasto zostało zniszczone w 10%. Powstało w nim Państwowe Gospodarstwo Rybackie. Obecnie Pełczyce to mały ośrodek miejski z usługami turystycznymi i zapleczem usługowym dla rolnictwa.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. gorzowskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. choszczeński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Pełczyce

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w pld.-zach. części woj. zachodniopom., w pld.-zach. części pow. choszczeńskiego, ok. 20 km na pld. zach. od Choszczna. Położone w pasie połodowcowej moreny czołowej, stąd różnica poziomów na terenie miasta wynosi

¹⁸⁹ Historia miasta: E. Rymar, *Burzliwe dzieje Ziemi Pełczyckiej (do końca XVI wieku)*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1972, z. 3, s. 139–175; Białecki *Herby* 98–99.

ponad 50 m (65–119 m n.p.m.); najwyższe wzniesienie znajduje się na płd. wsch. od centrum. Pelczyce są zlokalizowane pomiędzy połączonymi jeziorami: Jeziorem Krzymym (niem. Krumme See, Wykaz WS 153), Jeziorem Panieńskim (niem. Jungfern See, Wykaz WS 254), Pelcz (niem. Gross Pulsee, Wykaz WS 257) i Stawno (pot. Grodzkie, niem. Stawen See, Wykaz WS 328). Na obszarze miasta leży także Jezioro Łąkie (pot. Łąka, Sławno, niem. Lunk See, Wykaz WS 188).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 307 ha (13 km²), 2 589 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 595)

Informacja demograficzna

1750 – 635 mieszk.

1801 r. – 887

1840 r. – 1638

1853 r. – 2241

1858 r. – 2276

1890 r. – 2189

1939 r. – 2587

1946 r. – 1712

1955 r. – 1700

1970 r. – 2180

2003 r. – 2672

2010 r. – 2681

Dokumentacja źródłowa

(1225–1294) *Berensteyn* XIV PU I 284

1250 *Berensteyn* SHGNM (Lisch II 177)

1280 *Beresten* CdB A XVIII 212

1280 terra *Berrenstein* NB 27

1280 Land *Berrenstein* oder *Berenstein* BMB 429

1290 *Berensten* NB 27

1293 *Bernsteyn* CdB A XVIII 69

1295 *Berendsten* CdB A XVIII 73

1295 (27.05.) *Bernesten* Rymar 1997: 200

1298 terra *Berensten* NB 27

- 1315 *Berensten*, civ. *Bernstein* NB 27
 1315 consules et prefectus der Stadt *Bernstein* (zapis znorm.) NB 58
 (1331) *Bornsten* PU VIII 15
 (1331) *Beresten* PU VIII 17
 1337 in terra *Bernsteyn* NB 93
 1337 Terra *Bernsteyn* NB 103
 1337 civitas *Berensten* BMB 429
 1349 terram districtus *Berenstein* NB 28
 1373 (Stadt und Schloss) *Bernsteyn* BMB 429
 1492 *Bernsteen* Klempin DBGP 70
 1618 *Bernstein* MpLubinus
 1639–1641 *Bernstein* MpGotho
 1652 *Bernstein* TEB 29
 1682 *Barnstein* MpVisscher
 1686 *Bernstein* MpPalat.Posn.
 1724 *Barnstein* MpHomann
 1789 *Bernstein* MpGillyPom
 1792 *Bernstein* MpGüssefeld
 1804 *Bernstein* MpSotzmannKP
 1861 *Bernstein* BMB 429
 1905 *Bernstein* MpPP
 1946 *Bernstein* – *Pelczyce*, -yc, *pelczycki* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Pelczyce* – *Bernstein* Rosp 234
 1967 *Pelczyce* (miasto) SM 827
 1981 *Pelczyce*, -czyc WUNM II 702
 2002 *Pelczyce* (Bursztynowo) – *Bernstein* Białecki SWNGPZ 159
 2018 *Pelczyce* (Bursztynowo, Bursztynowo k. Choszczna) – *Bernstein* BiałSPZ 268
 2019 *Pelczyce* UWNM 1486

Etymologia nazwy

Nazwa miasta wystąpiła w dokumentach hist. wcześniej, bo już w XIII w. Od początku miejscowość nosiła n. niem., która jest równa nazw. jej właścicieli, czyli nazw. rodu rycerskiego von *Behrstein* (: *Bär*, *Behr* ‘niedźwiedź, *Ursus*’ -*stein* (: ap. *Stein* ‘kamień, skała’) (NMP VIII 36). Horst Naumann notuje n. os. *Bernstein* (FNB 66) z pierwszą

notacją w roku 1294 i dodaje informację, że n. os. przechodziła do systemu toponimicznego (ON = Ortsname).

W opracowaniu niem. z 1861 r. widnieje informacja: „das der Name aus Bären und Stein genommen” [n. pochodzi od (wyrazu) niedźwiedź i kamień – tłum. BA]. Autorzy pracy *Berlin und die Mark Brandenburg mit dem Markgrafenthum Nieder-Lausitz in ihrer Geschichte und in ihrem gegenwärtigen Bestande* (BMB) podają w wątpliwość pochodzenie ojkonomu od nazw. *Bär* lub *Beeren*, ponieważ H. Berghaus nie odnalazł w starych dokumentach takiego antroponimu (BMB 429–430).

Urbonim nadany przez członków KUNM jest klasycznym przykładem chrztu nazewnictwa, tzn. miejscowości, która nosiła od początku n. niem., musiała mieć utworzoną zupełnie nową nazwę z motywacją realistyczną (odniesienie geograficzno-kulturowe) lub konwencjonalną. Wybrano n. *Pelczyce*, która jest n. wielomotywacyjną: 1. pseudopatr. z suf. *-ice* od n. os. *Pelk*, *Pelka*//*Potk* SSNO IV 211 (: im. złoż. typu *Świętopelk* SSNO V 398¹⁹⁰), K. Rymut pisze, że było to w średniowieczu popularne imię na Pomorzu. 2. n. top. od ap. **pletk*, który jest formą deminutywną od **pet* (<**pōlō* ‘bagno, trzęsawisko’), podstawa ps. **p!kō* = stpol. *pelk* według S. Rosponda jest terminem topograficznym oznaczającym ‘teren błotnisty’ (ap. poświadczony w 1571 r., RospSEMIG 319, tak też Grzenia SNG 227). K. Rymut (RymNmiast 182) podaje, że miasto leży nad dwoma jeziorami, które dziś nazywają się *Duży Pelcz* (Wykaz WS 257 notuje jako *Pelcz*) i *Mały Pelcz* (Wykaz WS 201); 3. n. pseudokult. od ap. **petkl*//**potk* ‘gromada ludzi’.

Przed wprowadzeniem n. urzędowej miasto nosiło dwie nazwy tymczasowe: *Bursztynowo* i *Bursztynowo k. Choszczna*. Nazwa *Bursztynowo* jest kalką n. niem. *Bernstein*, z adaptacją morfologiczną (dodany suf. *-owo*). Jednostka leksykalna *Bernstein* w języku niem., oprócz funkcjonowania jako antroponim, może także być wyrazem pospolitym o znaczeniu ‘bursztyn’. W drugiej n. tymczasowej: *Bursztynowo k. Choszczna* dodano wyrażenie przyimkowe (przyimek *koło* + n. m. *Choszczno*) o funkcji lokalizującej.

Powojenny urbonim *Pelczyce* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Obecnie w Polsce istnieją cztery miejscowości o n. *Pelczyce*: miasto w woj. zachodniopomorskim; wieś w woj. dolnośląskim, pow. oławski, gm. Domaniów; wieś w woj. dolnośląskim, pow. wrocławski, gm. Kobierzyce; wieś w woj. świętokrzyskim, pow. staszowski, gm. Bogoria (tu także n. pól: *Pelczyce Dolne* i *Pelczyce Górne*).

¹⁹⁰ SSNO V 398 notuje w jednym hasle kilka wariantów omawianego imienia: *Świętopelk*, *Świętopelko*, *Świętopelek*, *Świętopolk*, *Świętopolko*, *Świętopalk*, *Wszetopelk*.

W Polsce istnieje wiele n. top. utworzonych od ap. *pełk* w znaczeniu ‘teren błotnisty’, np. n. m. *Palecznica* – cz. wsi Raclawice, woj. małopolskie, pow. miechowski; n. m. *Połczyn-Zdrój* (według S. Rosponda); n. m. *Pelczyńska* – wieś w woj. świętokrzyskim, pow. pińczowski; n. m. *Pelcznica* – cz. miasta Świebodzice, woj. dolnośląskie; n. rz. *Pelcznica* – płynie w pld.-zach. Polsce w woj. dolnośląskim, p. dp. rz. Strzegomki; n. rz. *Pelcz* – woj. lubuskie, p. dp. kanału Otok.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Pelczyc*

C. *Pelczycom*

B. *Pelczyce*

N. *Pelczycami*

Msc. w *Pelczycach*

przymiotnik: *pelczycki*

nazwy mieszkańców: *pelczyczanin, pelczyczanka, pelczyzanie*

Bibliografia

LMB 433–435; BMB 429–430; RospSEMiG 285; RymNmiast 182; Białecki *Herby* 99; Homa 1995: 51; Grzenia SNG 227; NMP VIII 36; Kociuba *Pomorze* 673–674.

Płoty

Informacje historyczne¹⁹¹

Prawa miejskie: 8.07.1277 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Plathe*

Istnienie na tym terenie osadnictwa słow. z 2. poł. VIII w. potwierdza pochodzące z tego okresu opole, w skład którego wchodziły dwa grody i osada handlowa. W 1277 r. rycerz Dobiesław z Wódki [von Woedtke] nadał osadzie prawa miejskie na prawie lubeckim. W mieście są dwa zamki: Stary Zamek wzniesiono w XIII w., Nowy Zamek zbudowano w latach 1606–1618, kiedy rodzina Ostenów sprzedała Stary Zamek Blucherom. W Nowym Zamku po 1945 r. utworzono szkołę rolniczą i internat. Miasto wielokrotnie nawiedzały pożary, np. w roku 1561, 1612 (wówczas spłonęło całe miasto), 1660, 1860. Ludność była zdziesiątkowana po zarazie w 1638 r. (zmarło wówczas 200 mieszkańców na 480). Od 1723 r. Płoty znajdowały się w państwie pruskim, w Kreis Regenwalde (Regenwalde, dziś Resko). Od XIX w. miasto silnie się rozwijało, także w związku z doprowadzeniem linii kolejowej.

W 1945 r., po II wojnie światowej, miasto było zniszczone w 22%, natomiast większe straty (sięgające 40%) przyniósł miastu rok 1946, w którym było niszczone przez przejeżdżające wojska i okradane przez grupy szabrowników. Obecnie Płoty to mały ośrodek administracyjny, w którym rozwija się przemysł, działa elektrownia wodna na Redze.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryficki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Płoty

¹⁹¹ Historia miasta: A. Grawitz, *Plathe in Pommern. Die Geschichte einer deutschen Landstadt*, Hamburg 1965; L. Turek-Kwiatkowska, *Dzieje Plot do 1945 r.*, w: *Płoty wczoraj i dziś*, red. J. Macholak, Płoty 1985; *Płoty. Dzieje miasta*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Słupsk 1991; Białecki *Herby* 99–100; A. Janowski, *Początki Płotów w świetle badań archeologicznych*, w: *Trzebiatów – spotkania pomorskie 2016*, red. J. Kochanowska, Trzebiatów 2017, s. 11–25.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w środk.-płn. części woj. zachodniopom., ok. 12 km od Gryfic, na Równinie Gryfickiej, nad rz. Regą i jej dopływami: rz. Rekową (p. dp., ujście na płd. od Płotów, n. niem. Krebs Bach) i Ukleją (l. dp., ujście w gm. Płoty, n. niem. Ückeley).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 412 ha (4 km²), 3 983 mieszk. (31.12.2020 r. – 3 900)

Informacja demograficzna

1740 r. – 600 mieszk.

1782 r. – 590

1792 r. – 628

1794 r. – 681

1812 r. – 795

1816 r. – 802

1831 r. – 1420

1843 r. – 1771

1852 r. – 2031

1861 r. – 2227

1895 r. – 2282

1925 r. – 3315

1939 r. – 3653

1946 r. – 1213

1970 r. – 3833

2000 r. – 4235

2012 r. – 4100

Dokumentacja źródłowa

1277 nova civitas *Plote* super Regam sita PU II 354; 1277 Kratz SP 296

1277 noue Ciuitati *Plote* super Regam site centrum Kratz GK 29

1277 nouae Civitate *Plotae* super Regam sitae LP VII 557

1277 *Plote* LorSNH 85; 1277 RymutNMP 187

1284 *Plote* PU II 535–536; 1284 Kratz GK 32; 1295 PU III 247

- 1295 domino Ludewico de Wedele et suis fratribus ciuitates Trebetow et *Plote* (...),
castrum vero *Plote* LP VII 559
- 1302 *Plote* PU IV 39
- 1308 Johannes de Heydebreke dictus de *Plote* (genannt) Kratz SP 296–297; 1308 LP
VII 560
- 1317 Henningus Heydebrake de *Plote* PU V 338; 1317 LP VII 560
- 1320 Henningus de *Plote* PU V 528; 1320 Kratz SP 297
- 1320 Ritter Henning v. Plote mit Stadt und Kirche *Plote* (zapis znormalizowany) Sello
GB I 160
- 1320 Hennigo de *Plote* militi et suis veris et legitimis heredibus, ciuitatem, ecclesiam
Plotae LP VII 560
- 1321 Henninghum de *Plote*, Hennincho de *Plote* PU VI 29, 45
- 1325 Hinricus de Osten, miles in castro *Plate* Kratz SP 297
- 1325 Stadt *Plate* KK 126
- 1367 Hinricus de Osten, miles in castro *Plate* Kratz SP 297
- 1385 jn *plate* Klempin DBGP 319
- 1518 *Plote* PomKirch III 22; 1518 *Plate* PomKirch III 24
- 1618 *Plate* MpLubinus
- 1624 *Plato* Sello GB III/2 417
- 1639–1641 *Plate* MpGotho
- 1652 *Plate* TEB 82
- 1682 *Plate* MpVisscher
- 1628 *Platow* KK 303, 306
- 1724 *Plate* MpHomann
- 1780 *Plath* MpSchm
- 1784 *Plate* (in den alteren Urkunden [w starszych dokumentach] *Plote*, in den spätern
aber [później] *Plotbo* genannt [nazywane]) Brügg II 361
- 1789 *Plate* MpGillyPom
- 1792 *Plate* MpGüssefeld
- 1804 *Plate* MpSotzmannKP
- 1827 *Plathe* oder *Plate* (in alten Urkunden *Plote* oder *Plotbo*) TBPP 223
- 1865 *Plate* (*Plote*, *Plothe*, od początku XVI w. także: *Plato*, *Platbo*, *Platow*) Kratz SP 296
- 1887 *Plathe* (niem.), miasto w Pomeranii, pow. Regenwalde, na lew. brzegu Regi SG
VIII 240–241
- 1898 *Plathe* (Kr. Regenwalde) GPP 86

- 1905 *Plathe* MpPP
 1934 (1945) *Płoty (Plathe)* KozA 104
 1946 *Plathe – Płoty, -tów, plotowski* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Płoty – Plathe* Rospond 243
 1967 *Płoty* (miasto) SM 856
 1981 *Płoty, -tów* WUNM II 750
 2002 *Płoty – Plathe* Białecki SWNGPZ 163
 2018 *Płoty – Plathe* BiaSPZ 278
 2019 *Płoty* UWNM 1540

Etymologia nazwy

Nazwa miasta notowana w źródłach hist. od 2. poł. XIII w., a więc wcześniej zgermanizowana i trudno ustalić jej formę pierwotną. Część badaczy, np. K. Rymut, wywodzi oikonim od słow. ap. *plot* i wnioskuje, że oznaczał miejsce ogrodzone, otoczone płotem (RymNmiast 187), tak też interpretuje n. miasta J. Grzenia, jednak znaczenie ap. *plot* objaśnia jako ‘ogrodzenie z pali, żerdzi, chrustu’ (Grzenia SNG 232). S. Rospond uznaje za słow. n. kult. od wyrazu *plot* ‘warownia ogrodzona palisadą’ (RospSEMiG 294), tak też interpretuje B. Czopek-Kopciuch (NMP VIII 548–549), ponieważ w średniowieczu było tu grodzisko obronne, por. też stpol. *plot* ‘ogrodzenie, zagrodzenie zrobione najczęściej z pali, żerdzi i chrustu’ Sstp VI 172. Od XV w. niejasne przejście *Plo-* → *Pla-*.

Druga interpretacja urbonimu odwołuje się do rdzenia, który występuje w n. *Płock*, wówczas można go uznać za słow. n. top. wskazującą na teren mokry (RymNmiast 187). W n. *Płock* tkwi rdzeń **plot-*, będący kontynuantem psł. rdzenia **pol-t-*, który w słow. nazewnictwie geograficznym tworzył nazwy miejscowe oraz nazwy wodne i wskazywał na ich związek z wodą, położeniem nad wodą lub na terenie mokrym, zalwanym przez wodę (RymNmiast 187). S. Rospond wyjaśnia znaczenie psł. **polt-* jako ‘okolica bagnista, nadwodna’ (RospSEMiG 294). Jest to zgodne z topografią terenu, ponieważ Płoty leżą nad Regą, jej starorzeczami. Na terenie gminy znajduje się także wodny Rezerwat przyrody Rzeko Rekowa. Jako analogię do psł. rdzenia **pol-t* S. Rospond podaje słot. *paltis* ‘strumień’, łot. *palts*, *palte* ‘kałuża’.

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma przedstawiają n. jako słow. top. **Plot-*, równą ap. rzeczownikowemu, por. stpol. ap. *plet*, może też *plta* ‘tratwa’ Sstp VI 167 (BrSE 421 notuje ap. *plet*, *plta*, rus. *plot*, *plota*, stczes. *plet* o ‘tratwie i łodzi’), *pletnik* ‘flisak,

człowiek zajmujący się spławianiem tratw' Sstp VI 167, por. współczesny białorus. ap. *плым* [plyt], który oznacza 'tratwę'. Według badaczy jest to zapewne n. archaiczna od ie. rdzenia **pol-t-* tkwiącego dosyć często w nazwach rzek, por. łot. ap. *paĩts, paĩte* 'kałuża', por. Vasmer ESRJ III 316 (w n. rz. *Polota*), stpol. ap. *plócizna* = ap. *błócizna* 'bagno' Sstp I 109. Powyższy rdzeń można wiązać też z ie. rdzeniem **pel-*, **pele-*, **plē-* w leksemach o znaczeniu 'łać, płynąć', por. stpol. verb. *plawać* 'płynąć, unosić się na wodzie' Sstp VI 165–166, także verb. *plawić, plawić się* 'przeprowadzać przez wodę, też nurzać w wodzie' Sstp VI 166 oraz ap. *plawca* 'żeglarz' Sstp VI 166. Istnieje także bojk. ap. *plot'* 'spokojna, cicha woda; spław', ukr. 'tratwa' związane zapewne z rdzeniem **plyt-* jak w pol. leksemach *plytki, pływać* BrSE 422. Od końca XIV w. w zapisach dochodzi do zmiany *Plo-* → *Pla-*. Niewykluczone także pochodzenie ojkonimu od n. os. *Plote*, notowanej w źródłach historycznych od XII w., np. 1150 *Ploth* Pom 20, 1170 *Plote* Pom 27, 1179 Pom 54, 1325 von *Plate* (de *Plote*, cum Thorace) KK 128.

A. Brückner w swoim słowniku etymologicznym zamieścił także ap. *płto*, który dawniej odmieniał się: *płto, płosa* jak *słowo, słowiosa*. Ap. *płto* oznaczał 'wolną przestrzeń wodną', zachował się tylko w średniowiecznych nazwach miejscowych, por. ros. i czes. *pleso* 'staw, kałuża' (BrSE 421).

Obie interpretacje n. – jako n. kult i jako n. top. – przedstawia M. Malec (SENGP 193).

Pod koniec XIX w. w SG miasto opisywano pod n. zgermanizowaną *Plathe* – jako miasto w Pomeranii, pow. Regenwalde, na lew. brzegu Regi (1887 SG VIII 240–241). W 1934 r. ks. S. Kozierowski przedstawił zrekonstruowaną formę ojkonimu jako *Płoty*. Trzy lata później na polskiej mapie wojskowej¹⁹² z 1937 r. miasto oznaczono podwójnie jako *Plathe* i *Płoty*. Urbonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. *Płoty* nie nosiły nazw przejściowych.

¹⁹² Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S20_123_GREIFENBERG_i._POM_1937_300dpi.jpg.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Płotów*

C. *Płotom*

B. *Płoty*

N. *Płotami*

Msc. w *Płotach*

przymiotnik: *płatowski, płocki* (Grzenia SNG 232: *płatowski*)

nazwy mieszkańców: *płocianin, płocianka, płocianie*

Bibliografia

Brügg II 361–364; Kratz SP 296–299; TrMH 117; TrEO I 69; LorSNH 85; LP VII 487–682; RospSEMiG 294; Homa 1987: 78; RymNmiast 187; Białecki *Herby* 100; RxDuma II 15; Malec SENG 193; Grzenia SNG 232; NMP VIII 548–549; Afeltowicz 2012: 113–114; Kociuba *Pomorze* 498–501.

Polanów

Informacje historyczne¹⁹³

Prawa miejskie: 1313 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Pollnow*

Osadnictwo słow. na terenie Polanowa we wczesnym średniowieczu poświadcza *Kronika wielkopolska* (łac. *Chronica Poloniae maioris*)¹⁹⁴. Istniał tu gród o charakterze obronnym, który zabezpieczał Ziemię Sławieńską od zach. W pobliżu na Świętej Górze stał pogański chram, a po przyjęciu chrześcijaństwa zbudowano tu kaplicę, do której pielgrzymowano z Pomorza i Wielkopolski. Początkowo miasto należało do biskupów kamieńskich, a od 1307 r. do Brandenburgii, następnie do Krzyżaków i do księstwa słupskiego. Do XVII w. mieszkała tu ludność kaszubska. W 1653 r. Polanów ponownie włączono do Brandenburgii, a w 1701 r. do Królestwa Prus. W XIX w. zanotował silny rozwój gospodarczy, stał się miejscowością letniskową, do której dojeżdżano pociągiem.

W wyniku działań wojennych miasto zostało zniszczone w 80%. Cała starówka i zamek legły w gruzach. Po 1945 r. Polanów stał się ośrodkiem miejskim z przemysłem nastawionym na przetwórstwo rolne (mleczarnia, masarnia, młyn, rozlewnia wód mineralnych, wytwórnia koncentratów paszowych).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. koszaliński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Polanów

¹⁹³ Historia miasta: Białecki *Herby* 100–101.

¹⁹⁴ *Kronika wielkopolska* to anonimowa i nieukończona kronika dziejów Polski od czasów legendarnych do roku 1273. Została napisana najprawdopodobniej przed 1296 r. w Wielkopolsce, stąd jej tytuł, za panowania Przemysła II. Zob. *Kronika wielkopolska*, wstęp i koment. B. Kürbisówna, tłum. K. Abgarowicz, Warszawa 1965.

Informacja geograficzna

Miasto położone we wsch. części woj. zachodniopom., na Wysoczyźnie Polanowskiej, między dwiema górami: Świętą Górą (niem. Heiliger Berg) i Warblewską Górą (niem. Warbelower Berg), nad rz. Grabową (niem. Grabow), w lesistej okolicy, w dolinie rz. Wieprzy (niem. Wipper).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 737 ha (7 km²), 2 918 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 881)

Informacja demograficzna

1740 r. – 426 mieszk.

1782 r. – 647

1792 r. – 710

1794 r. – 740

1812 r. – 900

1816 r. – 913

1831 r. – 1133

1843 r. – 1444

1852 r. – 1792

1861 r. – 2163

1885 r. – 2419

1895 r. – 2173

1925 r. – 3472

1939 r. – 3631

1946 r. – 1947

1970 r. – 2183

2010 r. – 2917

2014 r. – 3017

Dokumentacja źródłowa

XIII (*Kronika wielkopolska*, łac. *Chronica Poloniae maioris*) a polo artico nominantur et alias *Polani* a castro *Polan* quod in finibus Pomeranie situm est denominabatur RymNmiast 189

XIII *Polani* a castro *Polan* RzDuma I 71, 1934 KozA

1307 *Polnow* PU IV 270; 1307 SG VIII 598; 1307 LorSNH 87

- 1313 dominus Conradus de *Polnowe* PU V 93
1313 dominus Conradus de *Polnowe* (genannt) Kratz SP 304
1317 *Polnowe* LorSNH 87
1321 *Pollenowe* PU VI 26; 1321 TrEO II 80; 1321 LorSNH 87
1333–1353 dominus de *Polnow* Kratz SP 304
1383 nostro in *Polnow* Kratz GK 43
1486 de *Polnowe* Rzduma I 71
1492 opidi *polnouw* Klempin DBGP 67
1492 Opidi *Polnouw* Klempin DBGP 83
1540 *Pollnow* PomKirch II 60
1618 *Polnow* MpLubinus
1652 *Polnow* MpMerian
1682 *Polnow* MpVisscher
1724 *Polnow* MpHomann
1780 *Pollnow* MpSchm
1784 *Pollnow* Brügg II/2 846
1789 *Pollnow* MpGillyPom
1792 *Polnow* MpGüssefeld
1804 *Pollnow* MpSotzmannKP
1827 *Pollnow* TBPP 259
1885 *Pollnow* SG X 789
1887 *Pollnow* (niem.), dok. 1307 r. *Polnov*, miasto ze st. p. w Pomeranii, pow. Sławno, przy koszalińsko-miastkowskiej szosie, o 37 klm. na wschód od Koszalina SG VIII 598
1898 *Pollnow* (Kr. Schlawe) GPP 148
1905 *Pollnow* MpPP
1934 (1945) *Polanów* (*Pollnow*) KozA 105
1946 *Pollnow* – *Polanów*, -owa, *polanowski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Polanów* – *Pollnow* Rosp 248
1967 *Polanów* (miasto) SM 894
1982 *Polanów*, -nowa WUNM III 3
2002 *Polanów* – *Pollnow* Białecki SWNGPZ 166
2018 *Polanów* – *Pollnow* BiałSPZ 283
2019 *Polanów* UWNM 1634

Etymologia nazwy

Zapisy historyczne n. m. świadczą o tym, że jest to n. słow., derywowana za pomocą suf. *-ów*, którą można zrekonstruować jako **Pol'anov-*. Biorąc pod uwagę charakter podstawy, jest to n. dwuznaczna: 1. top., jeśli jest to ap. *polana* 'łąka śródleśna' Sstp VI 340 (taką interpretację podaje R. Trautmann [TrEO II 80]; Górniewicz 1976: 27; RospSEMiG 298; NMPŚ 78; Breza 1999: 92; Malec SENGP 195); J. Grzenia (SNG 234) dodaje, że pochodzenie od ap. *polana* prawdopodobnie jest określeniem położenia pierwotnej osady, na co wskazuje także współczesne położenia miasta wśród lasów; 2. dzierz., jeśli w urbonimie tkwi n. os. *Polan* SSNO IV 308 (jest to także n. etniczna) (RzDuma I 71; RymNmiast 189; NMP IX 105). Nazwa była określeniem przynależności grodu (osady) do człowieka o im. *Polan*. S. Rospond (SEMiG 298) opowiada się za wieloznacznością nazwy. K. Rymut dodaje, że *Kronika wielkopolska* (łac. *Chronica Poloniae maioris*) wywodzi n. *Polanie* oraz n. średniowiecznego grodu *Polanów* od ap. *pole* (RymNmiast 189). Stanisław Urbańczyk dodaje, że etnonim *Polanie* został utworzony od ap. pole z suf. *-'anin* (psł. **janinъ* lub **-ĕninъ*) i oznaczała 'mieszkańców pól' SSS IV 181.

Już od pierwszego zapisu w 1307 r. jest to ojkonim ze zniemczoną grafią (*Pollnow*). Silnie zgermanizowane były nazwy tych miast, które należały do Krzyżaków. Na polskiej mapie wojskowej¹⁹⁵ z 1923 r. miasto oznaczono jako *Polnów*, czyli w formie bardzo zbliżonej do obecnej. Nazwę tę powtórzono na innym arkuszu polskiej mapy wojskowej¹⁹⁶ z 1936 r. Natomiast na mapie¹⁹⁷ w skali 1 : 100 000 z 1935 r. zawarto n. *Pollnow* (*Polanów*).

Po 1945 r. KUNM wprowadziła n. *Polanów* zaproponowaną przez S. Kozierowskiego. Ojkonim został zatwierdzony urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. A. Chłudziński (2010: 163–164, 2013: 149–150) podaje bogatą historiografię n. oraz uzupełnia wywód etymologiczny o n. rzeki *Polnica*.

¹⁹⁵ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 33 Stolp (Słupsk), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1923, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/33_Stolp_\(Słupsk\)_1923_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/33_Stolp_(Słupsk)_1923_300dpi.jpg).

¹⁹⁶ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

¹⁹⁷ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P32_S23_95_POLLNOW_\(POLANOW\)_1935_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P32_S23_95_POLLNOW_(POLANOW)_1935_300dpi.jpg).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Polanowa*

C. *Polanowowi*

B. *Polanów*

N. *Polanowem*

Msc. w *Polanowie*

przymiotnik: *polanowski*

nazwy mieszkańców: *polanowianin, polanowianka, polanowianie*

Bibliografia

Brügg II/2 846–850; Kratz SP 304–307; TrEO II 80; LorSNH 87; Górniewicz 1976: 27; Kreja SWK 170; NMPŚ 76; RospSEMiG 297–298; RzDuma I 71–72; RymNmiast 189; Białecki *Herby* 102; Breza 1999: 92; Malec SENG 195; Grzenia SNG 234; Chludziński 2010: 163–164; Kociuba *Pomorze* 644–647; Chludziński 2013: 149–150; NMP IX 105.

Police

Informacje historyczne¹⁹⁸

Prawa miejskie: 1260 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Pölitz*

We wczesnym średniowieczu istniało tu słow. osiedle rybacko-rolnicze. Początkowo należało do rycerza Bartłomieja z Polic, a w 1260 r. książę zachodniopom. Barnim I nadał miejscowości prawa miejskie. Miasto tak silnie się rozwijało, że było zagrożeniem dla Szczecina, z tego powodu w 1321 r. Barnim I odebrał miastu prawa miejskie i włączył je w obręb Szczecina. Ponownie prawa miejskie Police otrzymały dopiero w 1808 r. W okresie XVI–XVIII w. słynęły z produkcji i handlu chmielem. W latach 1816–1939 znajdowały się w obrębie państwa niemieckiego, w pow. Randow. Na przełomie XIX i XX w. wybudowano tu stocznię rzeczną oraz połączenie kolejowe ze Szczecinem. W 1938 r. powstała w Policach fabryka benzyny syntetycznej *Hydrierwerke Pölitz AG*. Po wybuchu II wojny światowej 15.10.1939 r. miasto włączono w granice Wielkiego Miasta Szczecina.

Miasto zdobyte przez aliantów 26.04.1945 r. (tak jak Szczecin). W 1945 r. stało się samodzielnym ośrodkiem miejskim. W 1964 r. rozminowano teren na płn. od Staro-
go Miasta, a w 1969 r. ukończono budowę Zakładów Chemicznych Police (fabryka nawozów sztucznych).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. polickiego, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Police, miasto satelickie Szczecina (wchodzi w skład aglomeracji szczecińskiej, leży ok. 15 km od Szczecina)

¹⁹⁸ Historia miasta: Białecki *Herby* 102–103; J. Matura, *Historia Polic od czasów najstarszego osadnictwa do II wojny światowej*, wyd. 2, Police 2002; tenże, *Powojenne dzieje Polic 1945–2004*, Police 2004.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w zach. części woj. zachodniopom., we wsch. części pow. polickiego, na Równinie Wkrzańskiej (bnn), nad dwiema rzekami: Odrą (niem. Oder) i Gunicą (niem. Aalbach). Dookoła miasta znajdują się lasy Puszczy Wkrzańskiej (niem. Ückermünder Heide). Na płd. od miasta rozciągają się Wzgórza Warszawskie (niem. Warsower Plateau). Police posiadają port morski i morsko-rzeczny na rz. Odrze. W granicach administracyjnych miasta znajduje się sześć wysp na rz. Odrze: Długi Ostrów, Mały Karw, Wielki Karw, Mnisi Ostrów (Wyspa Mnichów), Polickie Łąki, Skolwiński Ostrów.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 3 731 ha (37 km²), 32 685 mieszk. (31.12.2020 r. – 32 243)

Informacja demograficzna

X w. – 100 mieszk.

1450 r. – ok. 450

1658 r. – ok. 490

1740 r. – 1000

1782 r. – 970

1792 r. – 1000

1794 r. – 1114

1812 r. – 1424

1816 r. – 1313

1831 r. – 1907

1843 r. – 2465

1852 r. – 2936

1861 r. – 3508

1895 r. – 4000

1925 r. – 4963

1939 r. – 6437

1946 r. – 850

1960 r. – 8900

1970 r. – 12 800

1980 r. – 24 800

1990 r. – 34 400

2000 r. – 35 000

2004 r. – 41 400

Dokumentacja źródłowa

1229 *Politz* PU III 385

1246 bartholomeus de *poliz* Kratz GK 10

1249 de *Polyz* PU I 579

1249–1254 de *Pulitzs, Pultz* PU I 686

1249–1259 Bartholomeus de *Poliz* Kratz SP 300

1252 de *Poliz* PU I 667

1253 *Politz* PU I 694

1253 *Poliz* Bartholomei Kratz SP 300

1260 civitas *Politz* Kratz SP 300

1260 *Politz* PU II 71

1269 opidi *Politz* Kratz SP 300

1276 *Pulitz* PU II 317

1292 *Pulyz* PU III 164

1294 *Pölitz* PU III 208

1294 aqua *Politzua* Kratz SP 300

1295 opidum *Poliz* Kratz SP 301

1299 praefectus, consules, totaque communitas civitatis *Politz* Kratz SP 301

1300 *Puliz* PU III 405

1304 *Poliz* PU IV 133

1304 *Polociz* PU IV 163

1321 de *Polyz* PU VI 19

1321 oppidum *Politz* Kratz SP 301

1333 *Poliz* PU VIII 159

1335 *Pulitze* PU VIII 394

1540 *Pulitz, Pölitz* PomKirch II 103

1558 *Potze* RzDuma II 141

1573 *Plotze* (!) RzDuma II 141

1618 *Politz* MpLubinus

1652 *Pölitz* TEB 82

1682 *Politz* MpVisscher

1724 *Politz* MpHomann

- 1780 *Pölitz* MpSchm
1789 *Pölitz* MpGillyPom
1792 *Pölitz* MpGüssefeld
1804 *Pölitz* MpSotzmannKP
1827 *Pölitz* TBPP 108
1887 *Police*, niem. *Poelitz*, miasto w Pomeranii, o 13 w. na płn. od Szczecina, nad rz. Szorp, małym ramieniem Odry SG VIII 589
1898 *Pölitz* (Kr. Randow) GPP 28
1905 *Pölitz* MpPP
1934 (1945) *Police (Pölitz)* KozA 105
1946 *Pölitz – Police, -ic, policki* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Szczecin-Police – Stettin-Pöhlitz* Rosp 321
1967 *Police* (miasto) SM 896
1982 *Police, -lic* WUNM III 11
2002 *Police – Pölitz* Białecki SWNGPZ 167
2018 *Police* (Pelice, Pilice) – *Pölitz* BiałSPZ 284
2019 *Police* UWNM 1637

Etymologia nazwy

Urbonim bardzo wcześnie został odnotowany w źródłach historycznych, bo już w 1. poł. XIII w. Miasto położone jest na Równinie Wkrzańskiej, a więc na terenie równinnym o charakterze polnym. Posiada n. słow., która pochodzi od ap. *pole*, z suf. *-ica*, tworzącym nazwy o charakterze top., w l. mn. suf. przybiera formę *-ice*. W polskiej toponimii istnieje baza semantyczno-leksykalna **pol-* ‘otwarty, odkryty’ o dużej frekwencji i oznacza ‘teren równinny, bez lasów i wysokich gór, nieuprawny pierwotnie’ NMP IX 112, co potwierdza jedna z definicji leksykograficznych leksemu *pole* zawarta w Sstp VI 341: ‘łąka, rozległa równina, błonie, otwarta przestrzeń’, por. adi. *polny* ‘równinny, na otwartej przestrzeni leżący’ Sstp VI 350. Wyraz *pole* znany był już w staropolszczyźnie i oznaczał również m.in. ‘ziemię uprawną lub nadającą się pod uprawę, rolę’ Sstp VI 340. Położenie geograficzne miasta Police oddaje powyższe znaczenia. M. Małec i J. Grzenia podają także znaczenie n. m. *Police* jako ‘miejsce położone wśród pól’ (Małec SENG 196, Grzenia SNG 235).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruują n. miasta jako **Polica* i uznają za n. top., z suf. *-ica*, od ap. *pole*, zapewne w pl. W przeszłości suf. *-ica* tworzył n. top.

(RzDuma II 141–142). Od n. m. powstała n. rz. **Polica*, **Poličьna* HE IV 38 (dziś *Kanał Policki*).

S. Rospond uznaje, że n. *Police* jest n. prymarną i wywodzi ją od ap. *polica* ‘duży obszar (polny)’ SEMiG 298. Zdaniem badacza nazwy równinnej *Polski* i *Polaków* zajmujących się uprawą *pól* pochodzą od ap. *pole*. Wyraz ten jest także bazą derywacyjną n. plemiennej *Polanie*.

Nazwę już w XIII w. niemczono jako *Pölitz*, słow. suf. *-ica*, w l. mn. *-ice*, były przez Niemców oddawane jako *-itz*. Słow. pochodzenie n. m. było przechowywane w pamięci lub żywe wśród mieszkańców, ponieważ w 1887 r. zanotowano ją jako *Police* (SG VIII 589). Taką wersję ojkonimu odnotował także ks. S. Kozierowski w latach 30. XX w. Na polskiej mapie wojskowej¹⁹⁹ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Pölitz (Police)*.

Obecny urbonim został urzędowo wprowadzony Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto nie nosiło nazw przejściowych.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Polic*

C. *Policom*

B. *Police*

N. *Policami*

Msc. w *Policach*

przymiotnik: *policki*

nazwy mieszkańców: *policzanin, policzanka, policzanie*

Bibliografia

Kratz SP 300–303; TrEO II 80; LP II 1461–1509; LorSNH 86; RospSEMiG 298; Homa 1987: 79; RymNmiast 189; Białecki *Herby* 103; RzDuma II 141–142; Malec SENG 196; SNOM 295; Kociuba *Pomorze* 290–295.

¹⁹⁹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S19_155_POELITZ_\(POLICE\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S19_155_POELITZ_(POLICE)_1936_300dpi.jpg).

Połczyn-Zdrój

Informacje historyczne²⁰⁰

Prawa miejskie: 1337 r. (data założenia: ok. 1290 r.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Bad Polzin*

Odkrycia archeologiczne dowodzą, że było tu grodzisko z okresu wczesnośredniowiecznego. Jego zadaniem w kasztelanii białogardzkiej była służba wartownicza. Miasto rozwinęło się z pierwotnego grodu słow., który za pierwszych Piastów należał do państwa polskiego, a w XIII w. został przekazany templariuszom przez Przemysława II. W średniowieczu leżało na szlaku solnym z Kołobrzegu na południe. W 1688 r. odkryto tu źródła mineralne o leczniczych właściwościach. Od początku XVIII w. miasto zaczęło nabierać charakteru uzdrowiska (w 1705 r. powstał pierwszy dom zdrojowy). W czasach niem. ludność utrzymywała się z tkactwa, garbarstwa, handlu zbożem i bydłem oraz z browaru, który działa do dziś.

Miasto zostało zdobyte przez wojska alianckie 5.03.1945 r., zniszczeniu uległo 78 domów, czyli 25% zabudowy. Obecnie Połczyn-Zdrój jest uzdrowiskiem leczniczym i ośrodkiem turystycznym.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. świdwiński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Połczyn-Zdrój

Informacja geograficzna

Miasto o charakterze uzdrowiskowo-turystycznym w płn.-zach. Polsce, w środk. części woj. zachodniopom., we wsch. części pow. świdwińskiego, na Pojezierzu Drawskim, nad rz. Wogrą (niem. Wugger, l. dp. rz. Dębnicy). Położone wśród wzgórz morenowych w tzw. Szwajcarii Połczyńskiej, którą cechuje krajobraz podgórski ze znacznymi

²⁰⁰ Historia miasta: W. Reinhold, *Chronik der Städte Belgard, Polzin und Schivelbein und der zu den beiden Kreisen gehörenden Dörfer*, Schivelbein 1862; Białecki *Herby* 103–105.

różnicami wysokości terenu, z licznymi dolinami, strumykami, jeziorami. Podobny krajobraz spotykamy na Wysoczyźnie Łobeskiej.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 721 ha (8 km²), 8 109 mieszk.
(31.12.2020 r. – 7 987)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1386 mieszk.

1782 r. – 1414

1792 r. – 1410

1794 r. – 1593

1812 r. – 1794

1816 r. – 2129

1831 r. – 2429

1843 r. – 2994

1852 r. – 3442

1861 r. – 4034

1895 r. – 4811

1925 r. – 5945

1939 r. – 6923

1946 r. – 3939

1957 r. – 7222

1995 r. – 9487

2009 r. – 8463

Dokumentacja źródłowa

1304 de *Poltsin* PU IV 156

1321 Belgarden cum castro *Poncym* Kratz SP 308

1337 *Bolczin* RzDuma I 131

1337 *Poltzin* LorSNH 87

1337 Hasso rufus de *Poltzin* Kratz SP 308

1337 (Henning von Wedel) dictus de *Poltzin* (oder) Henningus de *Poltzin* Kratz SP 308

1338 cognominatus *Polzin* Kratz SP 308–309

1374 *Poltzin* in Pommern NB 41

1389 *Polczyn* Kratz GK 46

- 1400 *Polużyce* MpWlkp
1484 *Polczyn* Font XLI 244
1491 In ecclesia *poltzin* Klempin DBGP 50
1540 *Polzin* PomKirch II 64
1618 *Polzin* MpLubinus
1639–1641 *Polzcín* MpGotho
1652 *Polzin* TEB 83
1682 *Poltzin* MpVisscher
1724 *Poltzin* MpHomann
1780 *Poltzin* MpSchm
1784 *Polzin* (in alten Urkunden *Poluzig* und *Polzwyn* genannt) Brügg II/2 625
1789 *Polzin* MpGillyPom
1792 *Polzin* MpGüssefeld
1804 *Polzin* MpSotzmannKP
1827 *Polzin* (in alten Urkunden *Poluzig* und *Polzwyn* genannt) TBPP 310
1887 *Polzin*, zapewne *Poltczyn* SG VIII 704
1888 m. *Polzin* SG IX 589 (hasło: Rega)
1898 *Polzin* (Kr. Belgard) GPP 120
1905 *Polzin* MpPP
1934 (1945) *Poltczyn* (*Polzin*) KozA 106
1946 *Bad Polzin – Polczyn Zdrój, -na, polczyński* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Poltczyn Zdrój – Bad Polzin* Rosp 249
1967 *Poltczyn-Zdrój* (miasto) SM 898
1982 *Poltczyn Zdrój, -na Zdroju* WUNM III 15
2002 *Poltczyn Zdrój – Bad Polzin (Polzin Bad)* Białecki SWNGPZ 167–168
2018 *Poltczyn Zdrój* [zapis bez łącznika!] – *Bad Polzin (Polzin Bad)* BiałSPZ 285
2019 *Poltczyn-Zdrój* UWNM 1641

Etymologia nazwy

Ojkonim znany od 1. poł. XIV w., bowiem pierwsza wzmianka źródłowa o mieście pochodzi z 1304 r. – *de Poltsin* (łac. *de* = pol. *z*). Nazwa wcześniej zgermanizowana jako *Polzin*. Jest to słow. n. dzierż. od n. os. *Połka, Pełka* SSNO IV 211, z suf. *-in*, czyli pierwotnie oznaczała ‘własność człowieka o im. Połka’. Imię to jest im. skróconym od słow. im. dwuczłonowych typu *Jaropetk, Świętopetk* (także *Świętopotk*) SSNO V 398, które na Pomorzu występowały w formie *Jaropotk, Świętopotk*, czyli z cechą pom. *-l-* jako

-oł-, będącego kontynuantem psł. sonantu *l*. Spółgłoska *-l-* w Polsce środkowej i południowej była realizowana jako *-el-* oraz *-lu-*, zaś im. *Pelka* na Pomorzu miało postać *Połka* (Górniewicz 1976: 42). Tak też konsekwentnie w zapisach n. m.: *Poltsin*, *Poltzin*, *Polczyn*. W XX w. (w 1926 r.) do zniemczonej postaci n. m. dodano niem. ap. *Bad* ‘uzdrowisko, kąpielisko’. SG I 80 (1880 r.) notuje wyraz *Bad* następująco: „po niem. ‘kąpiel’, wyraz wchodzący w skład wielu niemieckich nazw miejscowości, i w obrębie ziem słowiańskich położonych, które dotąd lub dawniej były miejscami kąpielowemi [...]”. Niem. człon *Bad* po 1945 r. zastąpiono pol. ap. *zdrój* 1. *książk. poet.* a) ‘miejsce w ziemi, skąd wytryskuje woda; strumień wypływający z tego miejsca; źródło’, b) ‘obficie płynąca woda, ciecisz; struga, strumień, nurt’, 2. *przestarz.* ‘miejscowość kuracyjna mająca źródła wód leczniczych; dziś tylko w nazwach takich miejscowości’ SJPDor X 990–991.

Wyjątkiem jest interpretacja n. przedstawiona przez S. Rosponda (SEMiG 299), który uważa, że podstawa *potk-* nie pochodzi od niem. ap. *Volk* ‘pułk’ (onomasta jako jedyny doszukuje się tu ap. niem.), lecz od psł. **plōkъ* = stpol. *pełk*, gw. pom. *potk* w znaczeniu top., tzn. ‘teren błotnisty’. Stąd badacz uznaje tę n. m. jako n. top. z suf. *-in*, który mógł tworzyć także n. top., jednakże uważa, że przy tak wcześnie występującej osadzie ludzkiej n. dzierz. *Polczyn* jako ‘własność Połki’ także jest niewykluczona.

Pomimo wczesnej germanizacji n. m. jej słow. pochodzenie było uświadamiane przez mieszkańców, stąd w 1887 r. w SG VIII 704 pojawia się jako hasło: *Polzin*, zapewne *Polczyn*.

Na polskiej mapie wojskowej²⁰¹ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Polczyn*, czyli w formie niemal identycznej jak dziś. Powtórzono ją na kolejnym arkuszu polskiej mapy wojskowej²⁰² z 1938 r. Taką n. zaproponował także S. Kozierowski w 1934 r. (*Polczyn*). Jednakże członkowie KUNM zasugerowali się ostatnim zapisem n. niem., czyli *Bad Polzin* i urzędowo została wprowadzona Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. n. *Polczyn Zdrój* (od 2006 r. zapisywana jako *Polczyn-Zdrój*). Człon *Zdrój* wprowadzono po 1945 r. i jest on kalką niem. ap. *Bad*, który był pierwszym członem n. niem. Miasto nie nosiło nazw przejściowych.

²⁰¹ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

²⁰² Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Połczyna-Zdroju*

C. *Połczynowi-Zdrojowi*

B. *Połczyn-Zdrój*

N. *Połczynem-Zdrojem*

Msc. w *Połczynie-Zdroju*

przymiotnik: *połczyński*

nazwy mieszkańców: *połczynianin, połczynianka, połczynianie*

Bibliografia

Brügg II/2 625; Kratz SP 308–310; LP I/3 690–704; LorSNH 87; Górniewicz 1976: 42; Kreja SWK 170; NMPŚ 76–78; RospSEMiG 299; RzDuma I 131; RymNmiast 189; Białecki *Herby* 105; Breza 1999: 95; Malec SENGP 195; Grzenia SNG 235; SNOM 295; Kociuba *Pomorze* 566–571; NMP IX 129–130.

Pyrzyce

Informacje historyczne²⁰³

Prawa miejskie: 1263 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Pyritz*

Osadnictwo słow. rozpoczęło się tu kilka tysięcy lat temu. Geograf Bawarski, który podawał w IX w. plemiona polskie, wymienił także nazwę Pyrzycanie, z zapisem *Prissani*. W X w. teren należał do państwa Piastów, od XI w. do Gryfitów. W 1124 r. biskup niem. Otton z Bambergu (od 2006 r. patron miasta) ochrzcił mieszkańców w ramach misji chrystianizacyjnej. W 1263 r. książę zachodniopom. Barnim I nadał miastu prawa miejskie. Pyrzyce zaczęły silnie się rozwijać już w XIII w., prężnie działało tu sukiennictwo i tkactwo. O potęgę miasta decydowało jednak rolnictwo. Z tego powodu w średniowieczu nazywane było spichlerzem Pomorza Zach. Od 1493 r. leżało w granicach Księstwa Pomorskiego, od 1653 r. w Brandenburgii, a następnie w Królestwie Prus. Do 1945 r., ze względu na dobrze zachowaną starówkę, miasto było nazywane Rothenburgiem²⁰⁴ Pomorza.

Pyrzyce zostały zdobyte przez aliantów 2.03.1945 r., a jego zabudowa była zniszczona w 90%. Obecnie jest to silny ośrodek kulturalny z otwartą w 1948 r. biblioteką miejską, której dyrektorem w latach 1958–1997 był prof. dr hab. Edward Rymar. W 2012 r. udostępniono mieszkańcom dwie tężnie na pl. Wolności.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba władz pow. pyrzyckiego, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Pyrzyce

²⁰³ Historia miasta: R. Pelz, *Geschichte des Kreises Pyritz*, Hannover 1900; G. Dorka, *Urgeschichte des Weizackers-Kreises Pyritz*, Stettin 1939; E. Rymar, *Rozwój Pyrzyc do końca XVIII w.*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1970, nr 3, s. 53–104; tenże, *Chronologia ważniejszych wydarzeń z dziejów powiatu pyrzyckiego*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1970, nr 3, s. 289–305; Białecki *Herby* 105–107.

²⁰⁴ Rothenburg, właśc. Rothenburg ob. der Tauber to małe miasto (ok. 10 tys. mieszk.) w zach. cz. Bawarii nad rzeką Tauber z zachowaną średniowieczną zabudową i murami obronnymi z XIV w.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półd.-zach. części woj. zachodniopom., ok. 45 km na półd. wsch. od Szczecina, na Pobrzeżu Szczecińskim, na rolniczej Równinie Pyrzycko-Stargardzkiej, z urodzajnymi glebami, nad Kanałem Młyńskim (niem. Mühl-Graben, n. oboczne Sicina, Czarny Potok) (l. dp. rz. Płoni), który wpada do jez. Miedwie (niem. Madü See, Wykaz WS 209).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 3 879 ha (39 km²), 12 617 mieszk. (31.12.2020 r. – 12 484)

Informacja demograficzna

1740 r. – 2095 mieszk.

1782 r. – 2122

1792 r. – 2036

1794 r. – 2325

1812 r. – 2855

1816 r. – 3126

1831 r. – 4151

1843 r. – 4704

1852 r. – 5795

1861 r. – 6501

1895 r. – 8478

1925 r. – 9085

1939 r. – 11 287

1946 r. – 803

1960 r. – 5500

1970 r. – 8800

1980 r. – 11 600

1990 r. – 12 900

2000 r. – 12 832

2018 r. – 12 709

Dokumentacja źródłowa

966 *Piriseum* [Piritz] WW 69

1124 *Piriz* MPH II 45

- 1140 castrum *Phiris*, *Piris* PU I 30
- 1140 castrum *Phiris* [przypis: Pyritz] Boehmer GSS 10
- 1186 in terra *Pyriz* PU I 102
- 1217 *Piriz* PU I 224
- 1240 Walterus de *Piritz* Kratz SP 311; 1240 in vico *Piriz* Kratz SP 311
- 1242 castrum *Piritz* NB 24
- 1248 una urna mellis in moneta civitatis nostrae *Pyritz* Kratz SP 311
- 1249 terra *Piris* NB 24
- 1250 Hinricus de *Pyritz* (...) scultetus noster de *Pyritz*, miles Kratz SP 312
- 1250 de *Piritz* Kratz GK 11
- 1252 in terra *Piritz* NB 89
- 1253 *Piriz* PU I 579
- 1261 civitas *Pyritz* Kratz SP 312
- 1263 consulibus universisque burgensibus in civitate nostra *Pyritz* morantibus Kratz
SP 313
- 1265 Godeko de *Piritz* Kratz SP 312
- 1281 in *Pyriz* NB 24
- 1282 *Piricz* PU II 469
- 1295 *Pyriz* PU III 225
- 1315 *Piritz* PU V 268
- 1320 *Piriz* PU V 531
- 1327 in der villa *Piris* genannt Hoogeweg II 251
- 1400 *Pirch* MpWlkp
- 1490 *Pyritze* Klempin DBGP 5
- 1490 in *piritze* Klempin DBGP 11
- 1493 *piritze* RzDuma II 141
- (1541) *Piritz* PomKirch II 107
- 1618 *Piritz* MpLubinus
- 1639–1641 *Piritz* MpGotho
- 1652 *Pyritz* TEB 85
- 1682 *Piritz* MpVisscher
- 1708 *Pyritz* MpChatelain
- 1724 *Piritz* MpHomann
- 1780 *Pyritz* MpSchm
- 1784 *Pyritz* (Ptolemeusz notuje: *Viritum*, in alten Urkunden *Piris*, auch *Piriscum* genannt) Brügg II 86

- 1789 *Pyritz* MpGillyPom
1792 *Pyritz* MpGüsfeld
1804 *Pyritz* MpSotzmannKP
1827 *Pyritz* (in alten Urkunden *Piris* auch *Piriscum* genannt) TBPP 201
1887 *Pierzyce*, niem. *Pyritz*, miasto powiatowe w Pomeranii (...) w równej, żyznej okolicy, którą Niemcy dla pszennej gleby „Weizacker” zowią (niem. *Weizacker* ‘pszeniczne pole’) SG VIII 105
1898 *Pyritz* (Kr. Pyritz) GPP 44
1905 *Pyritz* MpPP
1934 (1945) *Perzyce* [*Pyrzyce*] (*Pyritz*) KozA 101
1946 *Pyritz – Pyrzyce*, -yc, *pyrzycki* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Pyrzyce* (Perzyce) – *Pyritz* Rosp 263
1967 *Pyrzyce* (miasto) SM 945
1982 *Pyrzyce*, -rzyć WUNM III 96
2002 *Pyrzyce* (Perzyce) – *Pyritz* Białecki SWNGPZ 175–176
2018 *Pyrzyce* (Perzyce) – *Pyritz* BiałSPZ 298
2019 *Pyrzyce* UWNM 1727

Etymologia nazwy

Wymienioną przez Geografa Bawarskiego n. plemienną *Pyrzycanie* jako *Prissani* można zrekonstruować jako *Pyrzanie*, od ap. *pyro* ‘pszenica’. Potwierdzają to historycy, którzy opisują Słowian i Polan jako lud rolniczy, trudniący się uprawą zboża (żyto, proso, ber itp.), np. hr. E. Raczyński w opracowaniu *Wspomnienia Wielkopolski*: 966 *Piriseum* [Piritz] WW 69.

Ojkonim wystąpił w dokumentach historycznych wcześniej, bo już w 1. poł. XII w. W roku 1140 Pyrzyce były grodem (castrum *Phiris*, *Piris*), a w 1186 r. odnotowano je jako gród kasztelański oraz wymieniono także ziemię pyrzycką (terra *Pyriz*). Nazwa miasta **Pyrica* jest n. słow. top., pochodzi od psł. ap. **pyrǫ* ‘gatunek pszenicy’, od tego wyrazu zachłow. ap. **pyrǫ* ‘perz’ SEBor 421²⁰⁵, z suf. *-icell-ycę* (po zarzuceniu uprawy n. gatunku pszenicy została przeniesiona na pospolite chwasty). A. Brückner podaje, że stpol. ap. *perz* był przekształcony w formę *pyrz* (wokoid *e* → *y*), a oznaczał psł. **pyro* ‘pszenica’, lit. *pūrai*, grec. *pyros* ‘pszenica’ BrSE 402, 648 – „pierwotną nazwę [pszenicy] przeniesiono wcześniej na chwast zbożowy, co zrozumiałe wobec powszechnego

²⁰⁵ Sstp VI 69–70 notuje ap. (*perz*) *pyrz* w dwóch znaczeniach: 1. bot. ‘perz właściwy, także inne w rolnictwie dokuczliwe rośliny jak oset’, 2. ‘proch, pył’.

przesądu, że się zboża wyradzają” BrSE 648. Ojkonim określał zatem teren, na którym uprawia się pszenicę.

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma podają ap. źródłowy **pyro*, **pyr̥b* ‘gatunek pszenicy, *Triticum spelta*’ i powołują się na opracowanie Władysława Sędzika *Prasłowiańska terminologia rolnicza*²⁰⁶. Nazwa miasta utworzona suf. **-ica*, zapewne w pl. (RzDuma II 141).

S. Rospond (SEMiG 316) uznaje n. za top.-kult., pochodzącą od psł. ap. *pyrica* ‘rola pyrzana’, czyli pszena, jednakże w następnym zdaniu przedstawia porównanie: „A więc model *Górzyce* od *góra*”, czym zaprzecza, że jest to n. prymarna. Badacz dodaje, że prastarym uprawianym przez Słowian zbożem była pszenica, jednakże jej pierwotne określenie *pyro* stało się bardzo szybko określeniem chwastu zbożowego (por. psł. *pyr̥b* ‘pyrz, perz’). Podaje także przykłady języków, w których dawniej występowały wyrazy zbliżone formalnie i znaczeniowo do ap. *pyro*: lit. *pūrai* (obecnie *pszenica* w jęz. lit. to *kviečiai*) oraz grec. *pyros* ‘pszenica’.

W niem. opracowaniu *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae* z r. 1652 Pyrzyce są opisane jako bardzo stare pomorskie miasto, położone w tłustym, bogatym *Weytzacker*, którego n. pochodzi od wyrazu *Weitzen* (dziś niem. ap. *Weizen* ‘pszenica’). Dodano także informację, że Pyrzycanie to dobrzy, dobroduszni ludzie, którzy nie pozostawiają obcokrajowca bez jedzenia i picia (TEB 85).

W 2. poł. XIX w. G. Kratz SP, opisując Pyrzyce, napisał: „Die Gegend um Pyritz ist noch heute unter dem Namen »Pyritzer Weizacker« als ein zehr fruchtbarer Landstrich bekannt [Teren wokół miasta Pyritz nadal jest dziś nazywany „Pyritzer Weizacker”, ponieważ jest to bardzo żyzny obszar ziemi – tłum. BA] (Kratz SP 316), niem. ap. *Weizen* ‘pszenica’, ap. *Acker* ‘pole’. Określenie *pole pszeniczne* występuje w jęz. pol. jako *pole pyrzane*, co potwierdzają badacze n. m. Polski, którzy są zgodni, że n. *Pyrzyce* może pochodzić od psł. ap. **pyrica* ‘rola pyrzana, czyli pszena’.

W 2. poł. XIX w. (1887 r.) w SG VIII 105 umieszczono informacje o mieście pod n. *Pierzyce*, stwierdzając, że jest to miasto powiatowe położone w „żyznej okolicy, którą Niemcy dla pszennej gleby »Weizacker« zowią” (niem. *Weizacker* ‘pszeniczne pole’).

Ojkonim bardzo wczesnie niemczony jako *Piriz*, *Piritz*, *Pyritz*. Sufiks *-icell-ycce* był zapisywany przez niem. urzędników jako *-itz*.

S. Kozierowski w 1934 r. odtworzył formę n. miasta jako *Perzyce*, obocznie *Pyrzyce*. Z tych dwóch nazw KUNM wybrała n. oboczną i 7 maja 1946 r. urzędowo

²⁰⁶ W. Sędzik, *Prasłowiańska terminologia rolnicza: rośliny uprawne, użytki rolne*, Wrocław–Warszawa–Kra-ków–Gdańsk 1977, s. 11.

wprowadzono n. *Pyrzyce*. Jednakże jako n. tymczasowa funkcjonowała jeszcze jakiś czas n. *Perzyce*.

Na polskiej mapie wojskowej²⁰⁷ z 1935 r. miasto oznaczono n., która po II wojnie światowej była n. przejściową”, tj. *Perzyce*, czyli w formie zbliżonej do obecnej, wykonano rekonstrukcję urbonimu ks. S. Kozierowskiego.

Informacje gramatyczne: blp.

D. do *Pyrzyc*

C. *Pyrzycom*

B. *Pyrzyce*

N. *Pyrzycami*

Msc. w *Pyrzycach*

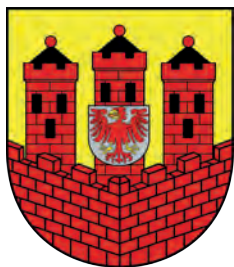
przymiotnik: *pyrzycki*

nazwy mieszkańców: *pyrzyczanin, pyrzyczanka, pyrzyczanie*

Bibliografia

Brügg II 86; Kratz SP 311–319; TrEO II 83; LorSNH 93; SSS IV 424; RospSEMIG 316; Homa 1987: 82; RymNmiast 198; Białecki *Herby* 107; RzDuma II 141; Malec SENGp 203; Grzenia SNG 245; SNOM 298; Afeltowicz DO 500: *Pyritz // Pyrzyce*; Kociuba *Pomorze* 342–349; NMP IX 410–411.

²⁰⁷ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 52 Zbąszyń-Frankfurt, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/52_ZBASZYN-FRANKFURT_1935.jpg.

Recz

Informacje historyczne²⁰⁸

Prawa miejskie: przed 1296 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Reetz Nm.* (*Reetz Neumark*)

Na terenie miasta istniał dawny gród pomorski, który leżał na hist. granicy Pomorza i Wielkopolski; biegnie tędy hist. droga handlowa zwana „drogą marchijską” lub szlakiem cysterskim. Osada była zlokalizowana na podgrodzium i to ona wystąpiła w dokumencie z 1269 r. Następnie Recz przeszedł pod panowanie Brandenburgii, rozpoczął się proces niemczenia zapisów nazw miejscowych, stąd forma *Reetz* (także *Reetz Nm.*). Miasto zachowało średniowieczny układ architektoniczny, z murem obronnym z kamieni polnych, który wzniesiono na przełomie XIV i XV w. Od XIV do XVIII w. było prywatną własnością słow. rodziny rycerskiej von Wedel.

W czasie działań wojennych zniszczone w 70%, ale dokonano w nim znacznej rekonstrukcji tkanki miejskiej. Obecnie Recz to mały ośrodek przemysłowy i usługowy oraz turystyczny.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. gorzowskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. choszczeński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Recz

Informacja geograficzna

Miasto położone w pñ.-zach. Polsce, w pñd. części woj. zachodniopom., nad rz. Iną, na pograniczu Niziny Szczecińskiej i Pojezierza Myśliborskiego. Nazwa istniejącego wzniesienia Wzgórze Klasztorne (niem. Klosterberg) przechowuje informację o istniejącym tu opactwie zakonu panien cysterek, które zostały sprowadzone do Recza w 1296 r. przez margrabiów brandenburskich. W 1552 r. dokonano sekularyzacji dóbr

²⁰⁸ Historia miasta: Białecki *Herby* 107–108; G.J. Brzustowicz, *Recz nad Iną od lokacji do rozkwitu w XVII wieku. Studia z dziejów miasta*, Recz–Choszczno 2008.

opactwa, a w 1827 r. rozebrano jego ruiny. Opactwo było zlokalizowane w widłach rzeki Iny i Reczanki (Młynówki) (S. Rospond podaje n. rz. jako Reczyca, niem. Krebs-Bach, niem. *Krebs* 'rak', l. dp. Iny RospSEMIG 269).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 240 ha (12 km²), 2 914 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 873)

Informacja demograficzna

1750 r. – 895 mieszk.

1800 r. – 1354

1846 r. – 2166

1850 r. – 2633

1880 r. – 3312

1925 r. – 2968

1939 r. – 3646

1946 r. – 812

1955 r. – 1500

1970 r. – 2050

2004 r. – 3145

2009 r. – 2971

Dokumentacja źródłowa

1269 castrum *Bez* (!) PU II 218

1270 *Rez* PU II 234

(1284) *Reetz* PU VI 364

1300 dominus Johannes de *Rethze* Kratz GK 36

1303 *Rethz* SHGNM

1303 (6 I) *Rethz* Rymar 1997: 203

1328 *Reetz* NB 38

1340 *Retz* NB 38

1348 *Retz* NB 52

1350 civ. *Retz* NB 38

1352 civ. *Retz* NB 37; 1352 civitas nostra *Retz* NB 38

1355 (Kloster) *Reetz* NB 100

1356 (3 V) *Retz* Rymar 1997: 208

- 1362 *Retcz* NB 38
1374 *Recze* NB 38
1374 *Reetz* NB 41
1375 *Retz* NB 75–76
(1388) *Recze* CdB A XVIII 151
1389 *Recz* Kratz GK 46
1390 (23 X) *Retze* Rymar 1997: 200
1427 *Ryeczn* SHGNM (Repertorium nr 591)
1440 *Reczcz* SGorz 223
1449 opidi *Retze* Rymar 1997: 217
1457 *Reetz* CdB A XVIII 44
1463 opidium *Reytze* Rymar 1997: 218
1492 *Retze* Klempin DBGP 71
1492 citra oppidum *Retze* Rymar 1997: 219 (dokument niedrukowany)
1493 *Recze* SHGNM (KI 104)
1618 *Retz* MpLubinus
1639–1641 *Retz* MpGotho
1652 *Retz/Reetz* TEB 88
1682 *Retz* MpVisscher
1724 *Retz* MpHomann
1780 *Reetz* MpSchm
1789 *Reetz* MpGillyPom
1792 *Reetz* MpGüssefeld
1804 *Reetz* MpSotzmannKP
1861 *Reetz* (in Urkunden *Recz, Retze*) MBM 443
1888 *Reetz*, miasto w Nowej Marchii, pow. Arnswalde SG IX 589
1905 *Reetz* MpPP
1946 *Reetz Nm.* – *Recz, -cza, recki* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Recz* – *Reetz Nm.* Rosp 269
1967 *Recz* (miasto) SM 961
1982 *Recz, -cza* WUNM III 117
2002 *Recz* (Raciąż, *Recz Pomorski, Rzeczyca, Rzeczyca n/Iną*) – *Reetz Nm.* Białecki SWNGPZ 179
2018 *Recz* (Raciąż, *Recz Pomorski, Rzeczyca, Rzeczyca n/Iną*) – *Reetz Nm.* BiałSPZ 304
2019 *Recz* UWNM 1752

Etymologia nazwy

Pierwsza notacja n. miasta pochodzi z 1269 r., kiedy opisywano zamek w Reczu (castrum *Bez*, *Rez*). Jest to już zapis zniekształcony przez kancelistów niem., stąd pochodzenie i pierwotne znaczenie n. m. jest trudne do ustalenia. K. Rymut uznaje ją za słow. n. dzierz. od n. os. *Rak*, *Rek* SSNO IV 460 (a ta od ap. *rak* zool. ‘rak, *Astacus fluviatilis* Fabr.’ Sstp VII 431)²⁰⁹, z suf. *-jb. Cechą fonetyczną na Pomorzu było przechodzenie nagłosowej grupy *ra-* w *re-*.

Według innych badaczy n. pochodzenia słow., top., oznaczała miejsce nad rzeką. J. Grzenia z kolei (SNG 248) pierwotną n. uznaje za n. dzierz. od im. *Redek* SSNO IV 417. Najwięcej informacji o pochodzeniu i znaczeniu omawianej n. m. podaje B. Czopek-Kopciuch w NMP X 128. Badaczka rekonstruuje formę n. jako **Rzecz*e i wywodzi ją od psł. ap. **rěka* ‘rzeka’, z suf. *-bje (czyli byłaby to n. top.). Drugim źródłem tej n. m. jest n. wyschniętego jez. *Rzeczyca*, notowana w dokumentach historycznych od 1565 r. jako *Retza*, w 1571 r. *Retzow* SHGNM.

Żadnej z dwóch powyższych motywacji nie można odrzucić z powodu szybkiego zgermanizowania oikonimu. B. Czopek-Kopciuch przywołuje także za K. Rymutem rekonstrukcję **Recz*, ale wywodzi tę postać bezpośrednio od ap. *rak*, z płnpol. przejściem *ra-* > *re-*, czyli uznaje za n. top. (zapewne ze względu na położenie miasta nad rz. Iną).

Za S. Rospondem (SEMiG 326) urbonim można także zrekonstruować jako **Rzeczyca*, przy tej interpretacji jest to n. top. od psł. ap. **rěka*, z suf. *-ica* lub jako **Redecz* (< **Radecz*, od n. os. *Radek*//*Redek* SSNO IV 417, z suf. *-jb, ze zmianą **Redecz* > *Recz*, czyli jako n. dzierz.). Miejscowość w Polsce o n. *Recz* znajduje się także w okolicach Żnina – wcześniej miała ona postać *Redecz* (w D. *Redcza*, tj. *Recza*, stąd w M. jest forma *Recz*). Inna n. m. *Redecz* jest również zlokalizowana w Polsce koło Włocławka. Od omawianego toponimu pochodzi nazw. *Redecy*. S. Rospond pokazuje tu model słowotwórczy podobnie utworzonych n. m.: *Sądecz* < n. os. *Sądek*//*Sędek* SSNO V 31, *Giedecz*, następnie *Gdecz* < n. os. *Giedek* SSNO II 107.

Oprócz dwóch wymienionych oikonimów *Recz* w Polsce istnieje także niem. n. m. *Reetz*, zlokalizowana w okręgu Belzig, która przez niemieckich badaczy jest objaśniana jako pochodząca od psł. adi. **radō*.

Forma zgermanizowana n. m. *Reetz* funkcjonowała do 1945 r., w takiej postaci odnotowano n. miasta w 1888 r. w SG IX 589. Jednakże 20 lat wcześniej ukazało się

²⁰⁹ SSNO notuje także n. os. *Rac(z)*, *Rec(z)* SSNO IV 414, a także n. os. *Rak* jako n. heraldyczną SSNO IV 438–439.

opracowanie *Berlin und die Mark Brandenburg mit dem Markgrafenthum Nieder-Lausitz in ihrer Geschichte und in ihrem gegenwärtigen Bestande* (1861 BMB), w którym przedstawiono n. miasta występującą w dokumentach hist. w formie *Recz*.

Na polskiej mapie wojskowej²¹⁰ z 1935 r. miasto oznaczone jest jako *Reetz* (*Rzeczycza*), co jest dowodem na istnienie świadomości dawnych mieszkańców, że była to n. słow.

Po II wojnie światowej *Recz* nosił kilka n. przejściowych: *Raciąż*, *Recz Pomorski*, *Rzeczycza*, *Rzeczycza nad Iną*. Obecna forma urbonimu została urzędowo wprowadzona Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Recza*

C. *Reczowi*

B. *Recz*

N. *Reczem*

Msc. w *Reczu*

przymiotnik: *recki* (*reczański*); *recki* Grzenia SNG 248; *redecki* a. *recki* RospSEMiG 326, SNOM 300

nazwy mieszkańców: *reczanin*, *reczanka*, *reczanie*

Bibliografia

LMB 495–497; BMB *Reetz* 443–444; TrEO II 15; RospSEMiG 326; RymNmiast 204; HE IV 85; Białecki *Herby* 109; RzDuma II 190; Homa 1995: 56; SGorz 222–228; Grzenia SNG 248; SNOM 300; NMP X 128.

²¹⁰ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, druk na podstawie mapy 1 : 100 000 wydania z 1929 r., http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P35_S21_189_NO-ERENBERG_1935_300dpi.jpg.

Resko

Informacje historyczne²¹¹

Prawa miejskie: 1288 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Regenwalde*

Niemiecki geograf Martin Zeiller w *Topographia Electoratus Brandenburgisi et Ducatus Pomerania* w roku 1652 r. pisał (TEB 888):

„Regenwalde – Diese Hinter-Pommerische Stadt ligt an dem Fluß Rege / oder Rega / davon sie auch den Namen hat /und denen von Borcken gehörig ist. War Anno 1190. zu einer Stadt angelegt” [Regenwalde – to zachodniopomorskie miasto leży nad rzeką Rege / lub Rega / od której ma swoją nazwę / i należy do Borcków. Zostało założone jako miasto w 1190 roku – tłum. BA].

We wczesnym średniowieczu istniał tu słow. gród opolny z osadą. Ok. XII w. na wzgórzu nad Regą wzniesiono gród książąt pom., a następnie osadę handlowo-rzemieślniczą. W 1255 r. miejscowość należała do dwóch pom. rodów: Borków i Vidantów. W latach 1260–1270 Borkowie wzniesli zamek nad Regą. W 1441 r. książę pom. Eryk I przekazał całe miasto Borkom i było ono ich własnością prywatną do 1808 r. Od 1648 r. Resko leżało w granicach Brandenburgii. W XIX w. (1842 r.) Carl Sprengel założył tu Akademię Rolniczą i Fabrykę Maszyn Rolniczych. W latach 1818–1945 miasto należało do Kreis Regenwalde, który początkowo miał siedzibę w Resku, a od 1860 r. w Łobzie.

Miasto zajęte przez wojska alianckie 4.03.1945 r. i prawie całkowicie zniszczone (w śródmieściu pozostał tylko budynek ratusza). Obecnie Resko to ośrodek usługowy dla rolnictwa, z drobnym przemysłem spożywczym i dużym przemysłem drzewnym.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

²¹¹ Historia miasta: M. Grzęda, *Z dziejów Reska i Węgorzyna (XIII–XVIII)*, w: *Z dziejów ziemi tobeskiej...*, s. 70–87; Białecki *Herby* 109–110.

1999–2001 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryficki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Resko

od 2002 r. – woj. zachodniopomorskie, pow. łobeski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Resko

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płn.-zach. części woj. zachodniopom., położone na Równinie Gryfickiej i Wysoczyźnie Łobeskiej, nad rz. Regą.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 449 ha (4 km²), 4 231 mieszk. (31.12.2020 r. – 4 147)

Informacja demograficzna

1740 r. – 714 mieszk.

1782 r. – 862

1792 r. – 796

1794 r. – 943

1812 r. – 1154

1816 r. – 1182

1831 r. – 1958

1843 r. – 2402

1852 r. – 3163

1861 r. – 3442

1895 r. – 3359

1925 r. – 4020

1939 r. – 5014

1946 r. – 1314

1960 r. – 3415

1983 r. – 4137

2000 r. – 4585

2017 r. – 4263

Dokumentacja źródłowa

1190 *Regenwalde* (zapis znormalizowany) Sello GB I 53

1282 civitatem *Regenwalde* Sello GB I 122

- 1288 *Regenwolde* PU III 35–36
1288 Vidante, dominus in *Regenwolde*, civitati *Regenwolde*, in *Regenwolde* Sello GB I 138–139
1288 civitati *Regenwolde* nuncupate ... circa civitatem in utraque parte fluminis, quod *Rega* vulgariter nuncupatur RymNmiast 204–205, Białecki *Herby* 110
1294 *Regenwolde* PU III 220
1295 civitatem *Regenwold* PU III 247
1297 Vidant, dominus de *Regenwolt* PU III 320
1337 *Reghenwold* PU X 119
1338 stath to *Rechenwolde* PU X 282
1338 *Rechenwold* PU X 287
1345 *Regenwold* HKPom 1/3, nr 1777
1389 in *Regenwalde* Kratz GK 46
1512 *Regenwolde* PomKirch III 21
1539 die Borckes zu *Regenwalde* PomKirch I 128, 163
1540 *Regenwalde* PomKirch II 45
1618 *Regenwold* MpLubinus
1639–1641 *Regenwolde* MpGotho
1652 *Regenwalde* TEB 88
1682 *Regenwolde* MpVisscher
1724 *Regenwalde* MpHomann
1780 *Regenwalde* MpSchm
1784 *Regenwalde* Brügg II 324
1789 *Regenwalde* MpGillyPom
1792 *Regenwalde* MpGüssefeld
1804 *Regenwalde* MpSotzmannKP
1827 *Regenwalde* (in alten Urkunden *Reghenwolde* genannt) TBPP 221
1865 *Regenwalde* (*Reghenwold*, *Regenwold*) Kratz SP 322
1888 *Regenwalde* 1.) miasto nad Regą, w Pomeranii., 2.) R., dobra ryc., tamże, tuż pod miastem. SG IX 589 (tu także duży opis rz. Regi SG IX 589)
1898 *Regenwalde* (Kr. Regenwalde) GPP 86
1901 *Regenwalde* (= Stadt im Walde an der Rega) Sello GB I 17
1905 *Regenwalde* MpPP
1945 *Ławiczka* MPol nr 33 poz. 196

- 1946 *Regenwalde* – *Resko*, -a, *reski* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Resko* – *Regenwalde* Rosp 270
 1967 *Resko* (miasto) SM 964
 1982 *Resko*, -ka WUNM III 121
 2002 *Resko* (Ławiczka, Reskogród) – *Regenwalde* Białecki SWNGPZ 180
 2018 *Resko* (Ławiczka, Reskogród) – *Regenwalde* BiaSPZ 305
 2019 *Resko* UWNM 1756

Etymologia nazwy

Nazwa miasta jest jednym z najstarszych ojkonimów na Pomorzu Szczecińskim. Wystąpiła w źródłach hist. z datą 1188 r. Nazwa niem. jest n. relac., złoż. n. ponowiej z n. rz. *Rega* ze śrdniem. ap. *wolt*, *wold*, niem. *Wald* (m) ‘las, obszar zadrzewiony’ Pfeifer 1533, Kluge 835, por. RzDuma 1993: 48, RymNmiast 204–205, Grzenia SNG 250. Niemiecki historyk i archiwista, autor pięciotomowego opracowania historii rodu pomorskiego von Borck *Geschichtsquellen des burg- und schlossgesessenen Geschlechts von Borcke* w 1901 r. objaśnił znaczenie n. m. *Regenwalde* jako ‘Stadt im Walde an der Rega’, czyli ‘miasto w lesie nad Regą’ (Sello GB I 17).

Nazwa rzeki notowana w dokumentach już w XII w., por. 1176–80 *Rega* PU I 111, 1180 Pom 59. Wywodzi się ona od staroeuropejskiego rdzenia **reǵ-* ‘wilgotny; deszcz’ z zakończeniem *-a, por. Duma HE IV 82–3 (tu także inne interpretacje n. rz. *Regi*), Stramek 2001: 134–135, Babik NWN 242. Por. n. m. *Resko* (*Stare* i *Nowe*) pod Świdwinem, o którym pisze Breza 1999: 94 (od n. rz. *Rega* z suf. -sko) oraz n. wsi *Resko* w gm. Połczyn-Zdrój (NMP X 154).

Współczesna n. pol. *Resko* to kalka z substytucją morfologiczną n. niem., w której pol. suf. -sk- zastąpił niem. człon *Wald*.

Na polskiej mapie wojskowej²¹² z 1937 r. miasto oznaczono jako *Regenwalde*. Ojkonim *Resko* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Po zakończeniu II wojny światowej było nazywane *Reskogród* oraz *Ławiczka*.

²¹² Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S21_124_SCHIVELBEIN_\(SWIBOWINA\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S21_124_SCHIVELBEIN_(SWIBOWINA)_1937_300dpi.jpg).

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Reska*

C. *Resku*

B. *Resko*

N. *Reskiem*

Msc. w *Resku*

przymiotnik: *reski* (*reszczański*)

nazwy mieszkańców: *reszczanin, reszczanka, reszczanie* (Grzenia SNG 250: jednowyrazowych nazw mieszkańców nie używa się, lecz możliwe są: *reszczanin, reszczanka, reszczanie*)

Bibliografia

Brügg II 324–328; Kratz SP 322–324; RospSEMiG 327; Homa 1987: 85; RymNmiast 204–205; HE IV 82–3; Białecki *Herby* 110; RxDuma 1993: 48; Grzenia SNG 250; Afeltowicz 2012: 128; Kociuba *Pomorze* 502–505; NMP X 154.

Sianów

Informacje historyczne²¹³

Prawa miejskie: 1343 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Zanow*

Zlokalizowana na szlaku od Gdańska przez Słupsk do Starogardu Gdańskiego miejscowość rozwijała się jako silny ośrodek handlowy. W średniowieczu należała do Święców, rodu rycerskiego z Pomorza Gdańskiego. W 1343 r. Piotr Święca z Polanowa nadał Sianowowi prawa miejskie. Następnie właścicielami miasta byli książęta słupscy. W 1648 r. znalazło się ono w państwie pruskim. Późno, bo dopiero w XVII w., historycy notują proces cofania się kaszubszczyzny na rzecz jęz. niem., spowodowany silną germanizacją ze strony Hohelzollernów brandenburskich (od 1653 r.). W XIX w. zbudowano w Sianowie linię kolejową, a w 1845 r. otwarto fabrykę zapalek, która była jedną z największych w Niemczech.

Miasto zdobyte przez wojska alianckie 3.03.1945 r., w czasie działań wojennych zostało zniszczone w 30%. O rozwoju Sianowa decydowała działalność Zakładów Przemysłu Zapalczanego „Polmatch”, które zamknięto w 2007 r. Obecnie mieści się w nich Muzeum Zapalek.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. koszaliński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Sianów

Informacja geograficzna

Miasto położone w płn.-zach. Polsce, w płn.-wsch. części woj. zachodniopom., na Równinie Słupskiej, nad strugą Polnicą (niem. Polnitz, p. dp. rz. Unieść), ok. 10 km

²¹³ Historia miasta: Białecki *Herby* 110–111; *U stóp Góry Chełmskiej. Szkice do dziejów Sianowa*, red. J. Chojecka, Koszalin 2007 (Chojecka 2007).

na płn. wsch. od Koszalina, z którym graniczy administracyjnie poprzez lasy Góry Chełmskiej (niem. Gollen Berg).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 588 ha (16 km²), 6 664 mieszk.
(31.12.2020 r. – 6 560)

Informacja demograficzna

1740 r. – 450 mieszk.

1782 r. – 589

1792 r. – 585

1794 r. – 721

1812 r. – 780

1816 r. – 640

1831 r. – 1146

1843 r. – 1522

1852 r. – 1848

1861 r. – 2134

1885 r. – 2598

1895 r. – 2752

1925 r. – 2599

1939 r. – 3055

1946 r. – 1930

1955 r. – 2700

1970 r. – 4189

1995 r. – 6471

2009 r. – 6606

Dokumentacja źródłowa

1276 *Canowe* (ts.?) PU II 320; 1276 RymNmiast 214; 1276 Breza 1999: 92

1311 villa *Sanowe* PU V 17; 1311 LorSNH 143

(1330) castrum *Sanowe* PU VII 351

1344 *Sanów*, 1411 von *Czanaw*, 1459 *Sanouw*, 1483 *Zanów*, 1485 *to Czanowe*, 1509
Czanow RzDuma I 79

1389 *Sanow* Kratz SP GK 46–47

1411 von *Czanaw* Kratz GK 56

- 1411 *Czanow* RospSEMiG 344
 1449 *Sanoww* RymNmiast 214
 1483 *Czanow* Kratz GK 81, 1483 *Zanow* Kratz GK 83
 1485 tho *Czanowe* Kratz GK 87
 1498 tho *Zano* Kratz GK 169
 1509 *Zanów* RymNmiast 214
 (1539) *Szanow* PomKirch I 138
 1618 *Zanow* MpLubinus
 1652 *Zanow* TEB 128
 1670 *Zahno* Chojecka 2007: 87
 1682 *Zanow* MpVisscher
 1708 *Sahnw* MpChatelain
 1724 *Zanow* MpHomann
 1780 *Zanow* MpSchm
 1784 *Zanow* (*Sanow* auch *Tzanow* genannt) Brügg II/2 841
 1789 *Zanow* MpGillyPom
 1792 *Zanow* MpGüssefeld
 1804 *Zanow* MpSotzmannKP
 1827 *Zanow* (in alten Urkunden *Sanow*, auch *Tzanow* genannt) TBPP 258
 1885 *Zanów* al. *Canowo* SG X 789
 1895 *Zanów*, miasteczko w Pomeranii, pow. koszaliński, o 9 w. na płn. wsch. od Koszalina (Coeslin) SG XIV 393–394
 1898 *Zanow* (Kr. Schlawe) GPP 148
 1905 *Zanow* MpPP
 1934 (1945) *Canów* [*Czanów*] (*Zanow*) KozA 53
 1946 *Zanow* – *Sianów*, *-wa*, *sianowski* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Sianów* – *Zanow* Rosp 287
 1967 *Sianów* (miasto) SM 1018
 1982 *Sianów*, *-nowa* WUNM III 206
 2002 *Sianów* (Canów, Cianowo) – *Zanow* Białecki SWNGPZ 190
 2018 *Sianów* (Canów, Cianowo) – *Zanow* BiałSPZ 326
 2019 *Sianów* UWNM 1854

Etymologia nazwy

Nazwa miasta występuje w dokumentach średniowiecznych od XIII w. (pierwsza notacja w 1273 r. jako *Zanowe*). Wcześniej zgermanizowana i utrwalona jako *Zanow*. Jest to n. słow. top. **Sěnov-*, utworzona w procesie sufiksacji od ap. **seno*, pol. *siano* ‘skoszona i wysuszona trawa przeznaczona na paszę dla zwierząt; także: trawa rosnąca’ Sstp VIII 161–162, z suf. początkowo *-owo*, później *-ów*. Grafia niem. nie oddawała miękkości spółgłoski nagłosowej *s*, a w zapisach dokonano substytucji polskiego *s*, *ś* przez niem. *c*, stąd ojkonim był zapisywany z nagłosowym *c* (*Canowe*), *cz* (*Czanow*, *Czanowe*), *z* (*Zano*, *Zanow*). Nazwa zmieniona jako *Zanów*, formę tę poświadcza np. RymNmiast (zapis z 1509 r.) oraz SG (1895 XIV 393).

Na polskiej mapie wojskowej²¹⁴ z 1937 r. miasto oznaczono jako *Canów*, czyli w jednej z form zrekonstruowanych przez ks. S. Kozierowskiego.

Książd S. Kozierowski zaproponował nazwy: *Canów*, *Czanów*, z których pierwsza była używana nieoficjalnie przez kilka lat po II wojnie światowej (*Canów*, a także *Cianów*). Píše o tym A. Chłudziński (Chłudziński 2009a: 144; Chłudziński 2013: 151), który twierdzi, że rekonstrukcja ks. S. Kozierowskiego jest błędna i dokonała się pod wpływem ostatnich zapisów niem. Badacz przywołuje także dokument²¹⁵ z 1946 r., który zawiera argumenty przemawiające za przywróceniem n. *Sianów* (Chojecka 2007: 104). KUNM już w 1946 r. ustanowiła n. *Sianów*, którą wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Sianowa*

C. *Sianowowi* (przestarz. ku *Sianowu* SNOM 306)

B. *Sianów*

N. *Sianowem*

Msc. w *Sianowie*

przymiotnik: *sianowski*

nazwy mieszkańców: *sianowianin*, *sianowianka*, *sianowianie*

²¹⁴ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 32 Kolberg (Kołobrzeg), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg).

²¹⁵ Omawianym dokumentem jest opinia Wydziału Pomoroznawczego Instytutu Bałtyckiego w Bydgoszczy na temat nazwy miasta Canowa/Sianowa, przygotowana przez Andrzeja Bukowskiego z dnia 26.09.1946 r. (załącznik w postaci maszynopisu w: Chojecka 2007: 104).

Bibliografia

Kratz SP 561–564; Górniewicz 1976: 28; Kreja SWK 180; NMPŚ 78; RospSEMiG 344; RxDuma I 79; RymNmiast 214; Białecki *Herby* 111; Belchnerowska PMT XIII: 66; Breza 1999: 92; Grzenia SNG 266; SNOM 306; Chludziński 2009a: 143–144; Kociuba *Pomorze* 572–575; Chludziński 2013: 150–151; NMP XIII 117.

Sławno

Informacje historyczne²¹⁶

Prawa miejskie: 22.05.1317 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Schlawe*

Sławno historycznie leży na Pomorzu Zachodnim, jednakże w przeszłości było także częścią Pomorza Gdańskiego. U zarania dziejów należało do państwa Piastów, następnie od przełomu XII i XIII w. władali nim książęta pomorscy. Do 1294 r. znajdowało się pod panowaniem książąt gdańskich. W 1308 r. przeszło w ręce margrabiów brandenburskich. W ciągu kolejnych stuleci wielokrotnie zmieniało przynależność państwową. W XIX w. Sławno przeszło silny proces uprzemysłowienia (powstała np. fabryka maszyn, odlewnia żelaza).

W wyniku działań II wojny światowej miasto zniszczone w 45%, zdobyte przez wojska alinckie 7.03.1945 r. Obecnie Sławno to duży ośrodek miejski, z rozwiniętą kulturą i przemysłem.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. słupskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba władz pow. sławieńskiego, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Sławno

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płn.-wsch. części woj. zachodniopom., na Równinie Słupskiej, która jest jednym z mezoregionów Pobrzeża Koszalińskiego, nad rz. Wieprzą (niem. Wipper, dp. Bałtyku) i strugą Moszczenicą (niem. Motze, l. dp. Wieprzy), w odległości ok. 20 km od Morza Bałtyckiego.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 583 ha (16 km²), 12 528 mieszk. (31.12.2020 r. – 12 357)

²¹⁶ Historia miasta: Białecki *Herby* 111–114.

Informacja demograficzna

1740 r. – 1453 mieszk.
1782 r. – 1602
1792 r. – 1602
1794 r. – 1702
1812 r. – 2112
1816 r. – 2293
1831 r. – 2886
1843 r. – 3535
1852 r. – 4187
1861 r. – 4375
1895 r. – 5656
1925 r. – 7892
1939 r. – 9746
1944 r. – 9708
1946 r. – 4845
1960 r. – 8600
1970 r. – 10 800
1980 r. – 12 700
2000 r. – 13 423
2009 r. – 12 590

Dokumentacja źródłowa

(1186) 1450 Wartizlaus *Zlauinie* PU I 80; 1186 LorSNH 105
1187 Wartislaus *Sclaviniae* oder *Zlaviniae* gennant Kratz SP 346
(1200) XV Dobroslua de *Slanna* (!) (recte: *Slauna*) PU I 104 (1200 Dobroslava de *Slavna* Kratz SP 346)
1200 *Slauna* LorSNH 105
1220 domina de *Slavene* Kratz SP 346
1223 in *Zlavno* Perl 39
(1225) XIII in *Zlauo* PU I 288
1233 in *Zlavno* PU I 360
1248 de *Sclawena* PU I 366
1248 *Sclawen*, *Sclawena* SG X 789
1248 *Slawe*, *Slawen*, *Slawo*, *Zlawen*, *Zlawena* SG X 789

- 1248 in *Zlawena* PU I 363
1248 Swantepolk II. in *Zlawena* Kratz SP 347
1258 domus de *Slawo* Kratz SP 346
1265 in *Sclawena* PU II 135
1269 in terris Colberg Cussalin et *Zlawen* PU II Abt. 1 889
1270 *Slawen* PU II 230
1278 in terra *Slawen* PU II/1 1098
1295 castrum *Slawena*, castrum *Slawen* Pomeraniae Kratz SP 346–347
1298 *Sclawene*, *Slauno* SG X 789
1301 *Zlawena* PU IV 12; 1301 borchgravius in *Zlawena* Kratz SP 349
1309 in *Slawyna* PU IV 377
1312 domini terre *Slawyne* PU V 51
1312 Johannes de *Slawna*, Jasko dominus castri et territorii *Slawen*, dominus de *Schlavina*, dominus *Slawenensis*, auch comes de *Slawa* Kratz SP 349
1317 Yasco de *nova Zlawna* (...) *nova Zlawen* PU V 300; 1317 Kratz SP 349
1329 de *Slawa*, advocatus *Slawensis* PrUr II 438
(1330) XVI in *Slaw* PU VII 336
1490 opidium *Slawe*, villa antiqua *Slawe* DBGP 4
1491 terra *Slauwe* Klempin DBGP 55
1493 In *Slauw* Klempin DBGP 87
1493 Opidi *Slaw* Klempin DBGP 96, in *Slauw* Klempin DBGP 98
1545 *Schlaw* PomKirch II 753
1618 *Schlage*, *Slage* MpLubinus
1652 *Schlawel/Slage/Sclaga* TEB 92
1682 *Slage* MpVisscher
1708 *Schlawe* MpChatelain
1724 *Slage* MpHomann
1780 *Schlawe* MpSchm
1784 *Schlawe* (in alten Urkunden *Slawina*, *Slawena*, *Slaw* und *Slawe* genannt) Brügg II/2 832
1789 *Schlawe* MpGillyPom
1792 *Schlawe* MpGüssefeld
1804 *Schlawe* MpSotzmannKP
1827 *Schlawe* (in alten Urkunden *Slawina*, *Slawena*, *Zlawene*, *Sclawena*, *Slavna* und *Slawe* genannt) TBPP 252

- 1889 *Sławno*, niem. *Schlawe*, dok. *Zlawin, Zlauno, Zlowe*, miasto powiatowe w Pomoraniu, nad Wieprzem (dopł. Bałtyku) SG X 789
- 1898 *Schlawe* (Kr. Schlawe) GPP 148
- 1905 *Schlawe* MpPP
- 1934 (1945) *Sławno (Schlawe)* KozA 116
- 1946 *Schlawe – Sławno, -a, sławieński* MPol nr 44 poz. 85
- 1951 *Sławno – Schlawe* Rosp 295
- 1967 *Sławno* (miasto) SM 1043
- 1982 *Sławno, -na* WUNM III 242
- 2002 *Sławno – Schlawe* Białecki SWNGPZ 194
- 2018 *Sławno – Schlawe* BiałSPZ 332
- 2019 *Sławno* UWNM 1895

Etymologia nazwy

Miasto posiada bogatą dokumentację źródłową od XIII w., co świadczy o jego wysokiej randze w przeszłości. Od dawna istniał tu gród będący ośrodkiem ziemi sławieńskiej. Nazwa słow. wcześniej zgermanizowana jako *Schlawe*. W najstarszych opracowaniach niem. podawana jest informacja, że urbonim pochodzi od im. żeńskiego *Slawina*: „Diese HinterPommerische Fürsten Stadt [...] ist alt / und hat den Namen von Slawina / Suantibori Tochter” [„To miasto książąt pomorskich [...] jest stare / i jego nazwa pochodzi od Slaviny / córki Suantibori” – tłum. BA] (1652 TEB 92). Informację tę powtórzył L.W. Brüggemann w 1784 r. – n. miasta *Slawena* lub *Slawina* pochodzi od imienia księżniczki pomorskiej, córki księcia Swantobora I (Brügg II/2 839).

Według językoznawców polskich jest to ojkonim o proveniencji słow. **Slavъno*, od rdzenia pie. **slav-//*slov-* ‘mokry, wilgotny’, który występuje w nazwach wodnych oraz w nazwach miejscowości położonych nad zbiornikami wodnymi. K. Rymut uważa, że od tego rdzenia pochodzi n. plemienna *Słowianie* (za: Borek, -bn- 216). Rdzeń **slav-//*slov-* można wywodzić od pie. członu **k'leu-* || **k'lōu-* || *k'lou-* o znaczeniu ‘płynąć, skrapiać, czyścić, być wilgotnym’ (RzDuma I 204, RymNmiast 221). Z. Babik praformy **sblava*, **sblava*, **slava* uznaje za nieprzejryste etymologicznie (Babik NWN 258).

W NMP XIV 97 znaczenie rdzenia **slav-//*slov-* jest definiowane jako ‘tok, płynięcie’, ‘mokraść, woda’. W polskiej toponimii możemy poświadczyć częste występowanie nazw z początkowym *Slaw-*, któremu towarzyszą przyrostki tworzące odapelatywne nazwy geograficzne, stąd rekonstrukcja ap. **sława* w znaczeniu topograficznym

(powszechnie znane znaczenie ap. *slawa* jako ‘wielki rozgłos zdobyty talentem, wielkimi czynami, zasługami’ nie może tu być brane pod uwagę).

H. Górniewicz (1976: 21) wywodzi n. m. od hipotetycznej n. rz. **Slawa* i przypuszcza, że mogła to być pierwotna n. rz. Wieprzy lub jej dopływu. Przedstawia także interpretację pochodzenia n. miasta od ap. **slawa* w znaczeniu ‘miejsce zbiegu kilku rzek’, z suf. *-bn-*. Etymologię H. Górniewicza potwierdzają badaczki toponimii Pomorza Środkowego (NMPŚ 1976: 78–79) oraz S. Rospond (SEMiG 354).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma I 204) oraz A. Chłudziński (2013: 153) zwracają uwagę na kilka form zapisu części wygłosowej n. m. *Sławno*, tj. *-a* (np. 1200 *Slauna*), *-o* (np. 1233 in *Zlavno*; 1298 *Slauno*), *-e* (np. 1220 *Slavene*; 1248 *Slawe*) oraz *-en* (np. 1248 *Slawen*, *Zlawen*; 1269 *Zlawen*). Dowodzą, że w najwcześniejszych notacjach n. m. pojawiają się dwa jej warianty: 1. z końcówką fleksyjną żeńską *-a*, 2. z końcówką fleksyjną rodzaju nijakiego *-o*, *-e*. Z tego powodu nie można jednoznacznie wskazać, jaki rodzaj gramatyczny ojkonim posiadał. Badacze dodają także, że po 1317 r. do n. m. dodano człon dyferencyjny średnim. *old*, niem. *alt* ‘stary’ na oznaczenie dzisiejszej wsi *Sławsko*, w której znajdował się pierwotny gród.

Końcowy element toponimu *Sławno*, czyli *-no*, stanowi kontynuację dawnego sufiksu przymiotnikowego, suf. *-no* był oddawany przez pisarzy niem. w zgermanizowanej formie jako *-en*. E. Breza dodaje, że przyrostek *-no* tworzył odapelatywne nazwy top. na wzór: *Lipno* od ap. *lipa*, *Karpno* od ap. *karp* czy *Leśno* od ap. *las* (Breza 1999: 90).

Brak germańskiego pochodzenia tej n. m. potwierdza zapis z 1889 r. (SG X 789) jako *Sławno* (czyli r. n.); także na polskiej mapie wojskowej²¹⁷ z okresu międzywojennego (1923 r.) miasto oznaczono jako *Sławno*, czyli n. identyczną jak obecnie.

Wspomnianą formę gramatyczną powtórzył S. Kozierowski w 1934 r., a członkowie KUNM ją przyjęli. Ojkonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto nie nosiło nazw przejściowych.

W niem. opracowaniach historycznych możemy natknąć się na etymologię n. m. *Sławno* autorstwa G. Kratza, który n. os. „Pribislav de *Slavia*, Herrn von Belgard”, tj. człon „de *Slavia*” uznaje za łacińskie tłumaczenie nazwy „Herrn von Wenden”, czyli *Slavia* oznacza ‘Słowian’ (Kratz SP 347).

W zapisach z XIII–XIV w. zauważyć można fakultatywne zapisy, typu: *Slawen*, *Zlawen*, co potwierdza, że niem. kanceliści słowiańskie bezdźwięczne *s-* w nagłosie

²¹⁷ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 33 Stolp (Słupsk), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1923, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/33_Stolp_\(Słupsk\)_1923_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/33_Stolp_(Słupsk)_1923_300dpi.jpg).

n. m. oddawali za pomocą spółgłoski *z*-. Od XV w. konsekwentnie n. m. zapisywana z początkowym *s*-. We wczesnych notacjach nazwy można także zaobserwować adideację do łac. ap. *slavus* ‘niewolnik’ (Chłudziński 2013: 153), np. 1248 *Sclawen*, *Sclawena*. W dokumentacji z XVII–XVIII w. częsta zamiana spółgłoski *-w-* (*Slawe*) na *-g-* (*Slage*), np. na mapie E. Lubinusa z 1618 r.: *Schlage*, *Slage* (MpLubinus).

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Sławna*

C. *Sławnu*

B. *Sławno*

N. *Sławnem*

Msc. w *Sławnie*

przymiotnik: *sławieński* (wg B. Krei także *sławneński* Kreja SWK 183)

nazwy mieszkańców: *sławnianin*, *sławnianka*, *sławnianie*

Bibliografia

Brügg II/2 832–841; Kratz SP 346–354; Borek, *-bn-* 216; SSS V 240–241; Górniewicz 1976: 21; Kreja SWK 183; NMPŚ 78–79; RospSEMIG 354; RzDuma I 203–204; RymNmiast 221; Białecki *Herby* 114; Breza 1999: 92; Malec SENG 221–222; Grzenia SNG 270; SNOM 308; Afeltowicz DO 561: *Schlawe // Sławno*; Kociuba *Pomorze* 648–653; Chłudziński 2013: 152–153; NMP XIV 108–109.

Stargard

Informacje historyczne²¹⁸

Prawa miejskie: 24.06.1243 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stargard*

Według badaczy Stargard jest jednym z najstarszych miast w Polsce, bowiem osadnictwo rozpoczęło się tu w VI w. n.e. Jest także jednym z najstarszych miast na Pomorzu. Rozwój osadnictwa był uwarunkowany dogodnym położeniem na przecięciu szlaków handlowych z Santoka do Wolina oraz ze Szczecina do Kołobrzegu. Do 1945 r. Stargard należał do pruskiej prowincji Pommern, a w latach 1808–1814 był nawet jej stolicą. W 1973 r. miasto zostało wydzielone z powiatu stargardzkiego i zostało powiatem miejskim.

Zostało zdobyte przez wojska aliantów 5.03.1945 r., w wyniku działań wojennych zniszczone w 72%. Stare Miasto spłonęło całkowicie. Zniszczono także wszystkie zakłady przemysłowe. Stargard wraz ze Szczecinem, Goleniowem, Gryfinem, Policami i Świnoujściem tworzy aglomerację szczecińską. Jest to po Szczecinie największy ośrodek przemysłowy w woj. zachodniopomorskim, z prężnie działającymi instytucjami kultury, np. Muzeum Archeologiczno-Historycznym.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. stargardzkiego i gminy wiejskiej Stargard

Informacja geograficzna

Miasto w pñ.-zach. Polsce, położone nieco ponad 40 km na pñd.-wsch. od Szczecina, na Równinie Pyrzycko-Stargardzkiej, nad rz. Iną (niem. Ihna, p. dp. Odry), na wsch.

²¹⁸ Historia miasta: B. Stadie, *Der landrathliche Kreis Stargard in Westpreussich in historischer Beziehung*, Stargard 1869; F. Boehmer, *Geschichte der Stadt Stargard in Pommern*, Bd. 1, Stargard 1903; *Z dziejów Ziemi Stargardzkiej*, red. B. Dopierała, Poznań 1969; Białecki *Herby* 117–119.

od jez. Miedwie²¹⁹ (niem. Madü See, Wykaz WS 209). Leży na pograniczu dwóch krain geograficznych: Niziny Szczecińskiej i Pojezierza Pomorskiego.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 4 808 ha (48 km²), 67 938 mieszk.
(31.12.2020 r. – 67 579)

Informacja demograficzna

1740 r. – 5529 mieszk.

1782 r. – 5612

1792 r. – 6017

1794 r. – 5971

1812 r. – 8900

1816 r. – 8042

1831 r. – 9907

1843 r. – 11 192

1852 r. – 12 473

1861 r. – 14 168

1895 r. – 26 114

1925 r. – 32 545

1939 r. – 37 762

1946 r. – 9733

1950 r. – 20 684

1960 r. – 33 650

1970 r. – 44 460

1980 r. – 59 227

1990 r. – 70 952

2000 r. – 74 362

Dokumentacja źródłowa

1120 quo mandato Wortizlaus accepto in castro *Zitarigroda* nuncupato ei occurrit

Boehmer GSS 8

1124 *Zitarigroda* MPH II 39

1224 *Ztaregard* PU I 272

²¹⁹ Nazwę jeziora analizuje Z. Babik NWN 455–456.

- 1140 *Stargrod, Stargard* PU I 33
1140 castrum *Stargrod* PU I 30; 1140 Kratz SP 355; 1140 Boehmer GSS 10
1176 Gerardus de *Stargard* Boehmer GSS 15
1185 provincia *Stargardensis* Kratz SP 355
1186–1187 *Stargard* PU I 135
1186–1187 Gerardus de *Stargardt* Kratz SP 355–356
1187 *Stergard* PU I 143
1188 *Starogard, Stargard* PU I 148
1212–1213 in *Stargardensibus* silvis Kratz SP 356
1217 *Starogart* PU I 224
1220 Woizlaus in *Stargard* Kratz SP 356
1220–1221 Woizlaus in *ztaregard* Kratz GK 2
1234 *Staregarde* PU I 373
1234 Chalo magister in *Staregarde* et Christianum frater ejusdem loci Kratz SP 356
1234 actum *Staregarde* Hoogeweg II 857
1238 domum in *Staregrad* cum pertinentiis suis vobis clarae memoriae B. duce Cassubiae Kratz SP 356 (B. = książę Bogusław I); 1238 Boehmer GSS 17
1240 terram *Stargard* (...) ad fluvium qui Plona dicitur et ad stagnum Dambe Kratz SP 357
1240 *Staregard* PU 1446
1240 *Starogard* PU 1452
1248 terra dividit *Stargardense* PU I 367; 1248 Boehmer GSS 6
1253 (24 VI) civitatem nostram *Stargardensem* Kratz SP 357
1255 proprietatem terrae *Stargard* episcopo et suae ecclesiae perpetuo appropriamus Kratz SP 357
1269 *Stargart* PU II 218
1269 opidum *Stargart* NB 36
1283 *Stargard* PU II 509
1287 *Starogart* PU III 15
1289 *Stargard* PU III 81
1304 *Stargard* PU IV 136
1311 *Stargard* PU V 27
1321 *Stargard* PU VI 62
1324 *Nova Stargarde* PU VI 230
1328 *Stargard* PU VII 181

- 1333 Ciuitatis *Nigen Stargardt* Boehmer GSS 140
- 1366 antiqua *Stargardia* Kratz SP 355
- 1374 der Stadt to *Nigen Stargarde* Boehmer GSS 142
- 1400 *Starogrod* MpWlkp
- 1406 *Stargard* CbB A XVIII 160
- 1418 *Nyienstargarde* Boehmer GSS 376
- 1490 *Stargard* Klempin DBGP 5
- 1618 *Stargardt* MpLubinus
- 1639–1641 *Stargard* MpGotho
- 1652 *Stargard* TEB 98
- 1682 *Stargart* MpVisscher
- 1708 *Stargard* MpChatelain
- 1724 *Stargart* MpHomann
- 1780 *Stargard* MpSchm
- 1784 *Stargard* (in alten Urkunden *Starogrod*, *Stergard*, *Ztaregard* und *Starigrod*) Brügg II 170
- 1789 *Stargard* MpGillyPom
- 1792 *Stargard* MpGüsefeld
- 1804 *Stargard* MpSotzmannKP
- 1827 *Stargard* (in alten Urkunden *Starogrod*, *Stergard*, *Ztaregard*, *Starigrod* (...) genannt) TBPP 209
- 1890 *Starogród*, niem. *Stargard a. d. Ihna* al. *Pommersch Stargart*, urzędowo *S. in Pommern*, miasto w Pomeranii, w obwodzie szczecińskim, pow. Saatzig SG XI 256
- 1898 *Stargard i. Pomm.* (Kr. Saatzig) GPP 52
- 1905 *Stargard* MpPP
- 1934 (1945) *Starogard* [*Starogród*] (*Stargard*) KozA 119
- 1945 *Starogród* MPol nr 33 poz. 196
- 1946 *Stargard – Stargard, -u, stargardzki* MPol nr 44 poz. 85
- 1951 *Stargard Szczeciński – Stargard* Rosp 307
- 1967 *Stargard Szczeciński* (miasto) SM 1077
- 1982 *Stargard Szczeciński, -du -kiego* WUNM III 322
- 2002 *Stargard Szczeciński* (Stargard, Starogród, Starogród n/Ina) – *Stargard* Białecki SWNGPZ 201–202
- 2018 *Stargard* (Stargard Szczeciński, Starogard, Starogród, Starogród n/Ina) – *Stargard* BiałSPZ 344 [do 31 XII 2015 Stargard Szczeciński]
- 2019 *Stargard* UWNM 1973

Etymologia nazwy

Stargard to jedno z najstarszych miast na Pomorzu Zach., posiada zatem najstarsze zapisy źródłowe; z okresu XII–XIII w. jest ich kilkadziesiąt. Pierwsze próby wyjaśnienia ojkonimu znajdują się w opracowaniach niem. W 1903 r. Felix Boehmer napisał, że stara słow. osada nazywa się po niem. *Altenburg* (Boehmer GSS 5), od adi. *alt* ‘stary’ i ap. *Burg* ‘miasto’.

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruują pierwotną postać n. miasta jako **Starogardǫ* lub **Starǫgardǫ*, **Starǫjǫ* **Gardǫ* (RzDuma II 168) i uznają za słow. n. kult. złożoną, w 1. członie adi. **starǫjǫ*, pol. *stary*, w członie 2. *-gard* znalazła odbicie pom. cecha językowa, tzn. psł. grupa *-or-* między spółgłoskami na terenie Polski środkowej i południowej z zasady przechodziła w *-ro-*, stąd *gród*, a na Pomorzu bardzo często w *-ar-* (RymNmiast 227). Wygłosowe *-a* w formie *Zitarigroda* może być wynikiem latynizacji nazwy lub formą gen. sg. Inne przekazy wskazują być może na skróconą formę przymiotnika **starǫ* ‘stary’, zaś spójkę **-o-* dokumentują zapisy z 1188, 1217, 1240 i 1287 r.

W 1890 r. SG zanotował miasto jako *Starogród*, niem. *Stargard a. d. Ihna* al. *Pommersch Stargart*, urzędowo *S. in Pommern* (SG XI 256), czyli z pol. rozwojem grupy *tort*. Podobnie zbudowane ojkonimy to *Starogard Gdański* (NMPG 195–200) oraz *Starogard Łobeski* – wieś, gm. Resko, pow. łobeski (Afeltowicz 2012: 144).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski odczytał n. jako *Starogard* [*Starogród*]. Na polskiej mapie wojskowej²²⁰ z 1935 r. miasto oznaczono jako *Stargard* (*Starogard*). Na kolejnej polskiej mapie wojskowej z okresu międzywojennego, tj. z 1938 r.²²¹, miasto oznaczono jako *Stargard*, czyli identyczną nazwą jak dzisiejsza (a także zbieżną z n. niem.). Ojkonim *Stargard* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. W 1950 r. wprowadzono zmianę n. na *Stargard Szczeciński* (Zarządzenie Ministra Administracji Publicznej z dnia 6 lutego 1950 r. w sprawie zmiany nazw miejscowości, MPol 1950 nr 16, poz. 164), dodano człon lokalizujący *Szczeciński* od n. pobliskiego miasta *Szczecina*. Nazwa *Stargard Szczeciński* obowiązywała w latach 1950–2015. Kolejna zmiana n., która polegała na usunięciu członu dyferencyjnego *Szczeciński*, dokonała się 1.01.2016 r. zgodnie z Roz-

²²⁰ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S20_\(188\)_STAROGARD_i._Pom._\(STAROGARD\)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S20_(188)_STAROGARD_i._Pom._(STAROGARD)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg).

²²¹ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

porządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17.12.2015 r. (Dz.U. 2015 poz. 2277).

Miasto nosiło nazwy tymczasowe: *Starogard*, *Starogród*, *Starogród n/Iną*, które są fonetycznymi wariantami n. obecnej.

Jako ciekawostkę można przytoczyć etymologię urbonimu przedstawioną przez Jarosława Kociubę, który pisze, że „główny człon jego [Stargardu] nazwy, przez stulecia niezmienny, jest jednym z zachowanych do dzisiejszych czasów reliktywów słowiańskiego języka dawnych Pomorzan” (*Pomorze* 422). Mowa oczywiście o pom. ap. *gard* ‘gród’. Dodaje jednak, że istnieje jeszcze jedna interpretacja oikonimu, według której jest to n. pochodząca z jęz. duńskiego, zawierająca ap. *starn*, dziś *stjerne* ‘gwiazda’ oraz ap. *gate* ‘brama’. Argumentem popierającym słuszność tego wyводу mogą być dawne pieczęcie miejskie, na których widnieje brama z gwiazdą w przejeździe.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Stargardu*

C. *Stargardowi*

B. *Stargard*

N. *Stargardem*

Msc. w *Stargardzie*

Grzenia SNG 275 oraz SNOM 311 podają odmianę w starej (dwuczłonowej) formie nazwy: D. do *Stargardu Szczecińskiego*, C. *Stargardowi Szczecińskiemu*, B. *Stargard Szczeciński*, N. *Stargardem Szczecińskim*, Msc. w *Stargardzie Szczecińskim*

przymiotnik: *stargardzki*

nazwy mieszkańców: *stargardzianin*, *stargardzianka*, *stargardzianie*

Bibliografia

Kratz SP 355–375; SSS V 395 (forma: Stargard Szczeciński); RospSEMiG 364–365; Homa 1987: 93; RymNmiast 227; Bialecki *Herby* 120 (miasto występuje w opracowaniu pod n. *Stargard Szczeciński*); Stramek 2001: 28; Malec SENG 226–227; Grzenia SNG 275; SNOM 311; E. Rymar, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego Pomorza Zachodniego w średniowieczu. Południowa część obecnego powiatu stargardzkiego (gm. Stargard, Dolice)*, cz. 2, „Stargardia. Rocznik Muzeum w Stargardzie” 2010, t. 5, s. 421 i n.; Afeltowicz DO 605: *Stargard in Pomern, Stargard an der Ihna // Stargard Szczeciński*; Kociuba *Pomorze* 420–429 (notowane jako Stargard Szczeciński).

Stepnica

Informacje historyczne²²²

Prawa miejskie: 1.01.2014 r. (na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z 30 lipca 2013 r., Dz.U. 2013 poz. 869).

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stepnitz*

Osadnictwo na tym terenie rozpoczęło się przed 3 tys. lat p.n.e. W okresie VI–IX w. przybyli tu i żyli Słowianie. Na obszarze obecnego miasta założyli osadę rybacką. Wzmianka o wsi Stepnica wystąpiła w źródłach pisanych w 1278 r. Od średniowiecza do lat 20. XVIII w. Stepnica miała status wsi, od 1721 r. zaczęto zaliczać ją do osad miejskich, nazywając *Flecken* (małe miasteczko). W XIX w. wieś stała się podszczecińskim wczasowiskiem i rozwijała się jako ośrodek turystyczny (plaża, przystań jachtowa, moło, baza noclegowa). Miała połączenie kolejowe do Gryfic, a do Polic kursował prom „Randow”. Pod koniec XIX w. mieszkańcy zajmowali się rolnictwem, rybołówstwem, hodowlą bydła i budową łodzi.

W czasie działań II wojny światowej wieś nie doznała znacznych zniszczeń. Dnia 7.03.1945 r. została przejęta przez Armię Czerwoną i przekazana polskiej administracji. Obecnie Stepnica to przede wszystkim niewielki ośrodek wypoczynkowy, świadczący usługi noclegowe i gastronomiczne dla turystów, dysponujący nad Zalewem Szczecińskim plażą, letnim kąpieliskiem, przystanią jachtową i wypożyczalnią sprzętu wodnego.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. goleniowski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Stepnica

²²² Historia miasta: M. Wehrmann, *Von Stepenitz in alter Zeit*, w: *Heimatkalender des Kreises Cammin für das Jahr 1931*, Cammin 1931; R. Gaziński, E. Gwiazdowska, M. Szukała, R. Techman, *Dzieje Stepnicy*, Szczecin 2014, tu szczególnie: R. Gaziński, *Stepnica do 1805 roku*, s. 11–64.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w półn.-zach. części woj. zachodniopom., na pograniczu Równiny Goleniowskiej i Doliny Dolnej Odry, nad ujściem rzeki Gowienicy (niem. Guben Bach) do Roztoki Odrzańskiej (niem. Pappen Wasser), która jest częścią Zalewu Szczecińskiego (niem. Das Grosse Haff, Stettiner Haff). Od półn. i wsch. otoczone podmokłymi łąkami i bagnami oraz lasami Puszczy Goleniowskiej. Stepnica posiada port morski i kąpielisko morskie.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 340 ha (3 km²), 2 471 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 464)

Informacja demograficzna

1743 r. – 622 mieszk.

1756 r. – 909

1782 r. – 643 (dane z Gross Stepenitz)

1817 r. – 1359 (dane z Gross Stepenitz, Dorf)

1864 r. – 1758

1868 r. – 1644

1885 r. – 1572

1895 r. – 342 (dane z Gross Stepenitz), 363 (dane z Klein Stepenitz)

1925 r. – 1916

1936 r. – 2866 (1.04.1935 r. połączono Gross Stepenitz (miasto), Flecken, Gross Stepenitz (wieś) i Klein Stepenitz)

2009 r. – 2082

2011 r. – 4902

Dokumentacja źródłowa

1278 *Dorf Stepenitze* PU II 364

1280 *Stepenitz* PU II 436

1291 *Stepelitz* PU III 121

1299 *Dorf Stepenitze* PU III 380

1321 *ville Stepenisse* PU VI 29

1361 *G., Klein-Stepenitz* (zapis znorm.) Hoogeweg II 839

1361 *Dorf Stepenitz* (zapis znorm.) Raumer WM 52

1618 *Gr. Stepenitz, L. Stepentz* MpLubinus

- 1639–1641 *G. Stepenitz* MpGotho
1652 *Gr. Stepenitz* MpMerian
1682 *L. Stepenitz, Gr. Stepenitz* MpVisscher
1724 *Gr Stepenitz, L Stepenitz* MpHomann
1780 *Gr. Stepnitz* MpSchm
1784 *Gross-Stepenitz* (Dorf) Brügg II 12, *Klein-Stepenitz* (Dorf) Brügg II 20
1789 *Gr., Kl. Stepenitz* MpGillyPom
1792 *Gr. Stepenitz, Kl. Stepenitz* MpGüssefeld
1804 *Gr. Stepenitz* MpSotzmannKP
1827 *Gross Stepenitz* TBPP 160
1890 *Stopnica*, niem. *Stepenitz*, targowisko w Pomeranii, nad rzeką t. n. SG XI 374
1898 *Gross Stepenitz* (Dorff), *Klein Stepenitz* (Dorf) (Kr. Kammin) GPP 72
1905 *Gr. Stepenitz* MpPP
1934 (1945) *Stobnica (Stepnitz)* KoZA 119
1946 *Stepnitz – Stepnica, -cy, stepnicki* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Stepnica – Stepenitz* Rosp 311
1967 *Stepnica* (wieś) SM 1088
1982 *Stepnica, -cy* (wieś) WUNM III 346
2002 *Stepnica* (Stobnica, Stobnica n/Odra) – *Stepenitz* Białecki SWNGPZ 204
2018 *Stepnica* (Stepenik, Stepetnik, Stepenice, Stobnica, Stobnica n. Odra) – *Stepenitz* BiałSPZ 349
2019 *Stepnica* UWNM 1995

Etymologia nazwy

Ojkonim wystąpił po raz pierwszy w dokumencie z 1278 r., w którym książę Barnim I podarował jako lenno szczecińskiemu mieszczaninowi Gottfriedowi von Breslau wody zalewu dookoła wsi Świętowice (*Schwantefitz*) i wsi Stepnica (*Stepenitze*) z prawem do rybołówstwa. E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruują n. jako **Stepьnica* i uznają za słow. n. m., przeniesioną, równą poświadczoną w dokumentach n. rzeki *Stepnica*, o której SG w 1890 r. pisał następująco:

„Stopnica, niem. *Stepenitz* al. *Gubenbach*, rzeka w Pomeranii; powstaje na pld. od miasta Massow [Maszewo], przeryna pow. naugardzki, najprzód w kierunku pln. a potem w zach., wstępuje w pow. kamieński i uchodzi przy targowisku Stopnicy do Papenwasser, odnogi bagna Szczecińskiego. Zwykle uważają ją za prawy dopływ Odry. Przyjmuje z prawego brzegu rzekę Krasnopol, z lewego zaś Zgniłą Ihnę” (SG XI 374).

Radosław Gaziński²²³ podaje informację, że n. rzeki *Stepnica* (w formie: *Stepnisa*) pojawiła się w źródłach pisanych wcześniej niż n. m., bo już w 1269 r. w dokumencie wydanym przez księcia Barnima I, który darował biskupowi kamińskiemu Hermanowi ziemię maszewską²²⁴. Przy opisie granic przekazywanego gruntu pojawiła się n. rzeczki *Stepnisa*, która miała być punktem granicznym ziemi maszewskiej, goleniowskiej i nowogardzkiej. Zdaniem historyka Stepnię można próbować utożsamiać ze strumykiem o n. *Pileza* (*Stepnisa ubi Pileza influit*). Badacz odwołuje się do tezy H. Berghausa²²⁵, który utożsamił rz. Stepnię z rzeczką Gowienicą (*Gouenisa*), uznając, że *Stepnisa* to pierwotna n. rzeki Gowienicy, czyli n. *Stepnisa* (*Stepnica*) → *Gouenisa* (*Gowienica*), a także że pierwsza n. rzeki *Stepnisa* przeszła na założoną u jej ujścia wieś. Zdaniem H. Berghausa niem. n. rz. *Gowienica* (niem. *Gubenbach*) ma rodowód słow. i można ją wywodzić od wyrazu *guwun* ‘błoto’. BrSE 154 notuje ap. *gówno* jako prasłowo pochodzące od ie. **gu-* ‘cacare, oczyścić’, *gū-tha* ‘brud’, ogólnosłow. *gaw-* ‘brud’, np. czes. adi. *ohawnyj* ‘obrzydły’, czyli w odniesieniu do rzeki – n. mogła być określeniem brudnej wody. Drugi człon n. niem. to ap. *Bach* ‘rzeka’; całość n. można przetłumaczyć jako *Błotnisty Potok*. Na skutek zniekształceń graficznych słow. wyraz *guwun* uzyskał postać *Guben-*. Niem. historyk zastanawiał się także, skąd pochodzi n. *Stepnisa* i uznał, że ma ona swoje źródło w jęz. indoeuropejskim, co ma odzwierciedlenie w niem. ap. *Steppe* lub słow. ap. *step*.

Językoznawca i historyk języka S. Rospond uznaje taką etymologię za nieuzasadnioną, ponieważ rdzeń psł. **stop-* jest typowy dla n. rzek błotnistych i zarosłych sitowiem jezior. Ojkonim ma motywację topograficzną, bowiem miejscowość jest zlokalizowana przy ujściu rz. Stepnicy do Rostki Odrzańskiej. Oboczność bazy topograficznej **stob-*, **stɔb-* (może też **stɔb-*), stąd psł. **stɔbliję* ‘pęd roślinny sitowia, trzciny’²²⁶, pol. *żdźbło*, kasz. *stebło* ‘ts.’ tkwi w n. m. *Stobno* lub *Stebno*, *Stobnica* lub *Stebnica*. Drugim argumentem popierającym powyższą tezę jest wczesna notacja n. rzeki w źródłach pisanych. Zdaniem S. Rosponda członkowie KUNM mogli także przy ustalaniu powojennej postaci n. miasta wziąć pod uwagę dźwięczny odpowiednik spółgłoski *p* (występujący w psł. rdzeniu **stob-*, **stɔb-*), czyli uformować n. jako *Stebnica* (RospSEMIG 368).

²²³ R. Gaziński, *Stepnica do 1805 roku*, w: R. Gaziński, E. Gwiazdowska, M. Szukała, R. Techman, *Dzieje Stepnicy*, Szczecin 2014, s. 12.

²²⁴ Dokument ten przytacza i omawia M. Wehrmann, *Von Stepenitz in alter Zeit...*, s. 38.

²²⁵ H. Berghaus, *Landbuch des Herzogthums Stettin, von Kamin und Hinterpommern; oder des Verwaltungs-Bezirks der Königl. Regierung zu Stettin*, Bd. 6, Anklam–Berlin 1870, s. 330.

²²⁶ Znaczenie rdzenia **stob-* jako ‘sitowie, rośliny nadwodne’ podaje H. Górniewicz, analizując n. wsi *Stawno* pod Drawskiem Pom. (Górniewicz 1976: 24). Powołuje się na pracę H. Borka, *Zachodniostowiańskie nazwy toponimiczne z formantem „-bn-”* (Borek, -bn- 225).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma II 23), analizując n. wodną, dodają, że może ona pochodzić od psł. rdzenia **stab-/stob-*, por. prus. *stabis* ‘kamień’ (HE IV 95), oraz że jej pierwsza notacja pochodzi z 1258 r. jako *Stubenitze*. W dalszych badaniach E. Rzetelska-Feleszko stwierdziła, że najstarszy zapis n. wsi z 1258 r., który występuje w KozA oraz w RzDuma II 23, zawiera w swojej strukturze rdzeń *Stub-*, w pozostałych zapisach historycznych ojkonomu występują rdzenie: *Step-* oraz wyjątkowo *Stop-*. Nazwa miasta jest derywowana za pomocą suf. *-nica* (**-bnica*). Badaczka uważa, że n. rzeczne i miejscowe od rdzenia **Stob-*, **Step-* nie mają analogii z żadnymi znanymi leksemami słow., stąd istnieją różne interpretacje ich pochodzenia i znaczenia. Jeśli przyjmiemy genezę od staropruskiej podstawy *stabis* ‘kamień’, wówczas jest to n. bałtycka (Rzetelska-Feleszko 2019: 92).

W 1934 r. ks. S. Kozierowski w swoim *Atlasie* zawarł rekonstrukcję n. słow. miasta jako *Stobnica*, którą nieznacznie zmienili członkowie KUNM ($o \rightarrow e$, $b \rightarrow p$), nawiązując do pierwszych zapisów n. m. Na polskiej mapie wojskowej²²⁷ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Gr., Kl. Stepenitz (Stobnica)*.

Ojkonim *Stepnica* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Do czasu ustalenia n. urzędowej miasto nosiło dwie n. tymczasowe: *Stobnica* oraz *Stobnica n. Odrą* (n. relacyjna, ale niedokładnie wskazująca na położenie miejscowości). Były to n. przywołane z *Atlasu* ks. S. Kozierowskiego.

Informacje gramatyczne: r.ż.

D. do *Stepnicy*

C. *Stepnicy*

B. *Stepnicę*

N. *Stepnicą*

Msc. w *Stepnicy*

przymiotnik: *stepnicki*

nazwy mieszkańców: *stepniczanin, stepniczanka, stepniczanie*

Bibliografia

Brügg II 12, 20; LP VI/2 331–337; TrEO II 95; LorSNH 117; RospSEMIG 368; Homa 1987: 94; RzDuma II 22–23; Babik NWN 568–569; Kociuba *Pomorze* 354–357; R. Gaziński, *Stepnica do 1805 roku*, w: R. Gaziński, E. Gwiazdowska, M. Szukała, R. Techman, *Dzieje Stepnicy*, Szczecin 2014, s. 12–13; Rzetelska-Feleszko 2019: 92.

²²⁷ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S19_155_POELITZ_\(POLICE\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S19_155_POELITZ_(POLICE)_1936_300dpi.jpg).

Suchań

Informacje historyczne²²⁸

Prawa miejskie: 1487 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Zachan*

Od X w. istniał tu gród obronny, od XII w. osada targowa, z której rozwinęło się miasto. W poł. XIII w. gród, osadę i zamek książęcy (którego całkowity upadek przypadł na XVI w.) przejął zakon joannitów za niespłacone długi księcia pomorskiego Barnima I. Dokładna data nadania praw miejskich nie jest znana. Przyjmuje się, że był to rok 1487, ponieważ miejscowość wystąpiła wówczas w dokumentach jako miasto (łac. *civitas*). Od 1653 r. Suchań znalazł się pod panowaniem brandenburskich Hohenzollernów, od 1701 r. w Królestwie Pruskim.

W czasie II wojny światowej miasto zdobyte przez aliantów w nocy z 2 na 3.03.1945 r., zostało zniszczone w 50%. Obecnie Suchań jest małym ośrodkiem miejskim leżącym w rolniczej okolicy.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. stargardzki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Suchań

Informacja geograficzna

Miasto w póln.-zach. Polsce, w pld. części woj. zachodniopom., ok. 20 km od Stargardu, na Nizinie Szczecińskiej, także na Równinie Nowogardzkiej i Pojezierzu Ińskim. Przepływa przez nie struga Reczyca (p. dp. Iny, niem. Krebs Bach), która dawniej napełniała fosę miejską.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 357 ha (4 km²), 1 477 mieszk. (31.12.2020 r. – 1 440)

²²⁸ Historia miasta: Białecki *Herby* 120–121.

Informacja demograficzna

1740 r. – 557 mieszk.
1782 r. – 603
1792 r. – 550
1794 r. – 576
1812 r. – 660
1816 r. – 659
1831 r. – 951
1843 r. – 1159
1852 r. – 1317
1861 r. – 1602
1895 r. – 1494
1905 r. – 1384
1925 r. – 1299
1939 r. – 1302
1946 r. – 529
1970 r. – 1255
2010 r. – 1436

Dokumentacja źródłowa

1269 villa *Zukan* PU II 218; 1269 Kratz SP 558; 1269 RymNmiast 232
1269 *Zukan* [Zachan in Pommern – G.W. v. R.] NB 36
1270 *Zukam* PU II 234
1280 *Zuchan* PU VII 418
1287 *Zochan* NB 36
1295 *Zachan* PU III 247
1295 curia *Zuchan* cum proprietate sua, quae est ultra magnam Ynam Kratz SP 558
1295 *Zuchan* RymNmiast 232
1312 commendator in *Suchan* Kratz SP 558
1312 *Sachan* NB 36
1312 *Suchan* PU V 36; 1312 RymNmiast 232
1318 *Zuchan* NB 36
1319 *Szuchan* RymNmiast 232
1320 *Tzuchan* PU V 542
1326 *Tzochan* PU VII 75

- 1400 *Czochan* MpWlkp
 1417 *Sochan* RymNmiast 232
 1467 *Czochan* CdB B V 105
 1492 *Czachan* Klempin DBGP 69
 1493 in *Szuchan* Klempin DBGP 92
 1569 *Zachan* CdB A XXIV 246
 1618 *Zachan* MpLubinus
 1639–1641 *Sochan* MpGotho
 1652 *Zachan* TEB 128
 1682 *Sochan* MpVisscher
 1724 *Sochan* MpHomann
 1780 *Zachan* MpSchm
 1784 *Zachan* Brügg II 216
 1789 *Zachan* MpGillyPom
 1792 *Zachan* MpGüssefeld
 1804 *Zachan* MpSotzmannKP
 1827 *Zachan* TBPP 214
 1898 *Zachan* (Kr. Saatzig) GPP 52
 1905 *Zachan* MpPP
 1934 (1945) *Suchan* (*Zachan*) KozA 121
 1946 *Zachan* – *Suchań*, *-nia*, *suchański* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Suchań* – *Zachan* Rosp 317
 1967 *Suchań* (miasto) SM 1104
 1982 *Suchań*, *-nia* WUNM III 371
 2002 *Suchań* – *Zachan* Białecki SWNGPZ 208
 2018 *Suchań* (*Zachań*) – *Zachan* BiałSPZ 356
 2019 *Suchań* UWNM 2022

Etymologia nazwy

Pierwszy zapis pochodzi z 2. poł. XIII w., a *Suchań* występuje w nim jako wieś (łac. *villa*). Ostatecznie wykształciła się forma zgermanizowana *Zachan*. Nazwa słow. **Suχanjь* dwumotywacyjna: 1. n. top., od ap. *suchy* ‘miejsce suche’ (także ‘miejsce po wyrębie lasu’), z suf. top. *-ań*, 2. n. dzierz., od n. os. *Suchań* SSNO V 242, z. suf. **-jь*, por. n. os. *Suchoń* SSNO V 244 oraz n. os. *Suchy* SSNO V 245, por. współcześnie występujące nazw. *Suchan* Snazw IX 136, także nazw. *Suchań* Snazw IX 136 oraz nazw.

Suchy Snazw IX 141 (RymNmiast 232). W zapisach niem. widoczne wahania pisowni *ch – k* oraz pisowni samogłosek *a – o – u*. S. Rospond wskazuje tylko na motywację top. (SEMiG 374) i uznaje, że n. m. od adi. *suchy* można interpretować także jako *sucha* (polana), *suchy* (las), czyli ‘obszar po wyrębie leśnym’ – wówczas ojkonim musimy uznać za kult. Nazwy z członem *suchy* lub derywowane od tego przymiotnika oznaczały osady położone wśród lasów. Ma to uzasadnienie w topografii, ponieważ miasto na pld. i pld. wsch. graniczy z lasami.

Przymiotnik *suchy* w toponimii przybiera różne znaczenia; w staropolszczyźnie znane były dwa: 1. ‘pozbawiony wilgoci, wody, niemokry’ oraz 2. ‘odznaczający się niewielką ilością lub brakiem opadów atmosferycznych’ Sstp VIII 500–502. *Słownik staropolski* odnotowuje także leksem *sucha* jako ‘suchy teren’ oraz przysłówek *sucho* ‘suchy teren, łąd’ Sstp VIII 500.

Wyłącznie jako słow. n. dzierz. uznają analizowany ojkonim E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma, którzy wywodzą go od. n. os. *Suchan* SSNO V 242, z suf. *-jǫ, *-ja, *-je (RzDuma II 114).

Zdaniem B. Stramek n. m. dwuznaczna: 1. n. dzierz. od n. os. *Suchan* SSNO V 242, z. suf. *-jǫ, 2. n. top. od adi. *suchy*, z suf. -ań (por. podobnie zbudowane n. m. z tym suf. typu *Krzywań* – wieś w woj. pomorskim, pow. słupski, gm. Dębica Kaszubska; *Lubań* – miasto powiat. w woj. dolnośląskim, pow. lubański; *Lubań* – wieś w woj. pomorskim, pow. kościerski, gm. Nowa Karczma).

S. Rospond (SEMiG 374) dodaje ponadto informację, że adi. *suchy* powszechnie ma znaczenie topograficzne, stąd w Polsce istnieje kilkadziesiąt n. geograf. w postaci adi. *sucha* (według systemu TERYT jest ich 19, w tym 13 podstawowych, np. *Sucha* – cz. miasta Zielona Góra; *Sucha* – wieś w woj. mazowieckim, pow. białobrzegi, gm. Białobrzegi, wieś znana także pod n. *Sucha Szlachecka*). W woj. zachodniopom. istnieją trzy miejscowości o n. *Sucha*: *Sucha* – osada, pow. myśliborski, gm. Barlinek; *Sucha*, niem. *Zuchen* – wieś, pow. świdwiński, gm. Połczyn-Zdrój; *Sucha*, niem. *Zuch* – wieś, pow. szczecinecki, gm. Grzmiąca.

Zbiór ojkonimów równych adi. *sucha/suchy/suche* uzupełniają n. m. z członami dyferencyjnymi, np. *Sucha Beskidzka* – miasto w woj. małopolskim, pow. suski; *Suchy Bór* – wieś w woj. lubelskim, pow. opolski; *Suchy Dąb* – wieś w woj. pomorskim, pow. gdański, gm. Suchy Dąb; *Suchy Grunt* – wieś w woj. małopolskim, pow. dąbrowski, gm. Szczucin; *Suchy Las* – cz. Warszawy oraz wieś w woj. wielkopolskim, pow. poznański, gm. Suchy Las; *Krogulcza Sucha* – wieś w woj. mazowieckim, pow. szydłowiecki.

Ciekawostką jest także fakt, że mamy w Polsce wiele rzek o n. *Sucha*, np. *Sucha* – rz. w woj. mazowieckim, p. dp. Bzury; *Sucha* – rz. w woj. lubuskim, l. dp. Drawy. W hydronimii adi. *suchy* odnosi się zapewne do cieków z małą ilością wody lub okresowo wysychających.

Nazwom miejscowym i hydronimom od adi. *sucha* towarzyszą n. szczytów (np. *Sucha*, szczyt w Sudetach Środkowych w Górach Wałbrzyskich). Jeśli dodamy do tego zbioru toponimy równe adi. *suchy* i *suche* oraz derywaty od tych form, to otrzymamy ogromny zbiór toponimiczny.

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zaproponował postać *Suchan*, w której członkowie KUNM zmiękczyli spółgłoskę wygłosową *n* → *ń*. Na polskiej mapie wojskowej²²⁹ z 1935 r. miasto oznaczono jako *Zachan* (*Suchan*), czyli słow. pochodzenie urbonimu musiało być znane. Mapa została wydrukowana na podstawie mapy 1 : 100 000 wydanej w 1922 r. i częściowo uzupełniona.

Ojkonim *Suchań* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Miasto było przejściowo nazywane *Zachań* – jest to adaptacja fonetyczna n. niem. *Zachan*, polegająca na palatalizacji spółgłoski końcowej *n*.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Suchania*

C. *Suchaniowi*

B. *Suchań*

N. *Suchaniem*

Msc. w *Suchaniu*

przymiotnik: *suchański*

nazwy mieszkańców: *suchanianin, suchanianka, suchanianie*

Bibliografia

Brügg II 216; Kratz SP 558–560; TrEO I 124; LorSNH 142; RospSEMiG 374; Homa 1987: 96; RymNmiast 232; Białecki *Herby* 121; Rzduma II 114; Stramek 2001: 29; Grzenia SNG 278; Kociuba *Pomorze* 506–509.

²²⁹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, [http://maps.mapy-wig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S20_\(188\)_STAROGARD_i._Pom._\(STAROGARD\)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg](http://maps.mapy-wig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S20_(188)_STAROGARD_i._Pom._(STAROGARD)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg).

Szczecin

Informacje historyczne²³⁰

Prawa miejskie: 3.04.1243 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin*

Prace archeologiczne wskazują, że na terenie dzisiejszego Szczecina istniała osada sprzed 2500 lat (kultura łużycka). W IX–X w. obszar dzisiejszych Wzniesień Szczecińskich był zamieszany przez plemiona słowiańskie (Wioletów, Pomorzan, Wkrzan). Istniał tu gród i osada typu rzemieślniczo-handlowego. Na wzniesieniach znajdowały się pogańskie świątynie, czyli chramy, z których najważniejszą była świątynia Trzygłowa (G. Kratz podaje także: 1124 in medio foro *Stetinensi* in monte Trigelavi Kratz SP 378).

Szczecin to historyczna stolica Księstwa Pomorskiego. Wielokrotnie przechodził z rąk do rąk, znajdował się bowiem w granicach Szwecji, Brandenburgii, Prus i Niemiec. W wyniku porozumień przywódców koalicji antyhitlerowskiej w czasie konferencji poczdamskiej (17.07–2.08.1945 r.) od 1945 r. należy do Polski. Od zawsze był ośrodkiem gospodarczym regionu, skoncentrowanym na żegludze na Odrze i Zalewie Szczecińskim. Znajduje się tu port morski, stocznie remontowe, jachtowe oraz żegluga morskiej, a także przystań jachtowa. Szczecin jest ośrodkiem turystycznym, znanym od 2007 r. z międzynarodowego zlotu żaglowców pod nazwą The Tall Ship Races²³¹. Jest także centrum akademickim (z największą uczelnią regionu – Uniwersytetem Szczecińskim), kulturalnym (kilka teatrów, opera i operetka, filharmonia, muzea, ośrodki kultury) i siedzibą kurii arcybiskupiej.

²³⁰ Historia miasta: M. Wehrmann, *Geschichte der Stadt Stettin*, Stettin 1911; Białecki *Herby* 121–125; *Szczecin stary i nowy. Encyklopedyczny zarys historycznych dzielnic i osiedli oraz obiektów fizjograficznych miasta*, red. T. Białecki, L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin 1991; *Dzieje Szczecina*, t. 1–4, red. G. Labuda, Warszawa–Poznań–Szczecin 1963–1998; *Szczecin na przestrzeni wieków: historia – kultura – sztuka*, red. E. Włodarczyk, Szczecin 1995; L. Turek-Kwiatkowska, *Życie codzienne w Szczecinie w latach 1800–1939*, Szczecin 2000; J.M. Piskorski, B. Wachowiak, E. Włodarczyk, *Szczecin. Zarys historii*, Szczecin 2002; R. Czejarek, *Szczecin przelomu wieków XIX/XX*, Łódź 2008; *Encyklopedia Szczecina*, t. 1–2, Suplementy 1–3, red. T. Białecki, Szczecin 1999–2010.

²³¹ Międzynarodowa impreza The Tall Ship Races jest połączona z regatami, których finał odbywał się w Szczecinie trzykrotnie: w 2007, 2013 i 2017 r. Kolejny finał, zaplanowany na 2020 r., z powodu pandemii został odwołany.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie (stolica i największe miasto), miasto na prawach powiatu

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w zach. części woj. zachodniopom., na Pobrzeżu Szczecińskim, w skład którego wchodzi cztery mezoregiony: Równina Goleniowska, Dolina Dolnej Odry (niem. Unteres Odertal), Wzniesienia Szczecińskie (in. Wzgórza Szczecińskie), Wzgórza Bukowe (pasmo wzniesień morenowych, z których najwyższy jest Bukowiec [niem. Höchster Berg] o wysokości 149 m n.p.m.) położone nad rz. Odrą (niem. Oder, ujście do Roztoki Odrzańskiej, będącej zatoką Zalewu Szczecińskiego) i jez. Dąbie (n. niem. Dammscher See, Wykaz WS 53), 5 km od granicy polsko-niemieckiej. Miasto jest otoczone trzema kompleksami leśnymi: Puszcza Bukową (in. Knieja Bukowa, niem. Buchheide) od płd., Puszcza Wkrzańską (niem. Ueckermünder Heide) od płn. oraz Puszcza Goleniowską (niem. Gollnower Heide) od wsch. Pod względem zajmowanej powierzchni Szczecin jest trzecim miastem w Polsce, pod względem liczby ludności – siódmym. Stanowi także centrum aglomeracji szczecińskiej, w skład której wchodzi jeszcze Goleniów, Gryfino, Police, Stargard, Świnoujście oraz okoliczne gminy. Sterotypowo Szczecin jest uznawany za miasto leżące nad morzem, jednakże odległość od jego centrum do Morza Bałtyckiego w linii prostej wynosi 65 km.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 30 060 ha (301 km²), 402 465 mieszk. (31.12.2020 r. – 398 255)

Informacja demograficzna

1124 r. – ok. 4500–6000 mieszk.

1470 r. – 9500

1560 r. – 13 000

1600 r. – 12 200

1720 r. – 6 081

1740 r. – 12 360

1756 r. – 13 533
1763 r. – 12 483
1782 r. – 15 372
1792 r. – 14 670
1794 r. – 16 700
1812 r. – 21 255
1816 r. – 21 528
1831 r. – 27 399
1843 r. – 37 142
1852 r. – 48 028
1861 r. – 58 487
1890 r. – 116 139
1895 r. – 140 724
1939 r. (październik) – 383 000
1945 r. – 26 000
1950 r. – 178 900
1960 r. – 269 300
1978 r. – 384 900
1994 r. – 419 600
2002 r. – 415 100
31.12.2017 r. – 403 883

Dokumentacja źródłowa

995 civitas *Schinesghe* (?) (am Fluss Oddere) Dagome judex Kratz SP 376
1124 in medio foro *Stetinensi* in monte Trigelavi Kratz SP 378
1140 *Stetin* Boehmer GSS 10
1159 *Stetin* PU I 48
1216 *Stetyn* PU I 170
1220 paulus sacerdos *Stetinensis* Kratz GK 2
1237 ut opidum nostrum *Stetin*, cujus jurisdictionem hactenus habuerunt Sclavi ad jurisdictionem transferremus Teutinicorum Kratz SP 380
1253 *Stetin* PU I 579
1308 *Stettin* CG I 698
1333 dominus in *Stettin* Boehmer GSS 140
1374 Swantebur (...) hertog to olden *Stettin* Boehmer GSS 142

- 1400 *Szczecin* MpWlkp
 1490 *Stetin* Klempin DBGP 5
 1490 in opido *Stettin* Klempin DBGP 9
 1618 *Alten Stettin, Stettin* MpLubinus
 1639–1641 *Stettin* MpGotho
 1652 *Stetin* TEB 102
 1652 *Stettin* MpMerian
 1682 *Stettin* MpVisscher
 1708 *Stettin* MpChatelain
 1724 *Stettin* MpHomann
 1779 *Stettin* (auch *Alt-Stettin* und in alten Urkunden *Stetim, Stitin*, lateinisch [łac.] *Stetinum*, und von einigen auch [przez niektórych także] *Sedinum* und *Sidinum* genannt [nazywane]) Brügg I 112
 1780 *Stettin* MpSchm
 1789 *Stettin* MpGillyPom
 1792 *Stettin* MpGüssefeld
 1804 *Stettin* MpSotzmannKP
 1827 *Stettin*, auch *Alt-Stettin* und in alten Urkunden *Sedinum, Sidinum, Stetinum, Stetim, Stitin* genannt TBPP 93
 1890 *Szczecin*, niem. *Stettin*, „*totius Pomeraniae metropolis*” [łac. metropolia całego Pomorza] jak się wyraża stary kronikarz, miasto stołeczne Pomeranii i szczecińskiego obwodu regencyjnego, oraz powiatu t. n. SG XI 831
 1898 *Stettin* (Stadtkreis Stettin) GPP 36
 1905 *Stettin* MpPP
 1934 (1945) *Szczecin (Stettin)* KozA 122
 1946 *Stettin* – *Szczecin, -a, szczeciński* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Szczecin* – *Stettin*
Szczecin Drzetowo – *Stettin-Bredow*
Szczecin-Glinki – *Stettin-Stolzenhagen*
Szczecin-Goctaw – *Stettin-Gotzlow*
Szczecin-Golecino – *Stettin-Frauendorf*
Szczecin-Grabowo – *Stettin-Grabow*
Szczecin-Gumieńce – *Stettin-Scheune*
Szczecin-Kraśnica – *Stettin-Kratz SPwick*
Szczecin-Krzekowo – *Stettin-Kreckow*

- Szczecin Łasztownia – Stettin-Lastadie*
Szczecin-Łekno – Stettin-Westend
Szczecin-Mścięcino – Stettin-Mesenthin
Szczecin-Niebuszewo – Stettin-Zabelsdorf
Szczecin-Niemierzyn – Stettin-Nemitz
Szczecin-Osów – Stettin-Wussow
Szczecin-Pilchowo – Stettin-Polchow
Szczecin-Pogodno – Stettin-Braunsfelde i Stettin-Kreckowerstrasse
Szczecin-Police – Stettin-Pöhlitz
Szczecin-Pomorzany – Stettin-Pommerensdorf
Szczecin-Skolwin – Stettin-Odermünde
Szczecin-Świerczewo – Stettin-Schwarzow
Szczecin-Turzyn – Stettin-Torney
Szczecin-Ustowo – Stettin-Güstow
Szczecin-Warszewo – Stettin-Warsow
Szczecin-Zalesie – Stettiner Stadtforst
Szczecin-Żelechowa – Stettin-Züllchow Rosp 321–322
1967 *Szczecin* (miasto) SM 1118
1982 *Szczecin, -na* WUNM III 391
2002 *Szczecin – Stettin* Białecki SWNGPZ 210–213
2018 *Szczecin – Stettin* BiałSPZ 359–363
2019 *Szczecin* UWNM 2045

Etymologia nazwy

W dokumencie kancelarii księcia Mieszka I „Dagome iudex” (985–992 r.) występuje zapis *SCHINESghe*, który jest uznawany za pierwszy zapis n. miasta: 1. człon tego zapisu, czyli *Schines* jest uznawany za *Szczecin*, 2. człon *-ghe* to według badaczy *Gniezno*. Jednym z najstarszych zapisów oikonimu jest ten, który występuje w zapiskach podróżnika i kupca arabskiego al-Idrisiego z XII w. Opisuje on ówczesną Polskę następująco: „[...] jest to kraj o dużych miastach. Do miast jego należą *Kraków* (*kraku*), *Gniezno* (*Gniazna*) [...] *Szczecin* (*Šitnu*)” [cyt. za RospSEMIG 380]. Kolejne najstarsze zapisy pochodzą z XII–XIII w., w których *Szczecin* występuje jako „antiquissima et nobilissima mater civitatum in terra Pomeranorum”, czyli „starożytne i ważne miasto na ziemi pomorskiej”.

Pierwsze notacje urbonimu występowały już w formie zgermanizowanej, stąd trudna rekonstrukcja i oddanie pierwotnego znaczenia n. m., ale niewątpliwie jest to n. słow. S. Rospond stwierdza, że istnieje 11 różnych poglądów na pochodzenie n. *Szczecin*. Etymologie n. miasta możemy spotkać w wielu źródłach przedwojennych, zarówno niemieckich, jak i polskich. Dla przykładu niemiecki historyk i badacz Pomorza Martin Wehrmann uznaje, że n. m. może pochodzić od wyrazu *Borste* ‘szczecina’ (wtedy nazwa miałaby postać *Burstaburg*), także od wyrazu *Schild* ‘tarcza’; autor rekonstruuje: „polnisch Szczecino und Szczecin [...], Stitin und Stetin”²³². Także historyk szczeciński T. Białecki podaje, że „w XII-wiecznych źródłach skandynawskich nazwa Szczecina występuje pod postacią *Burstaborg*, *Bursteburgh*, czyli Szczecinogród (Skandynawowie kojarzyli tę nazwę ze ‘szczeciną’, *Borste* niem. – szczecina” (Białecki *Herby* 126). Z kolei w polskim źródle z 1890 r. (SG XI 832) znajdujemy następujące objaśnienie:

„*Historia*. Początki Sz.[zczecina] sięgają dalekiej przeszłości. Założony został przez Słowian; nazwa oznaczać ma *colluvies aquarum* (ob. „Die Bedeutung der Pommerschen Staedtenamen” von Th. Schmidt, w programie z r. 1865). = *colluvies aquarum*, łac. ‘brudna woda’” (taką etymologię przedstawia także RospSEMIG 380).

Najpełniejszą etymologię urbonimu znajdziemy w opracowaniu Aleksandry Belchnerowskiej²³³ (wspólnie z T. Białeckim) *Toponimia miasta Szczecina*. Badaczka podaje, że istnieją dwa główne poglądy na pochodzenie n. *Szczecin*. Pierwszy pogląd wskazuje na n. top., od ap. *szczec*, *szczecina* ‘ostra trzciniowata trawa’. Forma zrekonstruowana n. miasta ma postać **Ščetin/ol*. Upoważnia ona do uznania n. także za dzierż. od n. os. **Ščeta*, pol. *Szczeta*, *Szczota*, z suf. *-in* (tak np. S. Urbańczyk, K. Nitsch, Z. Stieber). Nazwa os. *Szczeta*, *Szczota* ma charakter przezwiskowy (: ap. *szczecina* ‘twardy włos, sierść’ Sstp VIII 538). Według innych badaczy jest to n. top. od ap. **ščet* (tak np. R. Trautmann, M. Rudnicki, F. Lorentz). Wówczas ojkonim miał pierwotnie postać *Szczytno* i pochodził od ap. *szczyt*. Pod wpływem grafii niem. bardzo wczesnie przekształcono n. w *Stettin*. Obie interpretacje przedstawia K. Rymut (RymNmiast 237), ale za żadną z nich nie opowiada się jako bardziej prawdopodobną.

Niemiecki językoznawca Reinhold Trautmann przytacza słow. ap. **ščet* w dwóch znaczeniach: 1. ‘szczotka’, 2. ‘tama, jaz z ostrokołów na rzece lub strumieniu’ oraz verb. **ščetit* ‘robić tamę, jaz na rzece’ (TrEO II 86). Kolejny niemiecki badacz F. Lorentz (LorSNH 117) rekonstruuje n. miasta jako **Ščet-no* lub **Ščetina* od ap. **ščet* ‘szczec’,

²³² M. Wehrmann, *Geschichte der Stadt Stettin*, Stettin 1911, s. 5 (rozd. *Der Name Stettin*).

²³³ A. Belchnerowska, T. Białecki, *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1987, s. 28–29.

rodzaj ostu’ oraz **Ščit-no* od ap. **ščit* ‘tarcza’, pol. *szczyt* 1. ‘tarcza, puklerz’, 2. ‘tarcza herbowa, herb, przenośnie ród herbowy, członek rodu’ Sstp VIII 545–546.

Drugi pogląd reprezentują tacy badacze, jak Aleksander Brückner, Józef Łęgowski, Helena Chłopocka, Stanisław Rospond. Ich zdaniem zrekonstruowana postać ojkonimu to **Ščit-no* od ap. **ščit*, ta forma upoważnia do stwierdzenia, że pol. n. miasta *Szczecin* jest wtórnym spolszczeniem n. niem. *Stettin*. Wewnątrz tej grupy badacze spierali się o znaczenie ap. **ščit*: zdaniem A. Brücknera oznaczał on ‘tarczę’, natomiast S. Rospond dowodził znaczenia ‘wzgórze’ (RospSEMIG 380–381).

Podsumowując, należy uznać, że są dwa dominujące stanowiska badaczy: *Szczecin* to n. top. lub dzierz. S. Rospond odtwarza n. jako **Ščitōnō* = *Szczycien* i uważa, że przedhistoryczne i wczesnośredniowieczne grody nosiły n. top.: 1. w formie archetypów, np. *Santok*, *Wąwel* lub 2. były derywowane sufiksami *-sk*, *-en*, *-no* (np. *Gdańsk*, *Gniezno*, *Sławno*), albo nosiły n. dzierz. z suf. *-jb* (sufiksy *-ów* lub *-in* były późniejsze), dlatego badacz przyznaje pierwszeństwo interpretacji top. i tłumaczy n. jako ‘gród położony na trzech wzgórzach ew. w pobliżu miejsca porośłego szczeciniastą trzciną’, stąd w źródłach skandynawskich forma *Burstaborg*, *Bursteburgh* (duński ap. *borste* ‘szczęć, szczotka’) RospSEMIG 381.

W 1310 r. w dokumentach występuje rozróżnienie: *Neu-Stettin* i *Alten-Stettin*, co wskazuje na urbanistyczny rozwój miasta lub dwie jego części – starszą (*Alten-Stettin*) i nowszą (*Neu-Stettin*). Taki podział zanika i w późniejszych dokumentach nie występują już wymienione ojkonimy.

Urbanim pojawia się w polskim opracowaniu w 1890 r. jako „*Szczecin*, niem. *Stettin*, „*totius Pomeraniae metropolis*” [łac. metropolia całego Pomorza] jak się wyraża stary kronikarz, miasto stołeczne Pomeranii i szczecińskiego obwodu regencyjnego, oraz powiatu t. n.” SG XI 831. Książd S. Kozierowski w 1934 r. umieszcza n. *Szczecin* w swoim *Atlasie*. Na polskiej mapie wojskowej²³⁴ z 1935 r. miasto oznaczono jako *Stettin* (*Szczecin*). Podobnie na mapie z 1938 r.²³⁵ miasto nosi n. *Szczecin*, czyli identyczną jak n. dzisiejsza.

²³⁴ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1935, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S19_\(187\)_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P35_S19_(187)_STETTIN_(SZCZECIN)_1935_LoC_G6520_s100_.P6.jpg).

²³⁵ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Członkowie KUNM bez wątpliwości zatwierdzili ojkonom *Szczecin*, który wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto nie nosiło nazw tymczasowych.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Szczecina*

C. *Szczecinowi*

B. *Szczecin*

N. *Szczecinem*

Msc. w *Szczecinie*

przymiotnik: *szczeciński*

nazwy mieszkańców: *szczecinianin, szczecinianka, szczecinianie*

Lista dzielnic i osiedli Szczecina wraz z dwiema formami fleksyjnymi (dopełniacza i miejscownika), przymiotnikiem, nazwami mieszkańców oraz n. niem. sprzed 1945 r. (na podstawie literatury przedmiotu)

Szczecin-Drzetowo

D. do *Szczecina-Drzetowa*

Msc. w *Szczecinie-Drzetowie*

przymiotnik: *drzetowski (szczecińskodrzetowski)*

nazwy mieszkańców: *drzetowianin, drzetowianka, drzetowianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Bredow*

Szczecin-Glinki

D. do *Szczecina-Glinek*

Msc. w *Szczecinie-Glinkach*

przymiotnik: *glinecki (szczecińskoglinecki)*

nazwy mieszkańców: *glinczanin, glinczanka, glinczanie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Glienken*

Szczecin-Goćław

D. do *Szczecina-Goćławia*

Msc. w *Szczecinie-Goćławiu*

przymiotnik: *goćławski (szczecińskogoćławski)*

nazwy mieszkańców: *goćławianin, goćławianka, goćławianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Gotzlow*

Szczecin-Golecino

D. do *Szczecina-Golecina*

Msc. w *Szczecinie-Golecinie*

przymiotnik: *goleciński (szczecińskogoleciński)*

nazwy mieszkańców: *golecinianin, golecinianka, golecinianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Frauendorf*

Szczecin-Grabowo

D. do *Szczecina-Grabowa*

Msc. w *Szczecinie-Grabowie*

przymiotnik: *grabowski (szczecińskograbowski)*

nazwy mieszkańców: *grabowianin, grabowianka, grabowianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Grabow*

Szczecin-Gumieńce

D. do *Szczecina-Gumieniec*

Msc. w *Szczecinie-Gumieńcach*

przymiotnik: *gumieniecki (gumieńczeński); szczecińskogumieniecki (szczecińskogumieńczeński)*

nazwy mieszkańców: *gumieńczanin, gumieńczanka, gumieńczanie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Scheune*

Szczecin-Kraśnica

D. do *Szczecina-Kraśnicy*

Msc. w *Szczecinie-Kraśnicy*

przymiotnik: *kraśnicki (szczecińskokraśnicki)*

nazwy mieszkańców: *kraśniczanin, kraśniczanka, kraśniczanie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Kratzwiek*

Szczecin-Krzekowo

D. do *Szczecina-Krzekowa*

Msc. w *Szczecinie-Krzekowie*

przymiotnik: *krzekowski (szczecińskokrzekowski)*

nazwy mieszkańców: *krzekowianin, krzekowianka, krzekowianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Kreckow*

Szczecin-Łasztownia

D. do *Szczecina-Łasztowni*

Msc. w *Szczecinie-Łasztowni*

przymiotnik: *łasztowniański (szczecińskołasztowniański)*

nazwy mieszkańców: *łasztownianin, łasztownianka, łasztowianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Lastadie*

Szczecin-Łękno

D. do *Szczecina-Łękna*

Msc. w *Szczecinie-Łęknie*

przymiotnik: *łękneński (szczecińskołękneński)*

nazwy mieszkańców: *łęknianin, łęknianka, łęknianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Westend*

Szczecin-Niebuszewo

D. do *Szczecina-Niebuszewa*

Msc. w *Szczecinie-Niebuszewie*

przymiotnik: *niebuszewski (szczecińskoniebuszewski)*

nazwy mieszkańców: *niebuszewianin, niebuszewianka, niebuszewianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Zabelsdorf*

Szczecin-Niemierzyn

D. do *Szczecina-Niemierzyna*

Msc. w *Szczecinie-Niemierzynie*

przymiotnik: *niemierzyński (szczecińskoniemierzyński)*

nazwy mieszkańców: *niemierzynianin, niemierzynianka, niemierzynianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Nemitz*

Szczecin-Osów (Wąsów, Osowo, Waszów)

D. do *Szczecina-Osowa*

Msc. w *Szczecinie-Osowie*

przymiotnik: *osowski (szczecińskoosowski)*

nazwy mieszkańców: *osowianin, osowianka, osowianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Wussow*

Szczecin-Pogodno

D. do *Szczecina-Pogodna*

Msc. w *Szczecinie-Pogodnie*

przymiotnik: *pogodneński* (*szczecińskopogodneński*)

nazwy mieszkańców: *pogodnianin, pogodnianka, pogodnianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Braunsfelde*

Szczecin-Pomorzany

D. do *Szczecina-Pomorzan*

Msc. w *Szczecinie-Pomorzanach*

przymiotnik: *pomorzański* (*szczecińskopomorzański*)

nazwy mieszkańców: *pomorzanianin, pomorzanianka, pomorzanie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Pommerensdorf*

Szczecin-Skolwin (Odry Ujście, Ujście Odrzańskie, Żółwino)

D. do *Szczecina-Skolwina*

Msc. w *Szczecinie-Skolwinie*

przymiotnik: *skolwiński* (*szczecińskoskolwiński*)

nazwy mieszkańców: *skolwinianin, skolwinianka, skolwinianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Scholwin*

Szczecin-Świerczewo

D. do *Szczecina-Świerczewa*

Msc. w *Szczecinie-Świerczewie*

przymiotnik: *świerczewski* (*szczecińskoświerczewski*)

nazwy mieszkańców: *świerczewianin, świerczewianka, świerczewianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Schwarzow*

Szczecin-Turzyn

D. do *Szczecina-Turzyna*

Msc. w *Szczecinie-Turzynie*

przymiotnik: *turzyński* (*szczecińskoturzyński*)

nazwy mieszkańców: *turzynianin, turzynianka, turzynianie*

nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Torney*

Szczecin-WarszewoD. do *Szczecina-Warszewa*Msc. w *Szczecinie-Warszewie*przymiotnik: *warszewski (szczecińskowarszewski)*nazwy mieszkańców: *warszewianin, warszewianka, warszewianie*nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Warsow***Szczecin-Żelechowa (Żelichowo)**D. do *Szczecina-Żelechowy*Msc. w *Szczecinie-Żelechowie*przymiotnik: *żelechowski (szczecińskożelechowski)*nazwy mieszkańców: *żelechowianin, żelechowianka, żelechowianie*nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Stettin-Züllchow***Bibliografia**

Brügg I 112; Kratz SP 376–412; S. Urbańczyk, *O pierwotną nazwę Szczecina*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1950, t. 1, s. 502–506; M. Rudnicki, *Jeszcze dyskusja o nazwie Szczecina*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1951, t. 1, s. 290–291; S. Urbańczyk, *Sprzeczką o etymologię Szczecina*, „Język Polski” 1952, z. 1, s. 91–92; TrEO II 86; LorSNH 117; Z. Stieber, *Uwaga o Szczecinie*, w: *Świat językowy Słowian*, red. A. Obrębska-Jabłońska, H. Popowska-Taborska, J. Siatkowski, Warszawa 1974, s. 389–390; SSS V 518–519; Górniewicz 1976: 24; RospSEMiG 380–381; Homa 1987: 97–98; RymNmiast 237; A. Belchnerowska, T. Białecki, *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1988; Białecki *Herby* 126; RzDuma II 85–86; Malec SENG 233; Grzenia SNG 283; SNOM 314; Afeltowicz DO 611–612: *Stettin // Szczecin*; B. Afeltowicz, *Nazwy szczecińskich dzielnic*, w: *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*, 18. slovenská onomastická konferencia, Prešov 12.–14. septembra 2011, red. M. Ološtiak, Prešov 2012, s. 253–261; Kociuba *Pomorze* 232–257.

Szczecinek

Informacje historyczne²³⁶

Prawa miejskie: 1313 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Neustettin*

We wczesnym średniowieczu istniały tu słow. grody (jeden z nich na Wzgórzu Przemysława, zwanego także Wzgórzem Bismarcka), które w XII w. uległy zniszczeniu w czasie walk Bolesława Krzywoustego o Pomorze. Miasto zostało założone przez księcia wołogoskiego Warcisława IV w 1310 r. W XIV w. było stolicą jednej z dzielnic księstwa wołogosko-słupskiego. Do 1390 r. istniało Księstwo Szczecineckie będące własnością Warcisława V. Po upadku księstwa zachodniopomorskiego w 1637 r. miasto przeszło pod panowanie Brandenburgii, a w 1701 r. Królestwa Prus. W okresie międzywojennym stało się ośrodkiem wypoczynkowym.

W czasie II wojny światowej miasto zbombardowane przez aliantów 28.02.1945 r. Jego zabudowa została zniszczona w 40%. Obecnie Szczecinek stanowi silne centrum turystyczne we wsch. cz. Pojezierza Drawskiego. Jest znane z odbywającego się co roku w lipcu Festiwalu Balonowego, w którym uczestniczą miłośnicy lotów balonowych z całego świata.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba władz pow. szczecineckiego, gminy miejskiej i wiejskiej Szczecinek, największe miasto na Pojezierzu Drawskim

Informacja geograficzna

Miasto w póln.-zach. Polsce, we wsch. części woj. zachodniopom., położone na pograniczu Pojezierza Drawskiego i Pojezierza Szczecineckiego, pomiędzy trzema jeziorami: Trzesiecko (niem. Streitzig-See, Wykaz WS 359), Wielimie (niem. Vilm-See,

²³⁶ Historia miasta: Białecki *Herby* 130–131; *Z dziejów ziemi drawskiej i szczecineckiej*, red. A. Chłudziński, Pruszcz Gdański 2013.

Wykaz WS 373), Wilczkowo (Wykaz WS 379), które łączy rz. Nizica (niem. Nisedop-Fluss). We wsch. części miasta znajduje się las Czarnobór z Jeziorem Leśnym (Wykaz WS 173). Na obszarze Szczecinka leży także Jezioro Łąkie (Wykaz WS 188) oraz Płociczno (Wykaz WS 270).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 4 848 ha (48 km²), 40 114 mieszk. (31.12.2020 r. – 39 827)

Informacja demograficzna

1740 r. – 1342 mieszk.

1782 r. – 1545

1792 r. – 1502

1794 r. – 1691

1812 r. – 1749

1816 r. – 2000

1831 r. – 3239

1843 r. – 4054

1852 r. – 5118

1861 r. – 5820

1885 r. – 8389

1895 r. – 9226

1939 r. – 18 689

1946 r. – 12 413

1970 r. – 28 680

1997 r. – ok. 42 300

2018 r. – 36 699

Dokumentacja źródłowa

1205 *Stitna* RospSEMiG 381

1295 *Nigen Stettin* PU III 256

1362 *Nien Stettin* RospSEMiG 381

1364 Hus to *Nigenstettin* Kratz SP 271

1389 in *Nuwestetyn* Kratz SP 271; Kratz GK 47

1398 *Nigen Stettin* Kratz SP 271

1400 *Nowy Szczecin* MpWlkp

- 1452 vom Hochmeister: *Klein Stettin* genannt Kratz SP 270
1486 *Nigen Stettinn* Klempin DBGP 486
1491 in *Noua Stetin* Klempin DBGP 50
1618 *Newen Stettin, NienStettin* MpLubinus
1652 *Neuen-Stettin* TEB 30
1652 *Nien Stettin* MpMerian
1682 *Nien Stettin* MpVisscher
1707 *Nowoszczecin* RymNmiast 237
1708 *Neu Stettin* MpChatelain
1724 *Nien Stettin* MpHomann
1780 *Neu Stettin* MpSchm
1784 *Neu-Stettin* Brügg II/2 683
1789 *Neu Stettin* MpGillyPom
1792 *Neu Stettin* MpGüssefeld
1804 *Neu Stettin* MpSotzmannKP
1827 *Neu Stettin* TBPP 298
1890 *Szczecinek* al. *Nowy Szczecin*, niem. *Neustettin*, miasto powiatowe w Pomeranii,
w obw. regencyi koszalińskiej SG XI 833
1905 *Neustettin* MpPP
1934 (1945) *Szczytno [Szczecinek]* (bnn) KozA 122
1946 *Neustettin – Szczecinek, -nka, szczecinecki* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Szczecinek – Neustettin* Rosp 322
1967 *Szczecinek* (miasto) SM 1118
1982 *Szczecinek, -nka* WUNM III 391
2002 *Szczecinek* (Nowy Szczecin) – *Neustettin* Białecki SWNGPZ 213
2018 *Szczecinek* (Nowy Szczecin) – *Neustettin* BiałSPZ 363
2019 *Szczecinek* UWNM 2045

Etymologia nazwy

Urbonim wystąpił po raz pierwszy w zachowanych dokumentach hist. w XIII w. jako *Nigenstettin*, czyli jest to n. niem., relacyjna, dyferencyjna, złoż. średniem. adi. *nie, nige*, niem. *neu* ‘nowy’ Pfeifer 920 z n. m. *Stettin*, dziś *Szczecin*. Książę pomorski Warcisław IV lokował miasto na wzór Szczecina, stąd zapewne motywacja powstania ojkonimu. Oba miasta są od siebie oddalone o ok. 170 km. Nazwa spetryfikowana w dokumentach jako *Neustettin*.

E. Breza klasyfikuje *Szczecinek* jako n. zdrobniałą, czyli deminutywną, tj. taką, która została utworzona od n. miejscowości wcześniej już istniejącej (Breza 1999: 97).

Na początku XVIII w. ludność polska nazywała miasto *Nowoszczecin* (1707 r.), a w 1890 r. (w SG XI 833) było ono odnotowane jako *Szczecinek* albo *Nowy Szczecin* (RymNmiast 237). Nazwa *Szczecinek* jest substytucją n. niem., w której niem. człon *neu* ‘nowy’ zastąpiono pol. suf. deminutywnym *-ek* (o znaczeniu ‘mały’). Nazwa *Nowy Szczecin* jest dokładną kalką n. niem.

S. Rospond podaje, że urbonim wystąpił w *Rocznikach czyli kronikach sławnego Królestwa Polskiego* pod postacią *Minor Stettin oppidum* (łac. *minor* ‘mniejszy’, łac. *oppidum* ‘miasto’) i uznaje za n. przeniesioną od ojkonimu *Szczecin* lub bezpośrednio odapelatywną od wyrazów *szczyt* ‘wzgórze’ lub *szczeń* ‘ostro trzciniowata trawa’. Stwierdza także, że jeśli miasto ma położenie nadjeziorne, to pochodzenie od ap. *szczeń* jest bardziej wiarygodne; wówczas byłaby to n. top. (RospSEMiG 381).

Zaskakujące jest stwierdzenie J. Grzeni, który uważa, że pochodzenie urbonimu nie jest znane [!], jednakże podaje za S. Rospondem, że można ją wywodzić od n. m. *Szczecin* lub od ap. *szczyt* lub ap. *szczeń* ‘szczecina’ (Grzenia SNG 283). Być może J. Grzenia miał na myśli słow. pochodzenie omawianego urbonimu, które zaprezentowali E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDuma I 255). Onomaści przedstawili rekonstrukcję ojkonimu jako **Novъjъ Ščetinъ* i przydzielili go do zbioru słow. n. dwuczłonowych, głównie ze względu na formę zapisu członu dyferencyjnego, który w dokumentach występuje jako wyraz słow. albo jako wyraz niem.

Ksiądz S. Kozierowski w 1934 r. zrekonstruował n. jako *Szczytno* lub obocznie *Szczecinek*. Na polskiej mapie wojskowej²³⁷ z 1936 r. miasto oznaczono jako *Szczecinek*, czyli w formie takiej jak obecnie. Urbonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto było krótko nazywane przez nowych mieszkańców *Nowy Szczecin* (dosłowne tłumaczenie n. niem.), była to jednak n. przejściowa.

²³⁷ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Szczecinka*

C. *Szczecinkowi*

B. *Szczecinek*

N. *Szczecinkiem*

Msc. w *Szczecinku*

przymiotnik: *szczecinecki*

nazwy mieszkańców: *szczecinczanin, szczecinczanka, szczecinczanie* lub: *szczecinecczanin, szczecinecczanka, szczecinecczanie*

Bibliografia

Kratz SP 270–274; Górniewicz 1976: 24; Kreja SWK 190; NMPŚ 81–84; RospSEMiG 381; RzDuma I 255; RymNmiast 237; Białecki *Herby* 132; Breza 1999: 97; Grzenia SNG 283; SNOM 314; Afeltowicz DO 448: *Neustettin // Szczecinek*; Kociuba *Pomorze* 576–585.

Świdwin

Informacje historyczne²³⁸

Prawa miejskie: 1296 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Schivelbein*

W XII w. istniał tu słow. gród, który leżał na szlaku handlowym prowadzącym z Kolołbrzegu do Wielkopolski. Pierwszy zapis n. miasta pochodzi z 1280 r., czyli z okresu przed uzyskaniem przez Świdwin praw miejskich. Nadał je w 1296 r. margrabia Waldemar. Margrabiowie brandenburscy odkupili ziemię świdwińską od biskupów kamieńskich. W kolejnych stuleciach była ona wielokrotnie sprzedawana i zmieniała swoich właścicieli i przynależność państwową, np. należała do Nowej Marchii. W 1319 r. Świdwin stał się miastem prywatnym rodu rycerskiego von Wedel. W przeszłości słynął z browarnictwa – w 1535 r. szczycił się jednym z najlepszych piw w Nowej Marchii. Od XVIII w. nastąpił wzrost ludności – w połowie wieku miasto było zamieszkiwane przez ponad 1000 mieszkańców, a w 1785 r. ponad 2000. W XIX w. do rozwoju Świdwina przyczyniło się położenie linii kolejowej, także sukiennictwo i handel.

Obecnie w mieście jest zlokalizowany przemysł spożywczy, drzewny, maszynowy, przetwórstwa tworzyw sztucznych. Są tu także trzy lotnicze jednostki wojskowe. Atrakcją turystyczną Świdwina jest zamek wzniesiony przez margrabiów brandenburskich z dynastii askańskiej pod koniec XIII w. Na początku XIV w. został rozbudowany przez kolejnych właścicieli z rodu Wedlów, którzy sprzedali go Krzyżakom w 1384 r. Następnie zamek zakupił elektor brandenburski Fryderyk II w 1445 r. Obecnie znajduje się w nim siedziba ośrodka kultury.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba powiatu świdwińskiego, siedziba gminy miejskiej i wiejskiej Świdwin

²³⁸ Historia miasta: W. Reinhold, *Chronik der Städte Belgard, Polzin und Schivelbein und der zu den beiden Kreisen gehörenden Dörfer*, Schivelbein 1862; Białecki *Herby* 132–133.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w środkowej części woj. zachodniopom., na Wysoczyźnie Łobeskiej i Pojezierzu Drawskim, nad rz. Regą. W granicach administracyjnych miasta leży jez. Bukowiec (niem. Buchholz-See, Wykaz WS 29).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 2 238 ha (22 km²), 15 594 mieszk. (31.12.2020 r. – 15 338)

Informacja demograficzna

1719 r. – 522 mieszk.

1750 r. – 1129

1801 r. – 1607

1816 r. – 1804

1831 r. – 2668

1843 r. – 3422

1852 r. – 4250

1861 r. – 5043

1895 r. – 6397

1925 r. – 8447

1939 r. – 9726

1946 r. – 6096

1970 r. – 12 283

1995 r. – 16 889

2005 r. – 15 723

2017 r. – 15 725

Dokumentacja źródłowa

1280 *Schiuelben* NB 42; RymNmiast 242

1288 terra *Schivelben* Kratz SP 341

1291 *Cchiuelbin* RymNmiast 242

1292 terra *Schiuelbein* NB 43

1292 terram *Schiuelbeyn*, terram *Scyuelbein* RymNmiast 242

1317 civitas (und Schloss *Schivelbein*) Kratz SP 341

1317 terra, civ. castrum *Schyvelbeyn* NB 43

1337 oppidum, (Land und Schloss *Schivelbein*) Kratz SP 342

1337 Terra *Schiuelbeyn* NB 102

1374 *Schievelbein* NB 41

- 1375 *Schibelbeyn* NB 75
 1490 in *Schiuelben* Klempin DBGP 27, *Schiuelbeen* Klempin DBGP 31
 1491 *Schyuelbeen* Klempin DBGP 42
 1639–1641 *Schifelbein* MpGotho
 1652 *Schifelbein* TEB 92
 1682 *Schifelbein* MpVisscher
 1724 *Schifelbein* MpHomann
 1780 *Schivelbein* MpSchm
 1789 *Schiefelbein* MpGillyPom
 1792 *Schiefelbein* MpGüsfefeld
 1804 *Schiefelbein* MpSotzmannKP
 1827 *Schiefelbein* TBPP 317
 1888 miasto *Schivelbein* SG IX 589 (hasło: Rega)
 1898 *Schivelbein* (Kr. Schivelbein) GPP 98
 1905 *Schivelbein* MpPP
 1934 (1945) *Świbowina* (*Schivelbein*) KozA 123
 1946 *Schivelbein* – *Świdwin*, -a, *świdwiński* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Świdwin* – *Schivelbein* Rosp 330
 1967 *Świdwin* (miasto) SM 1141
 1982 *Świdwin*, -na WUNM III 432
 2002 *Świdwin* (*Świbowina*) – *Schivelbein* Białecki SWNGPZ 217
 2018 *Świdwin* (*Swibowina*) – *Schivelbein* BiałSPZ 371
 2019 *Świdwin* UWNM 2088

Etymologia nazwy

Nazwa miasta bardzo wczesnie notowana w źródłach hist., ale od razu w zgermanizowanej formie, co bardzo utrudnia ustalenie jej etymologii. Pierwszy zapis ojkonimu *Schiuelben* pochodzi z 2. poł. XIII w. Ostatecznie niem. n. miasta miała postać *Schivelbein*. Dokumentacja z 1317 r. dowodzi, że był to już ośrodek miejski (także okoliczna ziemia i zamek) – 1317 terra, civ. castrum *Schyvelbeyn*.

K. Rymut uznaje n. za n. słow., jednakże podaje w wątpliwość tezę, że miała ona pierwotnie formę *Świdwin*, łączy ją z ap. *świdwa* ‘krzew z rodziny dereniowatych’, który jest pospolitym krzewem w Polsce (RymNmiast 242), n. utworzona za pomocą suf. *-in*. Nazwa krzewu znana była już w staropolszczyźnie. Jest to zatem n. typu topograficznego, związana z lokalną florą.

S. Rospond uważa, że pierwotnie n. m. mogła mieć postać *Świdwin* ew. *Świbowa*, *Świbowina* i jest to n. top., którą można wywodzić od ap. *świba*, *świbka* ‘błoto, miejsce

bagniste, mokre' (miasto leży w zakolu rz. Regi) lub od ap. *świdwa*. Badacz podaje kilka zapisów ojkonimu z XIV w.: *Schivelben*, *Chivelbin*, *Schivelbeyn* i uznaje za zniekształcone wskutek zniemczenia, ponieważ już w XIII w. osiedlił się tu zakon niem. templariuszy, a na przełomie XIV i XV w. zakon krzyżacki. Niesłusznie n. miasta była uważana za n. niem. oraz że pochodzi ona od nazw. założyciela Świdwina, którym miał być Niemiec *Schivelbein* (RospSEMiG 388–389, tak też Grzenia SNG 287).

Ciekawą etymologię onimu przedstawił E. Breza, który uznał, że pierwsze zapisy n. z 2. poł. XIII w. wskazują na pochodzenie odantroponimiczne, tzn. od n. os. *Schiefelbein* 'Krzywonogi'. Nazwy osobowe o charakterze przezwiskowym były znane z ojkonimów pomorskich, por. n. m. *Goleniów*, *Koszalin*. Natomiast n. nadana miastu po 1945 r. nawiązuje do ap. *świdwa* (Breza 1999: 95).

Książd S. Kozierowski w 1934 r. zrekonstruował urbonim jako *Świbowina*. Taka n. wystąpiła także na polskiej mapie wojskowej²³⁹ z 1937 r. wydanej przez Wojskowy Instytut Geograficzny w Warszawie. Członkowie KUNM nie przychyliłi się do n. zaproponowanej przez ks. S. Kozierowskiego i nadali n. *Świdwin*. Miasto nosiło dwie nazwy tymczasowe: *Swibowina* i *Świbowina*, a więc nazwę zrekonstruowaną przez poznańskiego księdza oraz jej fonetyczny wariant (twarde nagłosowe *s*).

Ojkonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Świdwina*

C. *Świdwinowi*

B. *Świdwin*

N. *Świdwinem*

Msc. w *Świdwinie*

przymiotnik: *świdwiński*

nazwy mieszkańców: *świdwinianin*, *świdwinianka*, *świdwinianie*

Bibliografia

Kratz SP 341–345; Kreja SWK 191; NMPŚ 84; RospSEMiG 388–389; RymNmiast 242; Białecki *Herby* 133; Breza 1999: 95; Grzenia SNG 287; SNOM 316; Afeltowicz DO 560; *Schivelbein // Świdwin*; Kociuba *Pomorze* 676–677.

²³⁹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, arkusz P33_S21_124 Schivelbein (Swibowiba), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S21_124_SCHIVELBEIN_\(SWIBOWINA\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S21_124_SCHIVELBEIN_(SWIBOWINA)_1937_300dpi.jpg).

Świnoujście

Informacje historyczne²⁴⁰

Prawa miejskie: 3.06.1765 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Swinemünde*

Osadnictwo na tym terenie rozpoczęło się 5 tys. lat p.n.e. Gród zamieszkały przez plemię Wolinian był wymieniony w 875 r. przez Geografa Bawarskiego. W X w. tereny nad Świną zostały włączone do państwa polskiego przez Mieszka I, następnie pozostały pod władzą książąt pomorskich. W XII w. gród był często najeżdżany i niszczone przez Duńczyków, a w latach 1185–1227, wraz z całym Pomorzem Zach., był lennem Danii. W latach 1630–1720 należał do Szwecji, a w 1720 r. został sprzedany (wyspa Wolin i Uznam) Prusakom. W 1743 r. na płn. od wsi *Swine* powstało osiedle o n. *Swinemünde*, które oficjalnie stało się portem morskim w 1747 r. Osiedle otrzymało prawa miejskie w 1765 r. od Fryderyka Wielkiego. W 1824 r. miasto stało się kurortem morskim, a w 1895 r. uzdrowiskiem (po odkryciu źródeł solanki i borowiny). Pod koniec XIX w. powstała dzielnica uzdrowiskowa, która była oddzielona parkiem od centrum miasta. W XIX w. położono linię kolejową do Berlina.

Miasto i port zostały zniszczone podczas II wojny światowej w wyniku nalotów alianckich 12.03. i 16.04.1945 r. Część uzdrowiskową zajmowały wojska radzieckie do 1957 r., a do przełomu lat 80. i 90. XX w. istniała tu baza radzieckich okrętów wojennych. W latach 60. i 70. powstał port morski, który wchodzi w skład zespołu portów Szczecin–Świnoujście. Od 1964 r. działa ponownie żegluga promowa do Skandynawii. Świnoujście jest znane z portowego terminalu LNG, którego budowę rozpoczęto w 2007 r. oraz z tunelu pod r. Świną o długości 1780 m, który obecnie powstaje.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, miasto na prawach powiatu

²⁴⁰ Historia miasta: Białecki *Herby* 133–136.

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. krańcu Polski, najdalej wysunięte na płn. zach. miasto w Polsce, w płn.-zach. części woj. zachodniopom. Posiada port morski i kąpielisko morskie (jest tu najszersza plaża w Polsce, licząca w najszerszym odcinku 200 m), położone jest nad Morzem Bałtyckim, na trzech dużych wyspach: Uznam, Wolin, Karsibór oraz na kilkudziesięciu (łącznie 44, np. Chełmek, Koński Strug, Ostrówek) mniejszych, u ujścia rz. Świny (niem. Swine) do morza.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 20 207 ha (202 km²), 40 910 mieszk. (31.12.2020 r. – 40 948)

Informacja demograficzna

1782 r. – 1804 mieszk.

1792 r. – 1630

1816 r. – 3191

1831 r. – 3536

1843 r. – 4012

1852 r. – 4752

1861 r. – 5591

1875 r. – 7977

1890 r. – 8508

1895 r. – 9391

1925 r. – 18352

1939 r. – 26593

1946 r. – 5771

1960 r. – 17000

1970 r. – 28 100

1980 r. – 47 100

1990 r. – 43 300

2011 r. – 41 516

Dokumentacja źródłowa

1182 actum *Szvvine* PU I 119

1315 de *Svina* [rzeka] RymNmiast 244; 1315 Malec SENG 241

1618 *Oswine* MpLubinus

- 1628 *Schweine* KK 261
 1682 *Swine Ostium* MpVisscher (napis na Bałtyku)
 1779 *Ostswiene, Westswiene, Swienemünde* Brügg I 246, 242, 240
 1780 *Neue Stadt Swinamunde* MpSchm
 1789 *Swienemünde* MpGillyPom
 1792 *Swienemünde* MpGüssefeld
 1804 *Swienemünde* MpSotzmannKP
 1827 *Swinemünde (Swienemünde, auch Schwienemünde)* TBPP 146
 1898 *Swinemünde* (Kr. Usedom-Wollin) GPP 16
 1905 *Swinemünde* MpPP
 1934 (1945) *Świnioujście (Swinemünde)* Koza 124
 1946 *Swinemünde – Świnoujście, -a, świnoujski* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Świnoujście – Swinemünde*
Świnoujście Płachcin – Swinemünde Westswine Rosp 333
 1967 *Świnoujście* (miasto)
Świnoujście-Kapielisko (os., miasto Świnoujście)
Świnoujście-Płachcin (os., miasto Świnoujście) SM 1147
 1982 *Świnoujście, -cia* WUNM III 440
 2002 *Świnoujście (Świnioujście) – Swinemünde* Białecki SWNGPZ 220
 2018 *Świnoujście (Świnioujście) – Swinemünde* BiałSPZ 374
 2019 *Świnoujście* UWNM 2097

Etymologia nazwy

Dokumentacja urbonimu bardzo wczesna. Pierwszy jego zapis *Szvvine* pochodzi z 2. poł. XII w. i informuje o miejscowości, w której spisano dokument. Etymologii n. miasta należy się doszukiwać w n. rzeki *Świny* (środkowa odnoga ujścia Odry, między wyspami Uznam i Wolin, łącząca Zalew Szczeciński z Bałtykiem), nad którą miasto leży, a którą notowano w dokumentach średniowiecznych (1182 *Szvvine* PU I 69, 1315 de *Svina*)²⁴¹. Zapis z 1182 r. jest określeniem istniejącej nad rzeką osady słow. W XVIII w. powstała nowa osada, która nosiła n. *Swinemünde* i uzyskała prawa miejskie w 1765 r. Jest to n. hybrydalna, w 1. członie występuje słow. hydronim *Swine*, dziś *Świna* (kanceliści niem. nie oddawali w zapisie spółgłosek palatalnych), w członie

²⁴¹ Niem. historyk G.W. v. Raumer w książce *Die Insel Wollin und das Seebad Misdroy* (Raumer WM 17) podaje, że pom. n. rzeki *Swine* (notowana w dokumentach hist. jako *Zwine*) pochodzi od słow. ap. *zwinia*, niem. *Schwein* 'świnia'.

2. niem. ap. *Münde* ‘ujście rzeki’ (ujście Świny do Bałtyku jest w centrum miasta), od czas. *münden* ‘wpadać, uchodzić (o rzece)’. Ostatecznie przed 1945 r. urzędowa n. miasta brzmiała *Swinemünde*.

Zapisy urbonimu z wieku XVI i XVII dowodzą, że Świnoujście było podzielone na części, które nosiły miana: *Ostswiene* i *Westswiene*. W ich strukturze wystąpiły niem. przedrostki *Ost-* ‘wschodni’ oraz *West-* ‘zachodni’.

W 1934 r. ks. S. Kozierowski zaproponował n. *Świnioujście*, ze zmiękczoną spółgłoską nosową *n* (przed ostatecznym ustaleniem n. miasta była to także n. tymczasowa). Identyczna n. występuje na polskiej mapie wojskowej²⁴² z 1939 r. – *Swinemünde* (*Świnioujście*). Ostatecznie członkowie KUNM nie zaakceptowali tego zmiękczenia i ojkonim *Świnoujście* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Jest to kalka n. niem. (dosłowne tłumaczenie), n. złożona na wzór nazw typu *Świnobród* (wieś w woj. dolnośląskim, pow. strzeliński, gm. Borów; osada w woj. podlaskim, pow. białostocki, gm. Michałowo), *Świnoroje* (wieś w woj. podlaskim, pow. hajnowski, gm. Narewka) oraz *Świnotop*.

M. Malec (SENGP 241) i J. Grzenia (SNG 288) podają, że obecna n. oznacza ‘miejscowość u ujścia Świny’.

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruują ojkonim jako **Svin-* i uznają za słów. n. przeniesioną, równą poświadczoną w dokumentach nazwie rzeki *Świna* (1182 *Szwine*; 1186 *Zwina*; 1230 *Zwina*; 1303 *Swina*; 1944 *Swine* HE IV 100), która zapewne pochodzi od ie. **Suu-eina*, z rdzeniem: **suu-/seu-/sou-* ‘wilgoć, deszcz, płynąć’ (RzDuma II 23), także od ie. pierwiastka **sveid-* o znaczeniu ‘jaśnieć, błyszczeć’, też ‘pocić się’ (HE IV 100)²⁴³. Tak też n. rzeki objaśnia Jan Safarewicz w SSS V 591. Niewykluczone jest również pochodzenie od dawnej formy przymiotnika odmiany rzeczownikowej w rodzaju żeńskim *Świna*, przymiotnik zaś pochodny jest od ap. *świnia* (Malec SENGP 241), co Z. Babik uznaje za etymologię ludową (Babik NWN 586). Nazwy rzek pochodne od apelatywnych określeń zwierząt są znane na Pomorzu (por. n. m. *Barwice*) i w całej Polsce (por. n. rz. *Bóbr*, *Wieprz*).

Częścią obecnego miasta Świnoujścia jest od 1939 r. Warszów, włączony przez polską administrację w obręb miejski 31.12.1959 r. Ojkonim ten notowano od 1261 r.

²⁴² Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1939, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S18_121_SWINEMUENDE_\(SWINOUSCIE\)_1939_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S18_121_SWINEMUENDE_(SWINOUSCIE)_1939_300dpi.jpg).

²⁴³ Por. także J. Duma, *Nazwy rzek „Świna”, „Ina”, „Jana” – w poszukiwaniu źródłosłowu...*

jako *Warsowe*, 1271 r. *Warsouu* – jest to słow. n. dzierż. od im. *Warsz*, *Warszo* SSNO VI 23, będącego formą skróconą od im. dwuczłonowego *Warcisław* SSNO VI 207 (ogólnopol. *Wrocisław*), z suf. *-ov-* (RospSEMiG 392).

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Świnoujścia*

C. *Świnoujściu*

B. *Świnoujście*

N. *Świnoujściem*

Msc. w *Świnoujściu*

przymiotnik: *świnoujski*

nazwy mieszkańców: *świnoujścianin*, *świnoujścianka*, *świnoujścianie*

Bibliografia

Brügg I 246, 242, 240; Kratz SP 503–505; LP I/2 442–456; RospSEMiG 392; Homa 1987: 100; RymNmiast 244; Białecki *Herby* 136; Grzenia SNG 288; SNOM 317; Afeltowicz DO 621: *Swinemünde II Świnoujście*; Kociuba *Pomorze* 368–377; Rzetelska-Feleszko 2019: 98–99.

Trzcínsko-Zdrój

Informacje historyczne²⁴⁴

Prawa miejskie: ok. 1281 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Schönfliess Nm. Bad*
(= *Schönfliess Neumark Bad*)

We wczesnym średniowieczu istniała tu słow. osada rybacka, która dała początek miastu. Do końca XII w. podlegała władzy kasztelańskiej w Cedyni. Trzcínsko-Zdrój leży na dawnym szlaku prowadzącym z Wielkopolski przez Santok na Pomorze. Z dokumentów hist. wiemy, że w 1248 r. była to jeszcze wieś. Lokacji miasta dokonali margrabiowie brandenburscy przed 1266 r. W 1281 r. jest już notowane jako *civitas*, czyli 'miasto'. Od poł. XIII w. znalazło się w granicach Nowej Marchii, która oddzielała księstwo zachodniopomorskie od Polski. Wielokrotnie zmieniało swoją przynależność państwową (Korona Czeska, państwo krzyżackie). W 1468 r. zostało zniszczone przez książąt pomorskich. Zniszczeń dokonały także działania wojny trzydziestoletniej. Miasto zaczęło się powoli rozwijać w XVIII w., a znaczny rozwój odnotowało w XIX w. w związku z rozwojem kolejnictwa oraz odkryciem w 1895 r. pokładów torfu borowinowego, co spowodowało, że stało się uzdrowiskiem, do którego przyjeżdżali chorzy z całej płn. Europy. Wówczas do urbonimu dodano człon *Bad*.

Miasto zostało przejęte przez wojska alianckie w nocy z 2 na 3.02.1945 r. W wyniku działań II wojny światowej zostało zniszczone w niewielkim stopniu (ok. 20%). Obecnie jest to mały ośrodek miejski o charakterze rolniczo-przemysłowym.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryfiński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Trzcínsko-Zdrój

²⁴⁴ Historia miasta: G. Voss, W. Hoppe, *Bad Schönfliess*, w: *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, Schriftleitung E. Blunck, Bd. 7, T. 1: *Kreis Königsberg (Neumark)*, H. 3: *Die nördlichen Orte*, Berlin 1927; Białecki *Herby* 136–137; E. Rymar, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012, s. 135–148 (rozdz. *Trzcínsko w średniowieczu*).

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, ok. 12 km na wsch. od Chojny i ok. 45 km na płd. wsch. od miasta powiatowego – Gryfina, położone na Pojezierzu Myśliborskim, które należy do Pojezierzy Zachodniopomorskich; w płd.-zach. części woj. zachodniopom., nad rz. Rurzycą (p. dp. dolnej Odry, n. niem. Röhrike), która wypływa z jez. Miejskiego (n. niem. Stadt See, Wykaz WS 210). A. Belchnerowska notuje n. jez. jako Miejskie, obocznie: Trzygłowskie (Belchnerowska 1993: 101).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 233 ha (2 km²), 2 273 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 200)

Informacja demograficzna

1600 r. – 520 mieszk.

1715 r. – 270

1719 r. – 1200

1750 r. – 1448

1760 r. – 1310

1800 r. – 1712

1816 r. – 1495

1840 r. – 2296

1850 r. – 2566

1880 r. – 3149

1900 r. – 2607

1939 r. – 2664

1946 r. – 1366

1955 r. – 2001

1970 r. – 2610

1995 r. – 2633

2005 r. – 2481

Dokumentacja źródłowa

1248 *Sco[u]envlete* PU I 359–60

1248 *Sconevelte* CdB A XIX 65; RymNmiast 248

1248 *Scouenvlete*, *Scouenflete* Rymar 2012: 136

1248 *Sconevelte* PU I 464

- 1281 civ. *Schowenflete* NB 20; 1281 LMB 403; 1281 BMB 413
1281 *Schowenfliet* CdB A XIX 66
1296 (1769) *Scowenvlith* PU III 277; CdB A XIX 67
1296 *nostros ciues de Sconevlith* CdB A XIX 67
1296 *Sconevlith* NB 20, 1296 CG I 102, 1296 LMB 403, 1296 BMB 413
1296 *Scowenvlith* RospSEMiG 400
1302 *Sconenvlet* PU IV 38
1302 *Sconenvlet* Rymar 2012: 137
1307 *Scawenfliet* NB 20, 1307 Rymar 2012: 137, 1307 BMB 413
1318 *Schowenfliet* Rymar 2012: 137
1320 *Scowenflete* NB 20
1326 *Scowinflith* NB 20
1332 *Schowenflet* NB 20
1337 *Schowenfliet* NB 20
1337 *Schowenflite* NB 76
1338 *Schonevliet, Schovenflite* NB 20
1344 *Schonwenfliez* LMB 404
(1344) *Schouwenfliez* CdB A XIX 13
1349 *molendinum in fossato civ. Schowenflith* NB 20
1350 *opidi Schowenflit* NB 17
1350 *advocatiam civitatum Schönfliess* NB 52
1375 *civitates, castra et opida: Schauwenfliz* NB 75
1375 *Schowenflize* NB 76
1377 *Schowenfliz* NB 78
1409 *opidi Schowenvliet* CdB A XIX 90
1468 *Schowenflyß* LMB 404
1479 *to schowenflete* CdB A XIX 407
1529 *Schonfliete* LMB 404
1546 *Schönfliess* CdB A XXIV 256
1618 *Schonefliß* MpLubinus
1652 *Schonefliß* TEB 94
1682 *Schoneflies* MpVisscher
1724 *Schoneflies* MpHomann
1780 *Schönflies* MpSchm
1789 *Schönflies* MpGillyPom

- 1792 *Schönfliess* MpGüssefeld
 1804 *Schönfliess* MpSotzmannKP
 1861 *Schönfliess* BMB 413
 1905 *Schönfliess* MpPP
 1946 *Schönfliess Nm. Bad – Trzcіnsko Zdrój, -ka -ju, trzcіnski* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Trzcіnsko Zdrój – Schönfliess Nm. Bad* Rosp 338
 1967 *Trzcіnsko-Zdrój* (miasto) SM 1169
 1982 *Trzcіnsko Zdrój, -ka Zdroju* WUNM III 473
 2002 *Trzcіnsko-Zdrój – Schönfliess Nm. Bad* Białecki SWNGPZ 223
 2018 *Trzcіnsko Zdrój* [! zapis bez łącznika] – *Schönfliess Bad* BiałSPZ 380
 2019 *Trzcіnsko-Zdrój* UWNM 2133

Etymologia nazwy

Ojkonim został zanotowany po raz pierwszy w 1. poł. XIII w. jako *Sconevelte*. Historyk T. Białecki sądzi, że „pierwotna, niewątpliwie istniejąca nazwa słowiańska osiedla nie zachowała się i uległa zapomnieniu” (*Herby* 138). Od XVI w. powszechna była postać *Schönfliess*, por. zapis z 1546 r. Ostatnią formą n. było *Schönfliess Nm. Bad*. Jest to n. złożona z trzech członów. Pierwszy z nich to człon top. w postaci złożenia adi. *schön* (śręniem. adi. *schæn(e)*, śrdniem. *schön(e)*, niem. *schön* ‘piękny, ładny; przyjemny’ Pfeifer 1236) ze śrdniem. ap. *fliet, fließ* (ap. *Fließ* ‘ciek wodny, np. rzeka, potok’, verb. *fließen* ‘ciec, płynąć’), por. gniem. ap. *Fluss* ‘bieg, tok; rzeka, strumień’. Skrót *Nm.* odnosi się do n. krainy hist. *Neumark* ‘Nowa Marchia’. Niem. ap. *Bad* ‘kąpiel, kąpielisko; także: uzdrowisko’ dodawany był do nazw miejscowości wypoczynkowych, por. *Połczyn-Zdrój*. Zdaniem E. Rymara człon ten dodano do n. miasta w 1907 r. (Rymar 2016: II 204). Na polskiej mapie wojskowej²⁴⁵ z 1928 r. odnotowano właśnie taką postać ojkonimu niem. *Bad Schönfliess*. H. Berghaus w 1856 r. podał, że urbonim pochodzi od n. rz. *Gnatzor* (Fluss *Gnatzor*) (LMB 403).

Opracowanie niem. BMB z 1861 r. podaje, że n. *Schönfliess* pochodzi od strumienia (*Flüßchen*) nadal nazywanego *Röricke* (BMB 413). Autorzy tej pracy wspominają także wzmiankowaną w 1281 r. n. rivus *Gnatzor* (niem. Fluss *Gnatzor*).

E. Rymar uznaje, że analizowany ojkonim oznacza ‘piękny potok’, którym jest prawdopodobnie potok *Gnatzdorn*, *Gnatzor*, potem *Klosterbach* (historyk opisuje

²⁴⁵ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1928, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_\(246\)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P37_S19_(246)_KOENIGSBERG_i.d._Neum._1928_nnqzsbS_BN_Sygn.ZZK_S-25_072_A.jpg).

potok *Gnaciór* w: Rymar 2016 II 106), będący górnym biegiem rz. Rurzycy lub jej lewym dopływem (Rymar 2012: 114). K. Rymut także n. niem. *Schönfliess* tłumaczy jako ‘piękny potok’ i odnosi do rzeki Rurzycy, która płynie przez miasto. S. Rospond n. niem. *Schönfliess Nm. Bad* tłumaczy jako ‘piękna rzeka’ (RospSEMiG 400), nie podając jej lokalizacji. A. Chłudziński dodaje, że nazwy z niem. człon *schön* były częste na Pomorzu i w innych regionach państwa niemieckiego i uznaje za „n. kolonizacyjną, która miała zachęcić osiedleńców pięknym krajobrazem” Chłudziński 2017: 52. Podaje także wiele przykładów takich onimów, np. z terenu Polski, z woj. pomorskiego i zachodniopom.: *Schönfeld*, dziś *Sitno*, gm. Mieszkowice, pow. gryfiński, woj. zachodniopom.; *Schönenberg*, dziś *Bylica*, gm. Postomino, pow. sławieński, woj. pomorskie.

Po II wojnie światowej KUNM dokonała chrztu nazewniczego, ponieważ miasto od początku swojego istnienia nosiło n. niem. Urzędowo n. *Trzcínsko Zdrój* wprowadzono Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. (ówczesny zapis bez łącznika).

Pierwszy człon to n. pseudotop., od ap. *trzcina*, z suf. *-sko*, który jest częstym przyrostkiem w słowiańszczyźnie. Nazwa odnosi się do topografii terenu, do położenia miasta nad rzeką, nad której brzegami mogła rosnąć trzcina. Por. nazwy innych miejscowości w Polsce powstałych pierwotnie od ap. *trzcina*, np. *Trzcianka* – miasto w woj. wielkopolskim, pow. czarnkowsko-trzcianecki; *Trzcianne* – wieś (dawniej miasto), dawne woj. łomżyńskie, obecnie woj. podlaskie, pow. moniecki, RospSEMiG 399; *Trzciel* – miasto w woj. lubuskim, pow. międzyrzecki; *Trzcínica* – wieś w woj. wielkopolskim, pow. grodziski, gm. Wielichowo oraz wieś w tym samym woj., pow. kępiński, gm. Trzcínica; *Trzcínica* – wieś w woj. podkarpackim, pow. jasielski, gm. Jasło.

Drugi człon, *Zdrój*, wywodzi się od ap. *zdrój* 1. *książk. poet.* a) ‘miejsce w ziemi, skąd wytryskuje woda; strumień wypływający z tego miejsca; źródło’, b) ‘obficie płynąca woda, ciecz; struga, strumień, nurt’, 2. *przestarz.* ‘miejscowość kuracyjna mająca źródła wód leczniczych; dziś tylko w nazwach takich miejscowości’ SJPDoR X 990–991.

Należy także dodać, że od 2004 r. poprawny zapis omawianej n. m. jest tylko z łącznikiem. Komisja Ortograficzno-Onomastyczna Rady Języka Polskiego (na wniosek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji) 7 maja 2004 r. przygotowała uchwałę nr 11, która stanowi, że nazwa miejscowa składająca się z dwu lub więcej członów rzeczownikowych, które wspólnie identyfikują jednostkę administracyjną (lub geograficzną), jest zapisywana z łącznikiem. Zgodnie z powyższą uchwałą poprawny zapis n. *Trzcínsko-Zdrój* obowiązkowo powinien zawierać dywiz.

Uzupełnieniem etymologii ojkonimu może być interpretacja E. Rymara (2012: 137), który na podstawie pierwszych zapisów ostateczną formę ustala jako *Sco(n)en-vlete*, ale też *Scouen-vlete* (za tą drugą formą stanowczo opowiedział się w 1895 r. zajmujący się początkami Trzczińska wybitny historyk Paul von Niessen). W 1907 r. do n. miasta dołączono człon *Bad* i n. do 1945 r. brzmiała *Schönfliess Bad*. Człon ten dodano, ponieważ w 1898 r. doktor Bading zbudował na półwyspie dom sanatoryjny, potem w 1905 r. powstał dom wczasowy oraz pawilon koncertów muzycznych. Powszechny pogląd na temat znaczenia n. miasta łączy je z *Pięknym Potokiem*, który ma odniesienie topograficzne w postaci potoku Gnacior (1281 r.). Jednakże E. Rymar uważa, że człon *Schon-* występuje w dokumentach obocznie z członem *scow*, *schowe* (w zapisach głoski *u*, *v* są mieszane ze spółgłoską *n*), stąd możliwe, że n. oznacza 'trzciniowy potok'. Od XVI w. utrwaliła się postać *Schönfliess*, natomiast w ludowych przekazach występuje do XX w. gwarowa postać *Schowen-fliess*, którą można przetłumaczyć jako *Rohrbeck*. Jest to n. pobliskiej wsi *Rohrbeck* (pol. *Trzciniowy Potok*, dziś *Rosnowo*). Badacz dokonał także kwerendy kartoteki poznańskiej sekcji Komisji Ustalania Nazw Miejscowych działającej po II wojnie światowej, która zajmowała się wprowadzaniem nazw polskich na tzw. Ziemiach Odzyskanych. W efekcie historyk podaje, że urbonim „utworzono od formy *schowe*, oznaczającej 'trzcinę', podobnie jak przepływającą przez miasto rz. *Rurzycza* (niem. *Rorike*) i oblewające miasto od wschodu jez. *Rorikesee*, bo słowiański rdzeń *ror-* oznacza 'trzcinę'. Uznano, że koloniści niemieccy przetłumaczyli nazwę rzeki i od niej nazwali miejscowość” (Rymar 2012: 137). Znając powyższe uzasadnienie, można wnioskować, że pierwotna słow. n. miasta sprzed 1248 r. miała postać *Rurka* lub *Rurzycza*. Zdaniem historyka człon *Zdrój* dodany do ojkonimu jako tłumaczenie niem. ap. *Bad* nie ma obecnie żadnego uzasadnienia, ponieważ Trzczińsko-Zdrój nie jest od 1945 r. uzdrowiskiem. A. Chludziński odrzuca powyższą interpretację, uważa bowiem, że n. *Rurzycza* pochodzi zapewne od ie. rdzenia **reu-//*ru-* 'odrywać, odkopać, gryźć' i łączy z pol. ap. *rów* (Chludziński 2017: 53), powołując się na publikację Jerzego Dumy *Zuflüsse zur unterer Oder und zur Ostsee bis zur Persante (Nazwy dopływów dolnej Odry oraz Bałtyku po ujście Parsęty)* (HE IV 86) oraz etymologię n. wsi *Rurka* (gm. Chojna) B. Czopek-Kopciuch (NMP XII 61). Znaczenie ie. rdzenia **reu-//*ru-* badaczka przedstawia jako 'odrywać, rozkopać, ryć', co jest związane z szybkim nurtem rzeki i niszczeniem jej brzegów.

E. Rymar przywołuje także interpretację urbonimu przedstawioną przez językoznawcę Przemysława Popławskiego²⁴⁶, którego artykuł *O rodzimej nazwie Trzciska-Zdroju* ukazał się w czasopiśmie „Onomastica Slavogermanica” w 1988 r. P. Popławski uważa, że członkowie KUNM nadali n. *Trzcisko-Zdrój*, nie uwzględniając zapisów źródłowych, i uznaje n. jako hybrydę złożoną z 1. członu słow. (rdzeń *šev-/šov-/šav-*) i 2. członu niem. – ap. *Fliess* ‘strumień, potok’, średniem. *vleten* ‘cieknąć, płynąć’ < pie. **pleu* ‘cieknąć, płynąć’ Kluge 206. Zapisy ojkonimu z *-n-* pojawiają się już od 1302 r. (*Sconenvlet*), co świadczy o stosunkowo wczesnej adideacji substytucyjnej do niem. adi. *schön* ‘ładny, śliczny, piękny’. Autor artykułu wywodzi n. m. od podstawy źródłowej *schowen*, czyli formy z rdzeniem *šev-/šov-/šav-* o znaczeniu ‘chwiać się, kołysać się, trząść się, ruszać się’, z suf. *-bn-* i uzasadnia to położeniem geograficznym miasta nad jeziorem, obok którego występują tereny bagniste. Toponimy z omawianym rdzeniem wskazywały na osady zakładane na bagnistym, chwiejącym się gruncie. Zdaniem badacza powojenna n. miasta powinna mieć raczej postać *Szewno*, *Szowno* lub *Szowino* (na podstawie zrekonstruowanej n. wodnej **Šoval/*Ševa* ew. **Šovna/*Ševna*).

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Trzciska-Zdroju*

C. *Trzcisku-Zdrojowi*

B. *Trzcisko-Zdrój*

N. *Trzciskiem-Zdrojem*

Msc. w *Trzcisku-Zdroju*

przymiotnik: *trzciski* (*trzciszczański*)

nazwy mieszkańców: *trzciszczanin*, *trzciszczanka*, *trzciszczanie* (Grzenia SNG 298–299: jednowyrazowych nazw mieszkańców nie używa się, lecz możliwe są: *trzciszczanin*, *trzciszczanka*, *trzciszczanie*)

Bibliografia

LMB 402–404; BMB 413–415; RospSEMIG 400; Homa 1987: 102; RymNmiast 248; P. Popławski, *O rodzimej nazwie Trzciska-Zdroju*, „Onomastica Slavogermanica” 1988, t. 16, s. 151–153; Białecki *Herby* 138 (miejscowość wystąpiła pod n. *Trzcisko Zdrój*); Grzenia SNG 298–299; Kociuba *Pomorze* 678–679; Rymar 2012: 135–148; Rymar 2015: 56; Rymar 2016 II 204; Chłudziński 2017: 50–53.

²⁴⁶ P. Popławski, *O rodzimej nazwie Trzciska-Zdroju*, „Onomastica Slavogermanica” 1988, t. 16, s. 151–153.

Trzebiatów

Informacje historyczne²⁴⁷

Prawa miejskie: 6.05.1277 r. (data założenia: IX w.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Treptow a/Rega* (= *Treptow an der Rega*)

Badania archeologów potwierdzają istnienie w IX w. warownego grodu słow. i osady przyrodowej. Po raz pierwszy n. miasta pojawiła się w dokumencie z 1170 r., w którym książę pomorski Kazimierz I przekazał norbertanom pochodzącym z Lund w Szwecji 11 wsi oraz prawo patronatu nad kościołem w Trzebiatowie (zlokalizowanego wówczas w Białobokach, dziś części miasta).

Miejscowość znana już w średniowieczu, od 1416 r. należała do Hanzy i była ośrodkiem handlu międzynarodowego, podobnie jak Gryfice i Kołobrzeg. Rozwój Trzebiatowa został zahamowany w XVII w. z powodu zapiaszczenia portu w Regoujściu i niemożliwości żeglugi na Redze. W tym czasie miasto często nawiedzały pożary, w tym trzy największe w 1631, 1635 i 1679 r., Mocno zniszczone zostało także w czasie działań wojny trzydziestoletniej.

Stało się sławne w XVI w. z powodu obrad sejmu stanowego w grudniu 1534 r., zwanego sejmem trzebiatowskim, podczas którego książęta pomorscy podjęli decyzję o wprowadzeniu reformacji i przyjęciu luteranizmu jako religii panującej na Pomorzu. Dalszy jego rozwój był związany z bliskością kurortów nadmorskich i taki charakter utrzymało do dziś. Rozwija się w nim handel, usługi, drobny przemysł i przetwórstwo ryb.

W czasie II wojny światowej Trzebiatów został opanowany przez aliantów 5.03.1945 r. i zniszczony w 45% (538 domów). Obecnie jest silnym ośrodkiem kulturalnym, znanym z wielu imprez cyklicznych, np. Trzebiatowskiego Święta Kaszy (związanego z legendą, która mówi, że w XV w. jeden ze strażników miejskich ocalił miasto,

²⁴⁷ Historia miasta: A. Heintze, *Geschichte der Stadt Treptow an der Rega*, Bd. 1: *Von der Gründung der Stadt bis zur Reformation*, hrsg. J. Girgensohn, Treptow 1906 [Bd. 2 nie został opublikowany]; R. Rogosz, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Trzebiatowa w świetle badań archeologicznych*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1981, t. 27, s. 71–149; Białecki *Herby* 138–139; M. Zając, *Trzebiatów nad Regą. Historia i zabytki*, Szczecin 1991; *Trzebiatów – historia i kultura*, t. 1, red. W. Łysiak, Poznań 2000; *Trzebiatów – historia i kultura*, t. 2, red. W. Łysiak, Poznań 2001; *Trzebiatów – spotkania pomorskie*, cz. 3, red. J. Kochanowska, Wołczkowo k. Szczecina 2005; *Trzebiatów – spotkania pomorskie*, cz. 4, red. J. Kochanowska, Wołczkowo k. Szczecina 2007 oraz kolejne wydawnictwa pokonferencyjne.

wysypując gorącą kaszę na atakujących Trzebiatów) czy Święta Ottona z Bambergu (promocja kultury Pomorza Zach.).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. gryficki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Trzebiatów

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polce, w płn. części pow. gryfickiego, położone na Pobrzeżu Szczecińskim, nad rz. Regą i jej bocznym ramieniem o n. Młynówka (wpada do Regi w płn. części miasta), na pograniczu Wybrzeża Trzebiatowskiego i Równiny Gryfickiej, ok. 8 km od Morza Bałtyckiego. Na płn. od Trzebiatowa płynie struga Sarnia (niem. Rehbach), która jest p. dp. Regi. We wsch. części miasta znajduje się Las Trzebiatowski, przez który przepływa struga Sekwanka, która jest dopływem strugi Sarniej.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 025 ha (10 km²), 10 009 mieszk. (31.12.2020 r. – 9 899)

Informacja demograficzna

1740 r. – 2738 mieszk.

1782 r. – 2734

1792 r. – 2810

1817 r. – 4043

1822 r. – 4323

1843 r. – 5288

1852 r. – 5760

1861 r. – 6198

1895 r. – 5997

1905 r. – 7794

1939 r. – 10 184

1946 r. – 5995

1970 r. – 8761

2013 r. – 10 202

Dokumentacja źródłowa

- 1170, 1175 *Trybethowe* SG XII 553
 1175 in ecclesia *Trybethowe* Kratz GK 1
 1176–80 *Tribethou, Treptow* PU I 111
 1208 *Trepetow* PU I 185
 1217 *Trebetowe* PU I 222
 1224 *Trepetow* PU I 273
 1224 *Trebetow* PU I 271
 1224 (7. Juli) Burg *Treptow* (zapis znorm.) Hoogeweg II 759
 1269 *Trepetow* PU II 209
 1277 *Trebetow* PU II 346
 1287 *Trebetowe* PU III 10
 1287 *Trebetow* PU III 13
 1295 domino Ludewico de Wedele et suis fratribus *ciuitates Trebetow* et Plote LP VII 559
 1321 *Nyentrepetow* PU VI 1
 1322 *Trepetow* PU VI 103
 1328 *Trebetow* PU VII 229
 1329 *Treptowe* PU VII 249
 1329 *Tripetowe* PU VII 251
 1329 *Treptow* PU VII 258
 1332 *Treptow* PU VIII 161
 1335 *Trepetow* PU VIII 408
 1490 in opidi *Treptow* Klempin DBGP 10
 1618 *Treptow* MpLubinus
 1639–1641 *Treptow* MpGotho
 1652 *Treptow/Treptovia* (dawna n. *Tribetow*, obecnie *Treptow an der Rega*) TEB 116
 1682 *Treptow* MpVisscher
 1724 *Treptow* MpHomann
 1780 *Treptow* MpSchm
 1784 *Treptow*, in alten Urkunden *Trebetow* auch *Tribetow*, und zum Unter schiede von der Stadt gleiches Names an der Tollense in Vorpommern *Neu-Treptow*, genannt [*Treptow*, w starych dokumentach *Trebetow* także *Tribetow*, a dla odróżnienia od miasta o tej samej nazwie nad rzeką Tollense na Pomorzu Przednim [Vorpommern] *Neu-Treptow* nazwane] Brügg II 376

- 1789 *Treptow* MpGillyPom
1792 *Treptow* MpGüssefeld
1804 *Treptow* MpSotzmannKP
1827 *Treptow* (in alten Urkunden *Trybethowe*, *Tribetow*, *Trebutow*, *Trebetow* genannt)
TBPP 167
1892 *Trzebiatowo*, niem. *Treptow a. d. Rega*, miasto w Pomeranii, nad rz. Regą, pow.
Greifenberg, 6 km. od morza Bałtyckiego SG XII 553
1898 *Treptow a. Rega* (Kr. Greifenberg) GPP 80
1905 *Treptow* MpPP
1934 (1945) *Trzebiatów n. R. (Treptow)* KozA 125
1946 *Treptow a/Rega – Trzebiatów, -owa, trzebiatowski* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Trzebiatów – Treptow a. Rega*
Trzebiatów Przedmieście Gryfickie – Treptow Greifenberger Vorstadt Rosp 338
1967 *Trzebiatów (miasto)* SM 1169
1982 *Trzebiatów, -towa* WUNM III 473
2002 *Trzebiatów – Treptow a. Rega* Białecki SWNGPZ 223
2018 *Trzebiatów (Trzebiatów n. Regą) – Treptow a. Rega* BiałSPZ 380
2019 *Trzebiatów* UWNM 2134

Etymologia nazwy

Trzebiatów jest jedną z najstarszych n. miejscowości na Pomorzu Zach., odnotowano ją bowiem już w 2. poł. XII w. Jak podaje SG XII 553 z roku 1892: „W historii zachodzi T. poraz pierwszy r. 1170 i 1175 pod nazwą *Trybethowe*; r. 1277 nadano mu prawo niemieckie”.

Ojkonim wcześniej zgermanizowany miał postać *Treptow*. Pierwsze informacje o etymologii i formie n. miasta pochodzą z niem. opracowania *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae* z 1652 r., w którym M. Zeiller zanotował *Treptow|Treptovia* (dawna n. *Tribetow*, obecnie *Treptow an der Rega*) (TEB 116). Człon przyimkowy *an der Rega* został dodany w celu odróżnienia od miasta Treptow, obecnie Treptow an der Tollense na Pomorzu Przednim (niem. Vorpommern). Informację tę powielił w 1784 r. L. W. Brüggemann, jednakże odnotował miasto pod n. *Neu-Treptow*, czyli z dodanym członem dyferencyjnym w postaci niem. adi. *neu* ‘nowy’. Nazwa ta jednak nie przyjęła się. W XIX w. dokonano substytucji członu *neu* na określenie lokalizujące *am Rega* ‘nad Regą’ lub *an der Rega* ‘ts.’ w celu odróżnienia od miejscowości

Treptow w Brandenburgii (w 1920 r. została włączona w granice Berlina) oraz od miejscowości Treptow w Meklemburgii (obecnie nosi n. *Altentreptow*).

K. Rymut uznaje n. za słow. *Trzebiętow*, dzierz. od imienia *Trzebięta* lub *Trzebięta*, które jest formą pochodną od imion złożonych typu *Trzebiestaw*, *Trzebiślaw* SSNO V 478–479, *Trzebiemir* SSNO V 478, *Trzebiemysł* SSNO V 478 (podobnie jak im. *Trzebek*, *Trzebko* SSNO V 477), z suf. *-ow-*. Pierwotnie ojkonim oznaczał własność osoby o takim imieniu (Grzenia SNG 299). Nazwy os. **Trzebięta* lub **Trzebięta* zostały utworzone od podstawy skróconej *Trzeb-* za pomocą przyrostka *-ęt* lub *-ęta*. K. Rymut dodaje także, że średniowieczne n. os. często były tworzone za pomocą suf. *-ęt-*, jednakże wątpliwości budzi występowanie tego przyrostka przed spółgłoską palatalną.

Również S. Rospond uznaje za n. dzierz. i wywodzi od n. os. *Trzebiata*, która jest n. skróconą od im. dwuczłonowego *Trzebomysł* SSNO V 479. Była to n. os. popularna na Pomorzu, ponieważ istnieje wieś *Trzebiatów* koło Stargardu²⁴⁸, wieś *Trzebiatkowa* (niem. *Tschebiadkow*) w woj. pomorskim w pow. bytowskim. W innych częściach Polski S. Rospond podaje *Trzebiatów* koło Opoczna, skąd wywodzi się nazwisko *Trzebiatowski* (RospSEMIG 400). Rejestr TERYT notuje *Trzebiatów* trzykrotnie, ale wszystkie obiekty odnoszą się do woj. zachodniopom., pow. gryfickiego (miasto, gmina, obszar wiejski).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruuja n. jako **Trebetov-* (RzDuma II 55), uznają za n. dzierz. od n. os. **Trebetъ* (: *Trzebiemysł* SSNO V 478), z suf. **-ov-*.

W polskich źródłach XIX-wiecznych, np. w 1892 SG XII 553, zawarto formę *Trzebiatowo*, jednakże ks. S. Kozierowski w 1934 r. zrekonstruował n. jako *Trzebiatów*. Na polskiej mapie wojskowej²⁴⁹ z 1937 r. miasto oznaczono jako *Trzebiatowo*, czyli zbliżoną do dzisiejszej, nastąpiła tu zmiana rodzaju męskiego na neutrum (n. powtórzone ze SG). Nie była to jednak n. przejściowa miasta.

Po II wojnie światowej KUNM przychyliła się do propozycji ks. S. Kozierowskiego i n. *Trzebiatów* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Zdaniem M. Malec obecna postać ojkonimu z cząstką *'-at-* zamiast *-ęt-* jest niepoprawną powojenną rekonstrukcją nazwy *Trzebiatów*, poprawna forma n. miasta powinna brzmieć *Trzebięatów* (Malec SENG 245).

²⁴⁸ Nazwę wsi *Trzebiatów* w gm. Stargard analizuje B. Stramek (2001: 30).

²⁴⁹ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 32 Kolberg (Kołobrzeg), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_\(KOLOBRZEG\)_1937.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/32_KOLBERG_(KOLOBRZEG)_1937.jpg).

Na zakończenie warto wspomnieć, że w 2018 r. T. Białecki w *Słowniku wszystkich nazw geograficznych Pomorza Zachodniego...* zanotował jako n. przejściową miasta Trzebiatów n. *Regą*, która jest kalką n. niem. (BiałSPZ 380). We wcześniejszym opracowaniu szczeciński historyk przedstawił etymologię ojkonimu od ap. *trzebić* ‘wycinać, karczować las, zarośla’, także od stpol. ap. *treba* ‘trzeba, potrzeba, potrzebować’ i uznał za n. kult. związaną ze składaniem ofiar bóstwu, ponieważ w Trzebiatowie i okolicach znaleziono wiele miejsc kultu pogańskiego. Pierwszeństwo oddaje jednak teorii, że jest to n. dzierz. odimienna (*Herby* 140).

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Trzebiatowa*

C. *Trzebiatowowi* (przestarz. ku *Trzebiatowu* SNOM 321)

B. *Trzebiatów*

N. *Trzebiatowem*

Msc. w *Trzebiatowie*

przymiotnik: *trzebiatowski*

nazwy mieszkańców: *trzebiatowianin, trzebiatowianka, trzebiatowianie*

Bibliografia

Brügg II 376; Kratz SP 510–519; TrEO I 156; LorSNH 126; SSS VI 185–186; RospSEMIG 400; Homa 1987: 102; RymNmiast 248–249; Białecki *Herby* 140; RxDuma II 55; Malec SENG 245; Grzenia SNG 299; SNOM 321; Afeltowicz DO 636: *Treptow an der Rega // Trzebiatów*; Kociuba *Pomorze* 510–519; A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Trzebiatów*, w: *Trzebiatów – spotkania pomorskie 2004*, red. J. Kochanowska, Wołczkowo [2005], s. 35–49.

Tuczno

Informacje historyczne²⁵⁰

Prawa miejskie: 24.02.1331 r. (data założenia: 1306 r.)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Tütz*

Na terenie obecnego miasta znajdował się słow. gród warowny, który w XIII w. należał do Wielkopolski. Prawa miejskie Tuczno zostały nadane w 1331 r. przez braci Ludwika i Dambrechta Wedlów. Była to własność prywatna rodziny von Wedlów do poł. XVIII w. W 1338 r. wybudowali oni Zamek Wedlów, który stoi do dziś. W 1409 r. przez rok miastem władali Krzyżacy, po czym wróciło ono do Korony i należało do woj. poznańskiego. W wyniku I rozbioru Polski znalazło się w zaborze pruskim. Jako jedno z nielicznych miast nie wróciło do Polski po 1918 r., znalazło się w niej dopiero po 1945 r.

W czasie II wojny światowej Tuczno weszło w skład umocnień Wału Pomorskiego. Zostało przejęte przez aliantów 11.02.1945 r.; w wyniku działań wojennych zniszczone w 80%. Obecnie jest to małe miasto, z fabryką słodocy, w którym istnieje duża baza wczasowo-turystyczna.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. pilskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. wałecki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Tuczno

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w pld.-wsch. części woj. zachodniopom., we wsch. części pow. wałeckiego, położone we wsch. części Równiny Drawskiej, która jest mezoregionem Pojezierza Południowopomorskiego, nad trzema jeziorami: Lubiatowo (niem. Lübtow See, Wykaz WS 180), Tuczno (niem. Tütz See, Wykaz WS 361), Jeziorom

²⁵⁰ Historia miasta: Białecki *Herby 140–141*; *Tuczno poprzez wieki: studia i szkice*, red. E. Krasucki, R. Ptasiński, Drawsko Pomorskie–Szczecin 2015.

Zamkowym (niem. Schloss See, także Tafel See, Wykaz WS 394). Leży ok. 5 km na wsch. od Drawieńskiego Parku Narodowego, w historycznej Wielkopolsce.

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 921 ha (9 km²), 1 916 mieszk. (31.12.2020 r. – 1 919)

Informacja demograficzna

1783 r. – 361 mieszk.

1804 r. – 865

1810 r. – 609

1839 r. – 1149

1853 r. – 1280

1875 r. – 1908

1880 r. – 2045

1904 r. – 2112

1925 r. – 2346

1939 r. – 2747

1946 r. – 1647

1975 r. – 2200

2004 r. – 2014

2013 r. – 1974

Dokumentacja źródłowa

1266 *Thuiz* Malec SENGp 247

1266 *Thuitz* Breza 1999: 92

1306 kop. 1604 *Tuctz* SHGPn V 372 (PrU 1/2 nr 849)

1306 miasto *Tuczno* WW 73

1331 *Tuetze*, *Thuetz* SHGPn V 372

1331 *Tuetze* RymNmiast 250

1337 *Tentzik* terra, *Tenczik* terra SHGPn V 372

1349 kop. XV w. *Tuczno*, *Tuch* SHGPn V 372; 1349 RymNmiast 250

1364 or. in *Thuczna* SHGPn V 372

1374 *Tuitz* in Polen NB 41

1374 *Tutze* CdB A XVIII nr 85, s. 150; 1374 NB 48

1375 *Tutz* NB 75

- 1389 plebano in *Thuczna* Kratz GK 46
 1390 terra *Tucznieuiensis* RymNmiast 250
 1400 *Tuczno* MpWlkp
 1406 *Tuczno* WW 121
 1430 or. *Tuczno* SHGPn V 372
 1467 *Thuzno* CdB C I nr 291, s. 417
 1502 *Thuczno* SHGPn V 373
 1552 *Tuchno* SHGPn V 373
 1664 *Tuczno* MpCoeck
 1682 *Tuczno* MpVisscher
 1686 *Tuczno* MpPalat.Posn.
 1724 *Tuczna* MpHomann
 1789 *Tietz* MpGillyPom
 1792 *Tütz* MpGüssefeld
 1804 *Tietz* MpSotzmannKP
 1892 *Tuczno*, 1. niem. *Tuetz*, 1337 *Tenczik*, 1341 *Tencin*, 1349 *Tuch*, 1364 *Thucz*, 1552 *Thuczno*, 1602 *Thutz*, *Tuetz*, 1783 *Tietz*, miasteczko w Prusach Zachodnich, pow. wałeckim, w malowniczym położeniu, między trzema jeziorami: Tucz-nem, Zamkowem i Lueptow (Lubstowskie?), 2. T., niem. *Schloss Tuetz*, dobra ryc., tamże SG XII 604–605
 1905 *Tütz* MpPP
 1934 (1945) *Tuczno* (*Tütz*) KozA 126
 1946 *Tütz* – *Tuczno*, -na, *tuczeński* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Tuczno* – *Tütz* Rosp 340
 1967 *Tuczno* (miasto) SM 1173
 1982 *Tuczno*, -na; *Tuczno Drugie*, -na -giego; *Tuczno Pierwsze*, -na -szego; *Tuczno Trzecie*, -na -ciego WUNM III 480
 2002 *Tuczno* – *Tütz* Białecki SWNGPZ 225
 2018 *Tuczno* – *Tütz* BiałSPZ 383
 2019 *Tuczno* UWNM 2141

Etymologia nazwy

Hrabia E. Raczyński (WW 121) napisał: „Pierwszą wzmiankę o Tucznie znajdujemy w aktach wałeckich z roku 1406, w którym Hasson de Wedel dziedzic na Tucznie kilka włók roli w wsi Stralemberg sprzedał”. Jednakże autor jest niekonsekwentny

w podawaniu informacji o czasie pierwszego zapisu oikonimu, ponieważ w tym samym dziele przedstawił notację z 1306 r.: miasto *Tuczno* WW 73 (pomyłka stu lat!).

Niemiecki nauczyciel i regionalista Friedrich Wilhelm Ferdinand Schmitt w publikacji *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises* (Schmitt 31) podał: „im 14. Jahrhundert ein Schloss Boiten oder Beuten genannt, zu dem 1337 die Dörfer um Tütz gehören” [w XIV w. zamek zwany Boiten lub Beuten, który w 1337 roku obejmował wioski wokół Tütz – tłum. BA], co oznacza, że miejscowość już w 1. poł. XIV w. istniała.

Na stronach niem. wydania Wikipedii znajduje się informacja podana za opracowaniem F.W.F. Schmitta *Geschichte des Deutsch-Krone Kreises* (Schmitt 208):

„Der Name der Stadt wird am besten von *tok* = *Spring*, *Quell*, überhaupt Alles, was sich in die Höhe hebt, schwillt, abgeleitet (vgl. das niederdeutsche *Tutz* = *Kröte*). [...] Die Bezeichnung *Tütz* setzte sich über die Jahre durch und wurde bis 1945 geführt” [= „Nazwę miasta wywodzi się od wyrazu *tok* = wiosna, źródło, w ogóle wszystko, co jest pochodne i ma związek z powiększaniem się, wznoszeniem, puchnięciem (por. dniem. *Tutz* = niem. *Kröte* pol. ‘ropucha’). [...] Nazwa *Tütz* dominowała przez lata i była używana do 1945 roku”²⁵¹.

K. Rymut podaje, że urbonim jest znany od XIV w. – pierwszy zapis pochodzi z 1306 r. jako *Tuctz* (forma znormalizowana – *Tuczno*). Miasto leży nad trzema jeziorami, jedno z nich nosi n. *Tuczno*, a więc n. ośrodka miejskiego jest n. relacyjną, równą poświadczoną w dokumentach n. jez., która pochodzi od psł. ap. **tukъ*, stpol. *tuk* ‘tłuszcz’ Sstp IX 226²⁵², por. adi. *tuczny* ‘tłusty, utuczony’ Sstp IX 225²⁵³ (RymNmiast 250), z suf. *-bn-*. Podobnie interpretuje omawianą nazwę M. Malec (SENGP 247), jednak pierwszy zapis źródłowy oikonimu datuje na 1266 r. (*Thuiz*), podobnie jak E. Breza, który dodaje, że n. miasta została utworzona od rzeczownika *tuk* ‘tłuszcz’ w hydronimicznym znaczeniu ‘woda obfita w ryby’. W niem. wariacie n. m. opuszczono przyrostek *-no* (Breza 1999: 92).

Wcześniej S. Rospond wywodził urbonim od psł. wyrazu **tukъ*, stpol. *tuk*, tj. ‘tłuszcz’ i stwierdził, że musiał on oznaczać przy nazwach wodnych wody obfite w ryby (RospSEMiG 403). Powyższa argumentacja ma uzasadnienie w topografii

²⁵¹ Źródło: <https://de.wikipedia.org/wiki/Tuczno> [dostęp: 23.09.2020].

²⁵² Leksem *tuk* w staropolskożytnie oznaczał: 1. ‘tłuste części zwierzęcego ciała, tłuszcz zwierzęcy, też oliwa, olej’, 2. *tuk żyta*, *tuk z żyta* ‘najlepsza część ziarna’, 3. w skażonym przekładzie łacińskiego tekstu zamiast ‘bryła ziemi, skiba roli’ Sstp IX 226. A. Brückner podaje, że *tuk*, *tuczny* i *tuczyc* to wyrazy psł. i ogólnosłow. oznaczające ‘tłuszcz, smalec’, pochodzące od czas. *ty-ć*, utworzone za pomocą suf. *-k* (BrSE 593).

²⁵³ Sstp IX 225 notuje adi. *tuczny* w następujących znaczeniach: 1. ‘tłusty, utuczony’, 2. ‘składający się z rzeczy tłustych’, 3. ‘urodzajny’, 4. *tuczeń* muzyk bot. ‘rozchodnik ostry, *Sedum acre* L.’.

terenu, ponieważ Tuczno jest położone w okolicy bogatej w jeziora. Zdaniem onomastów i historyków w dalekiej przeszłości najpierw były nazwane obiekty fizjograficzne, np. rzeki, jeziora, lasy, a dopiero po zasiedleniu terenów wokół nich nazwa terenowa stawała się nazwą osady.

Ojkonim *Tuczno* jest spotykany w Polsce, według systemu TERYT istnieje sześć miejscowości o tej nazwie, ale tylko jedno miasto. Pozostałe to: 1) wieś w woj. kujawsko-pom., pow. inowrocławski, gm. Złotniki, 2) osada w woj. kujawsko-pom., pow. inowrocławski, gm. Złotniki, 3) wieś w woj. lubelskim, pow. bialski, gm. Tucznia, 4) wieś w woj. wielkopolskim, pow. poznański, gm. Pobiedziska, 5) wieś w woj. lubuskim, pow. strzelecko-drezdenecki, gm. Strzelce Krajeńskie.

W Polsce istnieją także liczne n. jezior, oprócz omawianego w mieście to np.: 1) jez. w woj. pomorskim, pow. człuchowski, gm. Człuchów, 2) jez. w woj. wielkopolskim, pow. poznański, gm. Pobiedziska, 3) jez. w woj. wielkopolskim, pow. międzychodzki, gm. Międzychód, 4) jez. w woj. zachodniopom., pow. łobeski, gm. Dobra.

W 1904 r. Aleksander Czechowski potwierdził postać urbonimu, podając:

„Powiat *Walecki*, wciśnięty między W. Ks. Poznańskie, Brandenburgię i Pomeranię, posiada 5 miast: stołeczne *Walcz* (Deutsch Krone) z 7,982, *Słopanowo* (Schloppe) z 2,247, *Tuczno* (Tütz) z 2,112, *Fryląd* (Märkisch Friedland) z 2,233 i *Jastrowie* z 5,416 mieszkańcami”²⁵⁴.

Na polskiej mapie wojskowej z okresu międzywojennego (1929 r.)²⁵⁵ miasto jest oznaczone jako *Tütz*, w nawiasie pol. n. *Tuczno*. Oba ojkonimy powtórzono na mapie późniejszej o prawie dziesięć lat, z 1938 r.²⁵⁶. Obecnie miasto nosi zatem identyczną nazwę jak na mapach przedwojennych.

Urbonim *Tuczno* wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Nie było ono identyfikowane za pomocą nazw przejściowych.

²⁵⁴ A. Czechowski, *Opis ziem zamieszkałych przez Polaków...*, s. 311.

²⁵⁵ Mapa operacyjna 1 : 100 000, arkusz P36_S22_(221) Schloppe (Człopa), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1929, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P36_S22_\(221\)_SCHLOPPE_\(Człopa\)_1929_LoC_G6520_s100_.P6.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K/P36_S22_(221)_SCHLOPPE_(Człopa)_1929_LoC_G6520_s100_.P6.jpg).

²⁵⁶ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Tuczna*

C. *Tucznu*

B. *Tuczno*

N. *Tucznem*

Msc. w *Tucznie*

przymiotnik: *tuczeński* (Grzenia SNG 299: *tuczyński* a. *tuczeński*) (Homa 1995: 115: *tuczneński*, tak też Kreja SWK 194)

nazwy mieszkańców: *tucznianin*, *tucznianka*, *tucznianie*

Bibliografia

Schmitt GDC 208–211; Kreja SWK 194; NMPŚ 84–85; RospSEMiG 403; RymNmiast 250; Białecki *Herby* 141; Homa 1995: 115 (*Tuczno*, *Tuczno Pierwsze*, *Tuczno Drugie*, *Tuczno Trzecie*); Breza 1999: 92; Malec SENG 247; Grzenia SNG 299.

Tychowo

Informacje historyczne²⁵⁷

Prawa miejskie: 1.01.2010 r. (na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z 28 lipca 2009 r., Dz.U. nr 120, poz. 1000)

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Gross Tychow*

W dokumentach historycznych z połowy XIII w. pojawia się wzmianka o słow., wczesnośredniowiecznym grodzie. W kolejnych stuleciach Tychowo stanowiło majątek rycerski, który należał do dwóch rodów: pomorskich Kleszczów (zgermanizowane nazwisko von Kleist) oraz von Versenów. W XIX w. weszło w posiadanie rodziny von Kleist-Retzow, którzy gospodarowali nim do końca II wojny światowej. W tym okresie Tychowo liczyło ok. 2000 mieszkańców²⁵⁸. W czasie II wojny światowej założono tu obóz jeniecki Stalag Luft IV.

Po 1945 r. majątek rodziny Kleistów upaństwowiono i założono w nim PGR. W latach 70. XX w. pałac Kleistów – zbudowany w XVIII w. – rozebrano. Obecnie miasto ma charakter przemysłowo-rolniczy.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. białogardzki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Tychowo

Informacja geograficzna:

Miasto w płn.-zach. Polsce, w płn.-wsch. części woj. zachodniopom., 22 km na pld. wsch. od Białogardu, na pograniczu Pojezierza Drawskiego i Równiny Białogardzkiej, w zlewni strugi Liśnicy (p. dp. Parsęty, niem. Leitnitz).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 396 ha (4 km²), 2 517 mieszk. (31.12.2020 r. – 2 485)

²⁵⁷ Historia miasta: G. Rühlow, *Grosstychow in Pommern. Bilder und Erinnerungen*, Schöppingen 1986.

²⁵⁸ Tamże, s. 56.

Informacja demograficzna

1827 r. – 374 mieszk.

1852 r. – 698

1871 r. – 470

1895 r. – 721

1925 r. – 1761

1933 r. – 1901

1939 r. – 2209

2013 r. – 2542

2016 r. – 2518

Dokumentacja źródłowa

1321 *Thychowe* PU VI 73

1477 *tho Tichowe* Kratz GK 68

1488 *tho Tichow* Kratz GK 103

1493 *tho Tichow* Kratz GK 142

1499 *Tichow* Kratz GK 172–173

1509 *dorp Tichow* Kratz GK 192

1524 *Tichow* Kratz GK 232

1544 *in Tychow* Kratz GK 272

1546 *groten Tichow* Kratz GK 280–281

1575 *grossen Tichow* Kratz GK 306–308

1618 *Groten Tychow* MpLubinus

1645 *Gr. Tychow, Gross Tychow, Gross-Tychow, Grosstychow* Kratz GK 471–488

1652 *G. Tychow* MpMerian

1682 *G. Tychow* MpVisscher

1724 *G Tychow* MpHomann

1780 *Gr. Tychow* MpSchm

1784 *Gross-Tychow* Brügg II/2 672

1789 *Gr. Tychow* MpGillyPom

1792 *Gr. Tychow* MpGüsfeld

1827 *Gross Tychow* (Dorf, mit den Vorwerken Damnitz, Marienhof, Vogelsang und Wilhelmshof) TBPP 315

1892 *Gross Tychow*, wieś, w Pomeranii, pow. białogrodzki SG XII 691

1898 *Gross Tychow* (Kr. Belgard) GPP 122

- 1905 *Gr. Tychow* MppP
 1934 (1945) *Tychowo (Gr. Tychow)* KozA 127
 1946 *Gross Tychow – Tychowo, -wa, tychowski* MPol nr 142 poz. 262
 1951 *Tychowo – Gross Tychow* Rosp 341
 1967 *Tychowo (wieś i osada)* SM 1179
 1982 *Tychowo, -wa* WUNM III 487
 2002 *Tychowo (Duży Tychów, Tychowo Wielkie) – Gross Tychow* Białecki SWNGPZ 225
 2018 *Tychowo (Duży Tychów, Tychowo Wielkie) – Gross Tychow* (m. od 1 I 2010)
 BiałSPZ 384
 2019 *Tychowo* UWNM 2150

Etymologia nazwy

Nazwa miasta wcześniej notowana, ale jej zapisy niewiele się różnią. Pierwsza dokumentacja z 1. poł. XIV w. jednoelementowa – *Thychowe* (1321 r.). Ostatecznie ukształtowała się forma niem. w postaci zestawienia *Gross Tychow*. Jest to słow. n. dzierz. **Tiχov-*, utworzona od n. os. *Tych, Tycha* (: *Tymoteusz* SSNO V 609, im. chrześcijańskie), podobnie jak n. os. *Zych* od im. *Zygmunt* (RospSEMiG 405), z suf. **ov-*. A. Chłudziński (2008b: 72) uznaje, że n. pochodzi od n. os. **Tiχъ*, por. n. os. *Tajch, Tejch, Tych* SSNO V 418 lub od n. os. *Cicho, Cichy* SSNO I 361. Kanceliści niem. oddawali palatalną spółgłoskę *č* lub *č̣* jako twarde *t* (Rzetelska-Feleszko 1973: 200).

Człon dyferencyjny dodano już w XVI w., jest to adi. dniem. *groten*, gniem. *gross* ‘duży, wielki’. Miał on różnicować trzy obiekty o tej samej n.: 1. opisywane miasto, 2. *Wendisch Tychow*, dziś *Tychowo* k. Sławna, 3. *Woldisch Tychow*, dziś *Tychówko* k. Połczyna-Zdroju. A. Chłudziński podaje, że ze względu na ich bliskie położenie trudno zidentyfikować, którego obiektu dotyczą poszczególne zapisy (A. Chłudziński 2008b: 73).

Zastanawiający jest fakt odnotowania miejscowości w XIX w. (1892 r.) w SG XII 691 pod n. niem. *Gross Tychow*, choć sufiks *-ow* wyraźnie wskazuje na pochodzenie słow. Ksiądz S. Kozierowski w 1934 r. zrekonstruował n. jako *Tychowo*. Członkowie KUNM propozycję zaakceptowali i ojkonim został wprowadzony urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r. Miasto nosiło nazwy przejściowe, które były kalkami n. niem.: *Duży Tychów* i *Tychowo Wielkie* (widoczne wahania przy wyborze formy rodzajowej n. – masculinum // neutrum).

Obecnie *Tychowo* to n. trzech obiektów w Polsce, wszystkie są zlokalizowane w woj. zachodniopom.: 1) miasto, pow. białogardzki (zob. Chłodziński 2008b: 72), 2) wieś, pow. stargardzki (zob. Stramek 2002: 39), 3) wieś, pow. sławieński.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Tychowa*

C. *Tychowu*

B. *Tychowo*

N. *Tychowem*

Msc. w *Tychowie*

przymiotnik: *tychowski*

nazwy mieszkańców: *tychowianin, tychowianka, tychowianie*

Bibliografia

Brügg II/2 672; Rzetelska-Feleszko 1973: 200; Kreja SWK 194; RospSEMiG 405; RxDuma I 85–86; Homa 1987: 103; Chłodziński 2008b: 72–73; Kociuba *Pomorze* 586–589.

Wałcz

Informacje historyczne²⁵⁹

Prawa miejskie: 23.04.1303 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Deutsch Krone*

Wałcz we wczesnym średniowieczu był pom. grodem położonym w historycznej Krajnie. Na półwyspie nad jez. Zamkowym zlokalizowana była osada rybacka, która leżała na szlaku solnym wiodącym z Kołobrzegu do Ujścia w Wielkopolsce. W 1. poł. XII w. Bolesław Krzywousty po podbiciu Pomorza włączył Wałcz do Wielkopolski. Od 1296 r. miasto znajdowało się w rękach Brandenburczyków jako część Marchii Brandenburskiej, a od 1368 r. na powrót w państwie polskim. Po I rozbiórce Polski w 1772 r. znalazło się w zaborze pruskim.

W wyniku działań II wojny światowej miasto zniszczone w 25%. Obecnie Wałcz jest ośrodkiem administracyjnym (miasto powiatowe), gospodarczym i kulturalnym (mieści się tu m.in. Muzeum Ziemi Wałeckiej i Muzeum Wału Pomorskiego); pod względem liczby ludności jest to ósme miasto w woj. zachodniopom. Silnie rozwinięte są branże: turystyczna (szlaki piesze, rowerowe, kajakowe) i wypoczynkowa (kąpielisko nad jez. Raduń).

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. pilskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, siedziba pow. wałeckiego i gminy wiejskiej Wałcz

²⁵⁹ Historia miasta: F.W.F. Schmitt, *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises*, Thorn 1867, s. 192–204 (Schmitt GDC); E. Callier, *Powiat wałecki w XVI wieku. Szkic geograficzno-historyczny*, Poznań 1886; F. Schultz, *Geschichte des Kreises Deutsch-Krone*, Deutsch-Krone 1902; Z. Boras, R. Wałczak, A. Wędzki, *Historia powiatu wałeckiego w zarysie*, Poznań 1961; *Ziemia wałecka*, rys. i układ graf. W. Buczek, mapka C. Orłowski, Kraków 1965; *Deutsch Krone: Stadt und Kreis*, hrsg. K. Ruprecht, Bad Essen 1981; Białecki *Herby* 143–145; L. Bąk, *Ziemia wałecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI–XVIII*, Piła 1999.

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w pld.-wsch. części woj. zachodniopom., położone na Pojezierzu Wałęckim oraz częściowo na Równinie Wałęckiej (płn.-wsch. część miasta), są to mezoregiony Pojezierza Południowopomorskiego. Leży nad rz. Pilcą (pot. Młynarka, Młynówka, Żydówka)²⁶⁰ oraz nad jez. Raduń (niem. Gross Radun See, także Stadt See, Wykaz WS 289), jez. Zamkowym (niem. Schloss See, Wykaz WS 394) i jez. Sumite (niem. Zemit See, Wykaz WS 335). Wody (jeziora i rzeki) zajmują 11,2% powierzchni miasta. Od zach., płn. i wsch. otoczone jest lasami, w których znajduje się kilka innych jezior: Chmiel (niem. Klein Kameel See, Wykaz WS 35), Chmiel Duży (niem. Gross Kameel See, Wykaz WS 35), jez. Łabędzie (niem. Plötzen See, Wykaz WS 185), Lubianka (niem. Lebehnke See, Wykaz WS 180), Ostrowiec (niem. Wusterwitz See, Wykaz WS 249), Raduń (niem. Gross Radun See, także Stadt See, Wykaz WS 289).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 3 817 ha (38 km²), 25 359 mieszk. (31.12.2020 r. – 24 949)

Informacja demograficzna

1783 r. – 1448 mieszk.

1804 r. – 2423

1816 r. – 2093

1864 r. – 5791

1875 r. – 6064

1890 r. – 6964

1904 r. – 7982

1925 r. – 10 580

1939 r. – 13 359

1946 r. – 7816

1970 r. – 18 643

2008 r. – 26 003

²⁶⁰ Jest to obiekt wodny, który wielokrotnie zmieniał swoje miano. W latach 1893 i 1933 rz. nosiła niem. n. *Juden Fliess*, a w 1937 r. była znana jako *Müblenfließ*. W 1895 r. w SG odnotowano ją jako *Żydowska Struga*. Dopiero w 1955 r. urzędowo wprowadzono n. *Pilca*, a w 2006 r. Komisja nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych wprowadziła n. *Żydówka*.

Dokumentacja źródłowa

- 1249 villa *Cron* Schmitt GDC 192
- 1249 villam in terra ducatus Poloniae, quae vulgariter *Kron* nominatur SG XII 920
(F.W.F. Schmitt, *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises*, Thorn 1867, s. 36, za: Vgl. Quandt, 1. 1.173. Hasselbach und Kosegarten, Cod. dipl. Pom., S. 537, v. Ledebur, Allg. Archiv, Bd. XIV., S. 335, 380, 382 und Bd. XVI., S. 309. Das Original der Urkunde befindet sich im K. Geh. Staatsarchiv zu Berlin).
- 1249 villam in terra nostril ducatus, que vulgariter *Kron* nominatur KDW XI dokument 1704
- 1251 *Cron* SG XII 920
- 1286 territorium quod *Cragen* [Krone – G.W. v. R.] dicitur NB 45
- 1303 Igitur, quoniam nobis ... utile videbatur, ut juxta *Volzen* civitas poneretur, dedimus operam illi rei ... civitatemque ipsam volumus appellari *Arnesrone* SG XII 920
- 1303 (See) *Volzen* NB 48
- 1303 *Arnskrone*, *Arneskrun* sive *Walcz* Schmitt GDC 192
- 1303 *Walcz* WW 72
- 1303 iuxta *Volzen* civitas ... civitatemque ipsam volumus appellari *Arnesrone* ... duo stagna, Raddun et *Yolzen* damus etiam civitati RymNmiast 256
- 1312 *Arnskrone* NB 48
- 1314 dominus Albertus sacerdos, plebanus in *Arnesrone* SG XII 920
- 1330 oppidum *Welcz* sive [lub] *Arneszgrundt* RymNmiast 256
- 1337 *Corona* NB 47
- 1368 und 1380 *Welcz* Schmitt GDC 192
- 1375 *Corana* oder *Corona* Schmitt GDC 192
- 1375 *Corona* NB 75
- 1400 *Walcz* MpWlkp
- 1639–1641 *Krone* MpGotho
- 1652 *Krone* MpMerian
- 1664 G. *Die Krone*, P. *Walcz* MpCoeck
- 1672 *Arnes Cron* und die *Crone* Schmitt GDC 192
- 1682 *Crone* MpVisscher
- 1686 P. *Walcz*, G. *Die Krone* MpPalat.Posn.
- 1724 *Die Krone* G *Walcz* P. MpHomann
- 1766 *Deutsch Crone*, neupolnisch *Walcz* oder *Wałęcz* Schmitt GDC 192
- 1789 *Deutsch Crone* MpGillyPom

- 1792 *Crone* MpGüssefeld
1804 *Deutsch Crone* MpSotzmannKP
1892 *Wałcz*, niem. *Deutsch Krone*, w dok. *Walecz, Wałęcz, Wałcze, Wałcia, Welcz, Volzen, Cron, Crone, Corona, Krone, Arnescron, Arnsron*, 1312 *Arneskronne, Deutsch Krone* SG XII 919–924
1934 (1945) *Wałcz (Deutsch Krone)* KozA 128
1946 *Deutsch Krone – Wałcz, -a, wałeczki* MPol nr 44 poz. 85
1951 *Wałcz – Deutsch Krone* Rosp 345
1967 *Wałcz* (miasto) SM 1193
1981 *Wałcz, -cza; Wałcz Drugi, -cza -giego; Wałcz Pierwszy, -cza -szego* WUNM III 513
2002 *Wałcz – Deutsch Krone* Białecki SWNGPZ 229
2018 *Wałcz – Deutsch Krone* BiałSPZ 387
2019 *Wałcz* UWNM 2179

Etymologia nazwy

Nazwa miasta wystąpiła w źródłach hist. po raz pierwszy w poł. XIII w. W 1303 r. miała miejsce lokacja Wałcza. W dokumencie lokacyjnym znajduje się informacja, że obiekt leży nad jez. *Yolzen//Volzen* i nosi n. *Arneskronne*. Niem. urzędnik administracyjny i dyrektor Tajnych Archiwów Państwowych Georg Wilhelm von Raumer w 1837 r. napisał: „Die Stadt Deutsch-Krone, früher *Arneskronne* genannt [...]” [miasto Deutsch-Krone, wcześniej było nazywane *Arneskronne* – tłum. BA] (NB 47).

Początki miasta opisał w 1843 r. polski historyk hr. Edward Raczyński następująco: „[W] roku 1303. książęta Brandeburscy Otton, Jan i Waldemar, upoważnili dwóch wojskowych swoich Ulryka Themneke i Rudolfa Lebendal do założenia tej osady (a) pod nazwiskiem Wiltz (Wałcz), czyli Arns-Krone” (WW 86).

Niemiecki historyk Friedrich Wilhelm Ferdinand Schmitt w książce *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises* z 1867 r. podaje, że w dokumencie fundacyjnym z 1303 r. jest wymienione jezioro leżące przy D. Crone wraz z jego nazwą – *Wolzen oder Wlzi*, „[...] aus dem der polnische Name der Stadt (Wałcz oder Wałęcz) wahrscheinlich entstanden ist” [od której prawdopodobnie powstała polska n. miasta – tłum. BA] (Schmitt GDC 26).

K. Rymut powtarza tę etymologię, pisząc: „pierwotnie nazwa polska odnosiła się do jeziora, wtórnie została przeniesiona na osadę nad tym jeziorem powstałą. Jej najstarsze brzmienie trudne jest dziś do ustalenia, a tym samym do właściwego objaśnienia” (RymNmiast 256). Badacz zakłada pochodzenie n. pol. od psł. rdzenia **volk-*, por. pol. ap. *wlec, włóka*, a więc n. miasta nawiązywała do płynącej wody.

S. Rospond odczytuje pierwotną postać ojkonimu jako *Walec* lub *Walce* i uznaje za n. top., powstałą od psł. **val̥* lub **vel-* o znaczeniu ‘wilgoć, woda’, z suf. *-ec* lub *-ce*. Wpływ fonetyki niem. spowodował zamianę wygłosowego *c* na *cz*, stąd ostatnia XIX- i XX-wieczna forma *Walcz* (SEMiG 413). Podobnie etymologizuje nazwę J. Grzenia, który podaje, że n. *Walcz* pochodzi od psł. wyrazu oznaczającego ‘wilgoć, wodę’ (SNG 308).

Halina Bugalska rekonstruuje postać urbonimu jako *Walc* i uznaje, że pochodzi on od stpol. ap. *wal* ‘fala wodna’ BrSE 599. Wygłosową spółgłoskę *c* pod wpływem wymowy nowo-wysoko-niem. zamieniono na grupę *-ts-* i w ten sposób powstała dzisiejsza forma brzmieniowa *Walcz* (z wygłosowym *cz*). Identyczny proces zaszedł w ojkonimach *Borz(e)c* dziś *Bórcz*, *Garc* dziś *Garcz* w byłym powiecie kartuskim, także *Niemcy* dziś *Niemcza* i wielu innych.

Zapisy z 1312 i 1314 r. powtarzają n. niem. *Arneskrone*. Według F.W.F. Schmitta dawna forma urbonimu *Arneskrone* wywodzi się od przedstawiciela słynnej rodziny baronów i grafów von Goltz, konkretnie od Arnolda Goltza, który był założycielem miasta, stąd forma *Arnskronne* = *Arnoldskronne* (Schmitt GDC 127), por. *Arnd*, *Arnds* ← *Arnold(t)* FNB 58. Zatem jest to n. dzierz., w członie 2. niem. ap. *Krone* ‘korona’. W niemieckich nazwach dzierz. 1. człon stanowi n. os. w formie dopełniacza l. poj. deklinacji mocnej²⁶¹.

E. Raczyński podaje w wątpliwość pochodzenie ojkonimu od przedstawicieli niem. rodu rycerskiego, pisząc: „[...] dom Golców, czyli Golczów ku końcowi XVIII. wieku urzędownie oświadczył (a), że od tych pierwszych założycieli Wącza pochodzi, niewiadomo nam jest przecież, czyli to oświadczenie udowodnione zostało” WW 87.

K. Rymut podaje, że od 1330 r. funkcjonowały dwie oboczne n. miasta: *Welcz* i *Arneszgrundt* (RymNmiast 256). W n. niem. wyjątkowo w członie 2. wystąpił ap. *Grund* ‘grunt; dolina’. Dokument, który przytacza onomasta, stanowi dowód, że była to pierwotnie osada słow., dla której funkcjonowała n. pol., a następnie została ona zasiedlona przez Niemców, którzy utworzyli tu miasto i nadali mu nową niem. n. *Arnescronell/Arnesgrund*. Od 1337 r. pojawia się po raz pierwszy forma n. niem. *Corona*, czyli forma z elizją członu 1. – członu dzierz.

Na mapie woj. poznańskiego Gerarda Coeckca z 1664 r. są umieszczone dwie nazwy: niem. *Die Krone* (oznaczona łac. skrótem *G.[erman]* ‘niemiecki’) oraz pol.

²⁶¹ Deklinacji mocnej podlegają w jęz. niem. rzeczowniki wszystkich trzech rodzajów: męskiego, żeńskiego i nijakiego. Dla odmiany mocnej rzeczowników męskich i nijakich cechą charakterystyczną jest końcówka fleksyjna *-(e)s* w dopełniaczu l. poj.

Walcz (oznaczona łac. skrótem *P.[oloniae]* ‘polski’). Jest to powtórzona informacja z dokumentu z 1330 r., który przedstawił K. Rymut w swoim opracowaniu. Można zatem twierdzić, że miasto nosiło dwie nazwy równoległe.

Następnie zaczęła funkcjonować n. *Deutsch Krone*. W 1892 r. SG odnotował: „Nazwę *Arnskron* zamieniono w XVIII w. na *Deutsch Krone*, może dla rozróżnienia od *Koronowa*, które Niemcy *Polnisch Krone* nazywają” (SG XII 920). Jest to n. kult., zest. adi. *deutsch* ‘niemiecki’ z ap. *Krone*.

Warto w tym miejscu przytoczyć etymologię urbonimu *Walcz* opracowaną przez ks. Jana Ignacego Bocheńskiego (proboszcza parafii w Walczu), którą przedstawił hr. E. Raczyński:

„Nazwisko to [nazwę *Krone* – przyp. BA] wywodzi Xiądz Bocheński w uczonej rozprawie swojej o ziemi *Waleckiej* od słowa *Krona*, które w zepsutej niemczyźnie (Platdeutsch) żurawia znaczy, i jako dowód że ptastwo tego rodzaju w znacznej ilości w tej się gnieździło krainie, przytacza świadectwo Anonima towarzysza podróży Sgo. Ottona Bamberskiego (*Vita S. Ottonis Episcopi Bamberg, in Ludovici Script., Bamberg, Pag. 469*), który w lasach w tej okolicy w owczas będących wiele żurawi po drzewach uważał. *Nec non grues in ramis nidus habentes*. Dawniejsze tego miasta nazwisko w ośmnastym wieku na *Deutschkrone* zmieniono, niewiadomo z jakiego powodu; może być, że się to stało dla lepszego rozróżnienia jego od miasta *Koronowa*, które Niemcy *Polnischkrone* nazywają” WW 86. Nazwa miasta pochodząca od dniem. ap. o znaczeniu ‘żuraw’ byłaby n. top. Żuraw to ptak brodzący, żyjący na mokradłach, bagnach i łąkach, a miasto leży nad rzeką i jest otoczone przez kilka jezior.

Na początku XX w. niezmiennie występowała forma *Walcz*, którą w 1904 r. potwierdził Aleksander Czechowski, opisując ziemie polskie leżące w Prusach:

„Powiat *Walecki*, wciśnięty między W. Ks. Poznańskie, Brandenburgię i Pomoranie, posiada 5 miast: stołeczne *Walcz* (*Deutsch Krone*) z 7,982, *Słapanowo* (*Schloppe*) z 2,247, *Tuczno* (*Tütz*) z 2,112, *Fryląd* (*Märkisch Friedland*) z 2,233 i *Jastrowie* z 5,416 mieszkańcami”²⁶².

W 1934 r. ks. S. Kozierowski umieścił w swoim opracowaniu urbonim funkcjonujący równoległe z n. niem., czyli *Walcz*. Na polskiej mapie wojskowej²⁶³ z 1936 r. miasto oznaczono także jako *Walcz*, czyli w formie takiej jak obecnie.

²⁶² A. Czechowski, *Opis ziem zamieszkałych przez Polaków...*, s. 311.

²⁶³ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 43 Bydgoszcz, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, https://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/43_BYDGOSZCZ_1936.jpg.

Członkowie KUNM po 1945 r. mieli łatwe zadanie, ponieważ ustalili n. *Walcz*, którą wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r. Miasto jako nieliczne nie nosiło nazw przejściowych.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Walcza*

C. *Walczowi*

B. *Walcz*

N. *Walczem*

Msc. w *Walczu*

przymiotnik: *walecki* (wg Krei także: *walczański* Kreja SWK 196)

nazwy mieszkańców: *walczanin, walczanka, walczanie*

Bibliografia

Schmitt GDC 192–204; Kreja SWK 196; NMPŚ 86–87; RospSEMiG 412–413; RymNmiast 256; Białecki *Herby* 145; Homa 1995: 115–116 (*Walcz, Walcz Pierwszy, Walcz Drugi*); Grzenia SNG 308; SNOM 326; Afeltowicz DO 124: *Deutsch Krone // Walcz*.

Węgorzyno

Informacje historyczne²⁶⁴

Prawa miejskie: 1460 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Wangerin*

Początek miastu dał istniejący już na przełomie X–XI w. słow. gród obronny oraz sąsiednia osada, której mieszkańcy zajmowali się rolnictwem i rybołówstwem. Od XIV w. było to miasto prywatne pom. rodu Borków, którzy przed 1348 r. wybudowali tu zamek. Od 1637 r. znalazło się pod zwierzchnictwem książąt pom., a następnie w 1648 r. przeszło pod panowanie Brandenburgii. Od XVIII w. rozwijało się tu rzemiosło: stolarstwo i kowalstwo, a w XIX w. drobny przemysł. Rozwój Węgorzyna umożliwiło połączenie kolejowe w 1877 r. Po 1900 r. powstała w nim gazownia, mleczarnia, dwa młyny, wodociąg oraz fabryka maszyn.

Węgorzyno zostało opanowane przez aliantów 3.03.1945 r., a w wyniku działań wojennych zniszczone w 80%. Obecnie jest to mały ośrodek miejski z usługami, przemysłem spożywczym i drzewnym. Jest także ośrodkiem wypoczynkowym z przystanią wodną na jez. Węgorzyno.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. łobeski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Węgorzyno

²⁶⁴ Historia miasta: M. Grzęda, *Z dziejów Reska i Węgorzyna (XIII–XVIII)*, w: *Z dziejów ziemi łobeskiej...*, s. 70–87; Bialecki *Herby* 145–146; E. Włodarczyk, *Tendencje rozwojowe miast prowincji zachodniopomorskiej w latach 1850–1918*, „Zapiski Historyczne” 1998, t. 63, z. 1, s. 93–121; P. Gut, *Z dziejów politycznych i ustroju komunalnego Węgorzyna w XIX i początkach XX w.*, „Szczecińskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2017, t. 1, s. 53–68; J. Macholak, *Z powojennych dziejów Węgorzyna (1945–1950)*, w: *Archiwa – źródła – historia. Prace ofiarowane w siedemdziesiąte urodziny Profesora Władysława Stępnika*, red. E. Rosowska, H. Wajs, Warszawa 2018, s. 343–355; P. Gut, *Węgorzyno – szlacheckie miasto prywatne w czasach nowożytnych*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2019, z. 2, s. 5–35.

Informacja geograficzna

Miasto w półn.-zach. Polsce, w środk. części woj. zachodniopom., 13 km na płd. zach. od Łobza, położone na Pojezierzu Drawskim, nad zach. brzegiem jez. Węgorzyno (niem. Wangeriner See, Wykaz WS 371). Na wsch. od miasta płynie struga Golnica (niem. See-Graben, p. dp. rz. Reskiej Węgorzy). W pobliżu znajduje się duże jez. Połchowskie (niem. See Polchow).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 685 ha (7 km²), 2 831 mieszk. (31.12.2020 r. – 2771)

Informacja demograficzna

1740 r. – 645 mieszk.

1783 r. – 633

1792 r. – 673

1840 r. – 1395

1849 r. – 1962

1858 r. – 2422

1861 r. – 2397

1867 r. – 2412

1885 r. – 2518

1895 r. – 2643

1919 r. – 2932

1931 r. – 3300

1939 r. – 3554

1946 r. – 348

1970 r. – 2000

1987 r. – 2423

2009 r. – 3021

Dokumentacja źródłowa

1320 *Wangerin* (zapis znormalizowany) Sello GB I 163

1338 *Vangheryn* LorSNH 132; 1338 *Vangheryn* RymNmiast 260

1348 Nicolaus Borcko de *Vangheryn* Sello GB I 208

1354 Henninghus Borke de *Wangherin* Kratz SP 539

1400 *Wangerin* (zapis znormalizowany) Kratz SP 539

- 1409 czu *Wangeryn* Sello GB II 26
1414 *Wangeryn* CdB A XVIII 170, LorSNH 132, RymNmiast 260
1421 *Wangherin* CdB A XVIII 179
1472 Clawes Borcke to *Wangerin* PomKirch I 248
1499 civitatis *Wangrin* Sello GB II 404
1576 *Wangerin* GGD I 486
1618 *Wangerin* MpLubinus
1652 *Wangerin* TEB 114
1780 *Wangerin* MpSchm
1784 *Wangerin* Brügg II 328
1789 *Wangerin* MpGillyPom
1792 *Wangerin* MpGüssefeld
1804 *Wangerin* MpSotzmannKP
1827 *Wangerin* TBPP 222
1893 *Węgorzyn*, niem. *Wangerin*, miasto w Pomeranii, pow. Regenwalde SG XIII 256
1898 *Wangerin* (Kr. Regenwalde) GPP 86
1905 *Wangerin* MpPP
1934 (1945) *Węgorzyno* (*Wangerin*) KozA 129
1946 *Wangerin* – *Węgorzyno*, -na, *węgorzyński* MPol nr 142 poz. 262
1951 *Węgorzyno* – *Wangerin* Rosp 350
1967 *Węgorzyno* (miasto) SM 1206
1982 *Węgorzyno*, -na WUNM III 531
2002 *Węgorzyno* (Węgorzyn) – *Wangerin* Białecki SWNGPZ 233
2018 *Węgorzyno* (Węgorzyce, Węgorzyn) – *Wangerin* BiałSPZ 393
2019 *Węgorzyno* UWNM 2200

Etymologia nazwy

Według K. Rymuta oraz S. Rosponda n. miasta słow., dwuznaczna: 1. odpropralna od n. os. *Węgorz* (n. os. o charakterze przezwiskowym), wówczas n. dzierz. lub 2. odape-latywna od ap. *węgorz* (RymNmiast 260, RospSEMiG 419), wtedy n. top., z suf. *-in*. J. Grzenia notuje tylko jako n. top. pochodzącą od ap. *węgorz* (Grzenia SNG 311). Nazwy o tej etymologii są dość liczne na Pomorzu i w Polsce, np. *Węgorzewo Koszalińskie* (por. Belchnerowska PMT XIII 76), *Węgorzewo Szczecineckie* (pow. złotowski, woj. wielkopolskie), *Węgorzynko* (pow. bytowski, woj. pomorskie, o którym TrEO II 61; RzDuma I 89, 145).

E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma rekonstruuja jako **Vogorin-* oraz podaja trzecia interpretacja ojkonimu. Ich zdaniem jest to n. relacyjna, przeniesiona z n. jez. *Węgorzyno* (n. jez. pochodzi bezposrednio od ap. *węgorz*, który znany był już w staropolszczyźnie, por. ap. *węgorz* ‘*Anguilla vulgaris Flem.*’ Sstp X 97) (RzDuma II 88). Nazwe jez. odnotował niem. pastor, pisarz i geograf L.W. Brüggemann (1784 *Wangerin* Brügg I/2 328). W dokumentach niem. słow. samogłoska nosowa *o* była zapisywana jako *an*, co było typowe dla kancelistów pomorskich. Jez. *Węgorzyno* znajduje się także na Pojezierzu Kaszubskim w pow. kartuskim.

Charakter słowiański n. miasta był odczuwany przez mieszkańców, ponieważ w 1893 r. w SG (XIII 256) odnotowano je pod n. *Węgorzyn*. Nazwa ta utrzymywała się krótko po wojnie jako n. przejściowa. Książd S. Kozierowski w 1934 r. zrekonstruował w formie neutrum jako *Węgorzyno*. Na polskiej mapie wojskowej²⁶⁵ z 1936 r. miasto oznaczone jako *Wangerin* (*Węgorzyno*). Urbonim wprowadzono urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 12 listopada 1946 r.

Nazwa m. *Węgorzyno* jest bazą serii nazewniczej ojkonimów odnoszących się do obiektów sąsiadujących z miastem, np. *Węgorzsko* – zaginiony przysiółek, dawny młyn wodny na rz. Brzeźnickiej Węgorzy; *Małe Węgorzynko* – kolonia; *Stare Węgorzynko* – wieś; *Nowe Węgorzynko* – kolonia.

Informacje gramatyczne: r.n.

D. do *Węgorzyna*

C. *Węgorzynu*

B. *Węgorzyno*

N. *Węgorzyńcem*

Msc. w *Węgorzynie*

przymiotnik: *węgorzyński*

nazwy mieszkańców: *węgorzynianin*, *węgorzynianka*, *węgorzynianie*

Bibliografia

Brügg II 328; Kratz SP 539–540; LorSNH 132; RospSEMiG 419; Homa 1987: 106; RymNmiast 260; Białecki *Herby* 147; RzDuma II 88; Stramek 2001: 31; Grzenia SNG 311; Stramek 2011: 101; Afeltowicz 2012: 156; Kociuba *Pomorze* 687.

²⁶⁵ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1936, druk na podstawie mapy 1 : 100 000 wydania z 1929 r., częściowo uzupełnione, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S21_157_LABES_\(LOBEZ\)_1936_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P34_S21_157_LABES_(LOBEZ)_1936_300dpi.jpg).

Wolin

Informacje historyczne²⁶⁶

Prawa miejskie: 1278 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Wollin*

Badania archeologiczne dowodzą, że pierwotne osadnictwo rozpoczęło się od założenia osady nad rz. Dziwną. Osada ta miała dogodne położenie i dobre warunki do handlu (także zagranicznego, z krajami arabskimi i Wikingami). W IX–XII w. powstało nowe grodzisko na obecnym Srebrnym Wzgórzu, które było grodem strażniczym, kontrolującym ruch na rz. Dziwnej. W średniowieczu Wolin był ośrodkiem kultu głównego bóstwa słow. Świątowita (in. Światowida). Osada przekształciła się w państwo-miasto i prowadziła samodzielną politykę, walcząc z Mieszkiem I, jednakże po zwycięstwie księcia Polan Wolin i całe Pomorze Zachodnie zostało przyłączone do państwa polskiego. Hugo Lemcke (1900: 405) podaje, że pod koniec X wieku było to jedno z ważniejszych miejsc na Pomorzu (za: Kratz SP 584), być może także ze względu na liczbę mieszkańców (ok. 9–10 tys.). Friedrich von Restorff w *Topographische Beschreibung der Provinz Pommern mit einer statistischen Übersicht* (TBPP 153) dodaje, że w 1124 r. Wolin liczył ok. 22 tys. mieszkańców. Od początku XI do połowy XVII w. miasto należało do Księstwa Pomorskiego, którym zarządzał pomorski ród Gryfitów. W latach 1630–1720 znajdowało się pod panowaniem szwedzkim, po czym przyłączono je do Prus.

Obecnie jest to małe miasto z punktami usługowymi i handlowymi oraz z drobnym przemysłem. Posiada port rzeczny i morski. Jest to silny ośrodek kulturalny, bo-wiem słynie z corocznego (obywającego się na początku sierpnia) międzynarodowego Festiwalu Słowian i Wikingów.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. szczecińskie

²⁶⁶ Historia miasta: R. Kiersnowski, *Kamień i Wolin*, „Przegląd Zachodni” 1951, t. 7, z. 9–10, s. 178–225; W. Filipowiak, *Wolin – największe miasto Słowiańszczyzny Zachodniej*, w: *Szkice z dziejów Pomorza*, red. G. Labuda, Warszawa 1958, s. 36–72; *Z dziejów Ziemi Wolińskiej*, red. T. Białecki, Szczecin 1973; Białecki *Herby* 150–151; D. Jezowska, K. Próchniewicz, *Wolin – miasto i gmina*, Wołczkowo 1996.

1975–1998 – woj. szczecińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. kamieński, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Wolin

Informacja geograficzna

Miasto w płn.-zach. Polsce, w pld. części pow. kamieńskiego. Położone na Pobrzeżu Szczecińskim, na pld. cyplu wyspy Wolin, nad cieśniną o nazwie Dziwna, która łączy wody Zalewu Szczecińskiego z Morzem Bałtyckim. W granicach administracyjnych miasta znajduje się półwysep Rów oraz wyspa Wolińska Kępa (niem. Plage Wiese).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 1 447 ha (14 km²), 4 828 mieszk. (31.12.2020 r. – 4 739)

Informacja demograficzna

X/XI w. – 9000

1124 r. – ok. 22 000

1540 r. – 350

1740 r. – 1621

1792 r. – 1700

1795 r. – 2435

1816 r. – 2524

1857 r. – 4034

1895 r. – 4899

1900 r. – 4679

1939 r. – 4807

1946 r. – 2369

1970 r. – 3010

2000 r. – 4950

2002 r. – 5180

Dokumentacja źródłowa

970 Apud *Julinum* nobilissimum illius provinciae oppidum competentia militum praesidia collocavit RaumerWM 19

970 paludes nobilissima civitas *Julinum* RaumerWM 20

976 *Wuloini, Vulini* LP I/2 598

- 991 *Julin* RaumerWM 21
1012–1018 *Liuilni* (Kronika Thietmara) MPH I 280
1042 *Jumine* RaumerWM 22
1088 urbs *Iulin* MPH II 36
1124 *Iulinae* MPH II 97
1124 *Iulina* MPH II 88
1124 *Iulin* MPH II 41, 47
1124 *Vulin* MPH II 45
1140 in ciuitate *Wulinensi*, ciuitatem ipsam *Willin* PU I 30
1140 *Wolin*, *Wollinensi* PU I 33
1140 civitatem ipsam *Willin* Boehmer GSS 10
1140 ciuitatem *Willin*, in ciuitate *Wulinensi* MPH II 19
1140 in civitate *Wulinensi* RaumerWM 33
1042 *Jomsburg* RaumerWM 38
1175 de *Wolyn* Kratz GK 1
1184 de *Wolin* PU I 127
1185 castelanus de *Wolin* PU I 97
1188 quia civitas que *Wolin* dicitur propter PU I 85 (Lemke 1900: 405)
1188–1189 civitas, que *Wolyn* dicitur PU I 111
1195 provincia *Wolin* PU I 170
XII/XIII w. aliud vero *Julin* quod nunc *Volin* dicitur MPH II 476 [*Julin*, który jest teraz
Wolinem nazywany]
1212 Subislav (und) Dobislav de *Wolyn* RaumerWM 46
1215 provincia *Volin* PU I 214
1217 *Wolin* PU I 224
1241 Pfarrer Arnoldus plebanus de *Wolin* genannt PU I 311 (Lemcke 1900: 405)
1253 *Wollin* PU I 577
1400 *Julin* MpWlkp
1490 opidi *Wollin* Klempin DBGP 20
1492 *Wollyn* Klempin DBGP 59
1618 *Wollin oder Iulina*, *Wollin* MpLubinus
1639–1641 *Wollin* MpGotho
1652 *Wollin/Julinum* TEB 126
1682 *Wollin* MpVisscher
1724 *Wollin* MpHomann

- 1779 *Wollin* Brügg I 264
 1780 *Wollin* MpSchm
 1789 *Wollin* MpGillyPom
 1792 *Wollin* MpGüssefeld
 1804 *Wollin* MpSotzmannKP
 1827 *Wollin* (Handelstadt *Julin, Jomsburg*) TBPP 153
 1893 *Wolin*, niem. *Wollin*, miasto powiatowe na pld.-wsch. krańcu wyspy t. n., od ładu oddzielone przez odnogę Odry: Dziwno (Dievenov) SG XIII 836–837
 1898 *Wollin* (Kr. Usedom-Wollin) GPP 16
 1905 *Wollin* MpPP
 1934 (1945) *Wołyń (Wollin)* KozA 132
 1945 *Wołyń* MPol nr 33 poz. 196
 1946 *Wollin – Wolin, -a, woliński* MPol nr 44 poz. 85
 1951 *Wolin – Wollin* Rosp 364
 1967 *Wolin* (miasto) SM 1256
 1982 *Wolin, -na* WUNM III 602
 2002 *Wolin (Wołyń) – Wollin Białecki* SWNGPZ 240
 2018 *Wolin (Wolin Szczeciński, Wołyń) – Wollin BiałSPZ* 409
 2019 *Wolin* UWNM 2279

Etymologia nazwy

Najstarsze zapisy n. m. z X i XI w. jako *Iulin, Iulina* pochodzą z kronik niem. i są dowodem na istnienie w średniowieczu legendy, że ojkonim pochodzi od imienia cesarza rzymskiego Juliusza Cezara lub od imienia jego siostry Julii. W źródłach (sagach) skandynawskich n. miasta ma postać *Jomsborg*, które jest złożeniem im. męskiego *Juliusz* lub im. ż. *Julia* z duńskim ap. *Borg* ‘zamek’ (lub ‘gród, grodzisko’). E. Rzetelska-Feleszko (2019: 107) zwraca uwagę na zapis urbonimu dokonany przez pisarzy i kronikarzy obcych w formach *Iulin, Liuilni* itp., z kolei w dokumentach pomorskich jest ona zapisywana jako *Wolin* (z nagłosowym *w-*). Obie formy n. m. zostały umieszczone na mapie E. Lubinusa z 1618 r.: *Wollin oder Iulina*. Zmiana samogłoski *o* na *u* po nagłosowym *w-* ma dużą frekwencję w pomorskiej toponimii.

Kolejne formy ojkonimu podaje historyk saski z XII w. Helmold, który w „Kronice Słowian” (łac. *Chronica Slavorum*) pisał: „Przy cieśninie, przy której rzeka *Odra* (*Odora*) wypływa na morze *Balticum*, było ongiś sławne miasto *Vinneta* (*Jumneta*), które dawało wspaniały port ludom okolicznym [...]. Było to ponoć miasto największe z tych, które posiada Europa, a które zamieszkują Słowianie i inne narody, Grecy

i Barbarzyńcy, Saksowie, którzy tam przybywali, mieli pozwolone zamieszkać [...]. Powiadają, że to miasto przebogate zostało całkowicie zniszczone przez króla duńskiego, który popłynął doń na wielkiej flocie, ale pozostały po nim widoczne ślady starożytności” (RospSEMiG 435).

Z przełomu XII i XIII w. pochodzi zapis: „[...] aliud vero *Julin* quod nunc *Volin* dicitur”, który oznacza: „*Julin*, który jest teraz *Wolin* nazywany” i dokumentuje zmianę n. m. Niewątpliwie urbonim jest bardzo wczesny, stąd istnieje kilka jego interpretacji etymologicznych. S. Rospond n. m. *Wołyń* lub *Wołynia* wiąże z psł. pierwiastkiem **vьl-*, **vol-* ‘wilgoć, mokość, ciekłość’, także ‘miejsce moczarowate, wilgotne czy wodne’ (por. ap. *welna* ‘fala’, ros. *волна*, łot. *vilnis*) i podaje jako przykłady podobnie utworzonych nazw: *Wawel*, *Wieleń*, *Wleń* (RospSEMiG 435). Podobnie K. Rymut uznaje ją za n. top. i wywodzi od psł. rdzeni **vьl-* / *vel-* / *vol-* ‘mokry, wilgotny’, z suf. *-in*. Uważa także, że n. ulegała różnym przekształceniom pisowni i ewoluowała od form z nagłosowym *j-* (*Jumne*, *Jummeta*, *Julin*) do formy *Wineta* (RymNmiast 270). Kolejna badaczka, M. Malec, interpretuje jako n. dwuznaczną, w pierwszym ujęciu (za S. Rospondem i K. Rymutem) jako n. top. pochodzącą od ie. rdzenia **vul-* // **vel-* // **vol-* ‘mokry, wilgotny’ (Malec SENG 267).

H. Berghaus wyjaśnia formę *Wineta* następująco: *Winetha* = *Winden-* oder *Wendenstadt*, ponieważ Wolin to stara słow. wyspa, zatem *Wineta* to forma zniekształcona i skrócona od n. *Wendenstadt*, w którym 1. człon jest n. etniczna *Wenden* ‘Słowianie’, 2. człon to ap. *Stadt* ‘miasto’ (LP I/2 597). Niem. kartograf podaje także etymologię n. *Wolin*, wywodzi ją od słow. wyrazu *Wolok* (*wolok*), który oznacza „linię ładu położoną między dwiema żeglownymi rzekami” (LP I/2 597).

Kolejni onomaści – Tadeusz Lehr-Spławiński²⁶⁷ i Mikołaj Rudnicki²⁶⁸ – podają jako bazę n. m. ie. rdzeń **ovel-* ‘wypukły, owalny’ i uważają, że ojkonim nazywa teren wyniosły, na którym były zakładane grody. Do tej etymologii nawiązuje wywód J. Grzeni. Uznaje on bowiem, że n. miasta jest n. relacyjną, przeniesioną z n. wyspy *Wolin*, której „pierwotne znaczenie to prawdopodobnie ‘wyspa i gród na wzniesieniu’” (Grzenia SNG 319).

Językoznawca niem. Reinhold Trautmann (TrEO I 95) oraz Maria Jeżowa (I 43) – uznają za n. dzierz., od im. *Wola* SSNO VI 185 (: *Wolimir*, *Wolemir*, *Wolmir* SSNO VI 189–191 lub *Wolislaw* SSNO VI 191), z suf. *-in*.

²⁶⁷ T. Lehr-Spławiński, *O nazwie pomorskiego grodu „Wolin-Julin” u ujścia Odry*, „Rocznik Gdański” 1933–1934, t. 7–8, s. 37–43.

²⁶⁸ M. Rudnicki, *Odra i jej ujścia*, „Slavia Occidentalis” 1936, t. 15, s. 67–73.

Zdaniem E. Rzetelskiej-Feleszko i J. Dumy nie jest możliwe przedstawienie jednej spójnej etymologii n. m., ponieważ ma ona bardzo różne zapisy hist. – *Liuilni, Julin, Willin, Velen, Vulin, Wolin* (RzDuma II 89).

Krótko po II wojnie światowej miasto było określane n. przejściową *Wołyń*, która była znana w XIX w., w takiej formie bowiem odnotowano miasto w 1893 r. w SG XIII 836²⁶⁹. Formę *Wołyń* zaproponował także ks. S. Kozierowski w 1934 r. Ciekawostką stanowi fakt, że na polskiej mapie wojskowej z okresu międzywojennego²⁷⁰ miasto oznaczono jako *Julin*. Wcześniejsza o rok mapa wojskowa w skali 1 : 100 000²⁷¹ notuje obiekt pod n. *Wollin (Wołyn)*. Widać zatem, że i w okresie międzywojennym istniały n. oboczne tego miasta.

Członkowie KUNM zapewne chcieli uniknąć powtórzenia n. *Wołyn* (która w okresie powojennym mogła się źle kojarzyć) i ustalili n. zbliżoną do niej fonetycznie – *Wolin*, którą urzędowo wprowadzono Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z dnia 7 maja 1946 r.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Wolina*

C. *Wolinowi*

B. *Wolin*

N. *Wolinem*

Msc. w *Wolinie*

przymiotnik: *woliński*

nazwy mieszkańców: *wolinianin, wolinianka, wolinianie*

Bibliografia

Brügg I 264; Kratz SP 548–557; LP I/2 593–624; TrEO I 95; LorSNH 139; SSS VI 561; Ro-spSEMiG 435–436; Homa 1987: 109; RymNmiast 269–270; Białecki *Herby* 152; RzDuma II 89; Malec SENGP 267; Grzenia SNG 319; SNOM 330; Kociuba *Pomorze* 408–413; Rzetelska-Feleszko 2019: 106–107.

²⁶⁹ W przywołanym źródle leksykograficznym n. rzeki, nad którą leży Wolin, zanotowano jako *Dziwno* (odnoga Odry, niem. *Dievenow*).

²⁷⁰ Mapa operacyjna 1 : 300 000, arkusz 42 Stettin (Szczecin), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1938, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_\(SZCZECIN\)_1938.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/300K/42_STETTIN_(SZCZECIN)_1938.jpg).

²⁷¹ Mapa operacyjna 1 : 100 000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1937, [http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S19_122_WOLLIN_\(WOLYN\)_1937_300dpi.jpg](http://maps.mapywig.org/m/WIG_maps/series/100K_300dpi/P33_S19_122_WOLLIN_(WOLYN)_1937_300dpi.jpg).

Złocieniec

Informacje historyczne²⁷²

Prawa miejskie: 1333 r.

– nazwa niemiecka przed 1945 r.: *Falkenburg*

Najstarsze ślady osadnictwa w postaci cmentarzyska typu urnowego z okresu VII–VI w. p.n.e. znaleziono na zboczach Góry Rakowskiej. Istniejącą tu dawną słow. osadę i grodzisko z czasem przejęli Brandenburczycy, czym tłumaczy się brak zapisów n. słow. w źródłach historycznych. Pierwsze notacje n. miejscowości od początku występują w jęz. niem. Linia rz. Drawy wyznaczała w XII w. za czasów Bolesława Krzywoustego granicę pomorsko-wielkopolską. Na początku XIII w. miasto stało się siedzibą zakonu templariuszy, stąd dalsza germanizacja ludności. Od XIV w. należało do pomorskiego rodu Wedłów, a od XVI w. do rodziny Borków. Następnie zdobył je Władysław Jagiełło, a w 1431 r. Krzyżacy. Od XVIII w. nastąpił znaczny rozwój drobnego przemysłu, a na początku XX w. powstał tu zespół sanatoryjno-szpitalny.

W czasie II wojny światowej Złocieniec został przejęty przez aliantów 4.03.1945 r. i zniszczony w 20%. W okresie powojennym był ośrodkiem przemysłu lekkiego i ceramiki budowlanej oraz ośrodkiem turystyczno-sportowym. Obecnie jest znany z corocznego Festiwalu Podróżniczego „16 Południk”.

Przynależność administracyjna

1946–1950 – woj. szczecińskie

1950–1975 – woj. koszalińskie

1975–1998 – woj. koszalińskie

1999 – woj. zachodniopomorskie, pow. drawski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Złocieniec

²⁷² Historia miasta: P. v. Niessen, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Falkenburg. Umriss und Untersuchungen. Auf Wunsch der Stadt verfasst aus Anlass ihres 600 jährlichen Bestehens am 13 Dezember 1933. Umriss und untersuchungen Paul von Niessen*, Jastrow 1933; T. Gasztold, J. Lindmajer, *Złocieniec. Zarys dziejów*, Koszalin 1985; Białecki *Herby 152–153*; J. Leszczałowski, *Złocieniec – przygoda z historią*, t. 1–3, Warszawa 2007–2009.

Informacja geograficzna

Miasto w póln.-zach. Polsce, w pld.-wsch. części woj. zachodniopom., na Pojezierzu Drawskim, nad rzekami: Drawą (niem. Drage, p. dp. Noteci) i Wąsową (niem. Vansow-Fluss, l. dp. rz. Drawy), w lesistej okolicy, z licznymi wzgórzami i jeziorami morenowymi, takimi jak Dłusko (niem. Langer See, Wykaz WS 61), Maleszewo (niem. Malsow See, Wykaz WS 195), Rakowo Przednie (niem. Hinterer Rackow See, Wykaz WS 290), Rakowo Tylne (niem. Vorderer Rackow See, Wykaz WS 290).

Powierzchnia i ludność – dane za 2019 i 2020 r.: 3 228 ha (32 km²), mieszk. 12 950
mieszk. (31.12.2020 r. – 12 706)

Informacja demograficzna

1719 r. – 635 mieszk.

1750 r. – 953

1801 r. – 1527

1816 r. – 1878

1831 r. – 2456

1843 r. – 3052

1852 r. – 3182

1861 r. – 3417

1895 r. – 4078

1925 r. – 5341

1939 r. – 8623

1946 r. – 2553

1970 r. – 10 164

2002 r. – 13 611

2010 r. – 13 217

Dokumentacja źródłowa

1312 circa *Valkenborch* Kratz SP 129

1312 *Valkenburg*, *Valkenborch* NB 44

1312 *Falkenburg* WW 72

1317 terra, civ. et castrum *Valkenborch* NB 44

1320 terra *Falkenburg* NB 101

1333 *Valckenborch* NB 44

- 1337 castrum, oppidum et territorium *Valkenborch* NB 44
1337 Henrik de *Valkenberg* NB 94
1337 Terra *Valkenburgh* NB 106
1343 Hasso de *Falkenburgk* dicti de Wedel NB 45
1374 *Falkenburg* NB 41
1375 *Falkenburg* NB 75
1389 plabano in *Falkenburg* Kratz GK 46
1400 *Falkenburg* MpWlkp
1444 (11 XI) (Hasselobbe burmistrz Złocieńca) *Valkenburg* Rymar 1997: 217
1490 In *Valkenborch*, opidi *Velkenberch* Klempin DBGP 30
1618 *Falkenburg* MpLubinus
1639–1641 *Falckenborg* MpGotho
1652 *Falckenburg* TEB 53
1682 *Falckenborg* MpVisscher
1724 *Falckenborg* MpHomann
1780 *Falckenburg* MpSchm
1789 *Falkenburg* MpGillyPom
1792 *Falkenberg* MpGüssefeld
1804 *Falkenburg* MpSotzmannKP
1827 *Falkenburg* TBPP 321
1881 *Falkenburg* (niem.), mko w pow. drahimskim na Pomorzu, nad Drawą SG II 370
1898 *Falkenburg* (Kr. Dramburg) GPP 102
1905 *Falkenburg* MpPP
1946 *Falkenburg* – Złocieniec, -ńca, złocieniecki MPol nr 44 poz. 85
1951 Złocieniec – *Falkenburg* Rosp 386
1967 Złocieniec (miasto) SM 1358
1982 Złocieniec, -ńca WUNM III 772
2002 Złocieniec (Morzysław, Złociniec) – *Falkenburg* Białecki SWNGPZ 253
2018 Złocieniec (Morzysław, Złociniec) – *Falkenburg* BiałSPZ 432
2019 Złocieniec UWNM 2466

Etymologia nazwy

Niemiecka n. miejscowości występuje w dokumentach z 1. poł. XIV w. Jest to n. top., złoż. 1. członu top. w postaci ściągniętej, ściągniętej. ap. *valke*, niem. *Falke* (m) ‘sokół, *Falco*’ Pfeifer 319 z członem 2. w postaci ściągniętej ap. *borch*, niem. *Burg* (f) ‘zamek

(warowny), gród, kasztel' Pfeifer 184 (zatem jest to człon kult.). W członie 2. ap. *Burg* (często jest on wymieniany ze śrdniem. ap. *berch*, niem. *Berg* 'góra' Pfeifer 121). Zdaniem S. Rosponda (SEMiG 455) 2. człon ojkonomu *-burg* jest niezaprzeczalnym dowodem na istnienie tu grodziska pom. Historyk T. Białecki dodaje informację, że na średniowiecznych pieczęciach miejskich widniał wizerunek zamku z leżącym nad nim sokołem. Również herb miasta z sokołem na murach miejskich nawiązuje do n. niem. *Falkenburg*, którą badacz tłumaczy jako 'Gród Sokoła' (*Herby* 153).

Nazwa powojenna nadana przez KUNM jest n. nową, nienawiązującą do ojkonomu niem. Została wprowadzona urzędowo Rozporządzeniem Ministrów: Administracji Publicznej i Ziem Odzyskanych z 7 maja 1946 r. Jest to n. pseudotop., od ap. *złocień* bot. 'Chrysanthemum, roślina z rodziny złożonych (Compositae); występuje w blisko 200 gatunkach, głównie w klimacie umiarkowanym półkuli północnej; w Polsce znanych 9 gatunków' SJPD X 1148, z suf. *-ec*. Kolejna badaczka H. Bugalska dopatruje się pochodzenia urbonimu od przymiotnika *złoty* z suf. *-eniec* NMPŚ 87. E. Breza (1999: 92) z kolei uznaje ogólnie za n. top.

Miasto nosiło nazwy przejściowe *Morzysław* i *Złocieniec*. Pierwsza z nazw – *Morzysław* – pochodzi od n. os. *Morzysław* SSNO III 558, z suf. *-je* lub jest n. relacyjną przeniesioną ze wsi *Morzysław*, dziś dzielnicy Konina, zob. *Morzysław* NMP VII 249. Nazwa *Złocieniec* jest fonetycznym wariantem n. urzędowej.

Informacje gramatyczne: r.m.

D. do *Złocińca*

C. *Złocińcowi*

B. *Złocieniec*

N. *Złocińcem*

Msc. w *Złocińcu*

przymiotnik: *złocieniecki*

nazwy mieszkańców: *złocińczanin, złocińczanka, złocińczenie*

Bibliografia

Kratz SP 129–132; Kreja SWK 206; NMPŚ 87; RospSEMiG 454–455; RymNmiast 280; Białecki *Herby* 153; Breza 1999: 92; Grzenia SNG 333; Afeltowicz DO 171–172: *Falkenburg* // *Złocieniec*.

Powierzchnia, liczba ludności i gęstość zaludnienia
w miastach województwa zachodniopomorskiego –
Główny Urząd Statystyczny, stan na dzień 1.01.2020 roku

Lp.	Miasto	Powierzchnia [ha]	Liczba ludności	Gęstość zaludnienia [osoba/km ²]
1	2	3	4	5
1.	Barlinek	1 755	13 663	779
2.	Barwice	752	3 686	490
3.	Białogard	2 573	24 146	938
4.	Biały Bór	1 282	2 210	172
5.	Bobolice	477	3 961	830
6.	Borne-Sulinowo	1 815	5 099	281
7.	Cedynia	167	1 520	910
8.	Chociwel	367	3 150	858
9.	Chojna	1 258	7 408	589
10.	Choszczno	958	15 109	1 577
11.	Czaplinek	1 362	7 119	523
12.	Człopa	627	2 306	368
13.	Darłowo	2 021	13 695	678
14.	Dębno	1 951	13 696	702
15.	Dobra	237	2 290	966
16.	Dobrzany	534	2 247	421
17.	Drawno	503	2 274	452
18.	Drawsko Pomorskie	2 233	11 523	516
19.	Dziwnów	652	2 660	408
20.	Golczewo	742	2 660	358
21.	Goleniów	1 178	22 216	1 886
22.	Gościno	570	2 418	424
23.	Gryfice	1 240	16 415	1 324
24.	Gryfino	1 181	21 167	1 792
25.	Ińsko	748	1 918	256
26.	Kalisz Pomorski	1 196	4 388	367
27.	Kamień Pomorski	1 074	8 808	820

Powierzchnia, liczba ludności i gęstość zaludnienia w miastach województwa zachodniopomorskiego

1	2	3	4	5
28.	Karlino	940	5 918	630
29.	Kołobrzeg	2 567	46 259	1 802
30.	Koszalin	9 834	107 048	1 089
31.	Lipiany	554	3 908	705
32.	Łobez	1 284	10 066	784
33.	Maszewo	554	3 363	607
34.	Mielno	3 345	2 914	87
35.	Mieszkowice	525	3 612	688
36.	Międzyzdroje	516	5 343	1 035
37.	Mirosławiec	241	3 066	1 272
38.	Moryń	554	1 629	294
39.	Myslibórz	1 504	11 109	739
40.	Nowe Warpno	2 451	1 181	48
41.	Nowogard	1 257	16 585	1 319
42.	Pelczyce	1 307	2 589	198
43.	Płoty	412	3 927	953
44.	Polanów	737	2 889	392
45.	Police	3 731	32 490	871
46.	Połczyn-Zdrój	721	8 020	1 112
47.	Pyrzyce	3 879	12 578	324
48.	Recz	1 240	2 883	233
49.	Resko	449	4 205	937
50.	Sianów	1 588	6 621	417
51.	Sławno	1 583	12 468	788
52.	Stargard	4 808	67 837	1 411
53.	Stepnica	340	2 472	727
54.	Suchań	357	1 462	410
55.	Szczecin	30 060	401 907	1 337
56.	Szczecinek	4 848	40 043	826
57.	Świdwin	2 238	15 468	691
58.	Świnoujście	20 207	40 888	202
59.	Trzcianko-Zdrój	233	2 248	965
60.	Trzebiatów	1 025	9 964	972
61.	Tuczno	921	1 913	208
62.	Tychowo	396	2 520	636
63.	Wałcz	3 817	25 179	660
64.	Węgorzyno	685	2 779	406
65.	Wolin	1 447	4 770	330
66.	Złocieniec	3 228	12 833	398

Skróty źródeł i literatury

- ABPom – *Pomorze Gdańskie 1807–1850. Wybór źródeł*, opr. A. Bukowski, Wrocław 1958.
- Afeltowicz 2012 – B. Afeltowicz, *Nazwy miejscowe byłego powiatu łobeskiego*, Szczecin 2012 [dodruk wyd. 1 Szczecin 2013].
- Afeltowicz DO – *Deutsches Ortsnamenbuch*, red. M. Niemeyer, Berlin–Boston 2012, wybrane hasła.
- Ar – *Słownik geograficzny Państwa Polskiego i ziem historycznie z Polską związanych*, red. S. Arnold, t. I: *Pomorze Polskie. Pomorze Zachodnie. Prusy Wschodnie*, Warszawa 1936–1939.
- Babik NWN – Z. Babik, *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny*, Kraków 2001.
- BańkSE – A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 2000.
- Bar – I.T. Baranowski, *Spis rycerstwa powiatu wiskiego i wąsoskiego, które uczestniczyło w wyprawie wołoskiej 1497 r.*, Warszawa 1913.
- Barfknecht – A. Barfknecht, *Geschichte Wittenfeldes und des Landes Massow*, Naugard 1922.
- Belchnerowska 1993 – A. Belchnerowska, *Nazwy wód stojących w dorzeczu Bałtyku między dolną Odrą a dolną Wisłą*, Szczecin 1993.
- Belchnerowska PMT XIII – A. Belchnerowska, *Toponimia byłych powiatów kotobrzeskiego i koszalińskiego*, Gdańsk 1995.
- Białecki Herby – T. Białecki, *Herby miast Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1991.
- BiałSPZ – T. Białecki, *Słownik wszystkich nazw geograficznych Pomorza Zachodniego (nazwy urzędowe miejscowości i fizjograficzne, tymczasowe z lat 1945–1948, zwyczajowe, nazwy błędne, nie posiadające urzędowego zatwierdzenia; stan 1 I 2018)*, Szczecin 2018.
- Białecki SWNGPZ – *Słownik współczesnych nazw geograficznych Pomorza Zachodniego z nazwami przejściowymi z lat 1945–1948*, red. T. Białecki, Szczecin 2002.
- BMB – *Berlin und die Mark Brandenburg mit dem Markgrafenthum Nieder-Lausitz in ihrer Geschichte und in ihrem gegenwärtigen Bestande*, hrsg. W. Riehl, J. Schleu, Berlin 1861.

- Boehmer GSS – F. Boehmer, *Geschichte der Stadt Stargard i. Pomm.*, Bd. I: *Geschichte der Stadt im Mittelalter*, Stargard in Pommern 1903.
- Borek, -bn- – H. Borek, *Zachodniosłowiańskie nazwy toponimiczne z formantem „-bn-”*, Wrocław 1968.
- Breza 1999 – E. Breza, *Nazwy wsi i miast wschodniej części Pomorza Zachodniego*, „Zeszyty Kulickie” 1999, nr 1, s. 89–100.
- BrSE – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- Brügg I – L.W. Brüggemann, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogthums Vor- und Hinterpommern, Erster Theil welcher ausser der allgemeinen Einleitung die Beschreibung des Preussischen Vorpommern enthält*, Stettin 1779.
- Brügg II – L.W. Brüggemann, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes Königl. Preussischen Herzogthums Vor- und Hinterpommern, Des zweiten Theils erster Band, welcher die Beschreibung der zu dem Gerichtsbezirt der Königl. Landescollegien in Stettin gehörigen Hinterpommerschen Kreise enthält*, Stettin 1784.
- Brügg II/2 – L.W. Brüggemann, *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes des Königl. Preussischen Herzogthums Vor- und Hinter-Pommern. T. 2, Bd. 1, welcher die Beschreibung der zu dem Gerichtsbezirk der Königl. Landescollegien in Cößlin gehörigen Hinterpommerschen Kreise enthält*, Stettin 1784.
- CdB – *Codex diplomaticus Brandenburgensis: Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellen zur Geschichte der Mark Brandenburg un ihrer Regenten*, hrsg. A.F. Riedel, t. I–XXV, Berlin 1838–1869.
- CG – *Codex juris municipalis Germaniae medii aevi: Regesten und Urkunden zur Verfassung- und Rechtsgeschichte der deutschen Städte im Mittelalter*, Bd. I, hrsg. H.G. Gengler, Erlangen 1863.
- Chojecka 2007 – *U stóp Góry Chełmskiej. Szkice do dziejów Sianowa*, red. J. Chojecka, Koszalin 2007.
- Chludziński 1998 – A. Chludziński, *Nazwy młynów i osad młyńskich w byłym powiecie białogardzkim*, „Rocznik Koszaliński” 1998, t. 28, s. 309–326.
- Chludziński 2003 – A. Chludziński, *Toponimia Białogardu*, „Onomastica Slavogermanica” 2003, t. 24, s. 59–111.
- Chludziński 2006 – A. Chludziński, *Kotobrzeg – pochodzenie nazwy*, „Latarnia Morska” 2006, nr 1, s. 56–62.
- Chludziński 2007 – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Darłowo*, w: *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. 6: *Gmina Darłowo*, red. W. Rączkowski, J. Sroka, Sławno 2007, s. 57–104.
- Chludziński 2008a – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Sławno*, w: *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. 7: *Gmina Sławno*, red. W. Rączkowski, J. Sroka, Sławno 2008, s. 197–231.

- Chludziński 2008b – A. Chludziński, *Toponimia powiatu białogardzkiego*, Pruszcz Gdański 2008.
- Chludziński 2009a – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy i miasta Sianów*, w: *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. 8: *Gmina i miasto Sianów*, red. W. Rączkowski, J. Sroka, Sianów – Sławno 2009, s. 119–166.
- Chludziński 2009b – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe powiatu kołobrzskiego*, Pruszcz Gdański 2009.
- Chludziński 2010 – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe miasta i gminy Polanów (wybór)*, w: *Historia i kultura ziemi sławieńskiej*, t. X: *Miasto i gmina Polanów*, red. W. Rączkowski, J. Sroka, Sławno–Polanów–Gdynia 2010, s. 151–174.
- Chludziński 2011 – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe powiatu kołobrzskiego*, wyd. 2, uzupełnione i poprawione, Pruszcz Gdański 2011.
- Chludziński 2013 – A. Chludziński, *Nazwy miast powiatu sławieńskiego*, w: *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. XI: *Ośrodki miejskie*, red. W. Rączkowski, J. Sroka, Darłowo–Sławno 2013, s. 145–159.
- Chludziński 2014a – A. Chludziński, *Toponimiczna przestrzeń średniowiecznego Koszalina. Część 1: miejscowości*, „Rocznik Koszaliński” 2014, s. 27–39.
- Chludziński 2014b – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Cedynia*, w: *Nadodrzańskie spotkania z historią 2014*, II Polsko-Niemiecka Konferencja Naukowa, Mieszkowice 25 kwietnia 2014 r., red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański 2014, s. 205–242.
- Chludziński 2016 – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Moryń*, w: *IV Nadodrzańskie spotkania z historią 2016*, red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański–Mieszkowice 2016, s. 53–82.
- Chludziński 2017 – A. Chludziński, *Nazwy miejscowe gminy Trzcianko-Zdrój*, w: *V Nadodrzańskie spotkania z historią 2017*, red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański–Mieszkowice 2017, s. 25–61.
- Chojecka 2007 – *U stóp Góry Chełmskiej. Szkice do dziejów Sianowa*, red. J. Chojecka, Sianów 2007.
- CzNiem – B. Czopek-Kopciuch, *Adaptacje niemieckich nazw miejscowych w języku polskim*, Kraków 1995.
- Czopek-Kopciuch DO – *Deutsches Ortsnamenbuch*, red. M. Niemeyer, Berlin–Boston 2012, wybrane hasła.
- DO – *Deutsches Ortsnamenbuch*, red. M. Niemeyer, Berlin–Boston 2012.
- Dre – F. v. Dreger, *Codex Pomeraniae Vincinarumque Terrarum Diplomaticus: Oder Urkunden, so die Pommersch-Rügianisch- und Caminschen auch die benachbarten Länder, Brandenburg, Mecklenburg, Preussen und Pohlen angehen (...)*, Bd. 1, bis Anno 1269, Stettin 1748, wyd. 2: Stettin 1768.

- ESSJ – *Etymologičeskij slovar' slavjanskich jazykow*, red. O.N. Trubaczew, t. I i nn., Moskwa 1963 i nn.
- FNB – H. Naumann, *Familiennamenbuch*, Leipzig 1987.
- Font – Towarzystwo Naukowe w Toruniu, *Fontes I–LXVI*, Toruń 1897 i nn.
- GA – Galii Anonymi, *Cronica et Gesta ducum sive principum Polonorum*, wydał, wstępem i komentarzem opatrzył K. Maleczyński, Kraków 1952.
- GGD – P. Gantzer, *Geschichte der Familie von Dewitz*:
I: *Urkunden und Quellen bis zum Beginn des dreissigjährigen Krieges*, Halle 1912.
II: *Urkunden und Quellen vom Beginn des dreissigjährigen Krieges bis zur Gegenwart nebst Geschlechtsverzeichnis*, Halle 1913.
III: *Geschichte*, Halle 1918.
- Gierke 2017 – M. Gierke, *Kto wymyślił Chojnę? Sprawozdanie z przebrzmiałej debaty*, „Rocznik Chojński” 2017, t. 9, s. 159–172.
- GN – *Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark*. Repertorium der im Rgln. Staatsarchive zu Königsberg i Pr. Befindlichen: *Urkunden zur Geschichte der Neumark*, H. 3, bearb. E. Joachim, hrsg. P. v. Niessen, Landsberg a. W. 1895.
- Gott – M. Gottschald, *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung*, Berlin 1971.
- Górniewicz 1976 – H. Górniewicz, *Najstarsze typy nazw geograficznych Pomorza Środkowego*, w: *Ze studiów nad toponimią Pomorza Środkowego*, red. E. Homa, Koszalin 1976, s. 8–54.
- GPP – *Gemeindelexikon für der Provinz Pommern: auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlicher Quellen*, Berlin 1898.
- Grzenia SNG – J. Grzenia, *Słownik nazw geograficznych z odmianą i wyrazami pochodnymi*, Warszawa 2008.
- HE IV – J. Duma, *Zuflüsse zur unterer Oder und zur Ostsee bis zur Persante (Nazwy dopływów dolnej Odry oraz Batyku po ujście Parsęty)*, Wiesbaden–Stuttgart 1988.
- HE VII – *Hydronymia Europaea*, hrsg. W.P. Schmid, t. VII: A. Belchnerowska, *Die Namen der stehenden Gewässer im Zuflussgebiet der Ostsee zwischen unterer Oder und unterer Weichsel (Nazwy jezior w dorzeczu Batyku między dolną Odrą a dolną Wisłą)*, Wiesbaden–Stuttgart 1991.
- HKPom – *Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Pommern*, Reihe 1, Ältere Reihe: Bd. 1, H. 1–5, Stettin 1913–1937.
- HKS – P. Panske, *Handfesten der Komturei Slochau. Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens*, Danzig 1921.

- Homa 1987 – E. Homa, *Słownik normatywny nazw miejscowych województwa szczecińskiego*, Szczecin 1987.
- Homa 1995 – E. Homa, *Słownik normatywny nazw miejscowych województwa gorzowskiego i pilskiego*, Zielona Góra 1995.
- Hoogeweg – H. Hoogeweg, *Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. I–II, Stettin 1924–1925.
- Jeżowa – M. Jeżowa, *Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych*, cz. 1: *Fonetyka*, Wrocław 1961; cz. 2: *Słowotwórstwo*, Wrocław 1962.
- KDW – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 11, wydali i komentarzem opatrzyli A. Gąsiorowski, T. Jasiński, J. Jurek, I. Skierska, Poznań 1999.
- KK – *Martikeln und Verzeichnisse der Pommerschen Ritterschaft vom XIV bis in das XIX Jahrhundert*, hrsg. Dr. R. Klempin (Provinzial-Archivar von Pommern), G. Kratz (zweiten Archivar am Provinzial-Archiv zu Stettin), Berlin 1863.
- Klempin DBGP – R. Klempin, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns: aus der Zeit Bogislaw X: im Auftrage des Directoriums der Staats-Archive*, Berlin 1859.
- Kluge – F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 20. Aufl., bearb. W. Mitzka, Berlin 1967.
- Kociuba Pomorze – J. Kociuba, *Pomorze. Praktyczny przewodnik turystyczny po ziemiach Księstwa Pomorskiego*, Szczecin 2012.
- KoZA – S. Kozierowski, *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, z przedmową ks. S. Kozierowskiego i wstępem S. Pawłowskiego, z. 1: *Pomorze Zachodnie (Ślupsk, Kołobrzeg, Piła, Szczecin)*, wyd. 2, Poznań 1945.
- KoZA Mapa – mapa w skali 1 : 300 000, wykonana w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1934, http://web.archive.org/web/20160716084119/http://halat.pl/atlas_slowianszczyzny_zach.jpg.
- Kratz GK – G. Kratz, *Geschichte des Geschlechts von Kleist*, T. 1: *Urkundenbuch zur Geschichte des Geschlechts von Kleist*, Berlin 1862.
- Kratz SP – G. Kratz, *Die Städte der Provinz Pommern*, Berlin 1865.
- Kreja SWK – B. Kreja, *Próba słownika normatywnego nazw miejscowości byłego województwa koszalińskiego*, w: *Ze studiów nad toponimią Pomorza Środkowego*, red. E. Homa, Koszalin 1976, s. 108–207.
- KW – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, obejmujący dokumenta tak już drukowane, jak dotąd nie ogłoszone, sięgające do roku 1444*, t. I–IV: wyd. [I. Zakrzewski]; t. V: wyd. F. Piekosiński, Poznań 1877–1908; t. VI: wyd. A. Gąsiorowski, H. Kowalewicz; t. VII: wyd. A. Gąsiorowski, R. Walczak; t. VIII–X: wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński. Warszawa–Poznań 1982–1993.

- Lemcke 1900 – H. Lemcke, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Pommern*, T. 2, Bd. 1, H. 4: *Der Kreis Usedom-Wollin*, Stettin 1900.
- LMB – H.K.W. Berghaus, *Landbuch der Mark Brandenburg und des Markgrafthums Nieder-Lausitz in der Mitte des 19. Jahrhunderts; oder geographisch-historisch-statistische Beschreibung der Provinz Brandenburg*, Brandenburg 1856.
- LorSNH – F. Lorentz, *Slawische Namen Hinterpommerns*, Berlin 1964.
- LP – H.K.W. Berghaus, *Landbuch des Herzogthums Pommern und des Fürstenthums Rügen. Enthaltend Schilderung der Zustände dieser Lande in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Bd. I–IX, Anklam 1862–1868.
- Lübben – A. Lübben, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, Darmstadt 1980.
- Lupom – 1565. *Lustracja województwa pomorskiego 1565*, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk 1961.
- LuPrus – 1624. *Lustracje województw Prus Królewskich 1624 (z fragmentami lustracji 1615 roku)*, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk 1967.
- Luwlkp – 1564–1565. *Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564–1565*, t. I–II, Indeksy do cz. 1–2, wyd. A. Tomczak, C. Chryzko-Włodarska, J. Włodarczyk, Bydgoszcz 1961–1964.
- Malec I – M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971.
- Malec II – M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982.
- Malec SENGP – M. Malec, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa 2003.
- Mazurkiewicz – M. Mazurkiewicz, *Zmiany w nazewnictwie topograficznym na terenie województwa szczecińskiego w okresie od 1945 do 1960 roku*, Szczecin 1966.
- Miler 1997 – Z. Miler, *Dobra Nowogardzka. Szkice z dziejów miasta i gminy*, Gorzów Wielkopolski 1997.
- Miler 1998 – Z. Miler, *Dobra i okolice. Przewodnik*, Szczecin 1998.
- Miler 2012 – Z. Miler, *Dobre miasteczko. Szkice z przeszłości Dobrej i okolicy*, Szczecin 2012.
- MpChatelain – *Nouvelle carte des differents etats du roi Prusse et de ceux des autres princes de la maison de Brandenburg*, Henry Abraham Chatelain, Amstelodami 1708.
- MpCoeck – *Palatinatus Posnaniensis in Maiori Poloniae Primarii Nova Delineatio* (mapa województwa poznańskiego Gerarda Coecka), skala 1 : 520 000, Amsterdam 1664.
- MpGillyPom – *Karte des Königl. Preuss. Herzogthums Vor- und Hinter-Pommern nach Speciellen Vermessungen* entworfen von D. Gilly, Königl. Preuss. Geheimen Ober-Baurath in Kupfer ausgeführt im Jahre 1789 von D.F. Sotzmann, skala 1 : 150 000, Berlin 1789.

- MpGotho – O.I. Gotho, *Marchionatus Brandenburgici partes duæ, Nova Marchia et Uckerana*, skala 1 : 600 000, Amsterdam 1639–1641.
- MpGüsefeld – *Charte von dem Herzoghtum Pommern, sowohl Schwedisch als Preussischen Theils (...), beschreibungen (...) von F[rantz] L[udwig] Güssefeld*, Nürnberg 1792.
- MPH – *Monumenta Poloniae Historica. Pomniki Dziejowe Polski*, t. I–VI, wyd. A. Bielowski, Lwów 1864–1893, przedruk: Warszawa 1960–1961.
- MpHomann – *Ducatus Pomeraniae novissima Tabula in anteriorem et interiorem divisa, quatenus subsunt Coronis Sueciae et Borussiae cum insertis et adjacentibus Ditionibus exhibitae* a Joh. Baptista Homann, Noribergae, Cum Privileg. Sacrae Caesareae Majest. (Mapa Księstwa Pomorskiego J.B. Homanna z ok. 1724 r.), skala 1 : 800 000, AP w Szczecinie, sygn. Zb. Kart. 405.
- MpLubinus – E. Lubinus, *Nova illustrissimi Principatus Pomeraniae Descriptio cum adjuncta Principum Genealogia et Principum veris et potiorum Urbium imaginibus et Nobilium Insignibus*, Amsterdam 1618, skala 1 : 227 000, AP w Szczecinie, sygn. Zb. Kart. 1639.
- MpMerian – M. Merian, *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae*, Franckfurt am Mayn 1652.
- MpPalat.Posn. – P. Schenk, G. Valk, *Palatinatus Posnaniensis in Maiori Polonia Primarii nova delineatio*, skala 1 : 520 000, Amsterdam 1686.
- MpPol – Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1946 i nn.
- MpPP – *Karte der historischen preussischen Provinz Pommern 1905*, skala 1 : 600 000, Berlin 1905.
- MpSchm – *Schmetteusche Karten von Pommern um 1780* (Mapa Pomorza F.W.C. von Schmettau'a), skala 1 : 50 000, w: *Historischer Atlas von Pommern*, Köln–Graz 1963, AP w Szczecinie, sygn. Zb. Kart. 1246.
- MpSotzmannKP – D.F. Sotzmann, *Generalkarte vom Königreich Preussen*, skala 1 : 500 000, Nürnberg 1804.
- MpVisscher – *Serenissimo, Celsissimo ac Investissimo Principi, Frederico Guilielmo, D. G. Marchioni Brandenburgico, S. R. I. Electori et Archicamerario, etc. Pomeraniae Ultori, Victori, Duci ac Reduci, Hanc Pomeraniae Ducatus Tabulam. Cum Privil. Ordin: General: Belgii Foederati*. D.D.D. Nicolaus Visscher (Mapa Księstwa Pomorskiego N. Visschera), skala 1 : 800 000, Amsterdam ok. 1682, AP w Szczecinie, sygn. Zb. Kart. 99.
- MpWlkp – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski obejmujący dokumenta tak już drukowane, jak dotąd nie ogłoszone, sięgające do roku 1400*, t. IV, Poznań 1881 – Mapa Wielkopolski, skala 1 : 600 000, autor Dr. T. Szulc.
- NB – G.W. v. Raumer, *Die Neumark Brandenburg im Jahre 1337 oder Markgraf Ludwigs des Aelteren Neumärkisches Landbuch aus dieser Zeit*, Berlin 1837.

Niessen GN – *Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark*. Repertorium der im Rgln. Staatsarchive zu Königsberg i Pr. befindlichen: Urkunden zur Geschichte der Neumark, H. 3, hrsg. P. v. Niessen, Landsberg a. W. 1895.

NMP – *Nazwy miejscowe Polski, Historia – pochodzenie – zmiany*, red. K. Rymut:

I: (A–B) Kraków 1996.

II: (C–D) Kraków 1997.

III: (E–I) Kraków 1999.

IV: (J–Kn) Kraków 2001.

V: (Ko–Ky) Kraków 2003.

VI: (L–Ma) Kraków 2005.

VII: (Mq–N) Kraków 2007.

VIII: (O–Pn) Kraków 2009.

IX: (Po–Q) Kraków 2013.

X: (Ra–Re) Kraków 2015.

XI: (Rq–Rs) Kraków 2015.

XII: (Ru–Rz) Kraków 2015.

XIII: (Sa–Si) Kraków 2016.

XIV: (Sk–Sn) Kraków 2017.

XV: (So–Stq) Kraków 2018.

NMPG – *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, red. H. Górniewicz, Z. Brocki, wyd. drugie, poprawione i poszerzone, red. E. Breza, J. Treder, Gdańsk 1999.

NMPŚ – A. Belchnerowska, H. Bugalska, E. Jakus-Dąbrowska, B. Więcek, *Nazwy miast Pomorza Środkowego*, w: *Ze studiów nad toponimią Pomorza Środkowego*, red. E. Homa, Koszalin 1976, s. 55–92.

Onom IV – T. Lehr-Splawiński, *Z onomastyki Słowian lechickich*, „Onomastica” 1958, t. 4, s. 289–297.

PDzP – *Pomniki Dziejowe Polski*, Seria II, t. I–X:

I: *Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego*, Kraków 1946.

II: Gall Anonim, *Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, Kraków 1952.

III: *Cronica Petri comitis, cum certis gestis Sarmatiae regnum wraz z tzw. Carmen Mauri*, Warszawa 1962.

IV/1: *Św. Wojciecha biskupa i męczennika żywot pierwszy (999)*, Warszawa 1962.

- IV/2: *Św. Wojciecha biskupa i męczennika (1004) żywot drugi (napisany przez Brunona z Kwerfurtu)*, Warszawa 1969.
- IV/3: *Żywot pięciu braci pustelników (albo) Żywot i męczeństwo Benedykta Jana i ich towarzyszy*, Warszawa 1973.
- VI: *Roczniki Wielkopolskie*, Warszawa 1962.
- VII/1: *Św. Ottona biskupa bramberskiego żywot z Prufening (1140–1146)*, Warszawa 1966.
- VII/2: *Żywot św. Ottona biskupa bamberskiego (1151–1159)*, Warszawa 1969.
- VII/3: *Herbord, Dialog o życiu św. Ottona biskupa bramberskiego (1158–1160)*, Warszawa 1974.
- VIII: *Kronika Wielkopolska (1395)*, Warszawa 1970.
- IX/1: *Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*, Warszawa 1971.
- IX/2: *Księga bracka i nekrolog opactwa Panny Marii w Lubiniu*, Warszawa 1976.
- X/2: *Katalogi biskupów krakowskich*, Warszawa 1974.
- Perl – M. Perlbach, *Pommerellisches Urkundenbuch*, hrsg. Westpreussischen Geschichtsverein, Danzig 1882.
- Pfeifer – W. Pfeifer, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, 6. Auflage, Berlin 2003.
- PIWS – J. Piprek, J. Ippoldt, *Wielki słownik niemiecko-polski*, t. 1–2, Warszawa 1987.
- PMT – Pomorskie Monografie Toponomastyczne:
- I: E. Breza, *Toponimia powiatu kościerskiego*, Gdańsk 1974.
- II: U. Kęsikowa, *Nazwy geograficzne Pomorza Gdańskiego z sufiksem -ov-*, Gdańsk 1976.
- III: J. Treder, *Toponimia byłego powiatu puckiego*, Gdańsk 1977.
- IV: H. Górnowicz, *Toponimia Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk 1980.
- V: J. Łuszczynska, *Nazwy geograficzne Pomorza Gdańskiego z sufiksem -in-*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.
- VI: H. Bugalska, *Toponimia byłych powiatów gdańskiego i tczewskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
- VII: H. Górnowicz, *Toponimia powiatu starogardzkiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
- VIII: E. Jakus-Borkowa, *Toponimia powiatu świeckiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- IX: G. Surma, *Toponimia powiatu bytowskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- X: M. Biolik, *Toponimia byłego powiatu ostródzkiego*, Gdańsk 1992.
- XI: W. Iwicki, *Toponimia byłego powiatu słupskiego*, Gdańsk 1993.
- XII: K. Szczęśniak, *Toponimia byłych powiatów gołdapskiego i oleckiego*, Gdańsk 1994.

- XIII: A. Belchnerowska, *Toponimia byłych powiatów kotobrzeskiego i koszalińskiego*, Gdańsk 1995.
- XIV: J. Treder, *Toponimia powiatu wejherowskiego*, Gdańsk 1997.
- XV: M. Milewska, *Toponimia powiatu tucholskiego*, Gdańsk 2000.
- Pom – F.W. Hasselbach, J.G.L. Kosegarten, *Codex Pomeraniae diplomaticus*, Greifswald 1862.
- PomKirch – H. Heyden, *Protokolle der pommersches Kirchenvisitationen*:
- I: 1535–1539, Köln–Graz 1961.
- II: 1540–1555, Köln–Graz 1963.
- III: *Anlagen und Register (1500–1555: Anlagen zu der Kirchenvisitationsprotokollen)*, Köln–Graz 1964.
- PPozn – D. Podlawska, *Nazwy miejscowe z terenu XVI-wiecznego województwa poznańskiego*, cz. 1–2, Słupsk 1990.
- PrUr – *Preussisches Urkundenbuch. Politische (allgemeine Abteilung)*:
- I/1: [1140–1257], hrsg. R. Philippi, C.P. Woelky, Königsberg 1882.
- I/2: [1257–1269], bearb. V.A. Seraphim, Königsberg 1909.
- II: (1309–1335), hrsg. M. Heine, E. Maschke, Aalen 1962.
- III: 1. *Lieferung (1335–1341)*, hrsg. M. Hein, Königsberg 1944 (Nachdruck Marburg 1975);
2. *Lieferung (1342–1345)*, hrsg. H. Koeppen, Marburg 1958; Nachträge, Marburg 1961.
- IV: (1346–1351), Nachträge, hrsg. H. Koeppen, B. Poschmann, Marburg 1960–1964.
- V: 1. *Lieferung (1352–1356)*, 2. *Lieferung (1357–1361)*, 3. *Lieferung (Nachträge und Register)*, hrsg. K. Conrad, Marburg 1969–1975.
- PU – *Pommersches Urkundenbuch*:
- I/1: 786–1253, *Urkunden*, I/2: *Register*, bearb. K. Conrad, Köln–Wien 1970.
- II: 1254–1286, bearb. R. Prümers, Köln–Graz 1970.
- III: 1287–1300. *Mit Personen-, Orts- und Sachregister für den II. und III. Band*, bearb. R. Prümers, Köln–Graz 1970.
- IV: 1301–1310, bearb. G. Winter, Köln–Graz 1970.
- V: 1311–1320, bearb. O. Heinemann, Köln–Graz 1970.
- VI: 1321–1325, *nebst Nachträgen und Ergänzungen zu Band I–VI*, bearb. O. Heinemann, Köln–Graz 1970.
- VII: 1326–1330, *mit Nachträgen zu Band I–VII*, bearb. H. Friedrichs, E. Sandow, Köln–Graz 1958.
- III: 1331–1335, hrsg. E. Assmann, Köln–Graz 1961.
- IX: *Register zu Band VII und VIII (1326–1335)*, bearb. B. Poschmann, Köln–Graz 1962.

- X/1: 1336–1340, *Urkunden*, X/2: *Register*, bearb. K. Conrad, Köln–Wien 1984.
- XI/1: 1341–1345, *Urkunden*, XI/2: *Register*, bearb. K. Conrad, Köln–Wien 1990.
- RaumerWM – G.W. v. Raumer, *Die Insel Wollin u. das Seebad Misdroy*, Berlin 1851.
- Rosp – S. Rospond, *Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej*, Warszawa 1951.
- Rospond, *-jb* – S. Rospond, *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jb*, Wrocław 1983.
- Rospond, *-bšk-* – S. Rospond, *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -bšk-*, Wrocław 1969.
- RospSEMiG – S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984.
- Rozwadowski – J. Rozwadowski, *Studia nad nazwami wód słowiańskich*, Kraków 1948.
- Rymar 1996 – E. Rymar, *Reslawizacja nazw miejscowości na obszarze ziemi chojeńskiej i mieszkowickiej w latach 1945–1947*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1996, z. 2, s. 183–213, z. 3, s. 237–281, z. 4, s. 191–229.
- Rymar 1997 – E. Rymar, *Kopia Zbioru Wippela w Gorzowie*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1997, nr 4, s. 197–222.
- Rymar 1998 – E. Rymar, *Jan z Vartemberka, wójt krajowy Nowej Marchii, pan na Kostrzynie i Cedyni*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1998, nr 5, s. 301–306.
- Rymar 1999 – E. Rymar, *Studia i materiały z dziejów Nowej Marchii i Gorzowa. Szkice historyczne*, Gorzów Wlkp. 1999.
- Rymar 2012 – E. Rymar, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012.
- Rymar NRHA 2012 – E. Rymar, *Nowomarchijskie nowości pierwszej połowy 2012 roku*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2012, nr 19, s. 477–489.
- Rymar 2013 – E. Rymar, *Cedynia jako ośrodek administracyjny (XII–XII w.) i miejski (XIII–XVI w.)*, w: *Cedynia i okolice poprzez wieki*, red. P. Migdalski, Chojna–Szczecin 2013, s. 113–126.
- Rymar 2015 – E. Rymar, *Historia polityczna i społeczna Nowej Marchii w średniowieczu (do roku 1535)*, Gorzów Wlkp. 2015.
- Rymar 2016 – E. Rymar, *Słownik historyczny Nowej Marchii w średniowieczu*, t. I: *Wprowadzenie*, t. II: *Ziemie chojeńska, mieszkowicka, trzcńska i kostrzyńska*, red. P. Migdalski, Chojna–Wodzisław Śląski 2016.
- RymNmiast – K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, wyd. drugie, uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- RymNPol – K. Rymut, *Nazwiska Polaków*, Wrocław 1991.
- RzDuma I – E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.

- RzDuma II – E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*, Warszawa 1991.
- RzDuma III – E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*, Warszawa 1996.
- RzDuma 1993 – E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim*, „Onomastica Slavogermanica” 1993, t. 18, s. 43–61.
- Rzetelska-Feleszko 1973 – E. Rzetelska-Feleszko, *Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego. Najstarsze zmiany fonetyczne*, Wrocław 1973.
- Rzetelska-Feleszko 1989 – E. Rzetelska-Feleszko, *O kilku ciekawych nazwach miejscowości z Pomorza Szczecińskiego*, „Zeszyty Naukowe Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego” 1989, t. 6, s. 249–258.
- Rzetelska-Feleszko 2019 – E. Rzetelska-Feleszko, *Etymologia słowiańskich nazw miejscowych i terenowych z obszaru wolińskiego-kamińskiego*, słowo wstępne, uwagi końcowe, komentarze J. Duma, „Materiały Zachodniopomorskie” Nowa Seria 2019, t. 15, s. 27–118.
- Schlemmer – K. Schlemmer, *Die Ortsnamen der Kreise Kolberg-Körlin und Greifenberg in Pommern und ihre Bedeutung für die Heimatkunde: Wissenschaftliche Beilage zu dem Jahresberichte des Königlichen Bugenhagen-Gymnasiums*, Ostern 1912 [Nazwy miejscowości powiatów Kolberg-Körlin i Greifenberg na Pomorzu i ich znaczenie dla lokalnej historii: Dodatek naukowy do raportu rocznego Königlichen Bugenhagen-Gymnasium], Wielkanoc 1912.
- Schmitt GDC – F.W.F. Schmitt, *Geschichte des Deutsch-Croner Kreises*, Thorn 1867.
- Schulz – F.E. Schulz, *Die Orts- und Flurnamen des Kreises Köslin und ihre Auswertung als Bausteine für die Kultur- und Siedlungsgeschichte des Kreises Köslin*, Köslin [1935].
- SEBor – W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2006.
- Sello GB – G. Sello, *Geschichtsquellen des burg- und schlossgesessenen Geschlechts von Borcke*:
I: *Bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts*, Berlin 1901.
II: *Bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts*, Berlin 1903.
III: *Familienrechtliche Urkunden des 16. und 17. Jahrhunderts*, III/1: *Urkunden*, Berlin 1907,
III/2: *Sidonia Borcke. – Vermischte Urkunden*, Berlin 1910.
IV: *Urkunden, Akten und Briefe des 14.–19. Jahrhunderts*, Berlin 1912.
V: *Register*, Halle 1921.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. I–XV, Warszawa 1880–1902.
- SGPRei – *Słownik gwar polskich*, t. 1, red. M. Karaś; t. 2 i n. red. J. Reichan, Wrocław 1982 i nn.

- SGorz – J. Zysnarski, *Słownik gorzowski*, Gorzów Wielkopolski 1988–2002 [kserokopia artykułów publikowanych w latach 1988–2002 na łamach czasopisma „Ziemia Gorzowska”, opatrzona własną numeracją stron; dostępna w bibliotece Zakładu Onomastyki Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie].
- SHGNM – *Nazwy miejscowe południowo-zachodniego Pomorza (dawnej Nowej Marchii) w X–XX wieku* [maszynopis, opr. E. Rymar].
- SHGPn – *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, cz. I (A–H) Wrocław 1982–1987; cz. II (I–Ł), Wrocław, Poznań 1988–1992; cz. III (L–Q), Poznań 1993–1999; cz. IV (R–S), Poznań 2001–2008; cz. V (Ś–W), Poznań 2011–2016.
- SJPDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.
- SIXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa, F. Peplowski, t. I–XXXIV, Wrocław 1966–1994.
- SISE – F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I–V, Kraków 1952–1975.
- SM – *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1967.
- Snazw – K. Rymut, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. I–X, Kraków 1992–1994.
- SNB – E. Eichler, H. Walther, *Städtnamenbuch der DDR*, Leipzig 1986.
- SNOM – D. Podlawska, M. Świątek-Brzezińska, *Słownik nazw osobowych i miejscowych*, Warszawa–Bielsko-Biała 2008.
- Spśł – *Słownik prasłowiański*, red. F. Sławski, t. 1–8, Wrocław 1974–2001.
- SSNO – *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, t. I–VI; t. VII (Suplement) pod kierunkiem M. Malec, Wrocław 1965–1987.
- SSS – *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, opr. Instytut Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, red. W. Kowalenko, T. Lehr-Splawiński, G. Labuda, Z. Stieber, t. I–VI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1961–1977; t. VII: *Suplementy*, red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982.
- Sstp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–11, Warszawa 1953–1995.
- Staszewski SG – J. Staszewski, *Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, Tarnopol 1933.
- Stramek 2001 – B. Stramek, *Nazwy miejscowe obecnego powiatu stargardzkiego. Cz. 1: Nazwy słowiańskie*, „Stargardia. Rocznik Muzeum w Stargardzie” 2001, t. 1, s. 15–38.
- Stramek 2002 – B. Stramek, *Nazwy miejscowe powiatu stargardzkiego. Cz. 2: Nazwy niemieckie i powojenne polskie*, „Stargardia. Rocznik Muzeum w Stargardzie” 2002, t. 2, s. 15–67.

- Stramek 2011 – B. Stramek, *Toponimia powiatu stargardzkiego*, Pruszcz Gdański 2011.
- SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński. W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
- Sychta – B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1965–1976.
- TBPP – F. v. Restorff, *Topographische Beschreibung der Provinz Pommern mit einer statistischen Übersicht*, Berlin 1827.
- TEB – *Topographia Electoratus Brandenburgici et Ducatus Pomeraniae*, oprac. M. Merian (ryciny), M. Zeiller (tekst), Frankfurt a. Main 1652.
- TrEO – R. Trautmann, *Die Elb- und Ostseeslawischen Ortsnamen*, Bd. I–II, Berlin 1948–1949, Register (Bd. III), bearb. H. Schall, Berlin 1956.
- TrMH – R. Trautmann, *Die slawischen Ortsnamen Mecklenburgs und Holsteins*, 2. Aufl., Berlin 1950.
- UWNM – Urzędowy wykaz nazw miejscowości w Polsce z 2019 r., Załącznik do Obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r., Dz.U. 2019 poz. 2360, dostępny on-line: ksng.gugik.gov.pl/urzedowy_wykaz_nazw_miejscowosci_2019.pdf [dostęp: 17.03.2021].
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. I–IV, Warszawa 2003.
- Vasmer ESRJ – M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, t. I–IV, Heidelberg 1950–1958, przekład z jęz. niem. i uzupełnienie O.N. Trubaczow, Moskwa 1964–1973.
- Vollack – M. Vollack, *Das Kolberger Land. Seine Städte und Dörfer. Ein pommersches Heimatbuch*, Husum 1999.
- VPr – *Codex diplomaticus Prussicus*, Bd. I–VI, hrsg. J. Voigt, Urkunden-Sammlung zur altern Geschichte Preussens aus dem Königlichen Geheimen Archiv zu Königsberg, Königsberg 1836–1861.
- VTKP – *Volständige Topographie des Königreichs Preussen, 2. Theil welcher die Topographie von West-Preussen enthält*, hrsg. J.F. Goldbeck, Marienwerder 1789.
- WUNM – *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, oprac. Ministerstwo Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska oraz Główny Urząd Statystyczny, t. I–III, Warszawa 1980–1982.
- WW – E. Raczyński, *Wspomnienia Wielkopolski (to jest województw poznańskiego, kaliskiego i gnieźnieńskiego)*, t. II, Poznań 1843.
- Wykaz WS – Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych: *Hydronimy*, oprac. I. Krauze-Tomczyk, J. Ostrowski, t. I, cz. 2: *Wody stojące*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2006, <http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/hydronimy2.pdf>.

ZPyrz – „Zeszyty Pyrzyckie”, Szczecin–Poznań 1968 i nn.

ŻDz – *Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym:*

XII–XIII: *Polska XVI wieku...*, t. I–II: *Wielkopolska*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1883.

XIV–XV: *Polska XVI wieku...*, t. III–IV: *Małopolska*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1886.

XVI: *Polska XVI wieku...*, t. V: *Mazowsze*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1892.

XVII/1, 2: *Polska XVI wieku...*, t. VI/1, 2: *Podlasie*, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1908–1909.

XVIII/1: *Polska XVI wieku...*, t. VIII/1: *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1902.

XXIII: *Polska XVI wieku...*, t. XII: *Prusy Królewskie*, wyd. I.T. Baranowski, Warszawa 1911.

ZierNmiast – Z., K. Zierhofferowie, *Nazwy miast Wielkopolski*, Poznań 1987.

Bibliografia

(pozycje nieujęte w indeksie skrótów)

- 700 lat Drawna. *Studia i materiały z historii miasta i szlachty nowomarchijsko-zachodniopomorskiej*, Materiały z konferencji popularnonaukowej zorganizowanej z okazji 700-lecia Drawna w dniu 27 września 2013 r., red. R. Tomczyk, B.W. Brzustowicz, Szczecin 2014.
- Afeltowicz B., *Nazwy szczecińskich dzielnic*, w: *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*, 18. slovenská onomastická konferencia, Prešov 12–14 septembra 2011, red. M. Ološtiak, Prešov 2012, s. 253–261.
- Afeltowicz B., Chludziński A., *Łobez – pochodzenie nazwy*, „Łabuź” 2005, nr 54, s. 1–7.
- Atlas historyczny Pomorza Zachodniego*, t. 1: *Topodemograficzny atlas gmin i obszarów dworskich Pomorza Zachodniego w 1871 roku*, wstęp, oprac. i red. D.K. Chojecki, E. Włodarczyk, Szczecin 2012; t. 2: *Demografia – społeczeństwo – gospodarka. Atlas gmin Pomorza Zachodniego w 1939 roku*, red. D.K. Chojecki, A. Giza, E. Włodarczyk, Szczecin 2017.
- Bąk L., *Ziemia walecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI–XVIII*, Piła 1999.
- Belchnerowska A., *Nazwa miejscowa „Kotobrzeg”*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze” 1976, nr 4, s. 13–18.
- Belchnerowska A., *Nazewnictwo słowiańskie, niemieckie i polskie Pomorza Zachodniego – procesy adaptacyjne*, w: *Nazewnictwo pogranicza Polski*, Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej, Świnoujście 22–24 maja 1997 r., red. A. Belchnerowska, J. Ignatowicz-Skowrońska, Szczecin 1999, s. 99–107.
- Belchnerowska A., *Z problemów substytucji i resubstytucji w pomorskiej toponimii*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1987, t. 2 (31), z. 4, s. 17–23.
- Belchnerowska A., Białecki T., *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1988.
- Bernaś M., *Z dziejów Gościna i okolicy: od czasów słowiańskich do współczesności*, Koszalin 1998.
- Bibliografia prac profesora Edwarda Rymara*, zest. G. Kostkiewicz-Górka, D. Zielińska, „Rocznik Chojeński” 2016, t. 8, s. 385–449.
- Bijak U., *Nazwy wodne dorzecza Wisły. Potamonimy odapelatywne*, Kraków 2013.
- Boras Z., Walczak R., Wędzki A., *Historia powiatu waleckiego w zarysie*, Poznań 1961.

- Borek H., *Nazwy relacyjne w toponimii*, w: *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna, Poznań 3–5 września 1985. Księga referatów*, red. K. Zierhoffer, Poznań 1988, s. 43–53.
- Borek H., *Założenia regionalnej monografii toponimicznej (na przykładzie Górnej Śląska)*, „Socjolingwistyka” 1987, t. 7, s. 106–117.
- Brzustowicz G.J., *Choszczno, jakiego nie znacie*, t. II: *Choszczno inaczej Arnswalde. Średniowieczne dzieje miasta*, Choszczno 2003.
- Brzustowicz G.J., *Recz nad Iną od lokacji do rozkwitu w XVII wieku. Studia z dziejów miasta*, Recz–Choszczno 2008.
- Callier E., *Powiat walecki w XVI wieku. Szkic geograficzno-historyczny*, Poznań 1886.
- Cedynia i okolice poprzez wieki*, red. P. Migdalski, Chojna–Szczecin 2013.
- Civitas Cedene. Studia i materiały do dziejów Cedyni*, t. 1, red. P. Migdalski, Cedynia 2014.
- Chłudziński A., *Kołobrzeg – pochodzenie nazwy*, „Latarnia Morska. Pomorski magazyn literacko-artystyczny” 2006, nr 1, s. 56–62.
- Chłudziński A., *Nazwy miejscowe gminy Mieszkowice/Ortsnamen der Gemeinde Mieszkowice*, w: *Nadodrzańskie spotkania z historią 2013*, red. A. Chłudziński, Pruszcz Gdański–Mieszkowice 2013, s. 35–72.
- Chłudziński A., *Nazwy miejscowe gminy Trzebiatów*, w: *Trzebiatów – spotkania pomorskie 2004*, red. J. Kochanowska, Wołczkowo [2005], s. 35–49.
- Chłudziński A., *Sposoby adaptacji słowiańskich nazw geograficznych z ziemi białogardzkiej w języku niemieckim*, w: *VI Konferencja Kaszubsko-Pomorska pt. Rozwój nazewnictwa lokalnego na Pomorzu Zachodnim. Pomorska toponomastyka i onomastyka na przestrzeni dziejów*, Darłowo, 8–9 września 2000, red. W. Łysiak, Poznań 2001, s. 53–63.
- Chłudziński A., *Toponimia Białogardu*, „Onomastica Slavogermanica” 2003, t. 24, s. 59–111.
- Cwynar L., *Walka i praca. Piętnastolecie powiatu łobeskiego*, Łobez 2016.
- Cwynar L., *W Łobzie jest... dobież!*, Łobez 2020.
- Cwynar L., Harbus Z., Musiał H., *Historia oświaty w powiecie łobeskim: 70-lecie pierwszej polskiej matury*, Łobez 2017.
- Czaplinek i Starostwo Drahimskie*, red. E. Buczak, K. Przeworska, Koszalin 1985.
- Czechowski A., *Opis ziem zamieszkałych przez Polaków*, t. 1: *Ziemie polskie w Prusach*, Warszawa 1904.
- Czejarek R., *Szczecin przelomu wieków XIX/XX*, Łódź 2008.
- Der Kreis Belgard – Sagen und Geschichten*, zusammengestellt von H. Reuter, Celle 1993.
- Deutsch Krone: Stadt und Kreis*, hrsg. K. Ruprecht, Bad Essen 1981.

- Deutsche Ostseeküste, Teil 2: Rügen und die pommersche Küste mit ihrem Hinterland*, 2. Aufl., Leipzig 1924.
- Deutsches Städtebuch. Handbuch städtischer Geschichte*, hrsg. E. Keyser, Bd. 1: *Nordostdeutschland*, Stuttgart–Berlin 1939.
- Deutsches Städtebuch. Handbuch städtischer Geschichte*, hrsg. P. Johaneck, Neubearbeitung, Bd. 3/2, Stuttgart 2003.
- Dobrzany. Dzieje miasta*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin 1989.
- Dorka G., *Urgeschichte des Weizackers-Kreises Pyritz*, Stettin 1939.
- Drawsko Pomorskie 1297–1997. Studia z dziejów miasta*, red. B. Polak, Koszalin–Drawsko Pomorskie 1997.
- Drawsko Pomorskie i okolice poprzez wieki. Szkice i studia*, red. E. Krasucki, Drawsko Pomorskie–Szczecin 2010.
- Drawsko Pomorskie i okolice poprzez wieki. Studia i szkice. Odłona druga*, red. E. Krasucki, Drawsko Pomorskie 2017.
- Duma J., *Nazwy rzek „Świna”, „Ina”, „Jana” – w poszukiwaniu źródłostowu*, „Prace Językoznawcze” 2017, nr 2, s. 5–11.
- Dzieje Goleniowa (XIII–XX wiek)*, red. H. Lesiński, Szczecin 1990.
- Dzieje Gryfina i okolic*, red. P. Kłosowski, Gryfino 2005.
- Dzieje Koszalina*, red. B. Drewniak, H. Lesiński, Poznań 1967.
- Dzieje Koszalina*, t. 1: *Do 1945 roku*, red. R. Gaziński, E. Włodarczyk; t. 2: *Po 1945 roku*, red. B. Polak, Koszalin 2016.
- Dzieje Szczecina*, t. 1–4, red. G. Labuda, Warszawa–Poznań–Szczecin 1963–1998.
- Dzieje ziemi drawskiej*, red. T. Gasztold, Poznań 1972.
- Encyklopedia Polic*, red. T. Białycki, komitet red. W. Diakun, W. Stefański, K. Turzyńska, M. Kowalik, A. Soprych-Kuśmierz, E. Chmielewska-Usewicz, Police 2015.
- Encyklopedia Szczecina*, t. 1–2, Suplementy 1–3, red. T. Białycki, Szczecin 1999–2010.
- Fenrych W., *Dzieje Ziemi Chojeńskiej od XIII–XX wieku*, w: *Z dziejów Ziemi Chojeńskiej*, red. T. Białycki, Szczecin 1969, s. 63–119.
- Filipowiak W., *Wolin – największe miasto Słowiańszczyzny Zachodniej*, w: *Szkice z dziejów Pomorza*, red. G. Labuda, Warszawa 1958, s. 36–92.
- Filipowiak W., *Z pradziejów powiatu gryfickiego*, „Szczecin. Czasopismo regionu zachodniopomorskiego” 1962, z. 9–10, s. 7–20.

- Frankiewicz B., *Kartografia zachodniopomorska od XVI do XVIII wieku*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1973, t. 17, z. 2, s. 25–42.
- Gahlbeck Ch., *Tak zwana Nowomarchijska Księga Ziemska margrabiego Ludwika Starszego z 1337 roku. Studia nad podziałem terytorialnym i przekazem historycznym*, w: *Nowa Marchia – kraina zapomniana – wspólne korzenie*, red. E. Jaworski, Gorzów Wlkp. 2005, s. 9–57.
- Gallus Anonymus, *Kronika polska*, seria „Kroniki polskie”, wyd. 5, Wrocław 1982.
- Gałkowski A., *Terminologia onomastyczna*, <https://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska> [dostęp: 12.04.2021].
- Gasztold T., Lindmajer J., *Złocieniec. Zarys dziejów*, Koszalin 1985.
- Gaziński R., *Stepnica do 1805 roku*, w: R. Gaziński, E. Gwiazdowska, M. Szukała, R. Techman, *Dzieje Stepnicy*, Szczecin 2014, s. 11–64.
- Gaziński R., Gwiazdowska E., Szukała M., Techman R., *Dzieje Stepnicy*, Szczecin 2014.
- Gemeindelexikon für der Provinz Pommern: auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlicher Quellen*, Berlin 1898.
- Gierke M., *Z badań nad przestrzenią późnośredniowiecznych miast Nowej Marchii. Wybrane problemy w świetle źródeł archeologicznych*, „Rocznik Chojeński” 2016, t. 8, s. 147–178.
- Gollub H., *Kenitz und Königsberg*, „Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte” 1925, Bd. 37, s. 129–132.
- Górny H., *O strukturach własnościowych i procesach nazwotwórczych – od ujęć dawniejszych po najnowsze teorie*, „Onomastica” 2014, t. 58, s. 89–103.
- Grawitz A., *Plathe in Pommern. Die Geschichte einer deutschen Landstadt*, Hamburg 1965.
- Griebenow H., *Der Name Kolberg*, „Unser Pommerland” 1924, J. 9, H. 6, s. 239–240.
- Gryfice – dzieje miasta*, red. T. Białecki, Szczecin 2013.
- Gryfino i okolice na przestrzeni wieków*, red. R. Gałaj-Dempniak, R. Skrycki, Szczecin 2009.
- Grzęda M., *Z dziejów Reska i Węgorzyna (XIII–XVIII)*, w: *Z dziejów ziemi tobeskiej*, red. T. Białecki, Szczecin 1971, s. 70–87.
- Gut P., *Szkice z dziejów Barlinka w XVII i XVIII wieku*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archivalny” 2009, t. 16, s. 75–106.
- Gut P., *Węgorzyna – szlacheckie miasto prywatne w czasach nowożytnych*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2019, z. 2, s. 5–35.
- Gut P., *Z dziejów politycznych i ustroju komunalnego Węgorzyna w XIX i początkach XX w.*, „Szczecińskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2017, t. 1, s. 53–68.
- Handke K., *Jeszcze jedna możliwość interpretacji pochodzenia nazwy „Kolobrzeg”*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze” 1979, nr 6, s. 59–63.

- Heintze A., *Geschichte der Stadt Treptow an der Rega*, Bd. 1: *Von der Gründung der Stadt bis zur Reformation*, hrsg. J. Girgensohn, Treptow 1906.
- Janowski A., *Początki Plotów w świetle badań archeologicznych*, w: *Trzebiatów – spotkania pomorskie 2016*, red. J. Kochanowska, Trzebiatów 2017, s. 11–25.
- Jeżowska D., Próchniewicz K., *Wolin – miasto i gmina*, Wolczkowo 1996.
- Jędras A. i in., *Karty z dziejów Dębna = Karten aus der Geschichte von Neudamm/Dębno*, Dębno 2005.
- Kazaniecki J., *Dzieje Starego Miasta*, Goleniów 2014.
- Kiersnowski R., *Kamień i Wolin*, „Przegląd Zachodni” 1951, t. 7, z. 9–10, s. 178–225.
- Kletke K., *Regesta Historiae Neomarchicae. Die Urkunden der Geschichte der Neumark und des Lades Sternberg, in Auszügen mitgetheilt*, Bd. 1, Berlin 1867.
- Knoop O., *Sagen, Erzählungen und Schwänke aus dem Kreises Regenwalde*, Labes 1924.
- Kraatz (brak im.), *Topographisch-statistisches Handbuch des Preussischen Staats*, Berlin 1856.
- Kronika wielkopolska*, wstęp i koment. B. Kürbisówna, tłum. K. Abgarowicz, Warszawa 1965.
- Kuchto M., *Dzieje polskiego Kalisza Pomorskiego w latach 1945–2010*, Kalisz Pomorski b.d.w.
- Leciejewicz L., *Początki miast nadmorskich na Pomorzu Zachodnim*, Warszawa–Kraków 1962.
- Leciejewicz L., Łosiński W., Tatarczyńska E., *Kotobrzeg we wczesnym średniowieczu*, Wrocław 1961.
- Lehr-Splawiński T., *O nazwie pomorskiego grodu „Wolin-Julin” u ujścia Odry*, „Rocznik Gdański” 1933–1934, t. 7–8, s. 37–43.
- Lemcke H., *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirks Stettin*, Bd. 9: *Der Kreis Naugard*, Stettin 1910.
- Lesiński H., *Z dziejów dawnego Goleniowa*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1973, t. 17, z. 2, s. 5–23.
- Leszczelowski J., *Złocieniec – przygoda z historią*, t. 1–3, Warszawa 2007–2009.
- Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1814.
- Łopuch W., *Nowe Wąrpno = Neuwarp* [tłum. na niem. M. Enger], Szczecin 2007.
- Łopuch W., *Nowe Wąrpno i okolice = Neuwarp und Umgebung* [tłum. na niem. T. Salzer, M. Enger], Szczecin 2010.
- Macholak J., *Z powojennych dziejów Węgorzyna (1945–1950)*, w: *Archiwa – źródła – historia. Prace ofiarowane w siedemdziesiąte urodziny Profesora Władysława Stępniaaka*, red. E. Rosowska, H. Wąjs, Warszawa 2018, s. 343–355.
- Malinowska A., Schönrock H., Zadov R. v., *Dravenborch. Dramburg. Drawsko. 1297–1997. Beiträge zur Stadtgeschichte. Przyczynki do historii miasta*, Szczecin 1997.
- Maszewo i okolice na przestrzeni wieków*, red. A. Chlebowska, Szczecin 2008.

- Matura J., *Historia Polic od czasów najstarszego osadnictwa do II wojny światowej*, wyd. 2, Police 2002.
- Matura J., *Powojenne dzieje Polic 1945–2004*, Police 2004.
- Mazurkiewicz M., *Zmiany w nazewnictwie miejscowości Pomorza Zachodniego po 1945 r.*, cz. 2: *Woj. koszalińskie*, Szczecin 1972.
- Miler Z., *Paul von Niessen (1857–1937) – historyk Nowej Marchii i Pomorza*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1999, nr 6/2, s. 67–75.
- Mucke E., *Die slavischen Ortsnamen der Naumark*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Naumark” 1989, Bd. 7, s. 51–189 [Przedruk w: tegoż (A. Muka), *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde (1881–1929)*, hrsg. E. Eichler, Köln–Wien–Leipzig 1984, s. 125–263].
- Mucke E., *Wüstungen, Gewässer und Holzungen der Neumark mit slavischen Benennungen, Ein Nachtrag zu den „Slavischen Ortsnamen der Neumark”*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Naumark” 1909, Bd. 22, s. 77–86 [Przedruk w: tegoż (A. Muka), *Abhandlungen und Beiträge zur sorbischen Namenkunde (1881–1929)*, hrsg. E. Eichler, Köln–Wien–Leipzig 1984, s. 279–288].
- Mucke E., *Zur Berichtigung und Abwehr*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark” 1902, t. 13, s. 251–257.
- Niessen P. v., *Beiträge zur Geschichte der Stadt Falkenburg. Umriss und Untersuchungen. Auf Wunsch der Stadt verfasst aus Anlass ihres 600 jährlichen Bestehens am 13 Dezember 1933. Umriss und untersuchungen Paul von Niessen*, Jastrof 1933.
- Niessen P. v., *Die Lage der Burg „Chinz” und ihres Gebietes*, „Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark” 1900, Bd. 10, s. 75–87.
- Niessen P. v., *Geschichte der Stadt Dramburg. Festschrift zur Jubelfeier ihres sechshundertjährigen Bestehens*, Dramburg 1897.
- Ostseebäder und Städte der Ostseeküste*, 4. Aufl., Leipzig–Wien 1910.
- Pelz R., *Geschichte des Kreises Pyritz*, Hannover 1900.
- Piskorski J.M., Wachowiak B., Włodarczyk E., *Szczecin. Zarys historii*, Szczecin 2002.
- Płoty. Dzieje miasta*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Słupsk 1991.
- Popławski P., *O rodzimej nazwie Trzcina-Zdroju*, „Onomastica Slavogermanica” 1988, t. 16, s. 151–153.
- Pronobis W., *Powstanie miast nowomarchijskich*, w: *Wędrówki między Odrą a Drawą. Spotkanie z Nową Marchią*, teksty: Z. Czarnuch, Ch. Gahlbeck, M. Jager, J. Jarzewicz, W. Pronobis, P. Rutkowski, W. Vogel, tłum. P. Rutkowski, K. Śmigieliska, współpraca Z. Czarnuch, Potsdam 2012, s. 79–84.
- Quandt J.L., *Colberg und Altstadt zur wendischen Zeit*, „Baltische Studien” 1869, Bd. 23, s. 143–158.

- Rademacher M., *Deutsche Verwaltungsgeschichte von der Reichseinigung 1871 bis zur Wiedervereinigung 1990* (Online-Material zur Dissertation), Osnabrück 2006, www.verwaltungsgeschichte.de.
- Reiche R., *Bausteine zur Geschichte der Stadt Königsberg in der Neumark während des Mittelalters*, Königsberg Nm. 1898.
- Reinhold W., *Chronik der Städte Belgard, Polzin und Schivelbein und der zu den beiden Kreisen gehörenden Dörfer*, Schivelbein 1862.
- Riemann H., *Geschichte der Stadt Greifenberg in Pommern*, Greifenberg/Pommern 1862.
- Riemann H., *Geschichte der Stadt Kolberg*, Kolberg 1873 [wyd. 2 Kolberg 1924].
- Rogosz R., *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Trzebiatowa w świetle badań archeologicznych*, „Materiały Zachodniopomorskie” 1981, t. 27, s. 71–149.
- Rosenow K., *Das Stadtbild von Rügenwalde: eine Ergänzung zur Stadtgeschichte*, Rügenwalde [1930].
- Rospond S., *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.
- Rudnicki M., *Jeszcze dyskusja o nazwie Szczecina*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1951, t. 1, s. 290–291.
- Rudnicki M., *Mysłibórz – zniemczone – Soldin*, „Poradnik Językowy” 1958, z. 9, s. 450–452.
- Rudnicki M., *Odra i jej ujścia*, „Slavia Occidentalis” 1936, t. 15, s. 67–73.
- Rühlow G., *Grosstychow in Pommern. Bilder und Erinnerungen*, Schöppingen 1986.
- Rymar E., *Burzliwe dzieje Ziemi Pelczyckiej (do końca XVI wieku)*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1972, z. 3, s. 139–175.
- Rymar E., *Chronologia ważniejszych wydarzeń z dziejów powiatu pyrzyckiego*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1970, z. 3, s. 289–305.
- Rymar E., *Dlaczego Chojna?*, „Rocznik Chojeński” 2014, t. 6, s. 229–235.
- Rymar E., *Dzieje Ziemi Choszczeńskiej w wiekach średnich*, w: *Ziemia Choszczeńska: przeszłość i teraźniejszość*, red. S. Lasek, Szczecin 1976, s. 39–95.
- Rymar E., *Materiały do słownika geograficzno-historycznego Pomorza Zachodniego w średniowieczu. Południowa część obecnego powiatu stargardzkiego (gm. Stargard, Dolice)*, Cz. 2, „Stargardia. Rocznik Muzeum w Stargardzie” 2010, t. 5, s. 405–430.
- Rymar E., *Mieszkowice średniowieczne*, w: tenże, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012, s. 79–94.
- Rymar E., *Nowa Marchia – kraina zapomniana? Stan badań nad średniowieczem*, w: *Nowa Marchia – prowincja zapomniana – wspólne korzenie*, red. E. Jaworski, Gorzów Wlkp. 2004, s. 7–33.
- Rymar E., *Rozwój Pyrzyc do końca XVIII w.*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1970, z. 3, s. 53–104.

- Rymar E., *Średniowieczny Moryń*, w: tegoż, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012, s. 149–166.
- Rymar E., *Trzcinioko w średniowieczu*, w: tegoż, *Z dawnych dziejów przyodrzańskiej Nowej Marchii*, Chojna 2012, s. 135–148.
- Rymar E., *Z dziejów miasta Lipian do 1945 r.*, „Zeszyty Pyrzyckie” 1970, z. 3, s. 105–118.
- Rzeszowski S., *Z dziejów Nowogardu*, Szczecin 1959.
- Rzetelska-Feleszko E., *O kilku ciekawych nazwach miejscowości z Pomorza Szczecińskiego*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Sławistyka” 1989, nr 6, s. 249–258.
- Rzetelska-Feleszko E., *Pomorze Zachodnie*, Warszawa 1986.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J., *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie*, t. 1 (A–O), Warszawa 2008; t. 2 (Q–Ż), Warszawa 2013.
- Schultz F., *Geschichte des Kreises Deutsch-Krone*, Deutsch-Krone 1902.
- Sędzik W., *Prasłowiańska terminologia rolnicza: rośliny uprawne, użytki rolne*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- Siwiec A., *Główne procesy w nominacji za pomocą nazw własnych (w kontekście związków między toponimami i chrematonimami)*, w: *Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2014, s. 253–266.
- Skrycki R., *Dzieje kartografii Nowej Marchii do końca XVIII wieku*, Warszawa 2008.
- Skrycki R., *Szczecińskie badania nad historią kartografii i prekursorskie prace Mieczysława Stelmacha*, „Z Dziejów Kartografii” 2016, t. 20, s. 117–123.
- Sławski F., *Etymologia nazw „Kolo” i „Kołobrzeg”*, „Język Polski” 1970, r. 50, s. 80.
- Stadie B., *Der landrathliche Kreis Stargard in Westpreussich in historischer Beziehung*, Stargard 1869.
- Staszewski J., *Mały słownik. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, Warszawa 1968.
- Stelmach M., *Historia kartografii Pomorza Zachodniego do końca XVIII wieku*, Szczecin 1991.
- Stelmach M., *Pomorze i Szczecin na dawnych mapach, planach i widokach: ausstellungskatalog*, red. E. Jäger, konsultacja T. Niewodniczański, Szczecin 1998.
- Stieber Z., *Uwaga o Szczecinie*, w: *Świat językowy Słowian*, red. A. Obrębska-Jabłońska, H. Popowska-Taborska, J. Siatkowski, Warszawa 1974, s. 389–390.
- Stoewer R., *Geschichte der Stadt Kolberg*, Kolberg 1927.
- Stramek B., *Nazwy wodne w toponimii obecnego powiatu stargardzkiego*, „Onomastica” 2000, t. 45, s. 115–165.

- Stramek B., *Wybrane nazwy obiektów terenowych wodnych i lądowych powiatów stargardzkiego i lobeckiego*, „Stargardia. Rocznik Muzeum w Stargardzie”, 2006, t. 4, s. 37–60.
- Szczecin na przestrzeni wieków: historia – kultura – sztuka, red. E. Włodarczyk, Szczecin 1995.
- Szczecin stary i nowy. Encyklopedyczny zarys historycznych dzielnic i osiedli oraz obiektów fizjograficznych miasta, red. T. Białecki, L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin 1991.
- Świat językowy Słowian, red. A. Obrębska-Jabłońska, H. Popowska-Taborska, J. Siatkowski, Warszawa 1974.
- Taszycki W., *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*, Kraków 1946.
- Trichel F., *Die Geschichte der Stadt Köslin*, Köslin 1939.
- Trepczyk J., *Jesz o mionie miasta „Kolberg”, „Pomerania”* 1981, nr 5, s. 22.
- Trzebiatów – historia i kultura, t. 1, red. W. Łysiak, Poznań 2000.
- Trzebiatów – historia i kultura, t. 2, red. W. Łysiak, Poznań 2001.
- Trzebiatów – spotkania pomorskie, cz. 3, red. J. Kochanowska, Wołczkowo k. Szczecina 2005.
- Trzebiatów – spotkania pomorskie, cz. 4, red. J. Kochanowska, Wołczkowo k. Szczecina 2007.
- Trzebiatów – spotkania pomorskie 2016, red. J. Kochanowska, Trzebiatów 2017.
- Tuczno poprzez wieki: studia i szkice, red. E. Krasucki, R. Ptaszyński, Drawsko Pomorskie–Szczecin 2015.
- Turek-Kwiatkowska L., *Dzieje Płot do 1945 r.*, w: *Płoty wczoraj i dziś*, red. J. Macholak, Płoty 1985.
- Turek-Kwiatkowska L., *Zarys dziejów miast województwa szczecińskiego*, w: *Miasta polskie w tysiącleciu*, red. M. Siuchniński, t. 2, Wrocław 1967, s. 48–60.
- Turek-Kwiatkowska L., *Życie codzienne w Szczecinie w latach 1800–1939*, Szczecin 2000.
- Urbańczyk S., *O pierwotną nazwę Szczecina*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1950, t. 1, s. 502–506.
- Urbańczyk S., *Sprzeczką o etymologię Szczecina*, „Język Polski” 1952, z. 1, s. 91–92.
- Voss G., Hoppe W., *Bad Schönfließ*, w: *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, Schriftleitung E. Blunck, Bd. 7, T. 1: *Kreis Königsberg (Neumark)*, H. 3: *Die nördlichen Orte*, Berlin 1927.
- Wachs[en] J.F., *Historisch-diplomatische Geschichte der Altstadt Colberg*, Halle 1767.
- Walachowicz J., *Z dziejów miast Pomorza Zachodniego i brandenburskiej Nowej Marchii oraz Ziemi Torzyskiej do połowy XIV w.*, „Rzeszowskie Zeszyty Naukowe Prawo – Ekonomia” 1998, t. 25, s. 437–452.
- Walkiewicz L., Żukowski M., *Darłowo. Zarys dziejów*, Darłowo 2005.
- Wehrmann M., *Geschichte der Stadt Stettin*, Stettin 1911.

- Wehrmann M., *Geschichte von Land und Stadt Greifenberg (Kreis Greifenberg)*, Greifenberg/Pommern 1927.
- Wehrmann M., *Von Stepenitz in alter Zeit*, w: *Heimatkalender des Kreises Cammin für das Jahr 1931*, Cammin 1931.
- Wędrowki między Odrą a Drawą. Spotkanie z Nową Marchią, teksty: Z. Czarnuch, Ch. Gahlbeck, M. Jager, J. Jarzewicz, W. Pronobis, P. Rutkowski, W. Vogel, tłum. P. Rutkowski, K. Śmigielka, współpr. Z. Czarnuch, Potsdam 2012.
- Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i ortografii, red. E. Polański, wyd. 4, Warszawa 2021.
- Witlinger H., *Untersuchungen zur Entstehung und Frühgeschichte der neumärkischen Städte*, „Die Neumark” 1932, H. 8, s. 3–98.
- Włodarczyk E., *Tendencje rozwojowe miast prowincji zachodniopomorskiej w latach 1850–1918*, „Zapiski Historyczne” 1998, t. 63, z. 1, s. 93–121.
- Woźniak B., *Mieszkowice*, Wołczkowo 2003.
- Zajac M., *Trzebiatów nad Regą. Historia i zabytki*, Szczecin 1991.
- Z dziejów Gryfic*, red. T. Białecki, Szczecin 1969.
- Z dziejów Koszalina*, red. H. Janocha, Poznań–Słupsk 1960.
- Z dziejów Ziemi Chojeńskiej*, red. T. Białecki, Szczecin 1969.
- Z dziejów ziemi drawskiej i szczecińskiej*, red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański 2013.
- Z dziejów ziemi koszalińskiej w XIX i XX wieku: materiały i studia*, red. A. Czechowicz, Koszalin 1971.
- Z dziejów Ziemi Łobeskiej*, red. T. Białecki, Szczecin 1971.
- Z dziejów ziemi myśliborskiej*, red. K. Golczewski, Szczecin 1966.
- Z dziejów ziemi nowogardzkiej*, red. K. Golczewski, Szczecin 1971.
- Z dziejów Ziemi Stargardzkiej*, red. B. Dopierała, Poznań 1969.
- Z dziejów Ziemi Wolińskiej*, red. T. Białecki, Szczecin 1973.
- Zernickow E., *Geschichte der Stadt Labes in Pommern von der Gründung bis zu Mitte des 19. Jahrhunderts*, Labes 1922.
- Zernickow E., *Historia miasta Labes – Łobez na Pomorzu Zachodnim od założenia do połowy XIX w.*, tłum. M. Mizera, Łobez 2009.
- Ziemia Choszczeńska: przeszłość i teraźniejszość*, red. S. Lasek, Szczecin 1976.
- Ziemia Gryficka*, red. T. Białecki, Szczecin 1969.
- Ziemia walecka*, rys. i układ graf. W. Buczek, mapka C. Orłowski, Kraków 1965.

Indeks miast z przynależnością do powiatów

Barlinek – myśliborski	Mielno – koszaliński
Barwice – szczeciński	Mieszkowice – gryfiński
Białogard – białogardzki	Międzyzdroje – kamieński
Biały Bór – szczeciński	Mirosławiec – wałecki
Bobolice – koszaliński	Moryń – gryfiński
Borne-Sulinowo – szczeciński	Myślibórz – myśliborski
Cedynia – gryfiński	Nowe Warpno – policki
Chociwel – stargardzki	Nowogard – goleniowski
Chojna – gryfiński	Pelczyce – choszczeński
Choszczno – choszczeński	Płoty – gryficki
Czaplinek – drawski	Polanów – koszaliński
Człopa – wałecki	Police – policki
Darłowo – sławieński	Połczyn-Zdrój – świdwiński
Dębno – myśliborski	Pyrzyce – pyrzycki
Dobra – łobeski	Recz – choszczeński
Dobrzany – stargardzki	Resko – łobeski
Drawno – choszczeński	Sianów – koszaliński
Drawsko Pomorskie – drawski	Sławno – sławieński
Dziwnów – kamieński	Stargard – stargardzki
Golczewo – kamieński	Stepnica – goleniowski
Goleniów – goleniowski	Suchań – stargardzki
Gościno – kołobrzeczki	Szczecin – Szczecin
Gryfice – gryficki	Szczecinek – szczeciński
Gryfino – gryfiński	Świdwin – świdwiński
Ińsko – stargardzki	Świnoujście – Świnoujście
Kalisz Pomorski – drawski	Trzcianko-Zdrój – gryfiński
Kamień Pomorski – kamieński	Trzebiatów – gryficki
Karlino – białogardzki	Tuczno – wałecki
Kołobrzeg – kołobrzeczki	Tychowo – białogardzki
Koszalin – Koszalin	Wałcz – wałecki
Lipiany – pyrzycki	Węgorzyno – łobeski
Łobez – łobeski	Wolin – kamieński
Maszewo – goleniowski	Złocieniec – drawski

Indeks polsko-niemiecki

Barlinek – Berlinchen	Mielno – Gross Möllen
Barwice – Bärwalde in Pommern	Mieszkowice – Bärwalde Neumark
Białogard – Belgard	Międzyzdroje – Misdroy
Biały Bór – Baldenburg	Mirosławiec – Märkisch Friedland
Bobolice – Bublitz	Moryń – Mohrin
Borne-Sulinowo – Gross Born	Mysłibórz – Soldin
Cedynia – Zehden	Nowe Warpno – Neuwarp
Chociwel – Freienwalde in Pommern	Nowogard – Naugard
Chojna – Königsberg in der Neumark	Pełczyce – Bernstein
Choszczno – Arnswalde	Płoty – Plathe
Czaplinek – Tempelburg	Polanów – Pollnow
Człopa – Schloppe	Police – Pölitz
Darłowo – Rügenwalde	Połczyn-Zdrój – Bad Polzin
Dębno – Neudamm	Pyrzyce – Pyritz
Dobra – Daber	Recz – Reetz
Dobrzany – Jakobshagen	Resko – Regenwalde
Drawno – Neuwedell	Sianów – Zanow
Drawsko Pomorskie – Dramburg	Sławno – Schlawe
Dziwnów – Dievenow	Stargard – Stargard
Golczewo – Gülzow	Stepnica – Stepnitz
Goleniów – Gollnow	Suchań – Zachan
Gościno – Gross Jestin	Szczecin – Stettin
Gryfice – Greifenberg	Szczecinek – Neustettin
Gryfino – Greifenhagen	Świdwin – Schivelbein
Ińsko – Nörenberg	Świnoujście – Swinemünde
Kalisz Pomorski – Kallies	Trzcina-Zdrój – Schönfliess Neumark Bad
Kamień Pomorski – Cammin in Pommern	Trzebiatów – Treptow an der Rega
Karlino – Körlin an der Persante	Tuczno – Tütz
Kołobrzeg – Kolberg	Tychowo – Gross Tychow
Koszalin – Köslin	Wałcz – Deutsch Krone
Lipiany – Lippehne	Węgorzyno – Wangerin
Łobez – Labes	Wolin – Wollin
Maszewo – Massow	Złocieniec – Falkenburg

Indeks niemiecko-polski

Arnswalde – Choszczno	Massow – Maszewo
Bad Polzin – Połczyn-Zdrój	Misdroy – Międzyzdroje
Baldenburg – Biały Bór	Mohrin – Moryń
Bärwalde in Pommern – Barwice	Naugard – Nowogard
Bärwalde Neumark – Mieszkowice	Neudamm – Dębno
Belgard – Białogard	Neustettin – Szczecinek
Berlinchen – Barlinek	Neuwarp – Nowe Warpno
Bernstein – Pełczyce	Neuwedell – Drawno
Bublitz – Bobolice	Nörenberg – Ińsko
Cammin in Pommern – Kamień Pomorski	Plathe – Płoty
Daber – Dobra (powiat łobeski)	Pölitz – Police
Deutsch Krone – Wałcz	Pollnow – Polanów
Dievenow – Dziwnów	Pyritz – Pyrzyce
Dramburg – Drawsko Pomorskie	Reetz – Recz
Falkenburg – Złocieniec	Regenwalde – Resko
Freienwalde in Pommern – Chociwel	Rügenwalde – Darłowo
Gollnow – Goleniów	Schivelbein – Świdwin
Greifenberg – Gryfice	Schlawe – Sławno
Greifenhagen – Gryfino	Schloppe – Człopa
Gross Born – Borne-Sulinowo	Schönfliess Neumark Bad – Trzcińsko-Zdrój
Gross Jestin – Gościno	Soldin – Myślibórz
Gross Möllen – Mielno	Stargard – Stargard
Gross Tychow – Tychowo	Stepnitz – Stepnica
Gülzow – Golczewo	Stettin – Szczecin
Jakobshagen – Dobrzany	Swinemünde – Świnoujście
Kallies – Kalisz Pomorski	Tempelburg – Czaplonek
Kolberg – Kołobrzeg	Treptow an der Rega – Trzebiatów
Königsberg in der Neumark – Chojna	Tütz – Tuczno
Körlin an der Persante – Karlino	Wangerin – Węgorzyno
Köslin – Koszalin	Wollin – Wolin
Labes – Łobez	Zachan – Suchań
Lippehne – Lipiany	Zanow – Sianów
Märkisch Friedland – Mirosławiec	Zehden – Cedynia

Indeks miast

Barlinek	31	Mielno	198
Barwice	36	Mieszkowice	203
Białogard	41	Międzyzdroje	209
Biały Bór	46	Mirosławiec	214
Bobolice	51	Moryń	220
Borne-Sulinowo	55	Mysłibórz	225
Cedynia	58	Nowe Warpno	230
Chociwel	63	Nowogard	236
Chojna	67	Pelczyce	241
Choszczno	73	Płoty	246
Czaplinek	79	Polanów	252
Człopa	84	Police	257
Darłowo	89	Połczyn-Zdrój	262
Dębno	95	Pyrzyce	267
Dobra	100	Recz	273
Dobrzany	106	Resko	278
Drawno	110	Sianów	283
Drawsko Pomorskie	115	Sławno	288
Dziwnów	120	Stargard	294
Golczewo	125	Stepnica	300
Goleniów	129	Suchań	305
Gościno	135	Szczecin	310
Gryfice	139	Szczecinek	322
Gryfino	144	Świdwin	327
Ińsko	148	Świnoujście	331
Kalisz Pomorski	152	Trzcianko-Zdrój	336
Kamień Pomorski	158	Trzebiatów	343
Karlino	164	Tuczno	349
Kołobrzeg	168	Tychowo	355
Koszalin	177	Wałcz	359
Lipiany	183	Węgorzyno	366
Łobez	188	Wolin	370
Maszewo	193	Złocieniec	376

Summary

Dictionary of town names in Western Pomeranian Voivodship

Western Pomeranian Voivodship is one of 16 voivodships in Poland. It was created on 1st January 1999 as a result of the latest administrative reform of the country. It is located in the north-western part of Poland. According to the Central Statistical Office data as of 31.12.2020 the area of the voivodship amounts to nearly 23 thousand square kilometres and is inhabited by a total of 1,688,047 people, of which 1,152,273 are urban residents and 535,774 are rural residents. Within the examined territory there are 66 towns and 21 poviats (Białogardzki, Choszczeński, Drawski, Goleniowski, Gryficki, Gryfiński, Kamiński, Koszaliński, Kołobrzegi, Łobeski, Mysliborski, Police, Pyrzycki, Sławiński, Stargardski, Szczecinecki, Świdwiński, Wałecki), including 3 cities with poviat rights (Koszalin, Szczecin, Świnoujście). The largest urban centre is the capital of the voivodeship – Szczecin (398,255 inhabitants) and the smallest is – Nowe Warpno (1,178 inhabitants).

The research task was to present the origin and meaning of town names in the Western Pomeranian Voivodeship. This nomenclature was previously analysed by German and Polish linguists and historians, and the results of their research have been compiled in this dictionary, in which each city constitutes a separate entry. The structure of the headword article is as follows: city coat of arms, date of establishment and date of receiving city rights, history in brief, administrative affiliation after 1945, information on geographical location and natural conditions, city area as of 31.12.2019, population (as of 31.12.2019, supplemented by as of 31.12.2020), demographic information (from the 18th century), Latin, German and Polish source documentation (from the 10th century, without which it is not possible to provide a correct etymology of the city name; this section also includes transitional names of cities existing between 1945 and 1948), etymological notes – a review of existing positions, grammatical information (name inflection, adjective form, inhabitants' terms), and a bibliography of studies in which the given city name was interpreted.

The etymological analysis of city names was supplemented by an indication of the classification type from the two existing traditional divisions of geographical names: structural by Stanisław Rospond and semantic by Witold Taszycki. The structural-semantic classification is supplemented by the typology of relational names worked out by Henryk Borek.

The dictionary is addressed to specialists in various fields of science (e.g. linguists, historians, culture experts), as well as non-specialists, i.e. all persons interested in the towns of Western Pomerania and their names. It can also be used as a teaching aid in regional education lessons. The dictionary's linguistic tips concerning the variety of names, adjective forms and the names of inhabitants can also be used by administrative personnel. In general the book is addressed to all lovers of Western Pomerania.

Translated by Magdalena Kobus

Poruszany w rozprawie temat, czyli onomastyczna analiza nazw miast województwa zachodniopomorskiego, nie jest nowy. Wszystkie te nazwy były wielokrotnie opisywane i etymologizowane, co jednak nie znaczy, że opracowanie tego typu nie jest potrzebne. Wręcz przeciwnie: rozproszone po różnych źródłach etymologie ze wszech miar warte są zebrania, uporządkowania i całościowego opisu, a uzupełnienie analiz o dane historyczne, demograficzne, geograficzne oraz o informacje gramatyczne (poprawnościowe) sprawia, że krąg odbiorców książki jest szeroki. Tego typu monografia znajdzie z pewnością uznanie nie tylko w oczach językoznawców, ale przede wszystkim: regionalistów, nauczycieli, historyków, urzędników, władz samorządowych i wszystkich mieszkańców regionu.

dr hab. Agnieszka Myszką, prof. UR

